

ÖZET

Öğrencinin AdıSoyadı	Muhammet Okudan
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Danışmanın Adı	Doç. Dr. Kenan Ayar
Tezin Adı	Vakfiyelere Göre Osmanlı Döneminde Samsun'da Vakıflar

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı döneminde Samsun'da kurulan vakıfları çeşitli yönleriyle inceleyerek ortaya koymaktır. Çalışmanın temel kaynakları şer'iyeye sicilleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki belgelerdir. Coğrafi olarak araştırmanın çerçevesi, Canik sancağının Samsun ili sınırları içerisinde kalan bölgesidir.

Beş bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında konu, yöntem, kaynaklar, Samsun'un kısa tarihi ve genel olarak vakıflar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Samsun'da kurulan vakıfların kimler tarafından hangi amaçla kuruldukları ve hangi akarların bunlara bağlandıkları incelenmiştir. İkinci bölümde vakıfların Samsun'daki coğrafi ve kronolojik dağılımı, üçüncü bölümde vakıf kuran kişilerin sosyal statüleri, dördüncü bölümde Samsun'daki vakıfların ekonomik yapısı, beşinci bölümde ise vakıfların hizmet amaçları ele alınarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Samsun'da iki yüz seksen dokuz vakfiyede, başta dini hizmet ve kurumlar olmak üzere, eğitim, sağlık ve sosyal ve belediye hizmetleri alanında toplam sekiz yüz doksan yedi hizmet şartı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Canik Vakıfları, Samsun Vakıfları, Canik Tarihi, Samsun Tarihi, Osmanlı Vakıfları

ABSTRACT

Student's Name and Surname	Muhammet OKUDAN
Department's Name	The History of Islam and Its Arts
Name of The Supervisor	Doç. Dr. Kenan Ayar
Name of The Thesis	Foundations in Samsun During The Ottoman Period According to Vaqfiye's

Objective of this research is to present foundations established in Samsun by examining them with various aspects. Principle resources of the study are religious court records and documents in the archive of the General Directorate for Foundations .Geographic frame of the research is the area within the borders of Samsun Province of the district of Canik.

In the introduction part of the research consisting of five parts information about subject, method , resources , short history of Samsun and foundations in general has been given. In the first part it has been examined that by whom and for which reason foundations in Samsun were established and which real properties were joined to them. In the second part geographic and chronologic distribution of the foundations in Samsun; in the third part social status of the people establishing a foundation ; in the fourth part economic structure of the foundations in Samsun and in the fifth part service purposes of the foundations have been handled and evaluated.

As a consequence in the field of education, health, social and municipal services and religious services and institutions in particular eight hundred ninety seven conditions of service have been determined in the two hundred eighty nine foundations in Samsun.

Key Words: Foundations of Canik, Foundations of Samsun, History of Canik, History of Samsun, Ottoman Foundations.

ÖNSÖZ

İslam Tarihinde sosyal ve ekonomik alanda önemli rol oynayan vakıf kurumu, özellikle Osmanlı Devleti zamanında kurumsal olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Başta eğitim-öğretim ve dini hizmetler olmak üzere toplumun ihtiyacı olan her alanda hizmet vermiştir. Bu köklü müessese genel ya da yerel olarak birçok araştırmaya konu olmuş, ancak Samsunla ilgili detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu boşluğu gidermek amacıyla Samsun'da kurulan vakıflar tez olarak çalışılmaya karar verilmiş ve bu çalışmayla Samsun'un sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinin aydınlatılmasına katkı sunmak hedeflenmiştir.

Çalışmada anakaynak olarak vakfiyelerin bulunduğu şer'iyye sicilleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiye defterleri kullanılmıştır. Araştırma coğrafi olarak Canik sancağının bugünkü Samsun il sınırları içerisinde yer alan kısmıyla sınırlandırılmıştır. Osmanlı döneminde Amasya sancağına bağlı olan Lâdik, Havza ve Vezirköprü çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yöntem olarak ise coğrafi ve dikey araştırma metodu kullanılmıştır.

Tezde Samsun'un Osmanlı idaresine girdiği 15. yüzyıldan, Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede kurulan vakıflar ve bunların şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın Giriş kısmında konu, yöntem, kaynaklar ve genel olarak vakıflar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Samsun'da kurulan vakıfların kimler tarafından hangi amaçla kuruldukları ve hangi akarların bunlara bağlandıkları incelenmiştir. İkinci bölümde vakıfların Samsun'daki coğrafi, kronolojik dağılımı ve vakıf kuran kişilerin sosyal statüleri, üçüncü bölümde Samsun'daki vakıfların ekonomik yapısı ve hizmet amaçları ele alınarak değerlendirilmiştir.

Samsun ile ilgili 1785 yılından önceki şer'iyye sicillerinin bulunamamasından dolayı bazı vakıf eserlerinin vakfiyelerine ulaşamamıştır. Ayrıca incelenen dönemin uzun olması ve birçok defterin araştırma konusuna dâhil olması nedeniyle belgelerin tespit edilip toplanması uzun zaman almıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve tez yazımı sürecinde desteklerini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Kenan Ayar'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine tez izleme komitelerinde bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi ve Doç. Dr. Rıza Karagöz'e, ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde araştırmam esnasında güler yüzlerini eksik etmeyen ve arşivle ilgili her konuda yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Murat Albayrak ve Menşure Aslan'a, vakfiyelerde okuyamadığım yerlerin okunmasında, tablo çizimlerinde, istatistiklerin kontrolünde ve tezin okunup tashih edilmesinde yardımcı olan değerli arkadaşlarım Sadullah Kaya ve İbrahim Usta'ya, tezimi okuyan ve eksikliklerin tespitinde yardımlarını esirgemeyen değerli akademisyenler, Yrd. Doç. Dr. M. Sami Bayraktar ve Yrd. Doç. Dr. Samettin Başol'a, telefonla her aradığımda onca iş yükü arasında bana yardımcı olan Prof. Dr. Mehmet Beşirli'ye, amcam Dr. Mustafa Okudan'a ve eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan annem Havva Okudan ve babam İshak Okudan'a şükranlarımı sunarım. Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından PYO.İLH.1904.09.0006 proje numarası ile desteklenmiştir.

Muhammet OKUDAN

SAMSUN-2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
TABLO LİSTESİ	X
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR.....	XIII

GİRİŞ

KONU, YÖNTEM, KAYNAKLAR, SAMSUN’UN KISA TARİHİ VE GENEL OLARAK VAKIFLAR

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	1
A-Araştırmanın Konusu.....	1
B-Araştırmanın Yöntemi	2
C-Kaynaklar	4
Ç-Samun’un Kısa Tarihi.....	6
II. VAKIF VE VAKIFLARLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR	7
A-Vakfın Ortaya Çıkışı.....	8
B-Vakfın Türleri.....	9
III. OSMANLI DEVLETİ’NDE VAKIF ANLAYIŞI.....	12
A-Osmanlı’da Vakıf-Toplum İlişkisi ve Vakıflara Yöneltilen Eleştiriler	12
B- Osmanlı Devleti Zamanında Vakıfların İdaresi	14

BİRİNCİ BÖLÜM

CANİK’TE KURULAN VAKIFLAR

I-İBADETHANELER.....	17
A-Mescidler	17
1-Samsun Kadamud Köyü Mescidi.....	17
2-Samsun Megde Mescidi.....	18
3-Çarşamba Hasan Bey bin Arslan Bey Mescidi	18
4-Çarşamba Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Mescidi.....	20
5-Çarşamba Yukarı Teknecik Köyü Mescidi	21
6-Çarşamba Aşağı İçlü Köyü Mescidi	21
7-Alaçam Etyemez Köyü Güllüoğlu Mahallesi Mescidi	21
B-Camiler	22
1-Samsun Yalı Camii	22
2-Samsun Hançerli Camii.....	26
3-Samsun Pazar Camii.....	30
4-Samsun Hacı Hatun Camii.....	34

5-Samsun Büyük Camii.....	37
6-Samsun İsa Baba Camii.....	41
7-Samsun Seyyid Kutbeddin Camii.....	42
8-Samsun Sarıışık Köyü Camii.....	44
9-Samsun Tuzaklı Köyü Camii.....	44
10-Samsun Kapaklı Köyü Camii.....	45
11-Samsun Kıran Köyü Camii.....	45
12-Samsun Akalan Köyü Camii.....	45
13-Bafra Büyük Camii.....	45
14-Bafra Çarşı Camii.....	47
15-Bafra Mahmud Tayyar Paşa Camii.....	50
16-Bafra Nuri İbrahim Camii.....	53
17-Bafra Yakubalan Mahallesi Camii.....	56
18-Bafra Yiğidalan Köyü Camii.....	56
19-Bafra Yiğidalan Köyü Koz Mahallesi Camii.....	56
20-Bafra Tereke Mahallesi Camii.....	57
21-Bafra Gökalan Köyü Camii.....	57
22-Bafra Karaaslan Çiftliği Camii.....	57
23-Çarşamba Rahtıvan (Rıdvan Paşa) Camii.....	57
24-Çarşamba Çay Mahallesi (Hazinedârzâde Süleyman Paşa) Camii.....	61
25-Çarşamba Çatak Köyü Camii.....	61
26-Çarşamba Karakaya Köyü Eğridere Mahallesi Camii.....	62
27-Çarşamba Köklük Köyü Camii.....	62
28-Alaçam Yeni Camii.....	62
29-Alaçam Fillik Köyü Camii.....	65
30-Alaçam Toklu Köyü Camii.....	65
31-Terme Taşlı Camii.....	65
32-Terme Yukarukaracalı Köyü Camii.....	65
31-Terme Kozköy Camii.....	66
32-Terme Gökçeli (Çatak) Köyü Camii.....	66
II-EĞİTİM ALANI İLE İLGİLİ VAKIFLAR.....	66
A-Mektepler.....	66
1-Samsun Ayşe Hanım bint-i Abdullah Mektebi.....	66
2-Samsun Hazinedârzâde Süleyman Paşa Mektebi.....	67
3-Samsun Hazinedârzâde Abdullah Paşa Mektepleri.....	67
5-Çarşamba Mehmed Bey bin Bali Bey Mektebi.....	68
B-Medreseler.....	68
1-Samsun Sadi Bey (Said Bey) Medresesi.....	68
2-Samsun Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi.....	71
3-Samsun Hazinedârzâde Osman Paşa Medresesi.....	76
4-Samsun Müderris Hasan Efendi Medresesi.....	77
5-Samsun Yeni Medrese.....	77
6-Çarşamba Arnavut Ali Bey Medresesi.....	78
7-Çarşamba Mahmud Tayyar Paşa Medresesi.....	79
8-Çarşamba Hassa Bahçe (Hasbahçe) Medresesi.....	80
9-Çarşamba Kızılot Medresesi.....	81
10-Çarşamba Kestanepınar Medresesi.....	81
11-Kavak Mahmud Beyli Medresesi.....	81

III-KÜLLİYELER	82
A-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Medresesi, Camii ve Kütüphanesi.....	82
B-Çarşamba Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi, Camii, Kütüphanesi ve Mektebi	83
IV-BAYINDIRLIK VAKIFLARI	86
A-Ali Kantari Çeşmesi.....	86
B-Abdullah Paşa Çeşmeleri	87
C-Hatib Mehmed bin Mustafa Çeşmeleri	88
Ç-Yasemin Hanım ibnet-i Bat Çeşmesi	88
D-Yuvan Ağa veledi Yorgi Çeşmeleri.....	88
E-Şerife Hanım bint-i Ali Çeşmeleri	88
F-Fatma bint-i Mustafa Çeşmesi	88
G-İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım Çeşmesi.....	89
Ğ-Hanife Hatun bint-i Hacı İspir Hatun Köprüsü.....	90
H-Çalıköğlü Deli Mehmed Ağa Köprüsü	90
İ-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Kaldırımları.....	90
V-SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARI	90
A-Mehmed Bey bin Bali Bey Eytam Vakfı	90
B-Mehmed Efendi bin Abdullah Oda Vakfı.....	91
C-Hüseyin Ağa bin Ahmed Ağa Ekmek Vakfı	91
Ç-Zekiye Hanım bint-i Mehmed İçecek Vakfı	91
D-İsmail Bey bin Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım Eytam Vakfı	91
E-Mustafa bin Molla Mehmed İçecek Vakfı.....	92
F-Mehmed Efendi bin Halil Yiyecek- İçek Vakfı	92
G-İbrahim bin Mehmed İçecek ve Para Dağıtım Vakfı	92
Ğ-İffet Hanım bint-i Tokadi Aşure Vakfı	92
H-Zabitoğlu Mehmed Bey ibn-i Ahmed Mera Vakfı.....	92
I-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Avarız Vakfı.....	93
İ-Avarız Vakfı (Adsız Vakfiye).....	93
VI-HAREMEYN-İ ŞERİFEYN VAKIFLARI.....	93
A-Hacı Mustafa bin Seyyit Yusuf Haremeyn Vakfı	93
B-Mahmud Tayyar Paşa Haremeyn Vakfı	93
C-Hazinedârzâde Süleyman Paşa Haremeyn Vakfı.....	94
D-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Haremeyn Vakfı.....	94
E-Hasene Şah Kadın bint-i Abdullah Haremeyn Vakfı	94
F-İffet Hanım bint-i Tokadi Haremeyn Vakfı	94

İKİNCİ BÖLÜM

SAMSUN'DA KURULAN VAKIFLARIN COĞRAFİ VE KRONOLOJİK DAĞILIMI

I-VAKIFLARIN COĞRAFİ DAĞILIMI	96
A-Samsun Merkezde Kurulan Vakıflar ve Samsun Mahalleleri.....	96
B-Canik Sancağına Bağlı Kaza ve Kasabalarda Kurulan Vakıflar	103
II-VAKIFLARIN KRONOLOJİK DAĞILIMI.....	104
A-Yüzyıllara Göre Vakıf Sayıları.....	105

B-Aylara Göre Vakıf Sayıları.....	110
-----------------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL STATÜLERİ AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI

I-ASKERİ SINIFIN KURDUĞU VAKIFLAR.....	115
A-Saray Mensubu Vakıf Kurucuları.....	117
B-Seyfiyyeye (Ehl-i Örf) Mensup Vakıf Kurucuları	118
C-İlmiyyeye Mensup Vakıf Kurucuları (Ehl-i Şer’)..	124
Ç-Kalemiyyeye Mensup Vakıf Kurucuları (Ehl-i Kalem)	126
D-Tarikat Ehli/Seyyid Vakıf Kurucuları.....	127
II-REAYANIN KURDUĞU VAKIFLAR.....	127
A-Tüccar, Esnaf ve Çiftçi Vakıf Kurucuları	127
B-Ayan Vakıf Kurucular.....	128
C-Mesleği Belli Olmayan Vakıf Kurucular	129
III-CİNSİYETLERİNE GÖRE VAKIF KURUCULARI.....	130
A-Erkek Vâkıflar	131
B-Kadın Vâkıflar.....	132
IV. DİNİ MENSUBİYET AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI	134
-Müslüman ve Gayr-i Müslim Vâkıflar	134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAMSUN VAKIFLARININ GELİR KAYNAKLARI

I-GAYR-İ MENKÛLLER.....	137
A-Meskenler	137
1-Evler	138
2-Odalar	140
B-Zirai Alan ve İşletmeler	140
1- Araziler ve Mezralar.....	141
2-Arsalar	141
3-Bağ, Bahçe ve Bostan.....	142
4-Çiftlikler	143
5-Değirmenler	144
6-Köyler.....	145
7-Ahır, Samanlık ve Harman	146
8-Ağaçlar	146
9- Hayvanlar	147
C-Ticari Yapılar ve İşletmeler.....	147
1-Dükkânlar	147
2-Ekmek Fırınları.....	149
3-Hamamlar	149
4-Hanlar ve Otel.....	151
5-Kireçhane.....	152

II- MENKÛLLER.....	154
A-Paralar.....	155
B-Altınlar.....	159
C-Kitaplar.....	160
Ç-Ev Eşyaları.....	161

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİZMET AMAÇLARINA GÖRE SAMSUN'DA KURULAN VAKIFLAR

I-DİNİ KURUM VE HİZMETLERLE İLGİLİ VAKIFLAR.....	166
A-Camilere ve Mescitlere Yönelik Vakıflar.....	167
B-Tekke ve Zaviyelere Yönelik Vakıflar.....	171
C- Hatim ve Dua Vakıfları.....	177
Ç-Kurban Vakıfları.....	178
D-Mevlid ve Tevhid Vakfı.....	179
II-EĞİTİM VE ÖĞRETİM HİZMETLERİYLE İLGİLİ VAKIFLAR.....	179
A- Mekteplere Yönelik Vakıflar.....	180
B-Medreselere Yönelik Vakıflar.....	182
C-Kütüphanelere Yönelik Vakıflar.....	186
III-SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİYLE İLGİLİ VAKIFLAR.....	188
A-Yiyecek, İçecek ve Giyecek Dağıtılmasına Yönelik Vakıflar.....	189
B-Sağlık Hizmetlerine Yönelik Vakıflar.....	191
C-Haremeyn Fakirlerine Yönelik Vakıflar.....	192
IV-BAYINDIRLIK VE BELEDİYE HİZMETLERİNE YÖNELİK VAKIFLAR.....	193
A-Ulaşım ve Konaklama ile İlgili Vakıflar.....	194
B-Çeşme ve Su Yollarına İlişkin Vakıflar.....	195
C-Canik Sancağında Kurulan Vakıfların Şehirleşmeye Katkıları.....	196
SONUÇ	198
KAYNAKÇA	201
EKLER	209
ÖZGEÇMİŞ.....	229

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Vakıfların Mahallelere Göre Dağılımı.....	104
Tablo 2: Samsun Vakıflarının Yüzyıllara Göre Dağılımı.....	112
Tablo 3: Samsun Vakıflarının Hicri Aylara Göre Dağılımı.....	117
Tablo 4: Vakıf Kurucularına Göre Askeri Sınıfın Dağılımı.....	121
Tablo 5: Mesleği Tam Olarak Belli Olan Askeri Sınıf Vakıf Kurucuları.....	129
Tablo 6: Mesleği Tam Olarak Belli Olan İlmiye Sınıfı Vakıf Kurucuları.....	131
Tablo 7: Mesleği Tam Olarak Belli Olan Kalemîye Sınıfı Vakıf Kurucuları.....	133
Tablo 8: Mesleği Tam Olarak Belli Olan Reaya Sınıfı Vakıf Kurucuları.....	135
Tablo 9: Cinsiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları.....	137
Tablo 10: Dini Mensubiyet Açısından Vakıf Kurucuları.....	141
Tablo 11: Samsun'da Vakfedilen Meskenler.....	144
Tablo 12: Vakfedilen Evlerin Tasarruf Yöntemleri.....	145
Tablo 13: Samsun'da Vakfedilen Değirmenler.....	151
Tablo 14: Samsun'da Vakfedilen Dükkanların Sayısı ve Türleri.....	154
Tablo 15: Samsun'da Vakfedilen Hamamlar	157
Tablo 16: Samsun'da Vakfedilen Hanlar	158
Tablo 17: Samsun'da Vakfedilen Menkûller.....	161
Tablo 18: Samsun'da Vakfedilen Kitaplar	168
Tablo 19: Samsun'da Vakfedilen Ev Eşyaları.....	170
Tablo 20: Hizmet Amaçlarına Göre Samsun Vakıfları.....	171
Tablo 21: Vakfiyelerde Geçen Tekke, Zaviye ve Dergahlar.....	181
Tablo 22: Vakfiyelerde Geçen Medreseler.....	192

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Hasan Bey bin Arslan Bey Mescidi Dıştan Görünüm.....	20
Fotoğraf 2: Hasan Bey bin Arslan Bey Mescidi İçten Görünüm.....	21
Fotoğraf 3: Yalı Camii Kitabesi.....	26
Fotoğraf 4: Yalı Camii Dıştan Görünüm.....	26
Fotoğraf 5: Hançerli Camii Kitabesi.....	30
Fotoğraf 6: Hançerli Camii Dıştan Görünüm.....	30
Fotoğraf 7: Hançerli Camii Deprem Sonrası.....	31
Fotoğraf 8: Pazar Camii Dıştan Görünüm.....	34
Fotoğraf 9: Pazar Camii İçten Görünüm.....	34
Fotoğraf 10: Hacı Hatun Camii İçten Görünüm.....	36
Fotoğraf 11: Hacı Hatun Camii Dıştan Görünüm.....	37
Fotoğraf 12: Büyük Camii Dıştan Görünüm.....	43
Fotoğraf 13: Büyük Camii İçten Görünüm.....	41
Fotoğraf 14: İsa Baba Camii Dıştan Görünüm.....	42
Fotoğraf 15: Seyyid Kutbiddin Camii Dıştan Görünüm.....	45
Fotoğraf 16: Bafra Büyük Camii Önden Görünüm.....	48
Fotoğraf 17: Bafra Büyük Camii Yandan Görünüm.....	46
Fotoğraf 18: Bafra Çarşı Camii Dıştan Görünüm.....	50
Fotoğraf 19: Bafra Tayyar Paşa Camii Önden Görünüm.....	53
Fotoğraf 20: Bafra Tayyar Paşa Camii Yandan Görünüm.....	54
Fotoğraf 21: Bafra Nuri İbrahim Camii Dıştan Görünüm.....	56

Fotoğraf 22: Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Dıştan Görünüm.....	62
Fotoğraf 23: Alaçam Yeni Camii Dıştan Görünüm.....	66
Fotoğraf 24: Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi Dıştan Görünüm.....	76
Fotoğraf 25: Hazinedârzâde Süleyman Paşa Camii Dıştan Görünüm.....	77
Fotoğraf 26: Çarşamba Hazinedârzâde Süleyman Paşa Camii Önden Görünüm.....	88
Fotoğraf 27: Çarşamba Hazinedârzâde Süleyman Paşa Camii Yandan Görünüm....	88
Fotoğraf 28: Hazinedârzâde Abdullah Paşa Çeşmesi.....	90
Fotoğraf 29:İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım Çeşmesi	92
Fotoğraf 30: Samsun Şehrinden Görünüm.....	101
Fotoğraf 31:Samsun Kalesi.....	103
Fotoğraf 32: Sa'di Dergahı.....	184
Fotoğraf 33: Sa'di Dergahı.....	184
Fotoğraf 34: Hamidiye Hastahanesi.....	201

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirket
b.	: Bin, İbn-i
B	: Receb
Bkz.	: Bakınız
bt.	: Bint-i, İbnet-i
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BŞS.	: Bafra Şer'iyye Sicilleri
c.	: Cilt
C	: Cemaziyelahir
Ca	: Cemaziyelevvel
df.	: Defter
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
dn.	: Dosya Numarası
ed.	: Editör
gn.	: Gömlek Numarası
G.O.P.	: Gazi Osman Paşa Üniversitesi
İA.	: İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
L	: Şevval
M	: Muharrem
M.	: Miladi
N	: Ramazan
OMÜ.	: 19 Mayıs Üniversitesi
OMÜİFD.	: 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi
R	: Rabiülahîr
RA	: Rabiülevvel
S	: Safer
s.	: Sayfa
SBBA.	: Samsun Büyükşehir Belediyesi Arşivi
ss.	: Sayfa Sırası

sy.	: Sayı
sr.	: Sıra
Ş	: Şaban
ŞŞS.	: Samsun Şer'iyye Sicilleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
OTAM.	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
VD.	: Vakıflar Dergisi
VGMA.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vb.	: Ve Benzeri
v.s.	: Ve Sair
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

GİRİŞ

KONU, YÖNTEM, KAYNAKLAR, SAMSUN'UN KISA TARİHİ VE GENEL OLARAK VAKIFLAR

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

A-Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu Osmanlı Devleti zamanında Samsun'da kurulmuş olan vakıfların tespiti ve çeşitli yönleriyle değerlendirilmesidir. İslam tarihinde vakıflar toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında çok önemli rol oynamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nde vakıflar sosyal hayatın tüm katmanlarını kapsayacak şekilde yaygınlaşmıştır. Devlet “sosyal devlet” olma sorumluluğunu bu kurumlar aracılığı ile yerine getirmiştir. Hayırsever insanların mallarının bir kısmını ya da tamamını toplum yararına vakfetmesi, toplumda dengenin korunmasını sağlamıştır. Bina edilen cami, medrese, hastane, köprü vb. vakıf eserler de ülkenin imar ve inşasına öncülük etmiştir.¹

Araştırmada inceleme alanı olarak Samsun seçilmiştir. Samsun, özellikle Kafkas göçmenlerinin şehre yerleştirilmesi, tütün yetiştirilmesi için uygun iklime sahip olması, ticaret için birçok yabancıların şehre gelmesi ve demir, linyit gibi madenlerin denize kıyısı olmayan yerleşim yerlerinden çıkartılıp başta İstanbul olmak üzere devletin birçok yerine sevk edilmesinde limanının kullanılmaya başlanmasıyla önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Samsun şehri de böylece yıldan yıla gelişme göstermiş ve buna bağlı olarak nüfusu artmış, önemli bir sancak merkezi konumuna gelmiştir.²

Bu süreçte vakıflar Samsun'un imar ve tesisinde, bireyin ve toplumun çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Halkın ihtiyaçlarını karşılamak

¹ Mustafa Alkan, “Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi – Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s. 1.

² Osman Köse, “Canik'in Osmanlılara Geçışı ve Canik'te İktisadi Hayat”, **İlkçağdan Cumhuriyete Canik**, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun, İhlas Gazetecilik A.Ş., 2011, s. 77-118.

üzere birçok vakıf tesis edilmiştir. Mektep, medrese gibi eğitim kurumları, mescid, cami gibi ibadet kurumları, kaldırım, köprü gibi bayındırlık kurumları ile fakirlere yemek verilmesi, kadın ve çocuklara yazın su dağıtılması, fakir halkın avarız vergilerinin ödenmesi gibi sosyal yardım kurumları bu müessese eliyle kurulmuştur. Bu müesseselerin bir kısmı insanlara hizmet vermeye devam etmesine rağmen günümüzde insanların bu konuya vâkıf olmaması da dikkat çekicidir. Mesela Pazar Camii, Büyük Camii veya Abdullah Paşa İlköğretim Okulu vb. müesseselerin hâlâ hizmete devam ediyor olmasına rağmen, bu müesseseleri kimlerin kurduğu, kimlerin tamir ettirdiği, müderris veya imam maaşlarının nasıl karşılandığı noktasında bilgi eksikliği olduğu muhakkaktır. Bu bağlamda Samsun'da vakıfların, şehrin dinî, sosyal ve kültürel yapısına etkilerini inceleyebilmek, şehir ve müessese tarihi çalışmalarına mütevazı bir katkıda bulunmak, ayrıca bunların kuruldukları bölgede üstlendikleri hizmetleri ortaya çıkarabilmek amacı ile böyle bir çalışma yapılmasına gerek duyulmuştur. Böylece belirlenen dönemde başta eğitim-öğretim, din, sağlık, belediye, şehir imarı, yol, köprü, kemer, kervansaray vb. olmak üzere insan hayatının çeşitli alanlara hizmet götürmek amacı ile kurulan vakıfların Samsun'da bu alanlara yönelik katkılarının neler olduğu, kimler tarafından hangi amaçlarla vakfedildikleri tespit edilmiş olacaktır.

B-Araştırmanın Yöntemi

Vakıflar hakkında, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok, makale, tez vb. araştırma yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu araştırmaların bir kısmı belli bir yöntemle bilimsel olarak yapılırken, büyük bir kısmı konu bütünlüğü ve belli bir metottan uzak belge yayını veya tek bir vakfiyenin transkripsiyon ve değerlendirilmesinden ibarettir. Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim, sağlık, bayındırlık, ulaşım ve diğer alanlarda toplumun hemen hemen tüm kesimlerine bu kadar etki eden bir kurumun belli bir teknik ve bütünlük içerisinde ele alınma gerekliliği vardır.³ Bu teknik ve bütünlük içerisinde inceleme için üç yöntemden bahsedilmektedir.

Bu yöntemlerden birincisi kronolojik ve yatay yaklaşım yöntemidir. İkincisi coğrafi ve dikey yaklaşım yöntemidir. Üçüncü yöntem ise külliyelerin iç yapılarında ve orada

³ Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s. 3.

oluşan sosyo-kültürel ilişkilerin kuruluşundan günümüze bütün yönleri ile incelenmesine yönelik yöntemdir. Bu yöntemleri etkili bir şekilde kullanmak için sondaj yöntemi önerilmektedir.⁴

Kronolojik ve yatay yaklaşım yöntemi Türk-İslâm tarihini Selçuklulardan itibaren belli periyodlara ayırarak incelenmesine dayanmaktadır. Buna göre her bir periyod ve Türkiye coğrafyasını temsil edebilecek sayıda vakfiye seçilecek, bu vakfiyelerdeki veriler, toplumsal yapı, iktisadi yapı ve kültür sistemi içerisinde değerlendirilecektir. Coğrafi ve dikey yaklaşım yöntemine göre Osmanlı Devleti yönetiminde kalmış şehirleri tümüyle temsil edebilmek için belirli sayıda ve her bölgeyi temsilen vakfiyeler seçilecek, buralarda kurulan tüm vakıflar ve bunlara ait her türlü belge, tarihi süreç, sosyo-ekonomik yapı ve kültür bütünlüğü içerisinde incelenecektir. Üçüncü yaklaşım yöntemine göre ise Osmanlı Devleti zamanında kurulan külliyesi temsil edecek sayıda yapı seçilerek, bu yapılar üzerinde bütüncül ve karşılaştırmalı incelemeler yapılacak, bu yapılar müessese-toplum ilişkileri çerçevesinde incelenecektir.⁵

Bu çalışmada coğrafi ve dikey yaklaşım yöntemi kullanılacaktır. Araştırmamızın ana kaynakları Samsun Şer'iyye Sicilleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyeler ve tespit edilen bu vakfiyelerin değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyeler tespit edildi. Daha sonra Şer'iyye sicillerinde bulunan vakfiyeler ve vakıflarla ilgili diğer belgeler tespit edildi. Bu tespitlerden sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan vakfiyelerle şer'iyye sicillerinde bulunan vakfiyeler karşılaştırıldı. Bunun nedeni bir vakfiye hem şer'iyye sicillerinde kayıtlı olup hem de Evkâf-ı Humâyün Nezareti Arşivinde kayıtlı olabilmesi idi. Bu karşılaştırma ile birlikte mükerrer olan kayıtları tespit edildi ve toplam vakfiye sayısına ulaşıldı. Yine şer'iyye sicillerinde bulunan vakıflarla ilgili olan ancak konumuzla direkt ilgili olmayan ilgi çekici bir kısım davalar da incelenerek değerlendirme kısmında kullanıldı.

⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi", **Osmanlı**, 5, Güler Eren (ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 17-33.

⁵ Samettin Başol, "Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17.Yüzyıl Bursa Vakıfları", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 13-14.

Vakfiyeler bağlamında Samsun ile ilgili olarak iki makale yazılmış ve vakıf eserlerini sanat tarihi açısından inceleyen bir de tez yapılmıştır. Makalelerden bir tanesi Muhammet Okudan tarafından yazılmıştır. Okudan'ın makalesinden özellikle cinsiyetlerine göre vakıf kurucuları kısmında yararlanılmıştır. Diğer Makale ise Mehmet Beşirli tarafından kaleme alınmış olan “19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri” adlı makaledir. Bu makaleden bazı vakfiyelerin transkripsiyonlarını karşılaştırmada faydalanılmıştır. M. Sami Bayraktar tarafından yapılan “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri” adlı tezden özellikle vakıf eserlerin sanatsal özellikleri ve tarihleri ortaya konarken yararlanılmıştır. Bu makalelerde Samsun'da kurulan vakıflardan belli dönemde ve belli kişilerce kurulan vakıflar incelenmiştir.

Coğrafi olarak araştırmanın çerçevesi, Canik sancağının Samsun ili sınırları içerisinde kalan bölgesidir. Bu nedenle günümüzde Samsun iline bağlı olan Vezirköprü, Havza ve Lâdik o dönemde Amasya sancağına bağlı olduğu için burada kurulan vakıflar konuya dâhil edilmemiştir. Çalışmamıza Samsun merkez, Terme, Çarşamba, Salıpazarı, Ayvacık, Ondokuzmayıs, Bafra, Alaçam, Yakakent, Kavak ve Asarcık vakıfları esas teşkil etmektedir.

C-Kaynaklar

Şer'iyye sicil defterleri, Osmanlı Devleti tarihi için ana kaynaklardan bir tanesidir. Bu defterlerin yerel tarih araştırmaları için de özel bir önemi bulunmaktadır. Devlet merkezi ile yapılan yazışmalar, halkın istekleri, fermanlar, ilâmlar, hüccetler, beratlar ve de konumuzu ilgilendiren vakfiyeler sicil defterlerine kaydedilmekteydi. Bu nedenle şer'iyye sicillerinin, ait oldukları yerlerin toplumsal, idari, hukuki ve mali alanlarla ilgili yönlerini daha iyi aydınlatmak ve ortaya koymak bakımından büyük değerleri vardır. Özellikle yerel tarih açısından köy ve kasabalarda olan olaylarla ilgili olarak sicillerden başka kaynak yok gibidir. İşte vakfiyeler de bu defterlere kaydedilen hüccetlerden bir tanesidir ve çalışmamıza şer'iyye sicilleri bu nedenle ilk elden katkı verecektir. Samsunla alakalı olarak 43 tane şer'iyye sicil defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki 3171 nolu Samsun Şer'iyye Sicil Defteridir. En erken tarihli kaydı 1786 yılına aittir.⁶

⁶ Defter Mehmet Beşirli tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Beşirli'nin ifadesi ve bizim incelememize göre defterdeki kayıtlar tarih sırasına göre tutulmamıştır. İlk varakta H. 15 Re 1216 (M.

Canik sancağı'nın merkezi olan Samsun'un 15. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girdiği düşünüldüğünde önceki tarihlere ait defterin ya da defterlerin ne olduğu hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak incelenen şer'iyeye sicillerinde Samsun'la ilgili çeşitli zamanlarda meydana gelmiş yangınlardan bahsedilmekte ve yangınlarda şehrin harap olduğu bildirilmektedir. Muhtemeldir ki 1786 tarihinden önceki defterler de bu yangınların birinde yanmış olabilir.⁷ İncelenen bu kırk üç defterde vakıflarla ilgili yaklaşık altıyüz adet kayıt tespit edildi. Ancak, bu belgelerin hepsi vakfiye olmayıp büyük çoğunluğunda tevcihat kaydı, vakıfla ilgili mütevellî atamaları, vakıflardan yararlanması gerekenlerle alakalı kayıtlar, anlaşmazlıklar vb. konular bulunmaktadır. Samsun Şer'iyeye Sicillerinde toplam yüz kırk, Bafra Şer'iyeye Sicillerinde dört adet olmak üzere toplam yüz kırk dört adet vakfiye tespit edildi.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, vakıf taşınmazlarının tapusu hükmündeki vakfiye, ferman, berat, ahkâm, hüccet vb. vesikalarla tarih boyunca vakıfların kurulmaları ile ilgili her türlü evrak ve belgenin arşivlendiği bir kurumdur. Bu kurumun arşivi evkâf muhasebecileri ve mütevellîler tarafından tutulan kayıtlar ile Evkâf Nezareti ve Vakıflar Genel Müdürlüğü personeli tarafından tutulan kayıtlardan oluşmaktadır.⁸ Samsun'la ilgili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan ve tasnifi yapılmış yüz doksan yedi adet vakfiye tespit edilmiştir. Toplamda elli üç vakfiye hem Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde hem de Şer'iyeye sicillerinde mükerrer kayıt olarak bulunmaktadır. Bir vakfiye ise şahıstan alınmış olup şer'iyeye scillerinde veya Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kaydıma rastlanmamıştır.

25 Ağustos 1801) tarihli belge bulunmaktadır. En erken tarihli olan H. 23 Re 1200 (M. 23 Şubat 1786) tarihli belge on altıncı, en son tarihli belge ise 19 R 1255 (M. 2 Haziran 1839) tarihli olup yüz kırk sekizinci varakta bulunmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz., Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 Numaralı Samsun Şer'iyeye Siciline Göre, H.1200-1255, M.1785-1839)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993), ss. 10-13.

⁷ H. 1286 (M. 1869) yılında Samsun'da büyük bir yangın çıktığı, şehrin harabeye döndüğü çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Bu yangın sonrası Vilayet mimarları Briyo ve Hırsan Efendi tarafından deniz havasının şehrin iç kısımlarına kadar girebilmesi için sokakların denize dik şekilde yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Detaylı bilgi için Bkz., Lütfü Tekin, "60 Sene Evvelki Samsun", **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, c. 2, 13, 1936, ss. 22-25; M. Sami Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s. 20; Mehmet Öz, "Samsun", **DİA**, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 85. Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bazı belgelerin şehirde çıkan bu yangına işaret ettiği tespit edilmiştir. Bkz., BOA., İŞD., dn. 68, gn. 4039; BOA., İŞD., dn. 27, gn. 11265.

⁸ Mustafa Alkan, "Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtları Arşivi", **Vakıflar Dergisi**, XXX, 2007, ss. 1-31.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde (BOA) yapılan incelemelerde Samsun'a ait herhangi bir vakfiyeye tespit edilememiştir. Bununla beraber çeşitli vakıfların muhasebe kayıtları, vakıf gelirlerinden zimmetine para geçirenlerle ilgili verilen cezalar, tevcihat kayıtları vb. belgeler tespit edilmiş ve bu belgeler tezde kısmen de olsa kullanılmıştır.

Tahrir defterleri, vakıf araziler de bu defterlere işlendiği için incelenen arşiv kaynaklarından bir tanesi olmuştur. Ancak Canik sancağına veya Samsun'a ait müstakil bir evkâf defteri bulunamamıştır. Bununla birlikte Vilayet-i Rum mufassal defteri içerisinde Samsun ve Bafra ile ilgili kayıtlar tespit edilmiştir.⁹ Bunların içerisinde tezimizi ilgilendiren vakfiyeler bulunamamış sadece vakıf arazisi olan yerler belirtilmiştir.

Ç-Samun'un Kısa Tarihi

Samsun, Osmanlı idaresine girdiği 1419-1420 yıllarından sonra idari olarak Sivas Eyaleti, Amasya sancağına, kaza olarak bağlandı. Yavuz Sultan Selim zamanında Canik adında bir sancak oluşturularak merkezi Samsun yapıldı. Böylece Samsun, Canik sancağı üzerinden Sivas eyaletine bağlanmış oldu. Bu durum 1846-47 yıllarına kadar devam etti. Bu sancağa bağlı kaza ve nahiyelerde zaman zaman artmalar ve eksilmeler olmuşsa da o dönemde oluşturulan Canik sancağı içerisinde günümüzdeki Ünye, Çaybaşı, Fatsa, Korgan, Kumru, Akkuş, Salıpazarı, Çarşamba, Terme, Ayvacık, Asarcık, Tekkeköy, Ondokuzmayıs, Bafra, Alaçam, Yakakent ve Kavak bulunuyordu. 1846-47 yılında yapılan idari düzenleme ile Canik sancağı Trabzon Eyaletine bağlandı. 1872 yılında, Kırım ve Kafkas göçmenlerinin Samsun'a yerleşmesi ve ticaret için Samsun'a gelen yabancı tüccar sayısının artmasıyla Samsun'da nüfus ve sosyal hareketlilik de artmış oldu. Bu artış göz önüne alınarak Canik 1872 yılında merkezi

⁹ 583 no'lu defterin 126.varakla 143. varak arasında bu kayıtlar mevcuttur. Ayrıca bu defterlerden Samsun'da bulunan bazı arazilerin Samsun dışında kurulmuş vakıflara gelir getirmek üzere vakfedildiği anlaşılmaktadır. Amasya'daki II. Bayezid İmarethanesi, Yörgüç Paşa İmareti ve Trabzon'da Yavuz Selim'in annesi Gülbahar Hatun tarafından kurulan Hatuniye İmareti Canikten önemli miktarda gelir elde etmekteydi. Detaylı bilgi için Bkz., Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik**, s. 140.

idareye bağılı müstakil bir sancak haline getirildi.¹⁰ 1877’de Canik sancağı tekrar Trabzon vilayeti’ne bağlandı. Bu aşamadan sonra, 1880 yılından itibaren Canik sancağı’nın vilayete dönüştürülme çabası merkezi hükümet, Trabzon vilayeti yöneticileri ve Canik sancağı yöneticileri arasında müzakere edilmiş çeşitli raporlar hazırlanmış, ancak, herhangi bir değişikliğe gerek görülmemiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra halkın ve o dönem Samsun yöneticilerinin, bağımsız bir vilayet veya sancak haline gelmesi için verdiği uğraşlar 1910 yılında sonuç vermiş ve Canik tekrar bu tarihte müstakil bir sancak olmuştur. 20 Ocak 1921 yılında kabul edilen Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu’na göre Türkiye idari olarak vilayet, kaza ve nahiye gibi kısımlara ayrılmış, 1923 yılında cumhuriyetin ilanından birkaç gün önce Canik adı ile vilayet haline getirilmiştir.¹¹

II. VAKIF VE VAKIFLARLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Sözlükte durdurmak, alkoymak anlamlarına gelen vakıf, terim olarak ise bir mülkün sahibi tarafından dini, sosyal ve hayri bir amaç için ebediyen tahsisi şeklinde ifade edilen, hukuki bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesidir.¹²

Tarih boyunca insanlar sosyal ve ontolojik sebeplerden dolayı hiçbir zaman zekâ, beden ve mali imkânlar açısından birbirine tümüyle eşit olamamıştır. Belli imkânlara sahip olanlarla bu imkânlardan yoksun olanlar arasındaki dengenin korunarak birbirinden kopmaması açısından en önemli faktör karşılıklı yardımlaşmadır. Zayıflarda daima bir sığınma, güçlülerde ise sahip çıkma ve himaye etme hissi görülür.¹³ İşte yardımlaşma, insanın yaratılışında var olan ve insanlık tarihi kadar eski olan bir histir. Bu his dini emir ve tavsiyelerle birleşince daha da kuvvet kazanır. İslâm’ın yardımlaşma ile ilgili

¹⁰ Mehmet Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Ankara: TTK Yayınevi, 1999, ss. 25-26; Rıza Karagöz, “Canik’in İdari Yapısı ve İdarecileri”, **İlkçağdan Cumhuriyete Canik**, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun, İhlas Gazetecilik A.Ş., 2011, ss. 119-162; Osman Köse, “Canik’in Osmanlılara Geçişi ve Canik’te İktisadi Hayat”, s. 77-118.

¹¹ Karagöz, “Canik’in İdari Yapısı”, s. 119-162.

¹² Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, **DİA**, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 475; Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s. 8; Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul: Cihan Matbaası, 1996, s. 41; Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul: Bilge Yayınevi, 2003, s. 33.

¹³ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, s. 41.

emir ve öğretilerinden ortaya çıkan vakıf, yüzyıllar boyunca insanlığa hizmet etmiş dini, hukuki ve sosyal bir kurumdur. İhtiyaç içindekilere yardımcı olmak gibi ulvi ve insani bir düşüncenin ürünüdür.¹⁴

Dini bir müessese olması, kuruluş felsefesini Kuran-ı Kerim'deki ayetlerden ve Hz. Muhammed'in kendi uygulamalarından, hukuki olması, uygulamaya geçebilmesi için gerekli şartların sağlanıp mahkeme huzurunda oluşturulması ve mahkeme kayıtları olan şer'iyeye sicillerine geçilmesinden, sosyal bir kurum olması da doğal olarak vakfın menfaatinin topluma adanmış olmasından kaynaklanmaktadır. İleride de değineceğimiz gibi birçok yol, köprü, han, hamam v.s. topluma faydalı olan işler hep bu müessese eliyle yapılmıştır. Vakıf sadece insanoğluna faydalı işlerde kullanılmamış aynı zamanda çevreyle ve hayvanlarla ilgili vakıflar oluşturularak, onların da korunması yoluna gidilmiştir.

Vakıf kavramından sonra bu kavramla ilgili olan en çok kullanılan birkaç kavramı açıklayacağız. *Vâkıf*, Allah rızası için menkûl ya da gayr-i menkûlunu canlıların hizmetine sunan kimseye denir. *Vakfiye*, vakfın genellikle vâkıfı tarafından hazırlanmış nizamnamesine denir. Vakfiyelerde, hem hayratlar hem de bunların gelir kaynakları hakkında açıklayıcı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerde akarın çeşidi, yeri, niteliği, miktarı, vakıf edildiği tarih ve gelir elde etme yöntemleri ayrıntılı bir şekilde yazılmaktadır. *Akâr*, gayr-i menkûlun karşılığıdır. Amaçlanan hizmeti yerine getirebilmek için bağışlanan gelir getirici her türlü mülke akâr denir. *Müessesât-ı hayriye*, zengin ve fakir ayırt etmeksizin tüm insanlığın hizmetine sunulmuş, cami, medrese, hastane gibi kuruluşlara denir.¹⁵ Vakıflarla ilgili olan ama sık kullanılmayan diğer kavramları sırası geldikçe dipnotlarda gösterilecektir.

A-Vakfın Ortaya Çıkışı

Dini inanç ve düşüncelerin güçlü olduğu kurumlar olarak yüzyıllar boyunca toplumun ve bireyin birçok ihtiyacını karşılayan vakıf müessesesinin ne zaman ortaya çıktığı konusunda bilim adamları çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım bilim adamları

¹⁴ Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 7-9.

¹⁵ Yedi yıldız, "Vakıf", **DİA**, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 475.

vakıf müessesesini Budist virahaları olarak göstermektedir. Özellikle bu dine mensup Türklerin bu kuruma oldukça önem verdikleri belgelerden tespit edilmiştir. Yine vakıf kurumunu Etilere dayandıran Roma ve Yunan'a dayandıran bilim adamları bu görüşlerini çeşitli belgelerle desteklemektedir.¹⁶

İslâm toplumunda ise insanları vakıf kurmaya iten temel ve en önemli neden dindir. Bunu kurulan vakfın anayasası kabul edilen vakfiyelerden rahatlıkla anlayabilmekteyiz. Birçok vakfiyede giriş kısmından hemen sonra bu konuyla ilgili ayet ve hadislere yer verilmesi bunun en açık göstergesidir. Kur'an-ı Kerimde "vakıf" kelimesi geçmemektedir. Ancak, Allah yolunda harcama yapmayı, fakir, muhtaç ve kimsesizlere infak ve tasaddukta bulunmayı, iyilik yapmada ve takvada yardımlaşmayı tavsiye eden birçok ayet İslâm toplumunda vakıf uygulamasının esasını teşkil etmektedir. Bununla beraber Âl-i İmrân suresi 92. ayet "sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız" ve Tevbe suresi 18 ve 19. Ayetleri "mescidlerin Allaha ait olduğu ve bu mescidleri ancak belli niteliğe sahip kimselerin imar edebileceğinin bildirilmesi" bazı âlimlerce vakıfla daha sıkı biçimde ilişkilendirilmiştir.¹⁷

Hadislere gelince; Peygamber Efendimizin bir konudaki söz ve fiillerinin hepsine birden hadis denmektedir. Hz. Peygamberin bizzat kendisinin vakıf oluşturduğu ve sahabelere de bu konuda tavsiyelerde bulunduğu bilinmektedir. Ancak Müslümanlar üzerinde vakıf kurma konusunda en etkili olan hadis şudur; "İnsan öldüğü zaman artık hayır işleyemez. Ancak şu üç durum istisnadır. Birincisi sadaka-i cariye, ikincisi başkalarına faydalı olan ilim, üçüncüsü de kendisine dua eden hayırlı bir evlattır."¹⁸ Burada geçen "sadaka-i cariye" kavramının vakıf olduğu üzerinde bütün Müslüman âlimler ittifak etmiş durumdadırlar.

B-Vakfın Türleri

Vakıflar gerek kurulmalarında gözetilen amaç gerekse oluşturulmuş olan vakfa tahsis edilen menkûl ve gayr-i menkûller, bu menkûl ve gayr-i menkûllerin kullanım şekilleri

¹⁶ Vahdettin Aydın, "Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 8, sy. 1, ss. 313-338.

¹⁷ Yediıldız, "Vakıf" **DİA**, c. 42, s. 476; Yediıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 25-26; Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 60-61.

¹⁸ Ebu Davut, *Vesâyâ*, 14.

ve vakfın idaresi bakımından çeşitli sınıflara ayrılmaktadırlar. Bunlar amaçlarına göre; hayri vakıflar ve ailevi vakıflar, mülkiyet durumlarına göre; sahih vakıflar, gayr-i sahih vakıflar, kira gelirlerine göre; icare-i vahideli vakıflar, icareteynli vakıflar, mukataalı vakıflar, gedik vakıflar, yönetimlerine göre; mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, müstesna vakıflar olarak sayılabilir.¹⁹ Çalışmamızda vâkıfların hangi amaçla vakıf kurduklarının değerlendirileceği için sadece amaçlarına göre vakıflar üzerinde kısaca durulacaktır. Vakıflar kuruluş amaçlarına göre hayri vakıflar ve ailevi vakıflar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Hayri vakıf, gerçek manada hayır amacıyla kurulan vakıflardır. Bu vakıf türü, kurucusunun, mülklerinden birini veya bir kaçını vakıf haline getirdikten sonra onlardan elde edilen gelirin tamamı, ya bizzat vâkıfın kendisi tarafından kurulan müesseselere veya başkaları tarafından tesis edilmiş kamu kuruluşlarına tahsis ettiği vakıftır; öyle ki böyle bir vakfın kurucusu kurduğu vakıftan çoğunlukla fakirler, yolcular, öğrenciler gibi ihtiyaç sahipleri yararlanmaktadır. Vâkıf ise, ilahi lütuf ve bazen de şöhret ve sosyal nüfuz dışında hiçbir maddi menfaat beklememektedir. Vakfın kurulması kadı tarafından tescil edildikten sonra, vâkıf ile vakıf kuruluşları ve bunların yine vakıf haline getirilmiş gelir kaynakları arasında hiçbir bağ kalmamaktadır.²⁰

Hayri vakıflardaki temel anlayış, vakıflardan her canlının yararlanabilmesidir. Bu tür vakıflar uzun süre hizmet vermelerinden dolayı sadakadan daha üstün hayır olarak kabul edilmektedir. Cami mescit gibi ibadet yerleri, mektepler, medreseler, hastaneler, kütüphaneler vb. kamu kurumları ile halka hizmet veren vakıfların tamamı hayri vakıf statüsündedir.²¹

Aile vakıfları, zürri, ehli veya evlatlık vakıflar olarak da isimlendirilmektedirler. Bu vakıflar İslâm hukukçularının çoğuna göre geçerli ve makbul değildir. Çünkü bu tür vakıflar, vakfın ruhuna aykırıdır. Vakıflar belli bir ailenin yararına değil aksine ya herkesin yararına ya da en azından ihtiyaç sahiplerinin faydasına olması gerekmektedir.

¹⁹ Gülsoy ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İzdüşümü, Vakıflar**, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, s. 27.

²⁰ Yediöldiz, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 14-15; Yediöldiz, “Vakıf” **DİA**, c. 42, s. 478.

²¹ Yediöldiz, “Vakıf” **DİA**, c. 42, s. 478; Gülsoy ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İzdüşümü**, s. 27.

Burada sorun, zengin aile fertlerinin vakıf gibi esas itibariyle fakir ve muhtaçlar için oluşturulmuş olan bir kurumdan yararlanmalarındır. Bu durum, İslâm hukukçularına göre vakfın amaçlarına aykırıdır. Bununla beraber, Osmanlı hukuk sistemi içerisinde kabul gördüğü ve önemli oranda da uygulandığı bilinmektedir.²²

Vakıf kurumu üzerinde çalışma yapan bilim insanlarına göre insanlar özellikle iki nedenden dolayı ailevi vakıf kurmaktadırlar. Bunlardan birincisi İslâm hukukunun miras hükümlerini hile-i şer'iyye ile dolanmaktır. Bu iki şekilde yapılıyordu. İslâm hukukuna göre kadına erkeğin yarısı kadar miras verilmekteydi. Bu yola başvuran insanlar ya kızlarını mirastan mahrum bırakmak veya kızlarına eşit mal bırakabilmek için bu yola başvuruyordu. İkincisi ise, müsadere sisteminden mal kaçırmaktır. Özellikle merkezde bulunan üst düzey bürokratlarla, sancak beyleri, valiler ve benzeri yerel yöneticilerin bu yola başvurdukları görülmektedir.²³

Bununla birlikte bu tür vakıfların içerisinde kabul edilen bir vakıf türü daha vardır o da yarı ailevi vakıflardır. Bunların hem hayri vakıfların hem de aile vakıflarının unsurlarını içerdiği söylenebilir. Bu nedenle karma vakıf olarak da adlandırılabilir. Mesela herhangi bir kişi hastane, tekke, mektep, çeşme gibi bazı kamu müesseseleri kuruyor ve bu kuruluşlarının muhtelif masraflarının ve oralarda çalışan personelin ücretlerinin karşılanması için mülklerinden bir kısmını vakfediyordu. Fakat bu tip bir vakıf, zorunlu olarak vakfın kurucusuna ve ailesine ait oluyordu. Ayrıca hizmet yerine getirildikten sonra artan para genellikle vâkıfın aile fertleri arasında paylaşılıyordu. Bazı durumlarda bizzat vakıf kurucusu vâkıfın mütevelliliği dışında kurmuş olduğu müesseselerdeki diğer bazı görevleri de üstleniyor veya bu görevleri ya çocuklarına ya da yakın akrabalarına veriyordu. Böylece aile fertleri, gelecekteki en son ferdinin yok oluşuna kadar belki asırlar boyunca iş imkânına sahip oluyorlardı.²⁴

²² Gülsoy ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İzdüşümü**, s. 28.

²³ H. Hüsnü, Koyunoğlu, "Sosyal Politika Açısından Vakıflar (17. Yüz Yıl İstanbul Örneği)", **(Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002)**, ss. 100-102.

²⁴ Yedi yıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 17; Gülsoy ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İzdüşümü**, s. 28.

III. OSMANLI DEVLETİ'NDE VAKIF ANLAYIŞI

Osmanlı Devleti zamanında vakıf müessesesi, düşüncede ve uygulamada geliştirilmiş ve zamanın şartlarına özgü yeni vakıf modelleri ortaya çıkarılmıştır. Buna bağlı olarak yeni vakıf anlayışı çerçevesinde geliştirdikleri kurumlarda, Osmanlı şehirlerinin gelişmesinde olsun, günlük hayatın işleyişinde olsun, birçok yenilikler yapmışlardır. Yapılan bu yenilikler vakıfları “yardım sandığı” hüviyetinden çıkartarak, bu eserleri ekonomik, sosyal, dini kültürel ve siyasi hayatın vazgeçilmez kurumları haline getirmişti.²⁵

Osmanlı döneminde padişahlardan başlayarak vezirler, paşalar, yöneticiler ve halkın çeşitli kesimleri ülkenin değişik yerlerinde çok sayıda vakıf kurmuşlardı. Padişahlar içerisinde ilk vakıf oluşturan Orhan Gazi'dir.²⁶ Orhan Gazi kadı yetiştirmek üzere İznik'te bir medrese kurmuş ve bu medresenin giderlerini karşılamak üzere mülkü olan birçok emlakı bu medreseye vakfetmişti. Onunla başlayan “selâtin vakıfları” geleneği diğer Osmanlı padişahları tarafından daha da geliştirilerek devam ettirilmiştir. Bu durum adeta bir yarış haline gelmiştir. Bu yarışa devlet adamlarının ve halkın katılmasıyla, imparatorluk toprakları kısa sürede vakıf eserleri ile dolmuş ve devletin yerine getirmesi gereken birçok hizmet yüzyıllar boyunca bu kurum aracılığıyla yerine getirilmiştir.²⁷

A-Osmanlı'da Vakıf-Toplum İlişkisi ve Vakıflara Yöneltilen Eleştiriler

Vakıf kurumu, gerek hukuki olarak gerekse tarihi olarak Türk-İslâm dünyasını incelemek için önemli bir konudur. Bugünkü geniş devlet kavramına göre, kamu hizmeti alanında olan birçok uygulama ve sosyal yardımlaşma Osmanlı Devleti zamanında vakıflar tarafından yerine getirilmekte idi. Yollar, köprüler, çeşmeler gibi bayındırlık ve belediye hizmetleri, hastaneler ve fakirlere yardım gibi sosyal yardımlaşma işleri, medreseler, mektepler, kütüphaneler ve müderris maaşlarının

²⁵ Gülsoy ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İzdüşümü**, s. 21.

²⁶ Sezai Sevim Bursa'da düzenlenen Osmanlı İmparatorluğunun Kurucusu Osman Gazi ve Dönemi sempozyumuna bildiri olarak Osman Gazi ve Oğullarının Vakıfları adında bildiri sunmuş ve bu bildiride vakıf kuran ilk padişah olarak Osman Gazi'yi işaret etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz., Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 52.

²⁷ Gülsoy ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İzdüşümü**, s. 22.

ödenmesi, öğrencilerin masraflarının karşılanması gibi eğitim faaliyetleri genellikle bu kurum tarafından karşılanmakta idi. İşte bütün bu işlerin gelişme evrelerinin hangi teşkilat tarafından, nasıl idare edildiğini, kimlerin hangi amaçla vakıf kurduklarını, bu vakıf hizmetlerinden yararlananların gerçek manada ihtiyaç sahibi olup olmadıklarını vb. durumları anlamak sosyal tarih açısından oldukça önemlidir.²⁸

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme döneminde kurumlarında meydana gelen bozulmaları inceleyen bazı araştırmacılar vakıfların ülkede sosyal, ekonomik ve bilim olarak gerileme sebeplerinden bir tanesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre vakıflardan bedava yiyip içen bir tembeller grubu oluşmuştur. Gayr-i menkûller alınıp satılmaktan men olduğu için ticari canlılığın durduğu savunulmaktadır. Yine eğitim faaliyetlerinin medrese eliyle yürütülüyor olmasından dolayı, buralarda okutulan dersler vakfiyelerde yazılmış ve bu müfredatın dışına çıkmak imkân dâhilinde olmadığı için eğitim sisteminin de geri kaldığı iddia edilmiştir.²⁹

Fuad Köprülü bu konuda şunları söylemektedir. Sanayileşme devrimini kaçıran İslâm ülkeleri Batı karşısında kendilerinin geri kalma sebeplerini araştırmaya başlamışlar ve bunlardan bir kısmı vakıfların bu gerilemenin sebeplerinden en önemlilerinden bir tanesi olduğuna kanaat getirmişlerdir. Çünkü bu dönemde Müslümanların yaşadığı birçok coğrafyayı ellerine sömürge olarak geçiren Batı, burada vakıf olan toprakların satılamaması nedeni ile bu konu üzerinde kitaplar yazarak vakıfları tenkit etmişler ve zararlarını ele almışlardır. Devamında ise bu aydınların Batı hayranı olduklarını vurgulamış, kendilerinin bir görüşleri olmadığı ve tenkit kabiliyetinden uzak olduklarını ifade etmiştir. Köprülü'ye göre bu vakıf aleyhtarlığı o kadar ileri gitmiş ki, Tanzimat'ta bu kurumların tamamen kaldırılması dahi uzun süre gündem teşkil etmiştir.³⁰

²⁸ Fuad Köprülü, **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, ss. 261-263.

²⁹ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, ss. 24-25.

³⁰ Köprülü, **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi**, s. 327.

B- Osmanlı Devleti Zamanında Vakıfların İdaresi

Osmanlı Devleti'nde vakıflar II. Mahmud dönemine kadar vakıf kurucusunun atadığı, vakfiyede belirtilmiş olan mütevellî ve nâzırlar tarafından kısmen özerk bir şekilde idare edilmekteydi. Bu vakıflar da yönetim bakımından üç kısma ayrılmaktaydı. Osmanlı öncesi Müslüman beylik veya devletlerden intikal eden evkâf-ı kâdime, miri arazi üzerine kurulan evkâf-ı irşâdiye ve halkın kendi mülkleri üzerinde kurdukları evkâf -ı lazime-i sahiha 'dır.³¹

Yönetim, evkâf-ı kadime ve evkâf-ı irşâdiye vakıflarının idaresine kısmi olarak müdahale etmekte iken evkâf-ı lâzime-i sahiha vakıflarına karışmamaktaydı. Bu vakıflar kendi vakfiyelerindeki şartlara göre idare edilmekteydi. Vakfiyesi olmayanlar ise Osmanlı Devleti o yeri fethettiğinde, vakıf, o zamana kadar nasıl yönetilmekte ise, aynı usulle idareye devam etmekteydi.³² Ancak gerileme ve dağılma döneminde meydana gelen usulsüzlükler yüzünden merkezi idare, vakıfların istismar edilmemesi için denetimleri sıkı tutmuş ve vakıflara bazı müdahaleler söz konusu olmaya başlamıştı.³³ Bu müdahaleler vakıflarda merkezileştirmenin başlangıcı olmuş, bunu sağlamak için II. Mahmud 1809'da oluşturduğu vakıfları Hamidiye vakıfları'yla birleştirip "Evkâf-ı Hamidiye ve Mahmudiye" kurumunu oluşturmuş ve yeni oluşumun yönetimini 1814 yılında Darphane-i Âmire Nazırına bırakmıştı. Böylece evkâf-ı selase de denilen "Laleli, Hamidiye ve Mahmudiye Vakıfları 'Mütevelli Kaymakamlığı' idaresi ortaya çıkmıştı. Diğer bazı vakıflarla birlikte 1826 yılında yeniçeriliğin lağvedilmesinden sonra yeniçeri ve sekbanbaşının yönettiği vakıfların da buraya katılmasıyla bu vakıfların Darphane-i Âmire tarafından yönetilmesi güçleşti. Bundan dolayı kurumu yeniden yapılandırmak isteyen II. Mahmud 14 Ekim 1826 tarihinde Evkâf-ı Humâyûn Nezâretini oluşturdu. Süreç 1826 yılında Evkâf-ı Humâyûn Nezâreti kurulmasıyla tamamlandı.³⁴ Merkezileştirmenin sebepleri olarak; dağınık olan vakıf yönetiminin tek elde toplanması, bu sektörde meydana gelen yolsuzlukların kaldırılması, merkezi yönetimin batı tarzında yeniden yapılandırılması, devletin diğer sektörlerinde vakıf

³¹ Mustafa Alkan, "Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek; Adana Evkâf Müdürlüğü", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi**, 19, 2008, ss. 13-31; Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, ss. 111-112.

³² Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, s. 63.

³³ Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 110.

³⁴ Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 116-117.

gelirlerinden yararlanma isteği, dini çevrelerin gücünü kırma düşüncesi ve batılı dostları memnun etme eğilimleri sayılabilir.³⁵

Burada sayılanları kısaca değerlendirmek gerekirse; merkezileştirmeye neden olarak, vakıf sektöründeki dağınlık ve başıboşluğa bir son vermek, vakıf idaresini toplum ve kurum lehine ıslah etmek, oluşturulacak evkâf hazinesi kanalı ile geliri giderini karşılayamayan vakıflara kaynak aktarılması sayılabilir. Yine Batılıların Osmanlı arazisini ucuz yoldan elde etmek için bu fikri sürekli olarak yönetime ilemesi, devletin bekasının ancak bu şekilde sağlanabileceği yönünde idarecileri iknaya çalışması önemli faktörlerden bir tanesidir. Bir diğeri ise, maaşlarını vakıflardan alan müderrislerin zaman zaman merkezi hükümete başkaldırarak öğrencileri sokağa dökmelerinin önüne geçmek istenilmesidir.³⁶

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kurulduktan sonra taşra teşkilatlanmasına gidilerek bugünkü anlamda bölge müdürlükleri oluşturulmuştur. Eyaletlerde önce Evkâf-ı Hümâyûn ve haremeyn vakıfları nezaretlerine bağlı mütevellilerin denetiminde yapılan vakıf taşınmazlarının tespiti ve sayımına nezaret etmek ve harçları bağlı buldukları bölge müdürlüklerine göndermek üzere “ muaccelat nazırları” tayin edilmişti. Daha sonra bu muaccelat nazırlıkları birleştirilerek 1835 yılında vilayet merkezleri ile önemli sancaklara birer muaccelat müdürü atanmıştır. Bugünkü anlamda Bölge Müdürlüklerinin oluşması 1845 yılından sonra gerçekleşmiştir. Muaccelat tayiniyle başlayan bu kurumsallaşma, zamanla mazbut vakıfların yönetildiği, bütün vakıfların teftiş edildiği, merkezle koordinasyonun sağlandığı, bünyesinde evkâf muhasebecisi, evkâf müdürü, kâtipler ve çuhadarların çalıştığı yerel bir kuruma dönüştürülmüştür.³⁷

Vakıflar bu şekilde teşkilatlandıktan sonra idare, vakıf kurmak isteyenlere çeşitli sınırlamalar getirerek bu konuda yapılmak istenen istismarın önüne geçmeye çalışmıştır. Evkâf-ı Humâyûn Nezâreti teşkilatlandıktan sonra vakıf kurmak isteyenlere bazı kuralları şart koşmuştur. Bunlar şu şekildedir³⁸;

³⁵ Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, s. 69.

³⁶ Bkz., Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, s. 69.

³⁷ Alkan, “Adana Evkâf Müdürlüğü” ss. 13-31.

³⁸ Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, ss. 32-33.

1.Vakıf kuracak kimse yapacağı binayı sağlam yapıp, tamiri ve giderleri için yeterli geliri bırakmak zorundadır. Aksi takdirde vakfın tescili yapılmayacaktır.

2.Yeniden inşa edilen cami, zaviye vb. imam, hatip ve zaviyeye şeyh tayininde ‘esnan-ı askeriyeye’ dikkat edilecek askerlik sırası gelenler tayin edilmeyecektir.

3.Yeni bir hayrat tesis edilirken, bu hayrata ihtiyacın olup olmadığına çevre halkı karar verecektir.

4.Köylerde inşa edilecek mescitlere minber konulması talep edilirse, öncelik yakın bir yerde Cuma ve Bayram mescitlerinin olup olmadığı kontrol edilecek, eğer yoksa ve köyde yeterli cemaat varsa minber konulmasına izin verilecektir.

5.İmam ve hatiplerin tayinleri sancak meclislerinde evkâf müdürünün de hazır bulunduğu sırada yapılacak, askerlikle ilişkisi bulunmayan ve imtihanında başarılı olanlar görevli olarak atanacaktır.

6.Eski görevliler de aynı şekilde imtihana tabi tutulacak sınavda başarılı olmayanlara yeniden görevlendirme verilmeyecektir.

Bu nizamname ile birlikte vakıf kurma, vakıf görevlilerin seçimi, yapılacak binanın sağlam olması gibi pek çok konuda radikal kararlar alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu şekilde vakıf kurumu üzerinden ortaya çıkacak birçok istismarın önüne geçilmeye çalışılmıştır.³⁹

³⁹ Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, s. 33.

BİRİNCİ BÖLÜM

CANİK'TE KURULAN VAKIFLAR

Bu bölümde Canik sancağının merkezi olan Samsun ve Canik sancağına bağlı Terme, Çarşamba, Bafra, Alaçam ve Kavak'taki vakıflar incelenecektir. Birinci kısımda ibadethaneler, ikinci kısımda eğitim kurumları, üçüncü kısımda külliyeler, dördüncü kısımda ise çeşme, kaldırım gibi bayındırlık alanında yapılmış olan vakıflar, beşinci kısımda sosyal yardımlaşma ve dayanışmayla ilgili vakıflar, son kısımda da Haremeyn-i Şerifeyn vakıfları ele alınacaktır.

I-İBADETHANELER

A-Mescidler

Mescidler, Osmanlı coğrafyasında Cuma ve Bayram namazı dışındaki namazların kılındığı ibadethanelerdir. Vakfiyelerde de mescid olarak ifade edilmişlerdir. Çalışmada önce Samsun merkezdeki mescitler, daha sonrada diğer kazalardaki mescidler kronolojik olarak sıralanmıştır.

1-Samsun Kadamud Köyü Mescidi

Mescidin kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. M. 27 Nisan 1823 tarihli vakfiyeye göre Himmetoğlu Salih Ağa mescidin bakım ve onarımı için 30 kuruş vakfetmiştir⁴⁰.

⁴⁰ Himmetoğlu Salih Ağa Vakfıyesi,H. 15 Ş 1238, ŞŞS., df. 3171, V. 89.

2-Samsun Megde Mescidi

Mescidin kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir. M. 2 Kasım 1855 tarihli vakfiyeye göre Rafia bint-i Ömer vakfettiği 150 kuruş ile bir berat yapıp Mekde Mescidine asılmasını şart koştur.⁴¹

3-Çarşamba Hasan Bey bin Arslan Bey Mescidi

Taceddinoğulları Beyliğinin⁴² üçüncü emiri olan Hasan Bey bin Arslan Bey bugünkü Çarşamba ilçesinde hüküm sürmüştür. Başkenti yine aynı ilçede bulunan Ordu köyüdür. Hasan Bey, elimizdeki vakfiyesine göre buk'a-i mübâreke olarak tanımladığı (vakfiyede yer ismi bu şekilde geçmekte) muhtemelen yönetim merkezi olan Ordu köyünde bir mescit bina etmiştir. Buk'a tekke ve zaviye anlamına geldiğine göre aynı yerde bulunan tekkenin yanına bu mescidi inşa etmiş olması muhtemeldir. Mescidin vakfiyesi M.1423-24 yılına aittir.⁴³

Elimizdeki vakfiyeye göre, Hasan Bey, Bate köyünün tamamını, meyveli, meyvesiz ağaçları, üzüm kütükleri ve diğer haklarıyla beraber inşa ettiği mescide akar olarak vakfetmiş ve şu şartların yerine getirilmesini istemiştir.⁴⁴

1. Bu mescitte vakit namazlar, Cuma namazı ve diğer namazların kılınmasını,
2. Vakfettiği köyün icare, gelir ve zirai olarak işletilecek kiralamanın hiçbir zaman için üç yılı geçmemesini,
3. Müezzine, beş vakit ezan okuması ve caminin temizliğini yapması karşılığı gelirin onda birinin verilmesini,
4. Mütevelliyeye gelirin beşte birinin verilmesini,

⁴¹ Rafia bint-i Ömer Vakfiyesi, 21 S 1272, ŞŞS., df. 3173, V. 24.

⁴² Günümüz Çarşamba sınırları içerisinde kurulmuş olan yerel bir Türk beyliğidir. Kuruluş ve yıkılış tarihleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik**, s. 18; M. Sami Bayraktar, "Samsun Çarşamba'da Taceddinoğulları ve Osmanlı Dönemine Ait İki Ahşap Eser; Ordu ve Porsuk Köyü Camileri", **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Cevdet Yılmaz (ed.), c. 2 Samsun, 2007, ss. 529-555.

⁴³ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

⁴⁴ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

5. Artan gelirin de caminin bakım-onarım, kilim, aydınlatma vb. ihtiyaçlarına sarf edilmesini şart koşmuştur.⁴⁵

Mescit günümüzde Çarşamba ilçesi, Ordu köyünde bulunmaktadır. Orijinal kitabesi bulunmamaktadır. Yeni yapılan, latin alfabesiyle yazılmış olan kitabesinde Ordu köyü Kılcanlı Mahallesi Camii, yapılış tarihi 1302 yazmaktadır. Caminin ilk yapıldığı şekliyle mi günümüze kadar geldiği yoksa yıkılıp yeniden mi yapıldığı konusunda ayrıntılı bilgi tespit edilememiştir.⁴⁶

Fotoğraf 1: Hasan Bey bin Arslan Bey Mescidi Dıştan Görünüm

⁴⁵ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfıyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

⁴⁶ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Bayraktar, "Ordu ve Porsuk Köyü Camileri", ss. 529-555.

Fotoğraf 2: Hasan Bey bin Arslan Bey Mescidi İçten Görünüm

4-Çarşamba Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Mescidi

Mehmed Yavuz Bey, Taceddinoğulları Beyliği emiri Hasan Bey'in kardeşidir.⁴⁷ Samsun Şer'iyeye Sicillerinde geçen vakfiyesine göre Mehmed Yavuz Bey, Erim kazası Korucu köyünde M.1423-24 yılında bir mescit yaptırmıştır.⁴⁸

Elimizdeki vakfiyeye göre Mehmet Yavuz Bey, Korucu, Kayalı, Yavaşbey, Tekinci ve Birkat köyleri ve bu köylerin bütün haklarını inşa etmiş olduğu mescite vakfetmiş ve şu şartların yerine getirilmesini istemiştir.⁴⁹

1. Elde edilecek gelirin beşte birinin cami görevlilerine verilmesini,
2. Beşte birinin mütevelliyeye verilmesini,
3. Artan paranın mescidin diğer giderlerine ve Korucu köyünde bulunan ancak ismi vakfiyede geçmeyen tekkeye verilmesini şart koşmuştu.⁵⁰

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Kazım Dilcimen, **Canik Beyleri**, Samsun: Ahali Matbaası, 1940, s. 40.

⁴⁸ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, SŞS., df. 3172, V. 29.

⁴⁹ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, SŞS., df. 3172, V. 29.

Vakıf kurucusundan başka kendisine gelir bağlanmaması ve başka kaynaklarda da kendisinden bahsedilmemesi, bu mescidin zamanla yıkıldığı ya da yıkılıp başka bir adla yeniden inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

5-Çarşamba Yukarı Teknecik Köyü Mescidi

M. 26 Mart 1905 tarihli vakfiyeye göre bu mescit, Çarşamba kazası Yukarı Tekincik köyünde Hasan Ağa ibn-i Hatem Ağa tarafından müceddeden inşa edilmiştir.⁵¹

Hasan Ağa ibn-i Hatem Ağa 2100 kuruş para vakfedip bundan elde edilecek gelire 60 kuruş hatibe, 150 kuruş imam-hatibe, 50 kuruş müezzine, 10 kuruş ferraşa, 50 kuruş ta aydınlatma ve diğer giderlere harcanmasını şart koşturmuştur.⁵²

6-Çarşamba Aşağı İçlü Köyü Mescidi

Mescid, M. 22 Mart 1901 tarihli vakfiyeye göre hayır sahipleri tarafından yaptırılmıştır. Köy halkından Hacı Şakir bin Musa ve iki arkadaşı camiye gelir getirmek üzere 2000 kuruş vakfetmişler ve bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden senelik 100 kuruş hatibe, 50 kuruş müezzine, 40 kuruş mütevelliyeye verilmesini, artan paranın caminin bakım, onarım ve aydınlatılması için kullanılmasını şart koşturmuşlardır.⁵³

7-Alaçam Etyemez Köyü Güllüoğlu Mahallesi Mescidi

M. 8 Mart 1904 tarihli vakfiyeye göre bu mescid, Bafra kazası Alaçam nahiyesi Etyemez köyü Güllüoğlu Mahallesinde Mustafa Ağa ibn-i Yusuf tarafından müceddeden inşa edilmiştir.⁵⁴

Mustafa Ağa ibn-i Yusuf Ağa 2100 kuruş para vakfedip bundan elde edilecek gelire 60 kuruş hatibe, 60 kuruş imama, 60 kuruş caminin mefruşatına, 84 kuruşta caminin bakım ve onarımına harcanmasını şart koşturmuştur.⁵⁵

⁵⁰ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, ŞŞS., df. 3172, V. 29.

⁵¹ Hasan Efendi ibn-i Hatem Ağa Vakfiyesi, H. 19 M 1323, VGMA., df. 599, s. 90, sr. 50.

⁵² Hasan Efendi ibn-i Hatem Ağa Vakfiyesi, H. 19 M 1323, VGMA., df. 599, s. 90, sr. 50.

⁵³ Hacı Şakir bin Musa Vakfiyesi, H. 1 Za 1318, VGMA., df. 596, s. 263, sr. 228.

⁵⁴ Mustafa Ağa ibn-i Yusuf Vakfiyesi, H. 20 Za 1321, VGMA., df. 596, s. 174, sr. 153.

B-Camiler

Camiler, Osmanlı coğrafyasında Cuma ve Bayram namazları dâhil diğer namazların da kılındığı ibadethanelerdir. Vakfiyelerde de cami olarak ifade edilmişlerdir. Çalışmada önce Samsun merkezdeki camiler, daha sonrada diğer kazalardaki camiler kronolojik olarak sıralanmıştır.

1-Samsun Yalı Camii

Vakfiyesi elimizde mevcut olmayan, Hoca Hayreddin Camii ve Buğday Pazarı Camii olarak da adlandırılan Yalı Camii, Samsun merkez İlkadım ilçesi, Pazar Mahallesi, Buğday Pazarı civarında bulunmaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü envanterinde vakıf eseri olarak kaydedilmiştir. Samsun İl Özel İdaresi tarafından yayımlanan kitapta 1312 yılında Mehmed Sadık bin Abdullah tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.⁵⁶ Samsun Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu kitapçıkta ise 1894 yılında inşa edildiği ve Sadık bin Abdullah tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Restorasyon çalışmasından sonra konulan kitabesinde ise Mehmed Sadık bin Abdullah tarafından 1312 yılında yapıldığı yazmaktadır. Ancak incelenen vakfiyelerde Mehmed Sadık bin Abdullah'ın 2 Ra 1273 (31 Ekim 1856) tarihli vakfiyesi olduğunu, kendisinin belirtilen tarihlerde zaten yaşamadığı tespit edilmiştir. Vakfiyesi, vasiyet yoluyla kendisi vefat ettikten sonra oluşturulduğu kayıtlıdır. Miladi karşılığı da 1856 tarihlerine denk gelmektedir. Bu vakfiyede Mehmed Sadık bin Abdullah, Pazar Camiinin bitişiğinde bulunan bakkal dükkânını Yalı Camiine gelir getirmek üzere vakfettiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ 1312 tarihi ile 1894 tarihinin neye istinaden ortaya çıktığı anlaşılammıştır. Ancak, hicri takvimi miladi takvime çevrilmesinde 1312 yılını hicri tarih olarak esas alırsak bu miladi olarak 1894 yılına tekabül ettiği görülmektedir. Bayraktar'a göre bir araştırmacı bu tarihi yanlış okuyarak yazmış diğerleri ise tetkik etmeden aynı tarih ve aynı kişi üzerinde isimlendirme yaparak bu yanlış devam ettirmişlerdir.⁵⁸ Caminin kitabesi günümüze kadar ulaşmıştır. Kitabesinde Hoca

⁵⁵ Mustafa Ağa ibn-i Yusuf Vakfiyesi, H. 20 Za 1321, VGMA., df. 596, s.174, sr. 153.

⁵⁶ Samsun İl Özel İdaresi, **Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Yaşam Ajans, Samsun: 2009, s.

⁵⁷ Mehmed Sadık b. Abdullah Vakfiyesi, H. 2 Ra 1273, VGMA., df., 606, s. 299, sr. 356.

⁵⁸ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 52.

Hayreddin⁵⁹ tarafından M. 1485 (H. 890) yılında yaptırıldığı düzgün bir yazı ile iki satır halinde yazılmıştır.⁶⁰ Arapça kitabenin⁶¹ metni şöyledir. "Refi'ü'l-kadr makbûlü'l-ekâbir /Hayreddin Hoca huve'l-mu'izz fi'd-dünya ve yeksibü'l-hayr min mâl Zikri nâm iddür eya hayatbes mescid-i gâli/et tarih "el-hüsnu's-südûr" hâzâ mescidü'l-gâli."⁶²

Kitabedeki "el hüsnu's-südûr" ifadeleriyle ebced usulüyle tarih düşülmüş olup karşılığı H. 890 / M. 1485'dir.⁶³ Samsun'un eski Fotoğraflarına baktığımızda caminin deniz kenarında kurulduğu ve buna nispetle Yalı Camii denildiği söylenebilir.

Yalı Camiinin vakfiyesi elimizde olmadığı için yaptıran kişinin ne vakfettiği bilinmemektedir. Samsun şer'iyye sicil defterlerinde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde M.17 Nisan 1812 tarihinden M. 11 Eylül 1858 tarihine kadar caminin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere dokuz adet vakıf tahsis edilmiştir. Bu vakıflar şunlardır:

1. M.17 Nisan 1812 tarihli vakfiyeye göre Karaköse Ahmed'in biraderi Osman 100 kuruş karşılığında Yalı Camii şerifine iki adet mushâf-ı şerîf vakfetmiştir.⁶⁴
2. M. 23 Eylül 1828 tarihli vakfiyeye göre Hacı İshak Ağazade İshak Koca Ağa Yalı Camii ferraşına verilmek üzere 20 kuruş vakfetmiştir.⁶⁵
3. M. 9 Ocak 1831 tarihli vakfiyeye göre Said Ağa kerimesi Fatma Hatun, Yalı Camiinin aydınlatma gideri için 150 kuruş vakfetmiştir.⁶⁶
4. M. 10 Ağustos 1831 tarihli vakfiyeye göre Münife Hatun vakfettiği iki katlı evinden elde edilecek olan kiradan senelik 30 kuruş ayrılarak Yalı Camiine iki berat⁶⁷ yaptırılmasını şart koşmuştur.⁶⁸
5. M. 8 Temmuz 1834 tarihli vakfiyeye göre Halil Ağa zevcesi Emine Hatun bir adet evini, kapakları ile birlikte iki tencere, bir adet çorba tası, iki adet sahan, bir

⁵⁹ Dalcimen, bu kişinin II. Muratın lalası daha sonra Amasya Valisi olan Yörgüç Paşa'nın kardeşi Hayreddin Hızır olduğu ileri sürmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Kazım Dalcimen, "Canik Beyleri, Tacaddin ve Oğulları", **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, c. 4, 42, 1939, ss. 13-16.

⁶⁰ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 52.

⁶¹ Bkz., Fotoğraf 3, s. 26.

⁶² Detaylı bilgi için Bkz., Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 53.

⁶³ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 53.

⁶⁴ Karaköse Ahmed Biraderi Vakfiyesi, H. 4 R 1227, SŞS., df. 3171, V. 58.

⁶⁵ Koca İshak Ağa Vakfiyesi, H. 13 Ra 1244, SŞS., df. 3171, V. 90.

⁶⁶ Said Ağa kerimesi Fatma Hatun Vakfiyesi, H. 25 B 1246, SŞS., df. 3172, V. 77.

⁶⁷ Bir çeşit mumlukta diyebileceğimiz, zeytinyağı veya bal mumunun aydınlatma amaçlı yakıldıkları kap.

⁶⁸ Münife Hatun Vakfiyesi, H. 1 Ra 1247, SŞS., df. 3172, V. 41.

adet leğen, bir adet döşek bir adet yorgan, bir adet yastık, bir adet sandık ve 200 kuruş paranın işletilerek elde edilecek gelirin Yalı Camii imamına verilmesini şart koşturmuştur.⁶⁹

6. M. 24 Haziran 1838 tarihli vakfiyeye göre Rukiye Hanım 10 dip zeytin ağacını Yalı Camii imametine gelir getirmek üzere vakfetmiştir.⁷⁰
7. M. 20 Mayıs 1856 tarihli vakfiyeye göre El-Hac Mustafa Efendi vakfettiği 1000 kuruştan elde edilecek gelirin bir kısmıyla Yalı Camii aydınlatılmasında kullanılmak üzere revgan⁷¹ alınmasını şart koşturmuştur.⁷²
8. M. 31 Ekim 1856 tarihli vakfiyeye göre, Mehmed Sadık bin Abdullah vakfettiği bakkal dükkânından elde edilecek geliri Yalı Camii imamına ve namazdan önce Kur'an-ı Kerim okuyan devirhana verilmesini şart koşturmuştur.⁷³
9. M. 11 Eylül 1858 tarihli vakfiyeye göre Sinop sancağı Kaymakamı Tufan Paşa vakfettiği 1000 kuruştan⁷⁴ elde edilecek gelirin Yalı Caminin aydınlatılması için kullanılmasını şart koşturmuştur.⁷⁵

Görüldüğü gibi caminin, maaş ödemesi, temizlenmesi, aydınlatılması gibi çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli menkûller ve gayr-i menkûller akâr olarak camiye bağlanmıştır. Vâkıflar özellikle caminin aydınlatma ihtiyacının karşılanması yoluna gitmişlerdir. Aydınlatma kaleminden sonra en çok imam maaşlarının karşılanması için vakıf oluşturulmuştur.

⁶⁹ Halil Ağa Zevcesi Emine Hatun Vakfiyesi, H. 1 Ra 1250, ŞŞS., df. 3172, V. 35.

⁷⁰ Mustafa Bey Zevcesi Rukiye Hanım Vakfiyesi, H. 1 R 1254, ŞŞS., df. 3172, V. 49.

⁷¹ Aydınlatma için kullanılan yağ.

⁷² El-Hac Mustafa Efendi Vakfiyesi, H. 15 N 1272, ŞŞS., df. 3173, V. 38, V. 50.

⁷³ Mehmed Sadık bin Abdullah Vakfiyesi, H. 2 Ra 1273, VGMA., df. 606, s. 299, sr. 359

⁷⁴ Vakfedilen paralar en fazla yüzde 20 faizle borç verilmekteydi. Böylece anapara eksilmezken faiz geliriyle vâkıfın şartları yerine getirilmiş oluyordu.

⁷⁵ Tufan Paşa Vakfiyesi, H. 2 S 1275, ŞŞS., df. 3178, V. 10.

Fotoğraf 3: Yahı Camii Kitabesi

Fotoğraf 4: Yahı Camii Dıştan Görünüm

2-Samsun Hançerli Camii

Hançerli Mahallesi Necip Bey Caddesi üzerinde Yalı Camiin yaklaşık 100 metre güneyinde bulunmaktadır. Minaresinde bulunan kitâbede şöyle yazmaktadır: ⁷⁶ “Hançerli Camii bânisi sahib-i himmetin kabrini pûr-nûr-ı rahmet eyleye Rabbi Mecid/ Ezkazaya ihrâk-ı kebirde bunca cevâmî’ bu dahi, mütehârrik olub cema’ât kalmıştı nâ-ümid. İkamet-i der-i aliye fil-asl Bafıralı şöhreti Şehbâz-zâde Bani-i sâlis olub ol zatı Sa’id. Hasbeten lillah fevkâni olarak eyledi binâ, ki sahib-i mâsivâdan kalbin etsin Hak mazhar-ı cedîd Mevkiinde etti himmet Hacı Hâfız muhterem, Hak masûn itsun riyâdan ömrünü kılsın mezid Nizâm-ı hüsn-i sa’yile tamam oldu bî-kusûr, Harf-i cevherdâr ile tarihini yazdım müfid. Eylesun Allah ihsân ecrini rûz-i meâd, ol gani Mehmed Reşid kıldı bu cây-ı ferîd 1288”⁷⁷

Bu kitabeden anlaşıldığına göre caminin mimarı aslen Bafıralı olan ancak İstanbul’da yaşayan Şehbazzâde adında bir ustadır. Yaptıran kişi ise Mehmed Reşid adında bir hayırseverdir. Cami H. 1288 yılında yapılmıştır. Yine kitabede büyük yangından sonra camilerin yandığı ve cemaatın camilerin yeniden inşası noktasında ümitsizliğe düştüğü yazmaktadır. Yukarıda geçen “bani-i salis” ifadesi de camiyi üçüncü kez inşa ettiren kişi anlamına gelmektedir. 3171 nolu şer’iyye sicil defterinde caminin ikinci banisine rastlanmaktadır. Bu da Samsun mütesellim ve mühürdarı olan Seyyid Hüseyin Efendi’dir. Kendisinin camiyi yeniden yaptırdığı bu kayıta yazmaktadır.⁷⁸ Caminin ilk kurucusu hakkında kesin bilgi olmamakla beraber Vakıflar Genel Müdürlüğü envanterinde Kırbaç Ali vakfı olarak geçmesi, bu caminin ilk kurucusunun Kırbaç Ali adındaki hayırsever olduğunu düşündürmektedir. Bu da caminin tıpkı diğer camilerde olduğu gibi İslâmiyet’in bu topraklara girdiği yıllarda yapılmış olabileceği, ancak doğal afetler, yangınlar ve zamanla yıpranma gibi nedenlerden dolayı yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

⁷⁶ Bkz., Fotoğraf 5, s. 30.

⁷⁷ Metin daha önce İhsan Terzi tarafından yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İhsan Terzi, “Samsun’da Tarihi İki Eser ve Kitabeleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2, 1987, ss. 259-265.

⁷⁸ Hüseyin Efendi Vakfiyesi, H. 1 Za 1230, SŞS., df. 3171, V. 69, Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun”, s. 376.

M.1813-14 yılından M. 22 Şubat 1910 yılına kadar Hançerli Camiin ihtiyaçlarının karşılanması için dokuz adet vakıf oluşturulmuştur. Bu vakıflar şunlardır:

1. M.1813-14 ve zeyl vakfiye olarak 4 Kasım 1815 tarihli vakfiyeye göre Hançerli Camiin ikinci kurucusu olan Seyyid Hüseyin Efendi bir berber dükkânı, ondokuz dip zeytin ağacı ve bir değirmen vakfetmiştir. Berber dükkânının geliri ferraşa ve kandilleri yakmakla görevli kişilere, zeytinliğin geliri müezzine, değirmenin geliri ise aydınlatılma giderlerine harcanmasına şart koşulmuştur.
2. M. 20 Ekim 1830 tarihli vakfiyeye göre Terzi Hacı Süleymanın eşi Ayşe Hatun vakfettiği toplam 500 kuruştan 100 kuruşunu Hançerli Camii müezzinine verilmesini şart koştur.⁷⁹
3. M. 10 Ağustos 1831 tarihli vakfiyeye göre Münife Hatun vakfettiği iki katlı evinden elde edilecek olan kiradan senelik beş kuruş Hançerli Camii ferraşına verilmesini şart koştur.⁸⁰
4. M. 20 Haziran 1833 tarihli vakfiyeye göre Fatma Hatun ibnet-i İspir Ömer Efendi vakfettiği menzilin den elde edilecek gelire Hançerli Camiinde Cuma namazından önce Kur'an okunması için 100 kuruş vakfetmiştir.⁸¹
5. M. 22 Ağustos 1861 tarihli vakfiyeye göre Hanife Hanım vakfettiği 300 kuruştan elde edilecek gelirin bir kısmıyla Hançerli Camiine bir berat yapılmasını şart koştur.⁸²
6. M. 22 Aralık 1874 tarihli vakfiyeye göre Yüzbaşı Hacı Ali Ağa vakfettiği bostanlıktan elde edilen gelirden üç kıyye⁸³ bal mumu alınıp bir kıyyesinin Hançerli Camiine verilmesini şart koştur.⁸⁴
7. M. Nisan 1886 tarihli vakfiyeye göre Şerife Hatun bint-i Hacı Halil vakfettiği bir kıt'a bahçeden elde edilecek gelirin bir kısmıyla Hançerli Camiine bir kıyye bal mumu alınmasını şart koştur.⁸⁵

⁷⁹ Terzi Hacı Süleyman Eşi Ayşe Hatun Vakfiyesi, H. 3 Ca 1246, SŞS., df. 3172, V. 56.

⁸⁰ Münife Hatun Vakfiyesi, H. 1 Ra 1247, SŞS., df. 3172, V. 41.

⁸¹ Fatma Hatun ibnet-i Ömer Efendi Vakfiyesi, H. 1 S 1249, SŞS., df. 3172, V. 80.

⁸² Müftüoğlu Zevcesi Hanife Hanım Vakfiyesi, H. 15 S 1278, SŞS., df. 3173, V. 26.

⁸³ Osmanlı Devleti zamanında kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Günümüzdeki 1282 grama denk gelmektedir.

⁸⁴ Yüzbaşı Hacı Ali Ağa Vakfiyesi, H. 13 Z 1291, SŞS., df. 3189, V. 10, VGMA., df. 2165, s. 176, sr. 49.

⁸⁵ Şerife Hatun bint-i Hacı Halil Vakfiyesi, H. 2 B 1303, SŞS., df. 3197, V. 17.

8. M. 9 Mart 1891 tarihli vakfiyeye göre Ayşe bint-i Hacı Salih vakfettiği iki katlı bir ev ve bitişiğindeki arsanın üçte birinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir kıyye bal mumu alınıp Hançerli Camiine verilmesini şart koşmuştur.⁸⁶
9. M. 22 Şubat 1910 tarihli vakfiyeye göre Fatma Hatun bint-i Hacı Bekir vakfettiği emlakından elde edilecek gelirin bir kısmıyla Hançerli Camiisinde ailesi namına bulunan kandillere bir batman⁸⁷ zeytinyağı alınmasını şart koşmuştur.⁸⁸

Yapılan vakıflar ağırlıklı olarak caminin aydınlatılma giderlerinin karşılanmasına yöneliktir. Bunun dışında iki vakıf müezzin maaşlarının ödenmesi, iki vakıf da ferraş maaşının ödenmesi için vakıf oluşturmuştur. Bir vakıfta Cuma namazından önce Kur'an-ı Kerim okuyan kişiye 100 kuruş verilmesini şart koşmuştur.

⁸⁶ Ayşe bint-i Hacı Salih Vakfiyesi, H. 28 B 1308, VGMA., df. 2165, s. 203, sr. 525.

⁸⁷ Osmanlı Devleti zamanında kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Günümüzdeki 7697 grama denk gelmektedir.

⁸⁸ Fatma Hatun bint-i Hacı Bekir Vakfı, H. 11 S 1328, VGMA., df. 611, s. 42, sr. 25.

Fotoğraf 5: Hançerli Camii Kitabesi

Fotoğraf 6: Hançerli Camii Dıştan Görünüm

Fotoğraf 7: Hançerli Camii 1943 Samsun Depreminden Sonra (Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi)

3-Samsun Pazar Camii

Pazar Camii, Saathane ile Kasaplar Caddesi'nin kesiştiği noktada, Büyük Cami'in giriş kapısının tam karşısında yer almaktadır. Bazı kaynaklarda caminin İlhanlı dönemi eserlerinden olup 15. yüzyılda yapıldığı ve 1819 tarihinde Süleyman Paşa tarafından restore edildiği yazmaktadır.⁸⁹ Pazar Camiinin bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Hazinesedârzâde Süleyman Paşa Vakfına bağlı olarak geçmesi ve Süleyman Paşanın Vakfiyesinde bugünkü bilinen medrese ve camisinden önce ad vermeden

⁸⁹ Samsun İl Özel İdaresi, **Taşınmaz Kültür Envanteri**, s. 82.

“vasât-ı sukta” ve “müceddeden” denilerek bahsedilen caminin Pazar Camii olduğu düşünülebilir.⁹⁰ 29 Ş 1224 tarihli bir belgede Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın oğlu ve mütevellisi Osman Paşa, Pazar Camiinin müezzinliğinden bahsederken “...pederim cennet mekân Süleyman Paşa Efendimizin müceddeden inşa eylediği Pazar Cami-i Şerifi...” ifadesi⁹¹ buranın Hazinedârzâde Süleyman Paşa tarafından tekrar inşa edildiğini göstermektedir. Sanat Tarihçisi olan Bayraktar, yapının 19. yüzyıl mimarisine uygun düştüğünü belirtmektedir.⁹²

M. 20 Haziran 1833 tarihinden M. 14 Ocak 1909 tarihine kadar Pazar Camiinin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için dokuz adet vakıf kurulmuştur. Bu vakıflar ve şartları şunlardır:

1. M. 20 Haziran 1833 tarihli vakfiyeye göre Fatma Hatun ibnet-i İspir Ömer Efendi vakfettiği menzilden elde edilecek gelire Pazar Camiine bir berat yaptırılıp asılmasını şart koşmuştur.⁹³
2. M. 3 Şubat 1851 tarihli vakfiyeye göre Kezban Hatun ibnet-i Hüseyin vakfettiği 1000 kuruştan elde edilecek gelire Pazar Camiine beş adet kandil alınmasını şart koşmuştur.⁹⁴
3. M. 3 Ekim 1855 tarihli vakfiyeye göre Kavaklı Emine bint-i Abdullah vakfettiği 1000 kuruştan elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yaptırıp Pazar Camiine konulmasını şart koşmuştur.⁹⁵
4. M. 12 Nisan 1857 tarihli vakfiyeye göre Ömer kethuda zevcesi Emine bint-i Ahmed vakfettiği 2000 kuruştan elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yaptırılıp Şaban ayının onbeşinci günü Pazar Camiine asılmasını şart koşmuştur.⁹⁶

⁹⁰ Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın vakıflarına hangi akarlarını bağladığına ileride değineceğiz. Ayrıca, detaylı bilgi için Bkz., Abdullah Bay, “Hazinedârzâdezedelerin Vakıf Faaliyetleri”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 5, 2008, ss. 113-138; Karagöz, **Karadeniz’de Bir Hanedan Kurucusu Haznedar Süleyman Paşa**, Samsun: Etüt Yayınları, 2009, s. 134-135.

⁹¹ Osman Paşa Tevcihat Belgesi, H. 29 Ş 1224, ŞŞS., df. 3171, V. 69, Bkz., Beşirli, “XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun”, s. 377.

⁹² Bayraktar, “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri”, s. 117.

⁹³ Fatma Hatun ibnet-i Ömer Efendi Vakfiyesi, H. 1 S 1249, ŞŞS., df. 3172, V. 80.

⁹⁴ Kezban Hatun ibnet-i Hüseyin Vakfiyesi, H. 1 R 1267, ŞŞS., df. 3173, V. 22.

⁹⁵ Emine bint-i Abdullah, H. 21 M 1272, ŞŞS., df. 3173, V. 23.

⁹⁶ Emine bint-i Ahmed Vakfiyesi, H. 17 Ş 1273, df. 3178, V. 47.

5. M. 23 Şubat 1880 tarihli vakfiyeye göre Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil vakfettiği bir dükkânından elde edilecek gelirin bir kısmıyla altı kıyye bal mumu alınıp yarım kıyyesinin Pazar Camiine verilmesini şart koşmuştur.⁹⁷
6. M. 21 Temmuz 1886 tarihli vakfiyeye göre Keleşoğlu Abdullah bin Mehmed vakfettiği evinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla üç kıyye bal mumu alınıp bir kıyyesinin Pazar Camiine verilmesini şart koşmuştur.⁹⁸
7. M. 21 Temmuz 1886 tarihli vakfiyeye göre Piripakzade Ahmed Efendi vakfettiği evinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla üç kıyye bal mumu alınıp bir kıyyesinin Pazar Camiine verilmesini şart koşmuştur.⁹⁹
8. M. 23 Ocak 1890 tarihli vakfiyeye göre Hatice Hanım bint-i Hüseyin vakfettiği evinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yaptırılıp Pazar Camiine takılmasını şart koşmuştur.¹⁰⁰
9. M. 14 Ocak 1909 tarihli vakfiyeye göre Yusuf bin Seyyid, arsasıyla vakfettiği bir haneden elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir kıyye bal mumu alınıp Pazar Camiine verilmesini şart koşmuştur.¹⁰¹

Bu dokuz vakfiyenin tamamı caminin aydınlatma ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. Caminin çalışanlarının maaşlarının nasıl karşılandığı yönünde herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

⁹⁷ Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil Vakfiyesi, H. 12 Ra 1297, VGMA., df. 606, s. 247.

⁹⁸ Keleşoğlu Abdullah bin Mehmed Vakfiyesi, H. 19 L 1303, VGMA., df. 2165, s. 203, sr. 525.

⁹⁹ Piripakzade Ahmed Efendi Vakfiyesi, H. 19 L 1303, ŞŞS., df. 3179, V. 28.

¹⁰⁰ Hatice Hanım bint-i Hüseyin vakfiyesi, H. 1 C 1307, ŞŞS., df. 3198, V. 68.

¹⁰¹ Yusuf bin Seyyid Vakfiyesi, H. 21 Za 1326, VGMA., df. 2165, s. 202, sr. 523.

Fotoğraf 8: Pazar Camii Dıştan Görünüm

Fotoğraf 9: Pazar Camii İçten Görünüm

4-Samsun Hacı Hatun Camii

Hacı Hatun Camii, Samsun ili İlkadım ilçesi Kale mahallesinde bulunmaktadır. Gaziler Meydanı'nın tam karşısındadır. Caminin kitabesi ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Ancak, Hacı Hatun hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde şahsiyet kaydı bulunmaktadır.¹⁰² Bugün cami girişinde bulunan Latin harfli kitabesinde 1113 tarihi geçmektedir. Miladi 1701–1702 yılına denk gelen bu tarih, bir araştırmada 1697 olarak yazılmış ve yöreyle ilgili birçok yayında, yapının inşa tarihi olarak kaydedildiği Bayraktar tarafından ifade edilmektedir.¹⁰³ Yukarıda değindiğimiz Hacı Hatun adlı kişi adına Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan şahsiyet kaydından bahsetmiştik. Bazı kaynaklarda Haznedarzâde Osman Paşa'nın eşi olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Osman Paşanın valiliğe gelmesinden çok önce vakfiyelerde bu caminin adının geçmesi ve Hacı Hatun adında bir mahallenin olması bu caminin yukarıda belirtilen H. 1113 tarihinde yapılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

M. 22 Aralık 1874 tarihinden M. 28 Temmuz 1922 tarihine kadar Hacı Hatun Camiinin ihtiyaçlarının karşılanması için dört adet vakıf oluşturulmuştur. Bu vakıflar şunlardır:

1. M. 22 Aralık 1874 tarihli vakfiyeye göre Yüzbaşı Hacı Ali Ağa vakfettiği bostanlıktan elde edilen gelirden 3 kıyye bal mumu alınıp 1 kıyyesinin Hançerli camine verilmesini şart koşturmuştur.¹⁰⁴
2. M. 23 Şubat 1880 tarihli vakfiyeye göre Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil vakfettiği bir dükkânından elde edilecek gelirin bir kısmıyla 6 kıyye bal mumu alınıp yarım kıyyesinin Hacı Hatun Camiine verilmesini şart koşturmuştur.¹⁰⁵
3. M. 28 Temmuz 1922 tarihli vakfiyeye göre Emine Hanım ibnet-i Bilal vakfettiği iki katlı evi arsası ve müştemilatından elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yaptırılıp Hacı Hatun Camiine asılmasını şart koşturmuştur.¹⁰⁶

¹⁰² Hacı Hatun Camii Şahsiyet Kaydı, H. 24 B 1287, VGMA., df. 155, s. 266, sr. 2423-2424.

¹⁰³ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 119.

¹⁰⁴ Yüzbaşı Hacı Ali Ağa Vakfiyesi, H. 13 Z 1291, SŞS., df. 3189, V. 10, VGMA., df. 2165, s. 176, sr. 49.

¹⁰⁵ Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil Vakfiyesi, H. 12 Ra 1297, VGMA., df. 606, s. 194, sr. 247.

¹⁰⁶ Emine Hanım ibnet-i Bilal Vakfiyesi, H. 3 Za 1340, SŞS., df. 3213, V. 121, VGMA., df. 1993, s. 141, sr.129

4. Tarihsiz vakfiyeye göre Habibe bint-i Hüseyin vakfettiği bir kıt'a¹⁰⁷ bostandan elde edilecek gelirle iki berat yapıp birisinin Hacı Hatun Mescidine asılmasını şart koşmuştur.¹⁰⁸

Fotoğraf 10: Hacı Hatun Camii İçten Görünüm

¹⁰⁷ Kelime anlamı olarak parça demektir. Vakfiyelerde bağ ve bostanları tanımlarken kullanılmıştır.

¹⁰⁸ Habibe bint-i Hüseyin Vakfiyesi, Tarihsiz, ŞŞS., df. 3173, V. 23.

Şekil 11: Hacı Hatun Camii Dıştan Görünüm

5-Samsun Büyük Camii

Cami-i Kebir, Hızır Paşa Camii, Valide Camii, Hamidiye Camii olarak adlandırılan¹⁰⁹ Büyük Camii, Samsun'un İlkadım ilçesi Kale mahallesinde, Bankalar Caddesi ile Saathane'nin kesiştiği noktada yer almaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü envanterinde Hızır Bey Vakfı olarak geçmektedir. Camii kesme taştan yapılmış olup çifte minarelidir. Samsun İl Özel İdaresi tarafından çıkartılan kültür envanter kitabında, 1884 yılında Batumlu Hacı Ali tarafından yaptırıldığı, daha sonraları Sultan Abdülaziz'in annesi tarafından esaslı bir bakımdan geçirildiği yazmaktadır.¹¹⁰

Nedim İpek "Kuruluşundan Günümüze Canik" adlı makalesinde Vadala'ya referansla şehrin İçkale diye anılan bir mahalleden meydana geldiğini, bu mahallede Hacı Halil, Kale ve Hacı Hatun mescitleri ile Hızır Bey tarafından inşa ettirilmiş büyükçe bir camii olduğu yazmaktadır.¹¹¹ Hızır Bey'in ise Candaroğlu İsfendiyar Bey'in oğlu olduğu, Samsun'da 1420-30 yılları arasında beylik yaptığı bilinmektedir.¹¹² Vakfın isminden de anlaşılacağı üzere ve şehrin tam merkezinde olmasından dolayı bu camiın Hızır Bey tarafından yaptırılmış olduğunu tahmin etmekteyiz.

M.1848-49 tarihli bir belgede ise caminin banisi olarak "...sahibû'l-hayrattan Arif..." adında birisinden bahsedilmekte, ayrıca caminin vakfiyesi olmadığı da ifade edilmektedir.¹¹³

1869 yangınından sonra, caminin Merkezi konumda olması nedeni ile caminin yeniden inşa edilmesine karar verilmiştir. Ahmet Köksal bu camiyle ilgili yapmış olduğu araştırmada, 1863 tarihli bir belgeden bahsederek 1869 yangını öncesi ahşap ve küçük olduğu sanılan caminin yerine "**tam kâgir**" olarak yenisinin yapılmasına karar verildiğinin anlaşıldığını, 1873 tarihinde başlanan inşaatın, para eksikliği, kalfaların ve tahmini maliyetlerin değişmesi, kış mevsiminde inşaata ara verilmesi gibi sebeplerle epeyce uzun sürdüğünü, Mayıs 1882'de caminin sadece üçte birinin tamamlanabildiğini

¹⁰⁹ M. Sami Bayraktar, "Samsun ve Bafra Ulu Camileri, **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Cevdet Yılmaz (ed.), c. 2, Samsun Erol Ofset, 2007, ss. 463-508.

¹¹⁰ Samsun İl Özel İdaresi, **Taşınmaz Kültür Envanteri**, s. 67.

¹¹¹ Nedim İpek, "Kuruluştan Cumhuriyete Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri", **İlkçağdan Cumhuriyete Canik**, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun, İhlas Gazetecilik A.Ş., 2011, s. 163-223.

¹¹² İpek, "Kuruluştan Cumhuriyete Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri", s. 163-223.

¹¹³ SŞS. df. 3173, V. 21

ifade etmektedir.¹¹⁴ Bu tarihten sonra ahalinin, Canik Mutasarrıfının, Trabzon valisinin, evkâf mütevellilerinin katkılarıyla hızlı bir tamamlama işlemine girişildiği belirtilmiştir. Samsun'da günümüze kalan önemli tarihsel miraslardan biri olan bu yapının inşası uzunca bir süre devam etmiş. Bu durum masrafların da aynı oranda fazlalaşmasına neden olmuştur. On bir yıldan fazla devam eden inşaat süresince biri bölgeden, ikisi İstanbul'dan gelen üç kalfanın farklı zamanlarda caminin inşaatında çalıştığı ve inşaatın toplam masrafının 900 bin kuruşu bulduğu ve bunun aynı devirde yapılan diğer camilerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir rakam olduğu görülmektedir.¹¹⁵ Batumlu Hacı Ali ise muhtemelen cami inşasında maddi olarak yardımda bulunan bir kişidir. Ancak kayıtlarda onunla ilgili herhangi bir belgeye rastlayamadık. Caminin 2 minnareli olması, selâtin cami özelliği olduğu için II. Abdülhamid'in cami inşasına önemli katkı sağladığını düşündürmektedir.¹¹⁶

M. 30 Kasım-9 Aralık 1711 tarihinden M. 10 Ocak 1889 tarihine kadar Büyük Camiin ihtiyaçlarının karşılanması için on bir adet vakıf oluşturulmuştur. Bu vakıflar şunlardır:

1. M. 30 Kasım-9 Aralık 1711 tarihinde Ayşe bint-i Numan 150 adet zeytin ağacını vakfetmiş, gelirini Cami-i Kebir'de Cuma günü namazdan önce Kur'an okuyan kişiye verilmesini şart koşmuştur.¹¹⁷
2. M. 14 Mart 1823 tarihinde el-hac Muhammed Arif, Cami-i Kebirde 2 adet kandil inşası için 300 kuruş vakfetmiştir.¹¹⁸
3. M. 20 Ekim 1830 tarihli vakfiyeye göre Terzi Hacı Süleymanın eşi Ayşe Hatun vakfettiği toplam 500 kuruştan 100 kuruşunu Cami-i Kebir müezzinine verilmesini şart koşmuştur.¹¹⁹
4. M. 24 Ocak 1836 tarihli vakfiyeye göre Hatice Hanım vakfettiği dükkânından elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yapıp Cami-i Kebirde yakılmasını şart koşmuştur.¹²⁰

¹¹⁴ Ahmet Köksal, "Samsun Ulu Camii İnşa Süreci" **Samsun Sempozyumu**, Samsun, 13-16 Ekim 2011, s. 693-703

¹¹⁵ Köksal, "Samsun Ulu Camii, s. 693-703.

¹¹⁶ II. Abdülhamid'in yardımlarıyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. M. Sami Bayraktar, "Samsun ve Bafra Ulu Camileri, **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Cevdet Yılmaz (ed.), c. 2, Samsun, 2007, ss. 463-508.

¹¹⁷ Ayşe bint-i Numan Vakfiyesi, H. Evvâhir-i N 1123, VGMA., df. 582, s. 150, sr. 100.

¹¹⁸ Muhammed Arif Vakfiyesi, H. 1 B 1238, ŞŞS., df. 3171, V. 164.

¹¹⁹ Terzi Hacı Süleyman Eşi Ayşe Hatun Vakfiyesi, 3 Ca 1246, ŞŞS., df. 3172, V. 56.

¹²⁰ Hatice Hanım Vakfiyesi, H. 5 L 1251, ŞŞS., df. 3171, V. 13.

5. M. 23 Mart 1880 tarihli vakfiyeye göre Ümmü Gülsüm Hatun Vakfettiği 1000 kuruştan elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yapıp Cami-i Kebire asılmasını şart koştur.¹²¹
6. M. 23 Şubat 1880 tarihli vakfiyeye göre Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil vakfettiği bir dükkânından elde edilecek gelirin bir kısmıyla altı kıyye bal mumu alınıp bir kıyyesinin Büyük Camiine verilmesini şart koştur.¹²²
7. M. 21 Temmuz 1886 tarihli vakfiyeye göre Keleşoğlu Abdullah bin Mehmed vakfettiği evinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla üç kıyye bal mumu alınıp bir kıyyesinin Cami-i Kebire verilmesini şart koştur.¹²³
8. M. 21 Temmuz 1886 tarihli vakfiyeye göre Piripakzade Ahmed Efendi vakfettiği evinden elde edilecek gelirin bir kısmıyla üç kıyye bal mumu alınıp bir kıyyesinin Cami-i Kebire verilmesini şart koştur.¹²⁴
9. M. 10 Ocak 1889 tarihli vakfiyeye göre Ahmed Reisoğlu el-hac Mustafa vakfettiği bir hane ve bir dükkânından elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yapıp Cami-i Kebire takılmasını şart koştur.¹²⁵
10. Tarihsiz vakfiyeye göre Habibe bint-i Hüseyin Vakfettiği bir kıt'a bostandan elde edilecek gelire iki berat yapıp birisinin Cami-i Kebire asılmasını şart koştur.¹²⁶
11. Tarihsiz vakfiyeye göre Yirmibeşzade Derviş Salih Ağa ibn-i Muhammed vakfettiği 2000 kuruştan elde edilecek gelire Cami-i Kebirde bulunan otuz iki kandilin ramazan-ı şerifte yakılması için zeyt alınmasını şart koştur.¹²⁷

¹²¹ Ümmü Gülsüm Hatun Vakfiyesi, H. 12 R 1297, ŞŞS., df. 3173, V. 51-52.

¹²² Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil Vakfiyesi, H. 12 Ra 1297, VGMA., df. 606, s. 247.

¹²³ Keleşoğlu Abdullah bin Mehmed Vakfiyesi, H. 19 L 1303, VGMA., df. 2165, s. 203, sr. 525.

¹²⁴ Piripakzade Ahmed Efendi Vakfiyesi, H. 19 L 1303, ŞŞS., df. 3179, V. 28.

¹²⁵ Ahmed Reisoğlu el-hac Mustafa Vakfiyesi, H. 8 Ca 1306, ŞŞS., df. 3198, V. 6.

¹²⁶ Habibe bint-i Hüseyin Vakfiyesi, Tarihsiz, ŞŞS., df. 3173, V. 23.

¹²⁷ Yirmibeşzade Derviş Salih Ağa ibn-i Muhammed Vakfiyesi, Tarihsiz, ŞŞS., df. 3173, V. 24.

Fotoğraf 12: Büyük Camii Dıştan Görünüm

Fotoğraf 13: Büyük Camii İçten Görünüm

6-Samsun İsa Baba Camii

İsa Baba Camii, Samsun merkez İlkadım ilçesi, Cedid Mahallesi'nde bulunmaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü envanterine kayıtlıdır. Kitabesi günümüze kadar ulaşamamıştır. Vakfiyesi de bulunmamaktadır. İsa Baba'nın kim olduğu konusunda bilgi oldukça kısıtlıdır.¹²⁸ Baba lakabını kullanması ve caminin kurulduğu düşünülen tarihte şehrin çok dışında olmasından kendi adıyla anılan zaviyenin şeyhi olduğunu düşündürmektedir. İsa Baba Camii, 1895 yılında restore edilmiş, bu restorasyonla özgünlüğünden uzaklaşmıştır.¹²⁹ Önceleri türbe şeklinde olan yapının, önüne eklenen yapılarla camiye dönüştürüldüğü, türbenin vaktiyle İsa Baba zaviyesi adıyla anılan tekke dâhilinde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰ İl Özel İdaresi'nin çıkarmış olduğu kültür envanterinde 1895 yılında tamir edildiğine yönelik malumat ve diğer kaynaklarda rastlanan ancak belge gösterilmeyen bilgilere göre Haznedârzâde Memduh Bey tarafından restore edildiği yönünde bilgiler mevcuttur. Mevcut diğer bazı yapılarla ilgili

¹²⁸ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 186.

¹²⁹ Samsun İl Özel İdaresi, **Taşınmaz Kültür Envanteri**, s. 82.

¹³⁰ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 186.

bilgiler bir araya getirildiğinde Haznedârzâde Memduh Bey'in 19. yüzyılda eski cami ve türbeler için bir restorasyon faaliyetine girdiği görülebilir. Türbenin 1975 yılında Samsun Belediyesi tarafından restore edildiği bilinmektedir. Türbenin prizmatik üçgen geçişleri ve bazı yapı özelliklerinin 15. yüzyıl Osmanlı mimarisine işaret ettiği belirtilmektedir.¹³¹

M. 3 Ekim 1855 tarihli vakfiyeye göre Kavaklı Emine bint-i Abdullah vakfettiği 1000 kuruştan elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yaptırıp İsa Baba camine konulmasını şart koştur.¹³²

Fotoğraf 14: İsa Baba Camii Dıştan Görünüm

7-Samsun Seyyid Kutbeddin Camii

Seyyid Kutbeddin Camii bugün 100. Yıl Bulvarı üzerinde İlkadım Belediyesi karşısında yer alan şehrin eski mezarlığı içerisinde bulunmaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü

¹³¹ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 186.

¹³² Emine bint-i Abdullah, H. 21 M 1272, ŞŞS., df. 3173, V. 23.

envanterine kayıtlıdır. Caminin yanındaki mezarda yatan ve camiye adını veren kişi Seyyid Kutbiddin olduğu söylenmektedir. Sözlü tarihe göre şahıs, peygamberimizin torunlarından bir tanesidir. Caminin Haznedârzâde Süleyman Paşa'nın torunlarından Memduh Bey tarafından 1895 yılında yapıldığı yazılmaktadır.¹³³ Bazıları da mezar taşında bulunan H. 15 S 722 (M. 12 Şubat 1322) tarihini esas alarak caminin bu tarihte yapılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Ancak bugün sandukanın üzerinde böyle bir kayıt bulunmadığı görülmektedir.¹³⁴ Caminin mimari özellikleri incelendiğinde geç dönem Osmanlı mimarisinin izlerini taşıdığı anlaşılmaktadır. Bayraktar elde ettiği H. 1280 tarihli bir belgede caminin bu tarihte tamir ve inşa olduğunu ifade etmektedir.¹³⁵ Bütün bu bilgilerden önceleri zaviye olan bu yapının, çevresinin zamanla yerleşime açılmasıyla camiye dönüştürülmüş olduğu anlaşılabilir.

M. 28 Aralık 1850 tarihli vakfiyeye göre, kendisi aynı zamanda zaviyedar olan Nalbant Ali Usta mutasarrıf olduğu Pazar Mahallesiindeki arsasını han inşa edilmesi karşılığında devrettiği ve bu handan elde edilecek gelirden senelik 5 kuruş Seyyid Kutbeddin Camiine verilmesini şart koştuğu anlaşılmaktadır.¹³⁶

¹³³ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 132.

¹³⁴ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 132.

¹³⁵ Bayraktar, "Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri", s. 132.

¹³⁶ Nalbant Ali Usta Vakfiyesi, H. 23 S 1267, ŞŞS., df. 3173, V. 22.

Fotoğraf 15: Seyyid Kutbittin Camii Dıştan Görünüm

8-Samsun Saruşık Köyü Camii

Caminin kim tarafından yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. M. 19 Şubat 1902 tarihli vakfiyeye göre Moroğlu Mustafa bin Mustafa vakfettiği 719 kuruş 30 paraden elde edilen gelir ile senelik, hatibe 20 kuruş, imama 25 kuruş, müezzine 25 kuruş, aydınlatma içinde 16 kuruş 10 pare verilmesini şart koşmuştur.¹³⁷

9-Samsun Tuzaklı Köyü Camii

Caminin kim tarafından yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. M. 18 Ağustos 1902 tarihli vakfiyeye göre Memiş Ağa bin İsmail vakfettiği 719 kuruş 30 paradan elde edilen gelir ile senelik, hatibe 20 kuruş, imama 25 kuruş, müezzine 25 kuruş, aydınlatma içinde 16 kuruş 10 pare verilmesini şart koşmuştur.¹³⁸

¹³⁷ Moroğlu Mustafa bin Mustafa Vakfiyesi, 11 Z 1319, SŞS., df. 3205, V. 28; VGMA., df. 597, s. 83, sr. 50

¹³⁸ Memiş Ağa bin İsmail Vakfiyesi, VGMA., df.595, s.251, sr.269

10-Samsun Kapaklı Köyü Camii

Caminin kim tarafından yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. M. 8 Ağustos 1904 tarihli vakfiyeye göre Kara Mustafaoğlu Mehmed bin Mustafa vakfettiği 1000 kuruştan elde edilecek gelirden senelik, hatibe 25 kuruş, imama 25 kuruş, müezzine 30 kuruş, kayyım ve ferraş için 20 kuruş, aydınlatma içinde 10 kuruş verilmesini şart koşturmuştur.¹³⁹

11-Samsun Kıran Köyü Camii

M. 6 Temmuz 1905 tarihli vakfiyeye göre Kıran köyü halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından Sıracoğlu Hüseyin Ağa ibn-i Ali Ağa camiye gelir getirmek üzere 3000 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 100 kuruş, imama 100 kuruş, müezzine 50 kuruş verilmesini, 50 kuruştaki caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşturmuştur.¹⁴⁰

12-Samsun Akalan Köyü Camii

M. 18 Nisan 1906 tarihli vakfiyeye göre Akalan köyü halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından Ahmed ibn-i Hacı Mahmud camiye gelir getirmek üzere 2160 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 80 kuruş, müezzine 100 kuruş verilmesini, 80 kuruştaki caminin bakım ve onarımı ve aydınlatılması için ayrılmasını şart koşturmuştur.¹⁴¹

13-Bafra Büyük Camii

Samsun'un Bafra ilçesi Büyük Cami mahallesi'nde yer almaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü eski eser envanter listesinde Mirzabey Hacı Murat Vakfı olarak geçmektedir. Bu caminin de ahşap olduğu, yıkılarak yerine bugünkü şekliyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Caminin kitabesi mevcuttur ve şu şekildedir: "Ve ennel mesâcide lillahi te'ala ted'u me'allahi ehedâ, A'îşe Hatun diler cemi' sünenden ma'ada ta kıyamet

¹³⁹ KaraMustafaoğlu Mehmed bin Mustafa Vakfiyesi, H. 26 Ca 1302, VGMA., df. 593, s. 171, sr. 164.

¹⁴⁰ Sıracoğlu Hüseyin Ağa ibn-i Ali Ağa Vakfiyesi, H. 3 Ca 1323, VGMA., df. 603, s. 15, sr. 20.

¹⁴¹ Ahmed ibn-i Mahmud Vakfiyesi, H. 23 S 1324, VGMA., df. 597, s. 79, sr. 42.

camide ola farz eda tarih 1086.” Kitabeden anlaşılacağı üzere cami Ayşe Hatun adında hayırsever bir kadın tarafından yaptırılmıştır. Ayşe Hatun ise Köprülü Mehmet Paşa'nın eşiştir.¹⁴²

Hazinedârzâde Ahmed Paşa H. 1262 (M. 1846) tarihli vakfiyesinde vakfettiği yirmi beş dükkândan elde edilecek kira gelirinin bir kısmıyla Bafra Büyük Camiine altı tanesi onar ve üç tanesi üçer okka olmak üzere toplamda dokuz tane balmumu alınmasını, bunların üç tanesinin mihrabın sol tarafa konulmasını, bir tanesinin kendisinin ruhu için, bir tanesinin cedit İbrahim Bey'in ruhu için, bir tanesinin de annesinin babası Ahmed Bey'in ruhu için yakılmasını, diğer üç mumun minberin sağ tarafına konulmasını, bunlardan bir tanesinin babası Ali Bey'in ruhu için, bir tanesinin annesi Naime Hatun'un ruhu için, bir tanesinin de babaannesini Fatma Hanım'ın ruhu için yakılmasını, diğer üç mumun ise bir tanesinin anneanesinin ruhu için, bir tanesinin sütannesinin ruhu için ve bir tanesinde eşi Şakire Hanım'ın ruhu için yakılmasını şart koşturmuştu. Yine Ahmet Paşa, cami mahfelinde bulunan ve mübarek gecelerde yakılan elli dört adet kandil için yarımşar okka zeytin yağı alınmasını istemiştir.¹⁴³

¹⁴² Bayraktar, “Samsun ve Bafra Ulu Camileri”, ss. 463-508.

¹⁴³ Hazinedârzâde Ahmed Paşa Vakfiyesi, H. 10 N 1262, VGMA., df. 581/2, s. 275, sr. 278.

Fotoğraf 16: Bafra Büyük Camii Önden Görünüm

Fotoğraf 17: Bafra Büyük Camii Yandan Görünüm

14-Bafra Çarşı Camii

Samsun'un Bafra İlçesi Hacı Nabi Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Caminin kible duvarı üstünde “fi't-tarih 1272- M.1855-“ yazmaktadır. Tarihi kayıtlarda Emirza Bey adına yaptırıldığından bahsedilmektedir.¹⁴⁴ Emirza Bey Samsun ve Bafra'nın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmeden önce yerel Bafra Beylerinden biri olduğu bilinmektedir.¹⁴⁵ Bu da 15. yüzyılın sonlarına denk geldiği göz önüne alındığında caminin tahrip olduğunu, sonradan 1855 yılında yeniden yapıldığını düşündürmektedir.

¹⁴⁴ Bayraktar, “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri”, s. 123.

¹⁴⁵ Öz, *XV-XVI Yüzyıllarda Canik*, s. 20.

M. 15 Kasım 1866 tarihli vakfiyeye göre Ebubekir Efendi ibn-i Hüseyin vakfettiği bir dükkânından elde edilecek gelirden Çarşı Caminin aydınlatılmasında kullanılmak üzere zeytinyağı alınmasını şart koşmuştur.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Çamurzade Ebubekir Efendi ibn-i Hüseyin Efendi Vakfiyesi, H. 7 B 1283, VGMA., df. 617, s. 52, sr. 36.

Fotoğraf 18: Bafra Çarşı Camii Dıştan Görünüm

15-Bafra Mahmud Tayyar Paşa Camii

Samsun ili Bafra ilçesi Cumhuriyet Meydanı'nda bulunmaktadır. 15 M 1216 (M. 28 Mayıs 1801) tarihli vakfiyeye göre dönemin Trabzon Valisi Mahmud Tayyar Paşa tarafından Bafra'da inşa edilmiştir.¹⁴⁷ Bazı kaynaklarda caminin 1869 yılında Mahmud Tayyar Paşa tarafından yaptırıldığı yazsa da bu tarih doğru değildir. Mahmud Tayyar Paşa Ağustos 1808 tarihinde idam edilmiştir.¹⁴⁸ Zaten elimizde bu caminin vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyeden anlaşıldığına göre, caminin inşa edildiği yerde daha önce hamam olduğu, bu hamamın merhum Taceddin evkâfı olarak tanımlandığı, ancak bakım, onarım ve yeniden inşası için izin olmadığından yüzyıldır harabe halinde olduğu belirtilmiştir. Devrin müftüsünden fetva alınarak bu hamam yerine cami yapılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁹ “Sahibul hayrat merhum Taceddin” ifadesinden bu hamamın Orta Karadeniz’de 14. yüzyılda hüküm süren Taceddin Bey tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir.¹⁵⁰

Vakfiyede çeşitli görevlendirmeler yapılmış, karşılığında kime ne kadar para verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu paraların nerden ödeneceği konusunda bir bilgi verilmemektedir. Ancak Mahmud Tayyar Paşa'nın H. 1214 tarihli başka bir vakfiyesinde bir han ve iki hamamı vakfettiği tespit edilmiştir. Bu vakfiyede, Çarşamba'da inşa ettiği cami ve bitişiğindeki medresenin müderris ve talebelerine vakfettiği anlaşılmaktadır. Vakfiyenin yan tarafında şu şekilde not düşülmüştür. “önüç kâğıt zirde Bafra Kasabası'nda bina eylediği cami-i şerifin vakfiyesi kayd olunmakla gaflet olunmaya”¹⁵¹ Bu kayıttan anlaşıldığı üzere daha sonra yaptırdığı Bafra'daki camiye buradan kaynak aktardığı kuvvetle muhtemeldir.

Vakfiyede Mahmud Tayyar Paşa'nın kimlerin hangi görevlere getireleceği ve karşılığında ne kadar maaş alacağı şu şekilde yazılmıştır:

¹⁴⁷ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 15 M 1216, VGMA., df. 579, s. 149, sr. 71.

¹⁴⁸ Karagöz, “Canik’in İdari Yapısı”, s. 119-162.

¹⁴⁹ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 15 M 1216, VGMA., df. 579, s. 149, sr. 71.

¹⁵⁰ Bu beylikle ilgili detaylı bilgi için Bkz. Kazım Dilcimen, **Canik Beyleri**, Samsun: Ahali Matbaası, 1940.

¹⁵¹ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 15 M 1216, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

1. Bafra sakinlerinden Hafız Nured Efendi'nin camide hatip olması, Cuma ve bayram namazlarında vaaz yapması karşılığında vakıf gelirlerinden günlük 17 kuruş maaş alması
2. Bafra sakinlerinden Balizâde Hafız Hüseyin Efendinin camide imam olması, beş vakit namazı devamlı olarak kıldırması karşılığında vakıf gelirlerinden günlük 17 kuruş alması
3. Hafız Ali Efendinin camide müezzin olması ve beş vakit namazda görevini kusursuz yerine getirmesi karşılığında günlük 10 kuruş alması
4. Deyyuszâde Ali Efendi'nin Cuma günleri vaaz yapması, mübarek gün ve gecelerde cemaate Kur'an ve hadis okuması, vaaz sona erince üç İhlas bir Fatiha okuyarak Mahmud Tayyar Paşa'nın anne-babasına, geçmişlerine ve geçmiş cümle Müslümanların ruhlarına hediye etmesini ve karşılığında günlük 7 kuruş verilmesini
5. Kendisine görev verilen yukarıda saydığımız kimseler çocuksuz olarak ölürlerse, bu görevler için imtihan yapılmasını ve başarılı ve liyakat sahibi olanın atanmasını şart koştur.
6. Mütevellilik görevini, Mahmud Tayyar Paşa kendisi üstlenmiştir. Kendin sonra evlâdının evlâdına şart koştur.

Tayyar Paşa Camiine kendi bağladığı akârlar dışında herhangi bir akâr bağlanmadığını incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Çarşamba'da kurduğu vakfın aksine Bafra'daki vakfı yarı ailevi vakıf statüsündedir.

Fotoğraf 19: Bafra Mahmud Tayyar Paşa Camii Yandan Görünüm

Fotoğraf 20: Bafra Mahmud Tayyar Paşa Camii Önden Görünüm

16- Bafra Nuri İbrahim Camii

Bafra'da Tütün Pazarı'nda inşa edilmiştir. Camii Haznedarzâde ailesine mensup mir-i miran Ahmet Paşa ibn-i Ali Bey tarafından M. 1 Eylül 1846 tarihinde yaptırılmıştır.¹⁵²

Ahmet Paşa bu caminin görevli maaşlarını karşılamak ve çeşitli ihtiyaçları için Memiş Paşa Hanı yakınında bulunan bir adet kahvehane, bir adet berberhane, altı adet boyahane, bir adet ekmek fırını, bir adet demirci dükkânı ve beş adet bakkal dükkânı olmak üzere toplam yirmi beş dükkânlık bir hanı vakfetmiş ve şu şartların yapılmasını istemiştir.¹⁵³

1. Dükkânların müteveli eli ile kiraya verilmesi,
2. Caminin hatibine akçe denilen paradan günlük onbeş dirhem verilmesi,

¹⁵² Hazinedârzâdezâde Ahmed Paşa Vakfiyesi, H. 10 N 1262, VGMA., df. 581/2, s. 275, sr. 278.

¹⁵³ Hazinedârzâdezâde Ahmed Paşa Vakfiyesi, H. 10 N 1262, VGMA., df. 581/2, s. 275, sr. 278.

3. Caminin baş imamına imamet görevi karşılığı günlük onbeş dirhem verilmesi buna ilaveten her gün Kur'an'dan bir cüz okuyup babası Ali Bey'in ruhuna hediye etmesi için günlük 73 dirhem verilmesi,
4. İkinci imama imamet görevi için günlük onbeş dirhem verilmesi, ilaveten günlük bir cüz Kuran okuyup validesi Naima Hatunun ruhuna verilmesi karşılığı 73 üç dirhem verilmesi,
5. Baş müezzine serraçlık görevini yerine getirmesiyle birlikte günlük onbeş dirhem, ilaveten her gün bir cüz okumasını hayatta iken amel defteri için öldükten sonra ise ruhu için okunmasını ve karşılığında 73 dirhem verilmesi,
6. İkinci müezzine ferraşlık vazifesini birlikte yerine getirmesi kaydıyla onbeş dirhem, her gün Kuran'dan bir cüz okuyup geçmişlerinin ruhuna hediye etmesi için günlük 73 dirhem verilmesi,
7. Hergün Kuran'dan iki cüz okuyan kari'ye 146 dirhem verilmesi, yılda yapılacak olan yirmi dört hatmin 3 tanesi peygamber efendimizin ruhuna, iki tanesi Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin ruhlarına ve dört halifenin ruhlarına, iki tanesi Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma, ensar ve muhacirin ruhlarına, bir tanesi Hz. Peygamberin kızlarının ve oğullarının ruhlarına, bir tanesi Zeynel Abidin'in ruhuna, bir tanesi Abdülkadir Geylani'nin ruhuna, bir tanesi alimler, salihler ve tarikat büyüklerinin ruhlarına, bir tanesi evliya ve şeyhlerin ruhlarına, bir tanesi kendi üzerinde hakkı olanların ruhlarına, bir tanesi babası Seyyid Ali Bey'in ruhuna, iki tanesi atalarının ve onların nesillerinin ruhuna, iki tanesi annesi, babası ve onların akrabalarının ruhuna, bir tanesi babasının akrabalarına, üstadının ve müşdidinin ruhuna, iki tanesi süt annesinin ruhuna, akrabalarının ve hizmetçilerinin ruhlarına, bir tanesinin kendisi sağken amel defteri için öldükten sonrada ruhu için okunmasını,
8. Caminin vaizine (kürsü şeyhi) günlük on beş dirhem verilmesi,
9. Tevliyet görevi için günlük 100 dirhem verilmesini,
10. Caminin minaresinde, içinde ve kapısında recep ayının ilk Cuma gecesi, beraat gecesi, mirac gecesi, ramazan ve kurban bayramı ve ramazan ayının tamamında yakılacak elli dört adet kandilin her biri için yarım okka zeytinyağı alınmasını,
11. Cami önündeki suyun yolunun bakım ve onarımı için 12 bin dirhem ayrılmasını,

12. İki minberin sağına ikisi mihrabla kürsü arasına konmak üzere her biri üçer okkalık dört adet balmumu ve biri minberin sağında yanan iki mumun arasına, ikisi mihrâbın solunda yanan iki mumun arasına, birisi mihrâbın solunda yanan iki mumun arasına, birisi mihrâbın sağına ve birisi müezzin mahfeline konmak üzere beş aded yarımşar okkalık bal mumu ve kürsü üzerinde yakmak üzere yüz dirhemlik iki aded balmumu alınmasını,
13. Caminin mefruşat, hasır, kilim vb. ihtiyaçlarının ortaya çıktıkça karşılanmasını,
14. Vakfın nezareti için günlük 24 dirhem verilmesini şart koştur.
15. Haznedarzade Ahmed Paşa vakfın mütevelliliğini yaşadığı sürece kendine ait olmasını, öldükten sonrada evladına, evladının evladına şart koştur. Nesli kesildikten sonra ise vakfın geliri tamamıyla fakir Müslümanlara dağıtılmasını istemiştir. Yine müteveli kira gelirlerinden yukarıdaki harcama kalemleri çıktıktan sonra kalan paranın üçte birinin kendisine verilmesini, üçte birinin arkların ve camiin bakım ve onarımı için saklanmasını, üçte birinin de çocukları arasında erkeklere iki hisse kızlara bir hisse gelecek şekilde dağıtılmasını talep etmiştir.

Fotoğraf 21: Bafra Nuri İbrahim Camii Dıştan Görünüm

17-Bafra Yakubalan Mahallesi Camii

M. 5 Nisan 1900 tarihli vakfiyeye göre Yakub Alan Mahallesi Camii, Bafra kazası Kasnakçı Mermer köyü ahalisinden Karakahyaoğlu Molla Mustafa Efendi tarafından aynı köyün Yakub Alan mahallesinde müceddeden inşa edilmiştir.¹⁵⁴

Molla Mustafa Efendi 1000 kuruş para vakfedip bundan elde edilecek gelirden hatibe para verilmesini istemiş, ancak ne kadar verilmesine dair bir kayıt düşmemiştir.¹⁵⁵

18-Bafra Yiğidalan Köyü Camii

Cami, M. 8 Nisan 1900 tarihli vakfiyeye göre köy halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yapılmıştır. Köy halkından Topaloğlu Molla Dursun Efendi ibn-i Hüseyin camiye gelir getirmek üzere 1000 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 50 kuruş verilmesini, yine 100 kuruşta caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁵⁶

19-Bafra Yiğidalan Köyü Koz Mahallesi Camii

M. 22 Haziran 1904 tarihli vakfiyeye göre Koz Mahallesi Camii, Bafra kazası Yiğidalan köyü Koz Mahallesinde var olan mescide minber konulmak suretiyle Hasan bin Hamza tarafından müceddeden inşa edilmiştir.¹⁵⁷

Çoraklıoğlu Hasan bin Hamza 1000 kuruş para vakfedip bundan elde edilecek gelire 30 kuruş hatibe, 30 kuruş imama, 20 kuruş müteveliye, 40 kuruşta caminin bakım ve onarımına harcanmasını şart koşmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Karakahyaoğlu Molla Mustafa Efendi Vakfiyesi, H. 4 Za 1317, VGMA., df. 595, s. 172, sr. 172.

¹⁵⁵ Karakahyaoğlu Molla Mustafa Efendi Vakfiyesi, H. 4 Za 1317, VGMA., df. 595, s. 172, sr. 172.

¹⁵⁶ Topaloğlu Molla Dursun Efendi ibn-i Hüseyin Vakfiyesi, H. 11 R 1318, VGMA., df. 602, s. 64, sr. 107.

¹⁵⁷ Çoraklıoğlu Hasan bin Hamza Vakfiyesi, VGMA., df.605, s.87, sr.119

¹⁵⁸ Çoraklıoğlu Hasan bin Hamza Vakfiyesi, VGMA., df.605, s.87, sr.119

20-Bafra Tereke Mahallesi Cami

M. 3 Ekim 1901 tarihli vakfiyeye göre cami, köy halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yapılmıştır. Köy halkından Kurdoğlu Hüseyin Efendi, camiye gelir getirmek üzere 1000 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 50 kuruş, imama 50 kuruş, mütevelliyeye 20 kuruş verilmesini, yine 30 kuruşta caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁵⁹

21-Bafra Gökalan Köyü Camii

M. 3 Ekim 1907 tarihli vakfiyeye göre Gökalan köyü halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından Mahmudoğlu Mehmed Ağa ibn-i Osman camiye gelir getirmek üzere 1000 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 50 kuruş verilmesini, 70 kuruşta caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁶⁰

22-Bafra Karaaslan Çiftliği Camii

Cami ve mektebin kim tarafından kurulduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanılmadı. M. 1 Eylül 1846 tarihli vakfiyeye göre Hazinedârzâde Ahmed Paşa vakfettiği handan elde edilecek gelirden 146 dirhem ayrılarak Bafra'da bulunan bu çiftlikteki suyollarının bakım ve onarımına, 73 dirhem camiye ve bitişiğindeki mektebin bakım ve onarımına harcanmasını şart koşmuştur. Bununla birlikte caminin aydınlatma giderleri ve hasırları için gerekli paranın tahsis edilmesinide istemiştir.¹⁶¹

23-Çarşamba Rahtıvan (Rıdvan Paşa) Camii¹⁶²

Samsun'un Çarşamba ilçe merkezinde Yeşilirmak'ın doğu kısmında yer almaktadır. Halk arasında anlatılan hikâyeye göre, Danişmend beylerinden Rıdvan Bey'in suda boğulup Çarşamba'da karaya vuran kızının anısına 18. yüzyılın sonlarına doğru

¹⁵⁹ Kurdoğlu Hüseyin Efendi Vakfiyesi, H. 19 C 1319, VGMA., df. 602, s. 28, sr. 43.

¹⁶⁰ Mahmudoğlu Mehmed Ağa ibn-i Osman Vakfiyesi, H. 25 Ş 1325, VGMA., df. 603, s. 164, sr. 280.

¹⁶¹ Hazinedârzâde Ahmed Paşa Vakfiyesi, H. 10 N 1262, VGMA., df. 581/2, s. 275, sr. 278.

¹⁶² Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

yaptırıldığı yönündedir. Ancak o tarihlerde Danişmend diye bir beylik kalmamış, tarihin geçmiş sayfalarında yerini almıştır. Camiin vakfiyesi elimizde mevcuttur. Evvâil-i M 965¹⁶³ (M. 3-13 Kasım 1557) tarihli vakfiyeye göre kendisinin ibn-i Rahtıvan olarak nam saldığını ifade eden Mehmed Bey bin Bali Bey tarafından yaptırılmıştır. Rahtıvan adının zamanla Rıdvan'a döndüğü, zamanla da bu isme paşa sıfatı eklendiği muhtemeldir. “Bey” sıfatını kullanmasından askeri sınıfa mensup olduğu tahmin edilebilir. Vakıflara gelir getirmek üzere Mehmed Bey şunları vakfetmiştir:¹⁶⁴

1. Ökse kazâsında bulunan gökdeğirmen olarak bilinen iki gözlü değirmenin tamamı,
2. Yenice köyü yakında bulunan gömce değirmen adındaki iki gözlü değirmenin tamamı,
3. Vâkıfın Çarşamba pazarında yaptırdığı hamamın tamamı,
4. Bir tarafında Feyzullah hoca havlusu, ikinci tarafında menzilhane denilen kahve Abdullahın binaları ve İstanbullinin iki oğlunun binaları ve üçüncü tarafında taşhandan çıkan helâ ayağının harkı, dördüncü tarafında tatar Mehal köyünde vâki‘ büyük nehir ile mahdûd arazinin; meyvalı, meyvasız ağaçların tamamı,
5. Sonisa kazâsında Haçpazar köyünde bulunan arazinin tamamı
6. Vâkıfın sofiler, sâlikler, abidler, zahidlerin oturmalarına mahsûs yaptırdığı on hücrenin (oda) tamamı,
7. Cuma pazarı yakınında bir hamam ve bitişiğinde bir oda,
8. 100 bin gümüş dirhem

Mehmed Bey vakfiyesinde bu akarların nasıl kullanılması gerektiği ve kimlere ne kadar para verilmesi konusunda da detaylı açıklamada bulunmuş ve şu şartların yerine getirilmesini istemiştir.¹⁶⁵

1. Mütevellinin bu paraya hiçbir şekilde faiz bulaştırmadan nemalandırmasını,
2. Tarlalardan elde edilecek ürünün zamanında ve değerinde satılmasını,
3. Hamama her yıl zam yapılmasını,

¹⁶³ Osmanlıca belgelerde tarih atılırken bir ayın ilk on gününü ifade etmek için evvâil, on ile yirminci gün arasını ifade etmek için evâsit, yirmi ile otuz gün arasını ifade etmek için evâhir kullanılmakta idi.

¹⁶⁴ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

¹⁶⁵ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

4. 100 bin gümüş dirhemi yıllık yüzde 11,5 ile nemalandırmasını, borç para verirken sağlam ve zengin bir kefil talep edilmesini, eğer parayı kullanacak vazife ehlerinden (mürtezika) ise kefil talep edilmemesini, bu tür borç verilirken para zarara uğrarsa zararın görevliden tahsil edilmesini,
5. Terme ve Erim Kazası dışında ikamet eden hiç kimseye borç para verilmemesini
6. Mürtezikanın¹⁶⁶ maaşlarının senede 4 taksitle verilmesini,
7. Caminin imamet ve hitabet görevlerinin öncelikli olarak kızkardeşlerinin veya utekalarının¹⁶⁷ çocuklarına verilmesini, dışarıdan olacak olan kişi imamet ve hitabet bakımından üstünse o zaman görevin dışarıdan gelene verilmesini,
8. Meşihata geçecek olan şeyhin alim, fazıl ve kamil olmasını,
9. Cuma geceleri, Cuma namazından sonra ve Çarşamba öğle namazlarından sonra halka tefsi ve hadis dersi vermesini,
10. Cuma günü hariç diğer günlerde sabah namazından kuşluk vaktine kadar 12 kişinin 12 cüz okumasını ve sevabının Hz. Muhammed'in ruhuna, Hz. Ebu Bekir'in ruhuna, Hz. Ömer'in ruhuna, Hz. Osman'ın ruhuna, Hz. Ali'nin ruhuna, Hz. Ayşe'nin ruhuna, Hz. Fatma'nın ruhuna, vâkıfın kendi anne ve babasının ruhuna, vâkıfın eşinin ruhuna, vâkıfın kızkardeşinin ruhuna ve vâkıfın vefât eden oğlunun ruhuna hediye edilmesi,
11. İmam, hatip, müezzin ve muallimin kendilerine ait cüzleri okuduktan sonra Fatiha suresi, Ayete'l-kürsi, İhlas suresi, Felak suresi ve Nas surelerini üçer defa okuyup kendi ruhuna hediye etmelerini,
12. Camiye bitişik dört odada oturan dört kişinin Cuma hariç hergün okunacak 12 cüzden 4 tanesini okumalarını,
13. Akşam, yatsı ve sabah namazlarında caminin aydınlatılması için mum yakılmasını,
14. Şeyhlik makamına geçen zata vakfettiği menkûl ve gayr-i menkûlden elde edilcek gelirden 5 dirhem ve tüm giderlerden sonra artan paradan 5 dirhem olmak üzere 10 dirhem maaş olarak verilmesi, bu şeyhin vefâtından sonra yerine geçecek şeyhlere sadece rıbıhtan 5 dirhem,
15. Caminin hatibine âlim ve kâmil biri olması şartıyla günlük 1 buçuk dirhem,

¹⁶⁶ Vakıfta para karşılığı görev alan herkese mürtezika denirdi

¹⁶⁷ Azatlı köle ve cariye

16. Caminin imamına âlim, kâmil ve iyi Kuran okuması şartıyla günlük 1 buçuk dirhem,
17. Caminin müezzine beş vakit ezan okuması ve ihya edilecek gecelerde temcid¹⁶⁸ vermek şartıyla günlük 1 dirhem,
18. Mütevellisi kendi olduğu sürece günlük 5 dirhem verilmesini, kendisinden sonra gelecek mütevellilere 3 dirhem verilmesi,
19. Vakfedilen cami, mektep ve dükkânların bakım v.d. bakım ve onarımı için günlük 1 dirhem,
20. Öğle namazından sonra yüzüne tebareke (mülk) süresini, ikindiden sonra amme süresini ve yatsı namazından sonra tertib üzere aşır okuyan kişiye 1 dirhem,
21. Caminin kandillerinin yakması karşılığında ferraşa günlük 1 dirhem,
22. Günlük 12 cüz okuyan 12 kişinin her birine 1 dirhem,
23. Kızlarının her birine günlük 2 dirhem tahsis etti.

Mehmet Bey bin Bali Bey vakfın tevliyet görevininin hayatta oldukça kendinde olmasını, vefatından sonra evlenmemek şartıyla eşi Alemşah'a verilmesini, ondan sonra oğullarının en salihine ve onların devam eden oğullarının en salihine, erkek evlattan nesil kesilirse kız çocuklarının en salihasına ve onların evlatlarının en salihine, kız çocuklarından da nesil kesilirse kızkardeşlerinin en salihasına ve onların evlatlarının en salihine nihayet kan bağı olan neslin sona ermesinden sonra utekasının¹⁶⁹ erkek çocuklarına ve en sonunda da Çarşamba kadı'sına verilmesini şart koşturmuştur.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Recep ayının ilk gününden başlayıp ramazan ayının son gününe kadar yatsı namazından veya sabah namazından sonra müezzinin minareden sesli dualar okumasıdır.

¹⁶⁹ Azat olunmuş köle veya cariye demektir.

¹⁷⁰ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfıyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

Fotoğraf 22: Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Dıştan Görünüm

24-Çarşamba Çay Mahallesi (Hazinedârzâde Süleyman Paşa) Camii

Haznedar Süleyman Paşa Camii, Samsun ili Çarşamba ilçesi Çay Mahallesinde bulunmaktadır. Hazinedârzâde Süleyman Paşa tarafından yeniden inşa edilmiş ve onun ismiyle anılır olmuştur. Vakfiyesinde şu şekilde geçmektedir: “...yine kasaba-i mezkûrrede Çay nâm mahalde yine kendi mülk arsaları üzerine müceddeden binâ ve ihyâ buyurdıkları bir bâb câmi‘-i şerîf...”¹⁷¹ Caminin yerinde eski ve yıkık bir caminin var olduğu ve o caminin yerine kendi parasıyla yeni bir cami yaptırdığı anlaşılmaktadır.

25-Çarşamba Çatak Köyü Camii

Cami, M. 12 Temmuz 1898 tarihli vakfiyeye göre, Çatak köyü halkı tarafından müceddeden ahşaptan yapılmıştır. Köy halkından Said bin Arif ve üç arkadaşı camiye gelir getirmek üzere 2000 kuruş vakfetmişler ve bu paranın işletilmesiyle elde edilecek

¹⁷¹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

gelirden hatibe 70 kuruş, imama 50 kuruş, müezzine 20 kuruş verilmesini, artan paranında caminin bakım onarım ve aydınlatılması için kullanılmasını şart koşmuşlardır.¹⁷²

26-Çarşamba Karakaya Köyü Eğridere Mahallesi Camii

M. 28 Ocak 1904 tarihli vakfiyeye göre Karakaya köyü, Eğridere Mahallesi halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından Müderris Mahmud Efendi, camiye gelir getirmek üzere 1500 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 50 kuruş, imama 50 kuruş, müezzine 30 kuruş verilmesini, mütevelliyeye 20 kuruş verilmesini, 45 kuruşta caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁷³

27-Çarşamba Köklük Köyü Camii

M. 25 Ağustos 1905 tarihli vakfiyeye göre Köklük köyü halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından Müsed bin Ahmed ve beş arkadaşı camiye gelir getirmek üzere 2060 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 40 kuruş, müezzine-kayyıma 40 kuruş verilmesini, 10 kuruşta caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁷⁴

28-Alaçam Yeni Camii

Samsun ili Alaçam ilçesi Yeni Cami Mahallesi Bafra Caddesi üzerindedir. Caminin inşa kitabesi yoktur. Caminin kapısı üzerinde, Latin harflerle yazılmış mermer levhada “**yapılış 1902**” yazmaktadır. Minare kaidesindeki bir başka yeni yazıttan, minarenin 1982 yılından kalma olduğu anlaşılmaktadır. Levhâlârdaki ifadelerin kaynağı belli değildir. Bazı yayınlarda her hangi bir belge göstermeksizin yapının 1878 yılında yaptırıldığını belirtmektedir. Yapının mimari özellikleri incelendiğinde 20. yüzyılın başlarında inşa edilmesinin daha mümkün olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁵ Ancak tespit

¹⁷² Said bin Arif ve Rufevası Vakfiyesi, H. 22 S 1316, VGMA., df. 599, s. 129, sr. 89.

¹⁷³ Müderris Mahmud Efendi Vakfiyesi, H. 10 Z 1321, VGMA., df. 600, s. 75, sr. 95.

¹⁷⁴ Müsed bin Ahmed ve Rufevası Vakfiyesi, H. 23 C 1323, VGMA., df. 606, s. 254, sr. 314.

¹⁷⁵ Bayraktar, “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri”, s. 164.

edilen M. 31 Mayıs 1892 tarihli bir vakfiyede¹⁷⁶ Alaçam kasabası sultan çarşısında hayır sahiplerinin yeniden inşa ettikleri Yeni Camii için yapılan bir para vakfından bahsedilmektedir.¹⁷⁷ Miladi olarak baktığımız zaman bu tarih 1893-94 yıllarına tekabül ettiği görülmektedir. Dolayısıyla caminin bu tarihe yakın bir zamanda yapılmış olma ihtimali üzerinde durulmaktadır.

M. 31 Mayıs 1892 tarihli vakfiyeye göre Hacı İlbeyzade Abbas Efendi ibn-i Hacı Ahmed vakfettiği 5000 kuruştan elde edilecek gelire 200 kuruş caminin hatibine, 200 kuruş imama, 60 kuruş müezzine, 60 kuruş mütevelliyeye verilmesini, 80 kuruş da caminin aydınlatılma giderleri için harcanmasını şart koşmuştur.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Abbas Efendi b. Ahmed Vakfiyesi, H. 4 Z 1309, VGMA., df. 592, s. 145, sr. 122.

¹⁷⁷ Abbas Efendi b. Ahmed Vakfiyesi, H. 4 Z 1309, VGMA., df. 592, s. 145, sr. 122.

¹⁷⁸ Abbas Efendi b. Ahmed Vakfiyesi, H. 4 Z 1309, VGMA., df. 592, s. 145, sr. 122.

Fotoğraf 23: Alaçam Yeni Camii Dıştan Görünüm

29-Alaçam Fillik Köyü Camii

M. 5 Ocak 1883 tarihli vakfiyesine göre Fillik Köyü Camii, aynı köy halkından Topaloğlu Süleyman Ağa ibn-i Hasan tarafından yeniden inşa edilmiştir.¹⁷⁹

Süleyman Ağa ibn-i Hasan Ağa aynı vakfiyede 1000 kuruş nakit para vakfedip bundan elde edilecek gelirden her sene 100 kuruş camide hatip olan kimseye verilmesini, 50 kuruşunda çeşitli masraflar için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁸⁰

30-Alaçam Toklu Köyü Camii

M. 5 Mart 1907 tarihli vakfiyeye göre Toklu köyü halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından Çokudoğlu Mustafa Ağa bin İbrahim camiye gelir getirmek üzere 1500 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 100 kuruş verilmesini şart koşmuştur.¹⁸¹

31-Terme Taşlı Camii

Cami, M. 10 Şubat 1900 tarihli vakfiyeye göre Terme Kırkıl köyü ahalisi tarafından yaptırılmıştır. Köy halkından Lazoğlu Yusuf Ağa ve iki arkadaşı camiye gelir getirmek üzere 1000 kuruş vakfetmişler ve bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden 100 kuruş caminin hatibine ve 50 kuruşta caminin müezzine verilmesini şart koşmuşlardır.¹⁸²

32-Terme Yukarukaracalı Köyü Camii

M. 11 Şubat 1906 tarihli vakfiyeye göre Yukarukaracalı köyü halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yaptırılmıştır. Köy halkından İsmail Ağa ibn-i Ahmed ve arkadaşı Ali Ağa ibn-i Ahmed gelir getirmek üzere 1500 kuruş vakfetmiş, bu paranın

¹⁷⁹ Süleyman Ağa ibn-i Hasan Vakfiyesi, H. 25 S 1300, VGMA., df. 586, s. 159, sr. 151.

¹⁸⁰ Süleyman Ağa ibn-i Hasan Vakfiyesi, H. 25 S 1300, VGMA., df. 586, s. 159, sr. 151.

¹⁸¹ Çokudoğlu Mustafa bin İbrahim Vakfiyesi, H. 20 M 1325, VGMA., df. 603, s. 51, sr. 83.

¹⁸² Laz Oğlu Yusuf Ağa ve Rufekası Vakfiyesi, H. 9 M 1327, VGMA., df. 602, s. 282, sr. 479.

işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 90 kuruş, müezzine 50 kuruş verilmesini, 85 kuruşta caminin bakım ve onarımı için ayrılmasını şart koşmuştur.¹⁸³

31-Terme Kozköy Camii

Cami, M. 15 Temmuz 1901 tarihli vakfiyeye göre köy halkı tarafından yardımlaşma usulü ile yapılmıştır. Köy halkından Karahasanoğlu Hüseyin bin Mustafa ve dokuz arkadaşı camiye gelir getirmek üzere 1000 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden hatibe senelik 100 kuruş ve müezzine senelik 50 kuruş verilmesini şart koşmuştur.¹⁸⁴

32-Terme Gökçeli (Çatak) Köyü Camii

M. 2 Nisan 1902 tarihli vakfiyeye göre cami, Çatak Muhacirleri tarafından müceddeden inşa edilmiştir. Köy halkından Şaban Ağa bin Mehmed ve bir arkadaşı toplam 1000 kuruş vakfetmiş, bu paranın işletilmesiyle elde edilecek gelirden senelik 100 kuruş hatibe ve 50 kuruşta müzzine verilmesini şart koşmuşlardır.¹⁸⁵

II-EĞİTİM ALANI İLE İLGİLİ VAKIFLAR

A-Mektepler

1-Samsun Ayşe Hanım bint-i Abdullah Mektebi

Mektebin banisi Ayşe Hanım bint-i Abdullah'tır.¹⁸⁶ M. 25 Eylül 1833 tarihli vakfiyesine göre mektep Samsun'da Sadi Bey Mahallesinde inşa edilmiştir. Birisi erkeklere mahsus

¹⁸³ Çuvalcıoğlu İsmail Ağa ibn-i Ahmed ve Rufekası Vakfiyesi, H. 16 Za 1323, VGMA., df. 602, s. 287, sr. 488.

¹⁸⁴ Karahasanoğlu Hüseyin bin Mustafa Vakfiyesi, H. 28 Ra 1319, VGMA., df. 600, s. 147, sr. 178.

¹⁸⁵ Sipahioğlu Şaban Ağa bin Mehmed Vakfiyesi, H. 23 Za 1319, VGMA., df. 600, s. 180, sr. 218.

¹⁸⁶ Vakfiyede hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak, "hanım" sıfatını kullanması askeri sınıf yakını olduğunu düşündürmektedir. Osman Paşa'nın medresesine 300 kuruş vakfeden Ayşe Hatun'la farklı kişiler olduğunu tahmin etmekteyiz. Her ne kadar 3 yıl arayla vakıf oluşturmuş olsalarda, biri "hanım" diğeri "hatun" olarak tanımlanması, yine biri babasına nispet edilmesi diğeri eşinin adıyla kaydedilmesi farklı sınıflara mensup olduklarını göstermektedir.

diğeride kızlara mahsus olmak üzere iki derslik üzere inşa edilmiştir.¹⁸⁷ Mektep binası günümüze kadar ulaşamamıştır. Medresenin vakıf gelirleri ve görevlilere ödenen ücretler şöyledir:

1. Ayşe Hanım bedesten civarındaki bir adet dükkânını vakfetmiştir.
2. Dükkândan elde edilecek gelirin yarısıyla mektebin bakım onarımı, diğer yarısıyla da mektepte muallim olan kişiye maaş verilmesi şart koşulmuştur.¹⁸⁸

2-Samsun Hazinedârzâde Süleyman Paşa Mektebi

Vakfiyede mektep hakkında detaylı bilgi verilmemekle beraber Samsun Kalesi'nin derununda çeşitli müştemilatlarla beraber inşa edildiği yazmaktadır. Hazinedârzâde Süleyman Paşa tarafından yaptırılmış olan mektep günümüzde mevcut değildir. Süleyman Paşa çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretmesi karşılığında mektebe atanacak muallime 18 akçe günlük verilmesini şart koşmuştur.¹⁸⁹

3-Samsun Hazinedârzâde Abdullah Paşa Mektepleri

Mekteplerin kurucusu Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa'dır. Vakfiyesinde birinin Cami-i Kebir'in yakınlarında inşa edildiği, diğerinin ise Bezzaz Mahallesi'nde inşa edildiği yazmaktadır.¹⁹⁰ Günümüzde Pazar Mahallesi'nde bulunan Abdullah Paşa İlkokulu Bezzaz Mahallesi'nde inşa ettirdiği mektebin yerine kurulduğunu düşündürmektedir.

Vakfiyeye göre görevlilere şu ücretler ödenmektedir:

1. Kale içerisinde Cami-i Kebir içerisinde bulunan ve yeniden inşa ettirdiği mektepteki öğretmenlere günlük 50 akçe verilmesi

¹⁸⁷Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 171, V. 13; SŞS., df. 3179, V. 2.

¹⁸⁸Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 171, V. 13; SŞS., df. 3179, V. 2.

¹⁸⁹Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

¹⁹⁰Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

2. Bezzaz Mahallesi'nde yeniden inşa ettirdiği mektebin öğretmenlerine aynı şekilde günlük 50 akçe verilmesini şart koştur.¹⁹¹

5-Çarşamba Mehmed Bey bin Bali Bey Mektebi

Evvail-i M 965 tarihli vakfiyeye göre Mehmed Bey bin Bali Bey tarafından bugünkü Çarşamba ilçesinde yaptırılmıştır.¹⁹² Vakfın gelirlerine Rıdvan Paşa Camii bahsinde değindiğimiz için burada sadece gelirinden kurduğu mektebde çalışanlara ne kadar maaş verileceğine değinilecektir. Vakfiyeye göre Mehmed Bey şu şartların yerine getirilmesini istemiştir.

1. Vâkıfın mektebinde Kuranı Kerim ta'lim etmek üzere âlim ve ilm-i kırââte vakıf olmak üzere bu mektebin muallimine talim ücreti olarak yevmi bir buçuk dirhem
2. Mektebin muavinine (kalfasına) bir dirhem günlük verilmesini şart koştur.¹⁹³

B-Medreseler

1-Samsun Sadi Bey (Said Bey) Medresesi

Sadi Bey Medresesi, Samsun'da inşa edilmekle beraber, yerinin tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. M. 26 Şubat 1504 tarihli Arapça vakfiyeye göre Sadi bin Mevlana Mümin adındaki bir hayırsever tarafından yaptırılmış olup, bir mescit ve altı derslik üzerine inşa edilmiştir.¹⁹⁴ Bazı kayıtlarda Said Bey Camii veya Said Bey Medresesi olarak geçmektedir.¹⁹⁵ Sadi Bey Mevlana bin Mümin'in kim olduğu hakkında da vakfiyede bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mevlana sıfatından babasının kadı ya da müderris gibi askeri sınıfa mensup üst düzey bir kişi olduğu tahmin edilebilir. Kendisinin de "bey" sıfatını kullanması aynı şekilde askeri sınıfa mensup

¹⁹¹ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

¹⁹² Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

¹⁹³ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

¹⁹⁴ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

¹⁹⁵ Gömüle Osman bin Feyzullah Vakfı, SŞS. df.3187, V.23

olduğunu göstermektedir. Medrese ve camii günümüze kadar ulaşamamıştır. Bilinen ilk müderrisi Tangözzâde'dir.¹⁹⁶

Sadi Bey inşa ettiği cami ve medreseye gelir getirmek üzere, Samsun'da bedesten yanında bir hamam ve hamamın bitişiğinde beş dükkân vakfetmiştir.¹⁹⁷ Hamam ve dükkânların işletilmesiyle elde edilecek gelirin şu şekilde harcanmasını istemiştir.

1. Hamamın gelirinin yarısı müderrise verilmesini,
2. Medresede ders gören talebe Sultan Beyazıd parası olarak günlük 3 dirhem
3. Caminin müezzine günlük 3 dirhem
4. Caminin ferraşına günlük 3 dirhem
5. Caminin bakım onarım, hasırlarının değiştirilmesi kandillerin yakılması için günlük yarım dirhem verilmesini, fazla kalan paranın mütevelliyeye teslim edilmesini şart koşmuştur.¹⁹⁸

Bu şartlar yazıldıktan sonra medresede görev yapacak müderrisin günlerini boş geçirmeyerek, öğrencilere o günün şartlarında akli ilimler denilen felsefe, mantık, matematik vb. ilimlerin okutulması, naklî ilimler denilen tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimlerin ve nazarî fen ilimleri denilen kimya, biyoloji gibi derslerin okutulmasını vakfiyede açık olarak belirtmiştir.¹⁹⁹

Sadi Bey Mevlana bin mümin vakfın tevliyet görevinin hayatta olduğu sürece kendine ait olmasını, kendisinden sonrada evladına, evladının evladına ve en salih olanına şart koşmuştur. Şayet nesli kesilirse mütevellilik görevinin medresenin müderrisine verilmesini talep etmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

¹⁹⁷ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

¹⁹⁸ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

¹⁹⁹ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

²⁰⁰ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

M. Haziran 1832 tarihinden M. 23 Şubat 1880 tarihine kadar biri tarihsiz olmak üzere toplam yedi vâkif, Sadi Bey Camii ve Medresesinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıf oluşturmuştur. Bu vakıflar şunlardır:

1. M. Haziran 1832 tarihli vakfiyeye göre Kıımlı Arif Ağa Said Bey Medresesine bir Mushaf-ı şerif vakfetmiştir.²⁰¹
2. M. 20 Haziran 1833 tarihli vakfiyeye göre Fatma Hatun ibnet-i İspir Ömer Efendi vakfettiği menzilinden elde edilecek gelikle Sadi Bey Camiinde Cuma namazından önce Kur'an okunması için 100 kuruş vakfetti.²⁰²
3. M. 24 Ağustos 1835 tarihli vakfiyeye göre Yakupoğlu kızı Havva kadın vakfettiği 500 kuruşun gelirinin bir kısmıyla bir berat yaptırılıp Said Bey Camiine asılmasını şart koştur.²⁰³
4. M. 24 Ocak 1836 tarihli vakfiyeye göre Nafia Hanım, Said Bey Camii müezzinine Cuma günü sela okuması için 40 kuruş vakfetmiştir.²⁰⁴
5. M. 4 Nisan 1870 tarihli vakfiyeye göre Osman bin Feyzullah vakfettiği bir kahvehane, bir ahur ve bir samanlıktan elde edilecek gelirin bir kısmıyla Said Bey Camiine münasip miktar bal mumu alınmasını şart koştur.²⁰⁵
6. M. 23 Şubat 1880 tarihli vakfiyeye göre Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil vakfettiği bir dükkânından elde edilecek gelirin bir kısmıyla altı kıyye bal mumu alınıp yarım kıyyesinin Said Bey Camiine verilmesini şart koştur.²⁰⁶
7. Tarihsiz vakfiyeye göre, Şirin hatun ibnet-i Abdullah vakfettiği emlakından elde edilecek gelirin bir kısmıyla bir berat yapılıp Said Bey Mescidine asılmasını şart koştur.²⁰⁷

Vakıfların genellikle camiin ihtiyaçlarına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Medreseye yönelik sadece bir vakıf bulunmaktadır. Diğer vakfiyelerde olduğu gibi bu vakıflar da caminin aydınlatılma ihtiyacının giderilmesine yöneliktir.

²⁰¹ Arif Ağa Vakfiyesi, H. Evvâil-i S 1297, SŞS., df. 3172, V. 13.

²⁰² Fatma Hatun ibnet-i Ömer Efendi Vakfiyesi, H. 1 S 1249, SŞS., df. 3172, V. 80.

²⁰³ Yakupoğlu Kızı Havva Kadın Vakfiyesi, H. 29 Ra 1251, SŞS., df. 3172, V. 73.

²⁰⁴ Abdülkerim Efendi Kerimesi Nafia Hanım Vakfiyesi, H. 15 L 1251, SŞS., df. 3171, V. 13.

²⁰⁵ Gömüle Osman bin Feyzullah Vakfi, H. 2 M 1287, SŞS., df. 3187, V. 23.

²⁰⁶ Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil Vakfiyesi, H. 12 Ra 1297, VGMA., df. 606, s. 247.

²⁰⁷ Şirin hatun bint-i Abdullah vakfiyesi, SŞS., df.3173, V.51

2-Samsun Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi

Medrese ve cami, Trabzon valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Haznedârzâdenin vakfiyesinin oluşturulma tarihi M. 13 Ağustos 1813 olduğu düşünülürse, bu tarihten kısa bir süre önce yaptırıldığı tahmin edilebilir. Vakfiyedeki “müceddiden”²⁰⁸ ifadesinden anlaşıldığına göre burada daha önce de medrese olduğu anlaşılmaktadır. Yıkılan bu medresenin yerine çeşitli müstemilatları ile on bir odalı bir medrese yapılmıştır. Yine bu medresenin bitişiğine bir adet cami inşa edilmiştir.²⁰⁹ Cami ve medrese, günümüzde mevcut olup Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nün envanterinde kayıtlıdır.

Hazinedârzâde Süleyman Paşa oluşturduğu vakıflara gelir getirmek üzere çeşitli menkul ve gayr-i menkuller vakfetmiştir. Bu akarlar şunlardır:

1. 30 bin kuruş para,
2. Samsun kasabasında bulunan 26 dolaplı (dükkân) bir bezistan,
3. Bezistan yakınında bir adet attar dükkânı,
4. Taşhan yakınında iki adet çubukçu dükkânı,
5. Gümrük karşısında 3 adet çubukçu²¹⁰ dükkânı
6. Gümrük karşısında bir adet demirci dükkânı,
7. Eski oturduğu evin altındaki iki mağaza bir ahura sahip bir adet kahvehane,
8. Samsun’da yeni çeşme yakınında üst katı 2 oda alt katında bir ahır olan bir adet kahvehane,
9. Samsun’da bir adet un kapanı,
10. Samsun’da çarşı yakınında bir adet attar dükkânı,
11. Çarşamba’da üst katı 2 oda ve alt katında ahır olan bir evle bir kahvehane,
12. Çarşamba’da hamam yakınında bir adet şemhane,
13. Çarşamba’da üst katı iki oda alt katı on adet dükkâna sahip bir kahvehane,

²⁰⁸ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

²⁰⁹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

²¹⁰ Çubukçu dükkânları ağaç işlemeciliğinin yapıldığı yerlerdi. Bu dükkânlarda ayrıca çiftçi malzemeleri de satılmaktaydı.

14. Erim Kazası mahkemesi yakınında bir adet boyahane,
15. Terme Duttubi Mahallesi'nde üst katı iki oda alt katı bir ahur bulunan bir adet kahvehane,
16. Terme Akçay Saray Köyü'nde nehir kenarında iki gözlü bir adet su değirmeni ve çeltik dingini?,
17. Satılmış kasabası içinde, üst katında yirmi dört oda ve alt katında on sekiz dükkân ve üç mahzenden oluşan taş ve kargirden yapılmış bir adet han,
18. Ayvacık kazasında bir adet çiftlik (İsmi Kurşunlu olan bu çiftliğin arazisi nerdeyse bütün Ayvacık'ı kapsamaktaydı),
19. Kurşunlu çiftliği bitişiğindeki Sarı Pören çiftliği,
20. Bombat çiftliği ve mezarı,
21. Arıcık, Sarı Kinisa, Kürklü ve Pürlüce mezarları,
22. Yine Ayvacıkta Çiftlik mezarı
23. Bosça Alan, Emrüd, Ayaklu Alan, Kiras Tepesi mezarları,
24. Erim Kazasında bulunan Ordubaşı çiftliği,
25. Yeni çiftlik ve samanlık mezarı,
26. Ökse kazasındaki Derbent çiftliği,
27. Sarımsak Köyündeki bir adet çiftlik,
28. Derbent çiftliği mülhakatından bir mezar,
29. Ökse kazasında bulunan Hadadi çiftliği,
30. Ökse Kazasında bulunan Sepetli çiftliği,
31. Ökse kazasında Narlı çiftliği değirmeni ile birlikte ve bağlı otuzaltı mülk tarlasını vakfetmiştir.²¹¹

Süleyman Paşa, 30 bin kuruş para ve diğer gayri menkûller mütevellî eliyle her sene ederi üzerinden kiraya verilmesini ve her yıl başta mütevellî, kâtip ve câbi olmak üzere vakfın muhasebesinin tutulmasını, mürtezikanın ücretleri ödendikten sonra artan paranın kendisine verilmesini şart koşturmuştur.²¹²

²¹¹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın bir vakfiyesi bulunmaktadır. Dolayısıyla diğer vakıflarına para aynı akarlardan sağlandığı için akarlar ileride tekrar zikredilmeyecektir.

²¹² Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

Vakfiyede vakfın giderleri ise şu şekilde sıralanmıştır:

1. Samsun'da Yekta Hamamı yanında inşa ettikleri cami için (medrese cami) bir imam atanması, beş vakit namaz, Cuma namazı ve bayram namazlarını kıldırması ve bunun karşılığında günlük 33 (otuz üç) akçe alması,
 2. Yine medrese caminde ulemadan bir kişinin vaiz olarak atanıp, Cuma namazı kılındıktan sonra orda bulunan Müslümanlara vaaz vermesi ve bunun karşılığında günlük 13 (on üç) akçe alması,
 3. Pazartesi ve Cuma günleri Nakşibendi tarikatına mensup bir şeyh ve yedi kişiyle akşam namazından sonra medrese caminde akşam namazına müteakip hatm-i haccan etmesi ve karşılığında yedi kişi dahil olmak üzere 32 (otuz iki) akçe alması,
 4. Yine medrese caminde hoş sedalı birisi müezzin olması ve karşılığında 13 (on üç) akçe günlük alması,
 5. Bir hafızın Cuma namazından önce Kuran okuması ve hatim yapması karşılığında günlük 8 (sekiz) akçe alması,
 6. Caminin günlük temizliğini yapmak üzere bir kişinin günlük 8 (sekiz) akçe karşılığında çalıştırılması,
 7. Caminin aydınlatma işlerini yapmak üzere bir kayyım atanması ve günlük 5 (beş) akçe verilmesi,
 8. Yine vakfettikleri menkûl ve gayr-i menkûl gelirlerinden caminin ve minarenin aydınlatılması için her yıl 50 vukuye zeytinyağı alınması ve otuz vukuyiye bal mumu alınması,
 9. Samsun Medrese Cami yanında inşa ettiği medresede (Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi) fen bilimlerinde uzman bir müderrisin atanması ve talebelere fen bilimleri alanında ders vermesi karşılığında 37 akçe alması,
 10. Vakfın nezâret görevini yerine getiren görevliye günlük 10 akçe,
 11. Vakfın mütevellisine 120 akçe,
 12. Vakfın yazıcısına günlük 60 akçe,
-

13. Vakfın cibayet (gelirleri toplayan kişi) görevlisine günlük 30 akçe tahsis etmiştir.²¹³

Hazinedârzâde Süleyman Paşa kendisi hayatta olduğu sürece vakfın tevliyet görevinin kendisine ait olmasını istemiştir. Kendisi vefât ettikten sonra tevliyet görevinin büyük oğlu Osman Bey'e, ondan sonrada erkek evlatlarının en büyük ve en salihine, erkek çocukların nesli kesilirse aynı şekilde kız çocuklarının en büyük ve en salihasına, erkeklerden ve kızlardan nesli kesildikten sonra utekasının çocuklarına, tüm bunlar kesintiye uğradıktan sonra ise beldede yaşayan ilim sahibi bir zata tevliyet görevinin verilmesini şart koşturmuştur.²¹⁴

Medrese ve camiin ihtiyaçlarını karşılamak üzere üç adet vakıf yapılmıştır. Bu vakıflar şunlardır:

1. M. 5 Ekim 1855 tarihli vakfiye'ye göre Kırım muhacirlerinden Osman bin Abdulcelil Medrese Camiinde okunmak üzere bir Kuran-ı Kerimi vakfetmiştir.²¹⁵
2. Tarihsiz vakfiyeye göre Büyük Oyumca Köyünden Kara Köse Hüseyin zevcesi Fatma Hatun vakfettiği 300 kuruştan elde edilecek gelire Medrese Camiinde yakılmak üzere bir berat yaptırılmasını şart koşturmuştur.²¹⁶
3. Tarihsiz vakfiyeye göre; Nalbant Yakub Usta vakfettiği dükkânından elde edilecek gelire üç kıyye revgan alınıp Medrese Camiine verilmesini şart koşturmuştur.²¹⁷

²¹³ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

²¹⁴ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

²¹⁵ Osmanoğlu Seyyid Abdulcelil Vakfiyesi, H. 23 M 1272, SŞS., df. 3173, V. 23.

²¹⁶ Kara Köse Zevcesi Fatma Hatun Vakfiyesi, Tarihsiz, SŞS., df. 3172, V. 74.

²¹⁷ Nalbant Yakub Usta Vakfiyesi, Tarihsiz, SŞS., df. 3172, V. 74.

Fotoğraf 24: Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi Dıştan Görünüm

Fotoğraf 25: Hazinedârzâde Süleyman Paşa Camii Dıştan Görünüm

3-Samsun Hazinedârzâde Osman Paşa Medresesi

Medresenin banisi Hazinedarzâde Osman Paşa'dır. M. 24 Nisan 1821 tarihli vakfiyesine göre medrese Samsun'da Pazar mahallesi'nde inşa edilmiştir. Medrese yedi derslikten oluşmaktadır. Ayrıca müderrise ait bir derslik de bulunduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır.²¹⁸ Medrese binası günümüze kadar ulaşamamıştır.

Osman Paşa vakfiyesinde medreseye gelir getirmek üzere vakfettiği gayr-i menkûlleri ve elde edilecek gelirin nasıl kullanılması gerektiğini açıklamıştır. Buna göre: Osman Paşa, kale içerisinde denize bitişik olan arsası üzerine dört dükkân ve üç kasaphane inşa etmiştir. Dükkânları ve kasaphaneleri kiraya vererek gelirin dörtte birini medrese ve dükkânların tamirine dörtte üçünde müderrise maaş olarak verilmesini şart koşturmuştur.²¹⁹

Bunun dışında medresenin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için iki vakıf daha oluşturulmuştur. Bunlar:

1. M. 20 Ekim 1830 tarihli vakfiyeye göre Terzi Hacı Süleymanın eşi Ayşe Hatun vakfettiği toplam 500 kuruştan 300 kuruşunu Osman Paşa Medresesi müderrisine verilmesini şart koşturmuştur.²²⁰
2. M. 10 Ağustos 1831 tarihli vakfiyeye göre Münife Hatun vakfettiği iki katlı evinden elde edilecek olan kiradan senelik 100 kuruş müderrise ve öğrencilere, haftada bir hatmi haccan karşılığı müderrise 5 kuruş, yine müderrise yılda bir hatim yapmasının karşılığı 10 kuruş verilmesini şart koşturmuştur.²²¹

Osman Paşa babasının aksine hayri bir vakıf oluşturmuş. Vakfettiği gayr-i menkulleri tamamıyla mülkünden çıkarmıştır.

²¹⁸ Hazinedârzâde Osman Paşa b. Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 21 B 1236, VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; ŞŞS., df. 3171, V. 113.

²¹⁹ Hazinedârzâde Osman Paşa b. Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 21 B 1236, VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; ŞŞS., df. 3171, V. 113.

²²⁰ Terzi Hacı Süleyman Eşi Ayşe Hatun Vakfiyesi, H. 3 Ca 1246, ŞŞS., df. 3172, V. 56.

²²¹ Münife Hatun Vakfiyesi, 1 Ra 1247, ŞŞS., df. 3172, V. 41.

4-Samsun Müderris Hasan Efendi Medresesi

Medrese Hasan Efendi tarafından mı kurulduğu yoksa kendisinin müderrislik yaptığı dönemde ismine nispetle mi bu adı aldığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamadı. Ancak Hasan Efendinin bu medresede müderrislik yaptığına dair bir belge bulunmaktadır. Bu belgede caminin içerisinde bir de cami olduğu ifade edilmektedir.²²²

M. 23 Ağustos 1801 tarihinden M.1806-07 tarihine kadar Hasan Efendi Medresesinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere beş adet vakıf oluşturulmuştur. Bu vakıflar şunlardır:

1. M. 23 Ağustos 1801 tarihli vakfiye'ye göre Hasan Efendi seksen bir adet kitap, elli yedi dip zeytin, 1227 kuruş nakit para, bir kilim bir seccade ve çeşitli ev eşyaları medreseye vakfetmiştir.²²³
2. M. 23 Ocak 1805 tarihli vakfiyeye göre Havva Hoca camiin aydınlatılmasında kullanılmak üzere 40 kuruş vakfetmiştir.²²⁴
3. M. 23 Ocak 1805 tarihli vakfiyeye göre Havva Hoca, Hasan Efendi Medresesine bir adet mushâf-ı şerîf vakfetmiştir.²²⁵
4. M. 27 Mayıs 1806 tarihli vakfiyeye göre Canik sancağı Muhassılı ve Trabzon Valisi Kethüdası Lala Ali Ağa cild-i evvel ve cild-i sâni olmak üzere iki ciltlik Van Kulu Lugatını Hasan Efendi Medresesine vakfetmiştir.²²⁶
5. M. 1806-07 tarihli vakfiyeye göre Ahmet Ağanın zevcesi merhûme Fatıma Hatûn 190 kuruş Hasan Efendi Medresesine vakfetmiştir.²²⁷

5-Samsun Yeni Medrese

Elimizde bu medresenin kim tarafından ne zaman yapıldığına dair bir belge bulunmamaktadır. M. 1 Nisan 1805 yılında Kethüda Paşa Zevcesi Emine Hanım Yeni Medrese dahilinde ki Caminin müezzin ve hatibine maaş verilmek üzere bir tahmishane

²²² Müderris Hasan Efendi Vakfiyesi, H. 23 R 1216, ŞŞS., df. 3171, V. 57.

²²³ Müderris Hasan Efendi Vakfiyesi, H. 23 R 1216, ŞŞS., df. 3171, V. 57.

²²⁴ Havva Hoca Vakfiyesi, ŞŞS., H. 21 Ş 1219, df. 3171, V. 57.

²²⁵ Havva Hoca Vakfiyesi, ŞŞS., H. 21 Ş 1219, df. 3171, V. 57.

²²⁶ Lala Ali Ağa Vakfi, ŞŞS., df.3171, V.57

²²⁷ Fatıma Hatûn Vakfiyesi, df.3171, V.17

(kahve dükkânı), bir kalaycı dükkânı ve bir tane sade dükkân ve bu dükkânların bakım ve onarımı için bir tanede demirci dükkânını vakfetmiştir.²²⁸

6-Çarşamba Arnavut Ali Bey Medresesi

Arnavud Ali Bey Medresesi, Ali Bey ibn-i İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. M. 27 Ağustos 1519 tarihli vakfiyede medresenin Canik'te yapıldığı yazmaktadır.²²⁹ Yerleşim yeri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak, vakfiyenin Çarşamba Naibi tarafından tasdik edilmesinden dolayı medresenin Çarşamba Kazasında inşa edilmiş olduğu sonucuna varılabilir. Vakfiyede vakfın banisi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte tescil mütevellisinin Paşa unvanlı biri olması (Ahmet Paşa bin Ali Dede) ve vakfettiği emlakın da Rumeli'nde olmasından dolayı önemli bir mevkide olduğu tahmin edilebilir.

Ali Bey ibn-i İbrahim Bey, Şeyh Ahmed, Dursun, Dur Ali, Hasan, Elekçinin oğlu Seydî, Seydî Fakih, Mustafa Hallac adlarına kayıtlı olan zemin, sekiz öküzlük diye meşhur olan terk edilmiş arazi, Ak günü oğlu ve Cemal oğlu diye meşhur olan arazi, Cemal'in tasarrufunda olan arazi, Kadı Hasan'ın evinin yakınındaki arazi, Bürkü civarındaki arazi, Çayır köprüdeki arazi, halk tarafından Şeyhli diye bilinen Damı köprü civarındaki arazi, halk tarafından Öskütü diye bilinen Kulönü, Şehabettin Köyü'nde cami civarındaki arazi, Hüsam Cami civarında ve halk tarafından Hüsam Mescidi olarak bilinen bey korusundaki arazi medreseye akar olarak bağlanmıştır.²³⁰

Vakfiyede görevlilere ne kadar ücret verileceğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.²³¹ İncelenen vakfiyelerde bu medreseye ait gelir getiren başka bir vakfiyeye de rastlanamamıştır.

²²⁸ Kethüda Paşa Zevcesi Emine Hanım Vakfiyesi, ŞŞS. 3171 V.58

²²⁹ Ali Bey bin İbrahim Bey Vakfiyesi, H. 1 N 925, VGMA., df. 593, s. 98, sr. 92.

²³⁰ Ali Bey bin İbrahim Bey Vakfiyesi, H. 1 N 925, VGMA., df. 593, s. 98, sr. 92

²³¹ Ali Bey bin İbrahim Bey Vakfiyesi, H. 1 N 925, VGMA., df. 593, s. 98, sr. 92

7-Çarşamba Mahmud Tayyar Paşa Medresesi

Medresenin banisi Trabzon Valilerinden Mahmud Tayyar Paşa'dır. M. 29 Aralık 1799 tarihli vakfiyesine göre Çarşamba'da içerisinde bir cami ile inşa edilmiştir. Mütevelli olarak Çarşamba Mahmudiye²³² Medresesi Müderrisi Süleyman Efendi ibn-i Veli atanmıştır.²³³ Banisi hakkında detaylı bilgi ileride verilecektir.

Mahmud Tayyar Paşa, medrese ve camiye gelir getirmek üzere Çarşamba'da bulunan yetmiş sekiz odalı han, Çarşamba'da bir hamam ve Karahisar-ı şarkide de bir hamam vakfetmiştir.²³⁴

Vâkıf tarafından medrese ve camide yapılması gerekenler vakfiyede detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre:

1. Medresede kalan öğrencilerden, ilim adamlarından veya murtezikadan on kişi her alanda büyük başarılar kazanmam için pazartesi ve Cuma geceleri 70 bin kelime-itevhid çekmesini,
2. Hâsıl olan sevabı başta peygamberimiz Hz. Muhammed'in ruhuna, Nakşibendi tarikatının kurucularına ve kendi akrabalarının ruhlarına hediye etmesini,
3. Kötülüklerden ve şerden korunmak için sabah namazından sonra onbir fetih suresi okunması, ikindi namazından sonra yetmiş dokuz ayete'l kürsi okunması,
4. Medresedeki öğrencilerden biri mübarek üç aylarda birer hatim yapıp sevabını, dedesi Ali Paşa, babası Seyyid Battal Paşa, annesi Fatma Hanım, kardeşleri Hayreddin Bey ve Ali Bey ruhlarına hediye etmesi, kendisi vefât ettikten sonra iki cüz daha okunarak kendi ruhuna hediye edilmesini,
5. Medresenin müderrisi sürekli olarak öğrencilerle ilgilenmesini ve onları faydalı ilimler öğretmesini, eğer görevini yerine getirmez ise hemen değiştirilmesini
6. Fazla kalan paranın mütevelli eliyle işletilmesi, elde edilecek paranın akarların bakım ve onarımına harcanmasını,
7. Vakfa Çarşamba müftülerinin nazır olmasını şart koşmuştur.²³⁵

²³² "Mahmudiye Medresesi" Mahmud Tayyar Paşanın adına nispetle konulmuş bir isim olarak düşünülebilir.

²³³ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

²³⁴ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

Vakfiyede kimin ne kadar maaş alacağı da açık bir şekilde yazılmıştır. Buna göre:

1. Medresenin müderrisine yıllık 200 kuruş,
2. İmam ve hatibe senede 40 kuruş,
3. Müezzine 20 kuruş,
4. Vakfın nazırına 50 kuruş,
5. Kelime-i tevhid çeken ve Kur'andan çeşitli sûreler okuyan kişilere günlük 4 kuruş,
6. Caminin aydınlatılması için günlük 7 kuruş,
7. Üç aylarda hatim yapan kişiye senelik 26 kuruş tahsis etmiştir.²³⁶

Mahmud Tayyar Paşa oluşturduğu bu vakfa müteveli olarak müderris Süleyman Efendi ibn-i Veli'yi tayin etmiştir. Ve onun vefatından sonra gelecek müderrislerin müteveli olmalarını istemiştir. Vâkîf, nazır olarak Çarşamba müftülerini şart koşmuş ve yıllık gelirden 50 kuruş nazırlık ücreti verilmesini istemiştir.²³⁷

Vakfiyeden anlaşıldığına göre vakıf hayri vakıf olarak kurulmuştur. Mahmud Tayyar Paşa'nın bağladığı akarlardan başka gelir getiren akar tespit edilememiştir. Günümüzde medrese yıkılmış olup sadece inşa edildiği yerde Tayyar Paşa Sokak bulunmaktadır.

8-Çarşamba Hassa Bahçe (Hasbahçe) Medresesi

Hassa Bahçe Medresesi, Erim Kazası Çarşamba kasabası Hassa Bahçe Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Banisi Haznedârzâde Süleyman Paşa'dır. Medresenin kırk beş odalı ve çeşitli müştemilatları bulunan büyükçe bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.²³⁸

²³⁵ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

²³⁶ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

²³⁷ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

²³⁸ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

Vakfiyeye göre vâkîf şu şartların yerine getirilmesini istemiştir.

1. Çarşamba Hasbahçe Medresesi'nde çeşitli fen ilimlerinde uzman bir müderris tayin edilerek talebelere bu alanda ders vermesi ve bunun karşılığı olarak günlük 50 (elli) akçe,
2. Medreseyi sabah açıp akşam kapamak üzere bir kapıcı tayin edilmesi ve bunun karşılığında günlük 8 (sekiz) akçe,
3. Vâkîf tamir, bakım ve onarımı içinse 50 akçe tahsis etmiştir.²³⁹

9-Çarşamba Kızılot Medresesi

M. 2 Haziran 1893 tarihli vakfiyeye göre Çarşamba Kızılot köyü halkı tarafından dokuz hücre üzerine inşa edildiği yazmaktadır. Tahir Efendi bin Mehmed ve üç arkadaşı vakfettikleri 2000 kuruştan elde edilecek gelirden 200 kuruşun müderrise verilmesini şart koşmuşlardır.²⁴⁰

10-Çarşamba Kestanepınar Medresesi

M. 8 Mayıs 1903 tarihli vakfiyeye göre Çarşamba Kestanepınar köyünde köy halkı tarafından on hücre üzerine inşa edildiği yazmaktadır. Hatıpzade Hacı İzzet ibn-i Tahir Ağa, vakfettiği 2500 kuruştan elde edilecek gelirden 200 kuruşun müderrise, 50 kuruşun mütevelliyeye verilmesini, 50 kuruşunda bakım onarım için ayrılmasını şart koşturmuştur.

11-Kavak Mahmud Beyli Medresesi

Mahmud Beyli Medresesi ve Camii banisi Hacı Ali Efendi ibn-i Abdullah'tır. Medrese, M. 29 Nisan 1806 tarihinde Kavak kazası Mahmud Beyli köyü'nde inşa edilmiştir. Ahşaptan yapılmış olup on beş odalı olup bitişiğinde bir cami ile inşa edilmiştir.²⁴¹

²³⁹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

²⁴⁰ Mehmed Beyzade Tahir Efendi bin Mehmed ve Rufevası Vakfiyesi, H. 26 Ca 1322, VGMA., df. 595, s.34, sr. 30.

²⁴¹ Ali Efendi b. Abdullah Vakfiyesi, H. 10 S 1221, VGMA., df. 583, s. 35, sr. 29; ŞŞS., df. 3179, V. 41.

Medresenin ve camiin masraflarını karşılamak üzere iki adet vakıf oluşturulmuştur.

1. Hacı Ali Efendi ibn-i Abdullah medresenin bakım ve onarımı ve müderris maaşının ödenmesi için 200 kuruş vakfetmiştir.²⁴²
2. M. 26 Eylül 1859 tarihli vakfiyeye göre Hatice bin Mehmed vakfettiği 500 kuruştan elde edilecek gelirin Mahmud Beyli Camiin ihtiyaçları için kullanılmasını şart koşturmuştur.²⁴³

III-KÜLLİYELER

A-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Medresesi, Camii ve Kütüphanesi

Medresenin banisi Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa'dır. M. 2 Nisan 1836 tarihli vakfiyeye göre medrese, kütüphane ve cami bir arada inşa edilmiştir. Medrese on iki derslikten oluşmaktadır. Kütüphanede kaç tane kitap olduğu ve hangi kitapların bulunduğu vakfiyede belirtilmemiştir. Ayrıca medresenin Hançerli Mahallesi'nde inşa edildiği yazmaktadır.²⁴⁴ Bugün Hançerli Mahallesi'nde bulunan ancak tarihi bir özellik arz etmeyen Abdullah Paşa Camiin, bu medrese ve caminin yerine inşa edildiği kuvvetle muhtemeldir.

Vakfiyeye göre vakıf gelirleri ve görevlilere ödenen ücretler şu şekildedir:

1. Kavak kazasında bulunan Eğri Ceviz Çiftliği
2. Kavak'ta bulunan doğal kireç ocağı
3. Kavak'ta beş parça arazi
4. Samsun'da bulunan Ellez Köyü Çiftliği
5. Samsun Çarşamba ve Terme'de çeşitli büyüklükte arazi ve çiftlikler gelir getirmek üzere vakfedilmiştir.
6. Medresenin müderrisine günlük 100 akçe verilmesi,

²⁴²Ali Efendi b. Abdullah Vakfiyesi, H. 10 S 1221, VGMA., df. 583, s. 35, sr. 29; SŞS., df. 3179, V. 41.

²⁴³Hatice bint-i Mehmed Vakfiyesi, SŞS., df.3173, V.25

²⁴⁴Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

7. Medresede var olan kütüphaneye bir kütüphaneci atanması, kütüphanecinin kitapları kontrol etmesi, isteyene ödünç vermesi ve bunlar gibi görevleri yerine getirmesi için günlük 8 akçe alması,
8. Hançerli Mahallesi'nde yeniden inşa ettirdiği caminin imamına günlük yirmi beş akçe verilmesi,
9. Caminin temizlik görevlisi ve kayyımına günlük yedi akçe verilmesi,
10. Caminin aydınlatılması için yıllık gelirden dört vukıye zeytinyağı alınması ve caminin minaresindeki dokuz adet kandil için onbeş kıyye zeytinyağı alınmasını şart koşturmuşur.²⁴⁵

Bu vakfa daha sonra hayır sahipleri tarafından şu vakıflar ilave edilmiştir.

1. M. 10 Mart 1864 tarihli vakfiye'ye göre Mustafa Şevket Bey bin Abdullah Paşa vakfettiği 10 bin kuruştan elde edilecek gelirden 100'er kuruş Abdullah Paşa Camii imam ve müezzinine verilmesini şart koşturmuşur.²⁴⁶
2. M. 19 Mart 1864 tarihli vakfiyeye göre Halil Rıfat Bey ibn-i Abdullah Paşa vakfettiği 21 bin kuruştan elde edilecek gelirden 30'ar kuruş Abdullah Paşa Camii müezzin ve imamına verilmesini şart koşturmuşur.²⁴⁷
3. 22 Aralık 1874 tarihli vakfiyeye göre Yüzbaşı Hacı Ali Ağa vakfettiği bostanlıktan elde edilen gelirden üç kıyye balmumu alınıp bir kıyyesinin Abdullah Paşa Camiine verilmesini şart koşturmuşur.²⁴⁸

B-Çarşamba Hazinedârzâde Süleyman Paşa Medresesi, Camii, Kütüphanesi ve Mektebi

Bu yapı Çarşamba'da Çay Mahallesi'nde Süleyman Paşa tarafından inşa edilmiştir. Vakfiyesinden anlaşıldığına göre, medrese, cami ve kütüphane, külliye şeklinde bir arada yapılmıştır. Mektep de hemen yakınlarında bina edilmiştir. Medresenin on altı

²⁴⁵ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

²⁴⁶ Mustafa Şevket Bey bin Abdullah Paşa Vakfiyesi, H. 1 L 1280, SŞS., df. 3177, V. 46.

²⁴⁷ Halil Rıfat Bey ibn-i Abdullah Paşa, H. 10 L 1280, SŞS., df. 3183, V. 27.

²⁴⁸ Yüzbaşı Hacı Ali Ağa vakfiyesi, H. 13 Z 1291, SŞS., df. 3189, V. 10; VGMA., df. 2165, s. 176, sr. 49.

dersliği bulunmaktadır. Bitişinde inşa edilen kütüphaneye çeşitli kitaplar konulmuş, ancak içeriklerinin ne olduğu konusunda bilgi verilmemiştir.²⁴⁹

Vakfiyeye göre vâkıf şu şartların yerine getirilmesini istemiştir.

1. Camide okuduğu hutbenin anlam ve faziletini bilen ‘âlim ve hâfız bir kimse imam ve hatip olması, beş vakit namaz Cuma namazları bayram namazlarını kıldırması karşılığında günlük 33 akçe alması,
2. Ezan okunması ve kamet getirilmesi için güzel sesli bir kimsenin birinci müezzin olması ve karşılığında 14 akçe alması,
3. Yine aynı özelliklere sahip başka bir kimse camide ikinci müezzin olup günlük 14 akçe alması,
4. Cuma günleri namazdan önce bir kişinin Kur’an okuması ve hatim yapıp sevabını başta Hz. Muhammed olmak üzere kendi atalarının ruhlarına hediye etmek üzere bir kişinin devirhân olması ve karşılığında 10 akçe alması,
5. Bir kişinin ferraş olup camiye her gün temizlemesi karşılığında günlük 6 akçe alması,
6. Bir kimsenin de kayyım olup caminin kandillerini yakmak karşılığında günlük 6 akçe alması,
7. Faziletli ve âlim bir kimsenin Cuma namazından sonra hazır olan cemaate vaaz etmesi karşılığı günlük 13 akçe vaizlik creti alması,
8. Caminin imamı on hafızla birlikte her hafta bir hatim yapıp, Cuma namazından önce duasını yapması, sevabını Hz. Peygambere, eşlerine torunlarına, yeryüzündeki bütün Müslümanların ruhuna ve ecdadının ruhuna hediye etmesi ve karşılığında 12 akçe alması, on hafızın her biride günlük 8 akçe alması,
9. Yine camii imamı her gün yatsı namazından sonra mülk süresini okuyup, sevabını yukarıda sayılanların ruhlarına hediye etmesi ve karşılığında mlkhan olarak günlük 7 akçe alması,
10. Toplamda 40 vukiyye yağ alınıp caminin aydınlatılmasının sağlanması
11. Medresede görev yapan müderrise günlük 50 akçe verilmesi

²⁴⁹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SSS., df. 3171, V. 72-78.

12. Çarşamba'da vakfettiği caminin yanında inşa ettikleri mektepte ulemadan bir kimsenin öğretmen olması, çocuklara Kur'an-ı Kerim dersi verip karşılığında günlük 33 (otuzüç) akçe alması,
13. Bu mektebin sabah açılması, ikindide ise kapatılmasını sağlayacak bir kapıcı atanması ve günlük 8 (sekiz) akçe alması,
14. Medresenin bitişiğinde inşa ettirdiği kütüphaneye, kitapları korumak ve ihtiyacı olanlara vermek üzere bir tane hafız-ı kütûb atanması ve vazifesi karşılığında günlük 10 akçe almasını şart koştur.²⁵⁰

Bu camii günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir. Medrese ve kütüphane ise mevcut değildir. Caminin bitişiğinde bir okul olması, medresenin yıkıldıktan sonra Cumhuriyet döneminde okul yapıldığını düşündürmektedir.

Fotoğraf 26: Çarşamba Hazinedârzâde Süleyman Paşa Camii Önden Görünüm

²⁵⁰ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

Fotoğraf 27: Çarşamba Hazinedârzâde Süleyman Paşa Camii Yandan Görünüm

IV-BAYINDIRLIK VAKIFLARI

A-Ali Kantari Çeşmesi

Çeşme, M. 17 Ocak 1805 tarihli vakfiyeye göre, Bafra kasabasının iç kısmında Ali Kantari tarafından yeniden inşa edilmiştir. Vakfiyelerde ilk defa kim tarafından inşa edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ali Kantari bu çeşmenin ve suyollarının tamiri için kantarcılık geliriyle birlikte 25 kuruş vakfetmiştir.²⁵¹

²⁵¹ Ali Kantari Vakfiyesi, H. 15 L 1219, VGMA., df. 579, s. 325, sr. 142.

B-Abdullah Paşa Çeşmeleri

M. 2 Nisan 1836 tarihli vakfiyeye göre Abdullah Paşa ibn-i Süleyman Paşa, Hançerli mahallesinde üç adet, Yalı Camii yakınlarında bir adet, Pazar Mahallesi'nde bir adet ve Kıran Köyde bir adet olmak üzere toplam altı adet çeşme yapılmasını şart koşmuştur.²⁵²

M. 26 Şubat 1819 tarihli vakfiyeye göre Abdullah Paşa'nın eşi Hacı Hanım çeşmelerin bakım ve onarımı için bir dükkânını vakfetmiştir.²⁵³ Her ne kadar yapılan vakıf çeşmeden önce yapılmış gözükse de Abdullah Paşa'nın Vakfiyesinin tescil tarihi H. 1251 dir.²⁵⁴ Önce çeşmeler yaptırılmış olup vakfiyeye tescil tarihi itibari ile eklenmiştir.

Fotoğraf 28: Hazinedârzâde Abdullah Paşa Çeşmesi (SBBA.)

²⁵² Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

²⁵³ Abdullah Paşa Halilesi Hacı Hanım Vakfiyesi, H. 1 Ca 1234, SŞS., df. 3171, V. 92; SŞS., df. 3173, V. 50.

²⁵⁴ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

C-Hatib Mehmed bin Mustafa eşmeleri

M. 15 Nisan 1558 tarihli vakfiyeye göre Hatib Mehmed bin Mustafa, vakfettiği bir dükkân, bir oda, bir bahçe ve iki arsadan elde edilecek gelikle Cami-i Kebir Mahallesinde üç musluklu bir eşme yaptırılmasını şart koşmuştur.²⁵⁵

Ç-Yasemin Hanım ibnet-i Bat eşmesi

M. 18 Mayıs 1902 tarihli vakfiyeye göre Yasemin Hanım bint-i Bat vakfettiği 60 altının getirisi ile Kavak'ta bir eşme yapılmasını şart koşmuştur.²⁵⁶

D-Yuvan Ağa veledi Yorgi eşmeleri

M. 15 Aralık 1903 tarihli vakfiyeye göre Yuvan Ağa veledi Yorgi, vakfettiği emlakının gelirinden Hançerli Mahallesi, Cedid Mahallesinde ve Abdullah Paşa Medresesi yakınında birer adet olmak üzere toplam üç adet eşme inşasını ve bakım-onarımını şart koşmuştur.²⁵⁷

E-Şerife Hanım bint-i Ali eşmeleri

M. 1 Kasım 1905 tarihli vakfiyeye göre Şerife Hanım bint-i Ali, vakfettiği emlakından elde edilecek gelikle Samsun'a bağlı Hac ve Gödekli köylerinde birer adet eşme inşa edilmesini ve ihtiyaç oluştukça bu çeşmelerin bakım onarımının yapılmasını şart koşmuştur.²⁵⁸

F-Fatma bint-i Mustafa eşmesi

M. 25 Haziran 1905 tarihli vakfiyeye göre Fatma bint-i Mustafa, vakfettiği emvalinden elde edilecek gelikle Şubaşı Mektebi civarında Hamidiye Caddesi'nde bir eşme inşa

²⁵⁵ Hatip Mehmed bin Mustafa Vakfiyesi, H. 1 N 1274, SŞS., df. 3173, V. 26.

²⁵⁶ Yasemin Hanım bint-i Bat Vakfiyesi, H. 9 S 1320, VGMA., df. 2165, s. 181, sr. 500.

²⁵⁷ Yuvan Ağa veledi Yorgi Vakfiyesi, H. 25 N 1321, VGMA., df. 2165, s. 165, sr. 477.

²⁵⁸ Şerife Hanım bint-i Ali Vakfiyesi, H. 13 N 1323, VGMA., df. 2165, s. 174, sr. 493.

edilmesini ve ihtiyaç duyuldukça bu çeşmenin bakım ve onarımının yapılmasını şart koşmuştur.²⁵⁹

G-İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım Çeşmesi

M. 11 Aralık 1912 tarihli vakfiyeye göre İsmail Bey ibn-i Namık ve eşi Bakiye Hanım vakfettikleri dükkândan elde edilecek gelire halkın kalabalık olarak bulunduğu Subaşında güzel bir dikme çeşme yapılmasını ve suyollarının bakım ve onarımı için para ayrılmasını şart koşmuştur. Vakfiyenin devamında ise su ihtiyacı olan bir yere bir su kuyusu açılmasını istemiştir.²⁶⁰

Fotoğraf 29: İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım Çeşmesi (Tahminen, SBBA.)

²⁵⁹ Fatma Hanım bint-i Mustafa Vakfiyesi, H. 21 R 1323, VGMA., df. 601, s. 85, sr. 90.

²⁶⁰ İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım, H. 1 M 1331, SŞS., df. 3211, V.55; VGMA., df. 1993, s. 133, sr. 120.

Ğ-Hanife Hatun bint-i Hacı İspir Hatun Köprüsü

M. 20 Haziran 1833 tarihli vakfiyeye göre Hanife Hatun emlakının satılmasından elde edilecek gelirin bir kısmıyla Ömer Efendi'nin evinin civarında var olan akarsuyun üzerine yeniden bir köprü yapılmasını şart koşmuştur.²⁶¹

H-Çalıköğlü Deli Mehmed Ağa Köprüsü

M. 12 Haziran 1825 tarihli vakfiyeye göre, Çalıköğlü Deli Mehmed Ağa, İlyas köyü altında bulunan dere üzerine ahşaptan bir köprü inşa edilmesi ve bu köprünün bakımı ve onarımı için 50 kuruş vakfetmiştir.²⁶²

İ-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Kaldırımları

M. 2 Nisan 1836 tarihli vakfiyeye göre Abdullah Paşa ibn-i Süleyman Paşa, Hançerli Mahallesi'nde üç yerde kaldırım inşa ettirmiştir.²⁶³

V-SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARI

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları denince yiyecek, içecek, avarız gibi vakıf türleri sayılabilir. Bu kısımda Samsun'da bu türden kurulan vakıfları inceleyeceğiz.

A-Mehmed Bey bin Bali Bey Eytam Vakfı

M. 3-13 Kasım 1557 tarihli vakfiyeye göre, Mehmed Bey bin Bali Bey yaptırmış olduğu mektepte okuyan on yetim öğrenciye her Ramazan Bayramı arifesinde bir adet gömlek, bir adet takke ve bir adet pabuç alınmasını şart koşmuştur.²⁶⁴

²⁶¹ Hanife Hatun Vakfıyesi, H. 1 S 1249, ŞŞS., df. 3172, V. 80.

²⁶² Çalıköğlü Deli Mehmed Ağa Vakfı, H. 25 L 1240, ŞŞS., df. 3171, V. 88.

²⁶³ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

²⁶⁴ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfıyesi, H. Evâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

B-Mehmed Efendi bin Abdullah Oda Vakfı

M. 11 Nisan 1845 tarihli vakfiyeye göre Mehmed Efendi bin Abdullah, yoldan gelip geçenlerin konaklamaları için Kızılcaturuzla (Ayvacık) Köse Deresi köyü'nde bir oda yaptırmıştır. Oluşturduğu vakıf gelirlerinin bir kısmıyla burada kalacak olan yolculara yemek verilmesini şart koşmuştur.²⁶⁵

C-Hüseyin Ağa bin Ahmed Ağa Ekmek Vakfı

M. 14 Haziran 1900 tarihli vakfiyeye göre Hüseyin Ağa bin Ahmed Ağa, Said Bey Mahallesi'nde bulunan iki katlı evi ve müştemilatı konumundaki ahır ve çamaşırhaneyi vakfederek, gelirinden her yıl Ramazan ayında fakirlere dağıtılmak üzere 10 kuruşluk ekmeğin alınmasını şart koşmuştur.²⁶⁶

Ç-Zekiye Hanım bint-i Mehmed İçecek Vakfı

M. 18 Temmuz 1905 tarihli vakfiyelere göre Zekiye Hanım bint-i Mehmed, önce bir dükkân ve bir kahvehanesini vakfederek, buranın gelirinden yaz aylarının sıcak günlerinde susayan herkese soğuk su dağıtılmasını istemiştir. Ek vakfiyesinde ise bir mağaza daha vakfederek, buradan elde edilecek gelirle çocuklara ve kadınlara yaz aylarında soğuk su dağıtılmasını şart koşmuştur.²⁶⁷

D-İsmail Bey bin Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım Eytam Vakfı

M. 11 Aralık 1912 tarihli vakfiyeye göre İsmail Bey bin Namık ve eşi Bakiye Hanım, Mecidiye Caddesi, Subaşı mevkiindeki dükkânlarını vakfederek gelirinden bir kısmıyla Ramazan Bayramında on tane yetim çocuğa giyecek alınmasını şart koşmuştur.²⁶⁸

²⁶⁵ Mehmed Efendi bin Abdullah Vakfiyesi, H. 23 R 1261, VGMA., df. 581/1, s. 248, sr. 249.

²⁶⁶ Hüseyin Ağa b. Ahmed Ağa Vakfiyesi, H. 15 S 1318, SŞS., df. 3205, V. 48; VGMA., df. 2165, s. 236, sr. 554.

²⁶⁷ Zekiye Hanım bint-i Mehmed Vakfiyesi, H. 2 Ca 1323, VGMA., df. 619, s. 47- 48, sr. 31.

²⁶⁸ İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım, H. 1 M 1331, SŞS., df. 3211, V.55; VGMA., df. 1993, s. 133, sr. 120.

E-Mustafa bin Molla Mehmed İçecek Vakfı

M. 28 Nisan 1919 tarihli vakfiyeye göre Mustafa bin Molla Mehmed, vakfettiği emvalin gelirlerinden yaz aylarında susamış olan Müslümanlara su dağıtılmasını şart koşmuştur.²⁶⁹

F-Mehmed Efendi bin Halil Yiyecek- İek Vakfı

M. 10 şubat 1904 tarihli vakfiyeye göre Sadi Dergâhı postnişlerinden Mehmed Efendi bin Halil, vakfettiği emvalinden elde edilecek gelirle, dergha gelen-giden misafirlere (ayende ve revende) fakirlere ve dervişlere yiyecek ve içecek verilmesini şart koşmuştur.²⁷⁰

G-İbrahim bin Mehmed İçecek ve Para Dağıtım Vakfı

M. 21 Kasım 1892 tarihli vakfiyeye göre İbrahim bin Mehmed, Temmuz ve Ağustos aylarında altı yk selsebil şerbeti dağıtılması ve mübarek kabul edilen  aylarda (Recep, şaban ve Ramazan) fakirlere 45 kuruş verilmesini şart koşmuştur.²⁷¹

Ğ-İffet Hanım bint-i Tokadi Aşure Vakfı

M. 18 Ocak 1897 tarihli vakfiyeye göre İffet Hanım bint-i Tokadi, vakfettiği emvalinden Samsun'da bulunan tekkelerin birinde her yıl Muharrem ayında aşure yapılıp dağıtılmasını şart koşmutur.²⁷²

H-Zabitoğlu Mehmed Bey ibn-i Ahmed Mera Vakfı

Tarihsiz vakfiyeye göre Mehmed Bey ibn-i Ahmed, Uzgur köyünde bulunan arazisini yine Uzgurda yaşayan köylüler tarafından mera olarak kullanılmasını şart koşmuştur.²⁷³

²⁶⁹ Mustafa bin Molla Mehmed Vakfiyesi, H. 27 B 1337, VGMA., df. 2141, s. 140, sr. 109.

²⁷⁰ Mehmed Mehdi Efendi bin Halil Vakfiyesi, H. 23 Z 1321, SşS., df. 3207, V. 7.

²⁷¹ İbrahim ibn-i Mehmed Vakfiyesi, H. 1 Ca 1310, VGMA., df. 617, s. 8, sr. 5.

²⁷² İffet Hanım bint-i Tokadi Vakfiyesi, H. 14 ř 1314, SşS., df. 3202, V. 115.

²⁷³ Zabitoğlu Mehmed Bey ibn-i Ahmed Bey Vakfiyesi, Tarihsiz, SşS., df. 3173, V. 53.

I-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Avarız Vakfı

Tarihsiz vakfiyeye göre Trabzon Valisi olan Abdullah Paşa Hançerli Mahallesinin avarız vergisinin karşılanması için 2000 kuruş vakfetmiştir.²⁷⁴

İ-Avarız Vakfı (Adsız Vakfiye)

Tarihsiz ve kurucusunun adı yazılmamış vakfiyeye göre hayırsever vâkîf üç kıta zeytin tarlasını vakfetmiş, gallesinden elde edilecek gelire Mekde Mahallesi, Hançerli Mahallesi ve Hacı Hatun Mahallesinin avarız vergilerinin karşılanmasını şart koşmuştur.²⁷⁵

VI-HAREMEYN-İ ŞERİFEYN VAKIFLARI

Osmanlı Devleti zamanında hac ayında surre denilen alaylarla Mekke ve Medine’de yaşayan insanlara çeşitli hediyeler gönderilmekteydi. Bu hediyelerin bir kısmı vakıf kabilinden çeşme yaptırmak, su kuyuları açmak, fakir fukaraya yemek dağıtmak şeklindeydi.

A-Hacı Mustafa bin Seyyit Yusuf Haremeyn Vakfı

M. 17 Mart 1717 tarihli vakfiyeye göre Mustafa bin Yusuf, vakfettiği emlakından elde edilecek gelirden, kendisinin vefatından sonra, 10 Osmanlı Kuruşunun Medine-i Münevvere fakirlerine gönderilmesini şart koşmuştur.²⁷⁶

B-Mahmud Tayyar Paşa Haremeyn Vakfı

M. 29 Aralık 1799 tarihli vakfiyeye göre Mahmud Tayyar Paşa Çarşamba’da inşa ettiği medrese ve camiine gelir getiren mülkten elde edilecek gelirden 100 kuruşunu Medine-i Münevvere fakirlerine dağıtılmasını şart koşmuştur.²⁷⁷

²⁷⁴ Hazinedârzâde Abdullah Paşa Vakfiyesi, Tarihsiz, ŞŞS., df. 3173, V. 55.

²⁷⁵ Adsız Vakfiye, Tarihsiz, ŞŞS., df. 3173, V. 51.

²⁷⁶ Hacı Mustafa ibn-i Yusuf Vakfiyesi, H. 13 R 1129, VGMA., df. 737, s. 206, sr. 81.

²⁷⁷ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

C-Hazinedârzâde Süleyman Paşa Haremeyn Vakfı

M. 16 Mayıs 1813 tarihli vakfiyeye göre Hazinedârzade Süleyman Paşa vakfettiği emlakla elde edilecek gelirden 100 kuruş sürre eminleri eliyle Haremeyn-i Şerifeyn fakirlerine gönderilmesini şart koşturmuşur.²⁷⁸

D-Hazinedârzâde Abdullah Paşa Haremeyn Vakfı

M. 2 Nisan 1836 tarihli vakfiyeye göre Abdullah Paşa, vakfettiği emlakın elde edilecek olan gelirinden 50 kuruş sürre eminleri eliyle Haremeyn-i Şerifeyn fakirlerine gönderilmesini şart koşturmuşur.²⁷⁹

E-Hasene Şah Kadın bint-i Abdullah Haremeyn Vakfı

M. 18 Ekim 1858 tarihli vakfiyeye göre Hasene Şah Kadın bint-i Abdullah, vakfettiği para ve emlakından elde edilecek olan gelirden Haremeyn-i Şerifeyn fakirlerine 100 kuruş gönderilmesini şart koşturmuşur.²⁸⁰

F-İffet Hanım bint-i Tokadi Haremeyn Vakfı

M. 18 Ocak 1897 tarihli vakfiyeye göre İffet Hanım bint-i Tokadi, vakfettiği emvalinden elde edilecek olan gelirden 100 kuruşun ayrılarak Mekke ya da Medine’de bir çeşme yapılmasını şart koşturmuşur.²⁸¹

²⁷⁸ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

²⁷⁹ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

²⁸⁰ Hasene Şah Kadın bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ra 1275, VGMA., df. 610, s. 73, sr. 101; SŞS., df. 3180, V. 17.

²⁸¹ İffet Hanım bint-i Tokadi Vakfiyesi, H. 14 Ş 1314, SŞS., df. 3202, V. 115.

İKİNCİ BÖLÜM

SAMSUN'DA KURULAN VAKIFLARIN COĞRAFI VE KRONOLOJİK DAĞILIMI

Yerleşim birimlerinde vakıfların yerlerini belirlemek, kuruldukları çevrede ve mahallelerde üstlendikleri işlevleri doğru tespit ve analiz edebilmek açısından önem taşır. Zira kurulan vakıflar ve kurumlar mahallenin işlevinden, orada yaşayanların gündelik ve sosyal yaşamından ayrı düşünülmemelidir. Özellikle klasik Türk-İslâm şehirleşmesinde mahallelerin genellikle mescit, cami, tekke, zaviye, imarethane ya da külliye çevresinde olduğu dikkate alındığında bu vakıf yapılarının mekânlarının belirlenmesi, mahalle-vakıf ilişkisinin çözümlenmesi son derece önem arz etmektedir.²⁸²

Samsun'un Müslümanlaşma ve Türkleşme süreci 12. yüzyılda başlamıştır. Anadolu Selçuklularıyla başlayan Müslümanlaşma ve Türkleşme hareketi, devletin Köseadağ Savaşı'ndan sonra yıkılma sürecine girmesiyle yerel beyler aracılığı ile devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Samsun'daki varlığı ise 15. yüzyıldan sonrasına dayanmaktadır.²⁸³ Osmanlı Devleti'ne kadar Samsun'da herhangi bir vakıf kurulup kurulmadığını açıklayıcı belgelere sahip değiliz. Vakfiye anlamında ilk belge Taceddinoğulları adındaki yerel bir beyliğe aittir. Gazi Hasan Bey bin Arslan Bey ve kardeşi Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey tarafından H.827 (M.1423) yılında vakfiye oluşturulduğu göz önünde bulundurulursa bu beyliğin Osmanlı himayesini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey'in vakfiyesi 19. yüzyıl kayıtlarını içeren şer'iyye sicil defterinde bulunmuştur.²⁸⁴ Ancak bu vakfiyenin bu deftere ne amaçla konmuş olduğu tespit edilememiştir. Aynı tarihli diğer vakfiye ise kardeşi ve Taceddinoğulları Beyliğinin emiri Gazi Hasan Bey bin Arslan Bey tarafından oluşturulmuştur. Bu vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır.²⁸⁵

²⁸² Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 39.

²⁸³ Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik**, ss. 18-25.

²⁸⁴ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, ŞŞS., df. 3172, V. 29.

²⁸⁵ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

Osmanlı döneminde kesin olarak yapıldığı bilinen ilk vakfiye Sadi bin Mevlana Mümin'e aittir. Bu vakfiye H. 29 Ş 909 (M. 26 Şubat 1504) yılına aittir.²⁸⁶

Şer'iyye sicilleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki belgelere göre Canik sancağında kurulan vakıflardan iki yüz seksen dokuz tanesinin vakfiyesine ulaşılabilmektedir. Değerlendirme bu iki yüz seksen dokuz vakfiyeye göre yapılmıştır. İncelenen bu belgelere göre vakıfların nitelikleri ve nicelikleri dönemlere göre değiştiği görülmüştür. Mesela 19. yüzyılın ortalarına kadar kurulan vakıflar genellikle yarı ailevi amaçla kurulmuştur. Vakıflar tarafından, bu dönemde müessesât-ı hayriye dediğimiz cami, medrese, mektep, zaviye vb. yapılar inşa edilmiştir. 19. yüzyılın ortalarından Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemde hayri vakıflar ön plana çıkmıştır. Bu dönemde kurulan vakıflar ise bu hayır kuruluşların bakım, onarım, aydınlatma, çalışanların maaşların ödenmesi gibi giderlerin karşılanması yoluna gitmiştir. Bir diğer farklılık ise vakıflara bağlanan akarla ilgilidir. 19. yüzyılın ortalarına kadar ağırlıkta tarım arazileri, köyler, mezralar vakfedilmekteyken 19. yüzyılın ortalarından itibaren para vakıfları ön plana çıkmaya başlamıştır.

I-VAKIFLARIN COĞRAFİ DAĞILIMI

Bu bölümde elde edilen belgeler tarihlerine göre belli dönemlere ayrılacaktır. Belirlenen dönemler arasında kurulan vakıflar, nitelik ve nicelik olarak birbirlerinden hangi açıdan farklılaştıkları ortaya konulacaktır. Yine bu bölümde Canik sancağına bağlı kaza ve nahiyelerin hangisinde ne kadar vakıf kurulduğu ve bu kurulan vakıfların şehirleşmeye katkılarının ne olduğu değerlendirilecektir.

A-Samsun Merkezde Kurulan Vakıflar ve Samsun Mahalleleri

Mahalleler genellikle farklı köy, kasaba, şehir gibi gelenekleri ve görenekleri farklı olan toplulukları içine alan ekseri cami, mescit gibi bir ibadethanenin yanında veya bir pazar etrafında kurulan yerleşim yerleridir.²⁸⁷ Bu durum diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu

²⁸⁶ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486, sr. 463.

²⁸⁷ Bkz., Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 45.

gibi²⁸⁸ Samsun için de geçerli idi. Mahalleler, genellikle çevresinde kuruldukları cami ve mescit isimlerini almaktaydı. Bu cami ve mescitlere de genellikle banilerin isimleri verildiği düşünüldüğünde, mahallelerin isimleri vakıf oluşturan şahısların adları ile anılmaktaydı. Bununla birlikte Samsun şehrindeki mahalle adlarının konulmasında şu hususlar öne çıkmıştır.

- 1- Mutasavvıf olup Samsun'a gelip yerleşen kişilerin zaviyelerinin ve mezarlarının bulunduğu yere o kişinin adının verilmesi: Kılıç Dede mahallesi gibi²⁸⁹,
- 2- Samsun'un şehirleşmesine katkıda bulunup vakıf kuran kişilerin adları, vakıfların kurulduğu mahalleye verilmesi Sadi Bey (Said Bey) Mahallesi gibi²⁹⁰,
- 3- Samsun Kalesi'nde var olan kapıların açıldıkları yerleşim yerlerine göre mahalle isimlerinin verildiği de düşünülmektedir. Mescid Der Bab-ı Megde Kapısı Mahallesi, Mescid Der Bab-ı Pazar Kapısı Mahallesi gibi²⁹¹,
- 4- Bazı mahallelere orada yapılan iş ve mesleklere göre adların verilmesi; Girdecian (pideci, çörekçi) Mahallesi, Debbaghane Mahallesi gibi²⁹²,
- 5- Bazı mahallelere coğrafi konumlarına göre isim verilmesi, Çay (Çarşamba) Mahallesi, Orta Mahalle (Çarşamba) gibi²⁹³,
- 6- Cami-i Kebir Mahallesi adı da kaynaklarda geçmektedir. Bu ad sadece Samsun'da değil, Anadolu'da hemen her ilde Cami-i Kebir Mahallesi veya onun Türkçe karşılığı olan Ulu Camii Mahallesi şekliyle bulunmaktadır²⁹⁴,

Bu bağlamda Samsun merkez mahallelerin isimlendirmesinde şehrin ileri gelenlerinin adları, toplumsal önem arz eden yer adları ve mahalledeki üretim ve satış yerleri esas alındığı görülmektedir.

²⁸⁸ Bu durum yapılan tezler incelendiğinde Bursa, Sivas ve Adana içinde geçerlidir.

²⁸⁹ Hacı Ali Oğlu Ali b. Hasan Vakfıyesi, H. 9 M 1316, VGMA., df. 593, s. 181, sr. 175; SŞS., df. 3204, V. 2.

²⁹⁰ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfıyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

²⁹¹ Samsun'daki mahalle isimleri için Bkz., Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik**, s. 57.

²⁹² Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik**, s. 57.

²⁹³ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

²⁹⁴ Ömer Demirel, "Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rölü (1700-1850)", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), s. 27.

Samsun'un mahalleleri ile ilgili olarak var olan en eski kaynak 1485 yılına ait tahrir defteridir. Bu deftere göre Samsun'da on tane mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin dokuz tanesi Müslümanlara ait olup, yedi tanesi çevresinde kuruldukları cami ve mescit isimleri ile anılmaktaydı.²⁹⁵ Bu mahalleler şunlardı:

1) Cami-i Hızır Paşa Mahallesi, 2) Mescid Der Bab-ı Pazar Mahallesi, 3) Cami-i Köhne Mahallesi 4) Mescid Der Bab-ı Megde Mahallesi, 5) Mescid-i Cami-i Nev Mahallesi, 6) Mescid-i Hamza Mahallesi, 7) Mescid-i Hasbey Mahallesi, 8)Yenice Mescid-i Kirişçi Mahallesi, 9) Debbağan Mahallesi

Fotoğraf 30: Samsun Şehrinden Görünüm (SBBA.)

16. yüzyıl başlarında yapılan tahrirde ise Mescid Der Bab-ı Pazar Mahallesinin ismine rastlanılmazken dört tane yeni Müslüman mahallesinin kurulduğu görülmektedir.

²⁹⁵ AliYılmaz, “ Samsun Kazasının İdari İktisadi ve Sosyal Durumu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), s. 23; Öz, XV-XV. Yüzyıllarda Canik, s. 57.

Bunlar; Gırdeciyan Mahallesi, Hoca Hayreddin Cami-i Mahallesi, Aslıhan Mescid-i Mahallesi ve Hacılar Mescid-i Mahallesi'dir.²⁹⁶

17. yüzyıl ve 18. yüzyılın son çeyreğine kadar olan süreçte şehirde hangi mahallelerin olduğuna dair bir belgeye rastlanılamamıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde Samsun'daki mahalle sayısının yedi olduğu görülmektedir. Bunlar Said Bey, Hançerli, Pazar, Cami-i Kebir, Mekde ve İç Kaledir.²⁹⁷ Mahalle isimlerine baktığımız zaman, zamanla bazı eklerin düştüğünü yazılması ve söylenmesi kolay hale geldiği görülmektedir. Günümüzdeki Pazar Mahallesi, 15. yüzyıl tahrir defterinde Mescid Der Bab-ı Pazar Mahallesi şeklinde ifade edilirken 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl kaynaklarında sadece Pazar Mahallesi olarak ifade edilmektedir.²⁹⁸

Kurulan vakıflardan anlaşıldığına göre Canik sancağının merkezi olan Samsun 19. yüzyıla kadar kale içerisinden ibaret küçük bir kasaba olduğu düşünülmektedir. Bunu mahalle isimlerinden ve kazanın nüfusundan anlayabiliriz. Yukarıda da değindiğimiz gibi mahalle isimlerinden bazıları kale kapısının bulunduğu taraftaki yerleşim yerlerinin adlarına göre verilmekteydi. Mesela Bab-ı Megde Mescid-i Mahallesi'ni buna örnek verebilir. Bilindiği üzere Megde bugünkü Tekkeköy'ün eski ismidir.²⁹⁹ Bu nedenle kalenin Tekkeköy tarafına açılan kapısının çevresinde bulunan mahalleye bu ismin verildiği düşünülmektedir. Yine bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü envanterinde bulunan eserlerin birbirleriyle 300-400 metre gibi kısa mesafede bulunmaları bu sonucu destekler mahiyettedir. Nüfusun artmaya başlaması ile birlikte yerleşim Kılıç Dede Türbesi ile İsa Baba Türbesi arasına yayılmaya başlamıştır.³⁰⁰ Ancak yaklaşık 7 km'lik bir alanı kapsayan bu yerleşim yerlerindeki nüfus yoğunluğu birbiriyle aynı değildi. 19.

²⁹⁶ Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik**, s. 57.

²⁹⁷ M. Emin Yolalıcı, **XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara, TTK Yayınevi, 1998, s.23

²⁹⁸ Nadire bint-i Hüseyin Vakfiyesi, H. 10 M 1278, SŞS., df. 3173, V. 26; Osman Çavuş ibn-i İsmail Vakfiyesi, 11 S 1327, SŞS., df. 3210, V. 16.

²⁹⁹ Detaylı bilgi için Bkz. Mehmet Öz, "XV. Yüzyıldan XVII: Yüzyıla Samsun Yöresi" **Geçmişten Geleceğe Samsun**, I. Kitap, ss. 3-31

³⁰⁰ İsa Baba ve Kılıç Dede isimlerinden yola çıkarak özellikle dede ve baba kelimelerinden bu kişilerin Anadolu'nu Türkleşmesi ve Müslümanlaşması için zaviye ve tekke kuran şeyhler oldukları tahmin edilmektedir. Buldukları yerler 15. yüzyıl Samsun Mahallelerinden yerleşim yerlerinden uzak olması tekkelerin de şehir dışlarında genellikle kuruluyor olması bunu destekler mahiyettedir. Bu konuya ileride değineceğiz. Ayrıca Bkz., Alime Hatun bint-i Ömer Vakfiyesi, H.17 C 1273, VGMA., df. 2165, s. 172, sr. 489.

yüzyılın ortalarına kadar Kılıç Dede Mahallesi'nden ya da Cedid Mahallesinden bahsedilmezken 19. yüzyılın sonlarına doğru bu mahallelerden bahsedilmeye başlanmıştır.³⁰¹

Fotoğraf 31: Samsun Kalesi (SBBA.)

³⁰¹ Ali b. Hasan b. Abdullah Vakfıyesi, H. 9 M. 1316, VGMA., df. 593, s. 181, sr. 175; ŞŞS., df. 3204, V. 2; Alime Hatun bint-i Ömer Vakfıyesi, H.17 C 1273, VGMA., df. 2165, s. 172, sr. 489.

Tablo 1: Vakıfların Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalle İsmi	Âdeti	Oranı
Pazar Mahallesi	31	% 10,76
Said Bey Mahallesi	27	% 9,37
Hançerli Mahallesi	24	% 8,3
Megde Mahallesi	6	% 3,84
Cami-i Kebir Mahallesi	5	% 3,20
Hacı Hatun Mahallesi	3	% 1,04
Kal'a Mahallesi	1	% 0,344

İncelenen iki yüz seksen dokuz vakıftan yüz elli altı âdeti Samsun merkeze aittir. Samsun merkez ve bağlı köylerde kurulan vakıfların oranı yüzde 54,1 dir. Bu vakıflardan otuzbir tanesi Pazar Mahallesi'nde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 10.76, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı ise yüzde 19,87'dir. Yirmi yedi tanesi Saidbey Mahallesi'nde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı ise yüzde 9.37, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı yüzde 17,30 dur. Yirmi dört adet vakıf Hançerli Mahallesinde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 8,3, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı yüzde 15,4 dir. Altı adet vakıf Mekde Mahallesi'nde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 2,1, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı ise yüzde 3,84 dür. Beş adet vakıf Cami-i Kebir mahallesinde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 1,73, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı yüzde 3,20 dir. Üç adet vakıf Hacı Hatun mahallesinde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 1,04, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı ise yüzde 1,92 dir. Bir adet vakıf Kal'a Mahallesi'nde kurulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 0.344, Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı yüzde 0,64 dir.

Bu yüz elli altı vakıf içerisinde doksan yedi tanesi Samsun merkez mahallelerinde, on yedi tanesi ise Samsun merkez köylerinde kurulmuştur. Köylerde kurulan vakıfların tüm vakıflara oranı yüzde 5,90 Samsun merkezde kurulan vakıflara oranı ise yüzde 10,90 dır. On sekiz vakfiyede herhangi bir mahalle ya da köy adı bahsedilmezken vakfın tarifi Kemeraltı civarında,³⁰² Attarlar derununda,³⁰³ Kal'a derununda,³⁰⁴ Ilıca nam mahalde,³⁰⁵ Kılıç Dede Türbesi ittisalinde³⁰⁶ vb. gibi o dönemde bilinen bir mahalle göre yapılmıştır. Yirmi dört vakfiyede ise sadece Samsun kasabası ya da Samsun kazası yazılarak vakfiyenin diğer kısımlarına geçilmiştir.

Kurulan vakıfların büyük çoğunluğunun Pazar Mahallesi ve Saitbey Mahallesi'nde bulunması, bu mahallelerde nüfusun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğuna delil sayılabilir. Mahalle isimlerinin bir kısmının zamanla değişmiş olduğu ve bazı mahallelerin birleştirilerek yeni bir mahalle oluşturulduğu da düşünülmektedir. Çünkü Samsun'da 16. yüzyılda onüç mahalle bulunurken 19. yüzyıla gelindiğinde nüfus yaklaşık on kat artmasına³⁰⁷ rağmen mahalle sayısı azalmıştır. İncelenen belgelerden yola çıkarak Cami-i Kebir Mahallesi, Mekde Mahallesi ve Kal'a Mahallesi'nin bugünkü Kale Mahallesi sınırlarında olduğu, yıllar içerisinde isminin değiştiğini, yine Hoca Hayreddin Camii Mahallesi'nin Hançerli Mahallesi adını aldığını, Mescid Der Bab-ı Pazar Mahallesi, Mescid-i Hamza Mahallesi'nin birleşerek Pazar Mahallesi oluşturduğunu düşünmekteyiz.

Samsun merkezde, mahalle ve köyler dâhil olmak üzere kurulan yüz elli altı adet vakfın yüz otuz dokuz tanesi Samsun kaza merkezinde kurulmuştur. Bunun sebebi şehir nüfusu ve hizmet potansiyeli göz önüne alındığında nüfusa oranla ihtiyaçların fazla olması söylenebilir. Ancak, ileride değinileceği üzere Bafra kazası ve Çarşamba kazasında oluşturulan vakıfların çoğunluğu merkezden ziyade köylerde kurulmuş olması, aynı dönemler de Bafra nüfusuyla Samsun nüfusunun birbirine yakın olması başka nedenleri gündeme getirmektedir. Samsun kazasının Canik sancağının merkez kazası olması ve

³⁰² Fatma bint-i Abdurrahman Vakfiyesi, H. 1 Ra 1278, SŞS., df. 3177, V. 46.

³⁰³ Hacı Fatma Hatun ibnet-i Hasan Vakfiyesi, H. 11 Ş 1281, SŞS., df. 3183, V. 64.

³⁰⁴ Abdülkadiroğlu Abdurrahman Vakfiyesi, H. 1 Ra 1216, df. 3171, V. 35.

³⁰⁵ Ayşe Hanım bint-i Numan Vakfiyesi, H. 30 N 1123, VGMA., df. 582, s. 150, sr. 100.

³⁰⁶ Hatice Ulviye Hanım Vakfiyesi, H. 29 Ca 1298, VGMA., df. 589, s. 105, sr. 189.

³⁰⁷ 1485 yılında Samsun merkez nüfusu yaklaşık 2500 iken 1900 yılında yaklaşık olarak 20 bin kişi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. İpek, "Kuruluştan Cumhuriyete Samsun Şehri", ss. 163-226.

askeri sınıfın Samsun’da ikamet ediyor olması temel nedenlerden bir tanesi sayılabilir. Çünkü Ortaylı’nın işaret ettiği üzere Osmanlı toplumunda toprağa bağlı zenginlik yoktu, bürokrasiye bağlı zenginlik vardı. Askeri sınıfa mensup bu kişiler vakıf oluştururken genelde yaşadıkları şehir olan Samsun’u tercih ettikleri söylenebilir. Bu kişiler genellikle müessesat-ı hayriye dediğimiz medrese cami gibi insanların genel ihtiyaçlarına yönelik vakıflar oluşturmuşlardır. Camilerin ve medreselerin özellikle Pazar Mahallesi ve Said Bey Mahallesi’nde toplanmış olması ve Evkâf Nezâreti kurulduktan sonra hayır sahiplerinin, kurulmuş olan vakıfların ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayır yapmaya yönlendirilmesi vakıfların daha ziyade Samsun merkezde toplanmasına neden olmuştur. Bir diğer neden ise şehirlerde kurulan vakıflar kişiye kırsal yerlere göre daha fazla itibar sağlamaktaydı.³⁰⁸ Vakfiyeler incelendiğinde bazı vâkıfların şart olarak kendilerine dua edilmesi ve hayır ile yâd edilmelerini istemektedirler.³⁰⁹ O zamanki şartlar düşünüldüğünde devrin valileleri, mutasarrıfları vb. yönetici sınıf, kendilerinin toplum içinde saygınlıklarını artırmak ve kendi propagandalarını yapmak için şehir merkezlerinde vakıf oluşturma yoluna gittikleri düşünülebilir.

B-Canik Sancağına Bağlı Kaza ve Kasabalarda Kurulan Vakıflar

Canik sancağına bağlı kaza sayısı yıllara göre farklılıklar göstermiştir. 1522-23 yılında ve 1532 yılında düzenlenen iki icmal defterine bakıldığında Satılmış, Ünye, Terme, Arım, Samsun, Kavak ve Bafra, Canik sancağına bağlı kasaba ve nahiyeler olarak geçmekteydi³¹⁰. Daha sonra bu kazalara bazı eklemeler olmuş, Canik sancağında bulunan kaza sayıları artmıştır.³¹¹ M. 1837 yılında onbeş olan kaza sayısı 1857 yılında on dörde düşmüş, 1861 yılında ise birbirine yakın olan yerleşim yerlerinden bazıları bir araya getirilmiş ve Canik sancağı dokuz tane kazadan oluşmuştu. Bunlar: Samsun, Kavak, Ünye, Çarşamba, Fatsa, Bafra, Alaçam, Terme ve Akçay’dır.³¹² Alaçam Bafra’ya bağlı bir kasaba olarak tanımlanmıştır. Kavak da Samsun’a bağlı kasaba olarak tanımlanmıştır. Yine günümüzde Samsun’a bağlı Asarcık ilçesi Osmanlı zamanında ilk

³⁰⁸ Hasan Yüksel, “Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatı Üzerine Vakıfların Rölü”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993), s. 296.

³⁰⁹ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

³¹⁰ Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik, s. 25; Karagöz, “Canik’in İdari Yapısı”, s. 119-162.

³¹¹ Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik, s. 39.

³¹² Yolalıcı, XIX. Yüzyıllarda Canik, s. 15.

dönemler Hisarcık karyesi olarak Çarşamba'ya bağlı gözükmektedir. Ancak nüfus olarak gelişen Hisarcık'ın 19. yüzyılın sonlarında artık Çarşamba'ya bağlı bir nahiye olduğu tespit edilmiştir.³¹³

Tespit ettiğimiz iki yüz seksen dokuz vakfiyeden kırk dört tanesi Çarşamba'da oluşturulmuştur. Toplam vakfiye içinde oranı yüzde 14,93 dür. Bu vakıflardan dört tanesi Erım kaza/nahiyesinde³¹⁴ bir tanesi Kızılcatuzla /Ayvacık nahiyesinde, sekiz tanesi Hisarcık köyü/nahiyesi'nde bir tanesi Ökse'de, bir tanesi de Fenaris Pazarı'nda kurulmuştur. Bu vakıfların otuz tanesi Bafra'da kurulmuştur. Tüm vakıflar içerisindeki oranı yüzde 10,41dir. Vâkıflar, Bafra'da müessesât-ı hayriye dediğimiz cami, medrese gibi kurumlardan ziyade bu kurumların giderlerini karşılamaya yönelik vakıflar oluşturulmuştur. Bunların yirmi üç tanesi Kavak'ta oluşturulmuştur. Toplam vakıf içerisindeki oranı yüzde 8'dir. Onsekiz tane vakıf Terme'de oluşturulmuştur. Tüm vakıflar içerisindeki oranı yüzde 6,25'dir. Geri kalan onüç vakıf da Alaçam'da oluşturulmuştur. Bunun tüm vakıflara oranı yüzde 4,5 dir. Bir vakıf da Maden nahiyesi'nde oluşturulmuştur. Toplam vakıflara oranı yüzde 0,34'dür.

Özellikle 19. yüzyılın ortalarından sonra Çarşamba, Kavak ve Bafra'nın kırsalında kurulan vakıfların Kafkas göçlerinden sonra muhacirlerin yerleştikleri köylerde yapmış oldukları camiler ve bu camilerin imamlarının maaşlarını ödemek için oluşturulduğu görülmektedir. Bu göçmenlerin çoğu Çerkez olarak tanımlanmakta idi. Bunların arasında az miktarda Gürcü, Batum ve Çürüksu muhacirlerinden de bahsedilmekteydi.³¹⁵

II-VAKIFLARIN KRONOLOJİK DAĞILIMI

Samsun'un, İslâmlaşma ve Türkleşme sürecine baktığımız zaman Anadolu Selçuklularına dayandığı, II. Kılıç Arslan'ın oğlu Rükneddin Süleyman tarafından

³¹³ Ali ibn-i Ömer Vakfiyesi, H. 9 Z 1307, VGMA., df. 591/5, s. 13, V. 18; Kırımlioğlu Hasan Ağa ibn-i Abdurrahman Vakfiyesi, H. 18 L 1308, df. 603, s. 47, sr. 74; Cincioğlu Mahir Efendi ibn-i Osman Vakfiyesi, H. 26 Za 1339, df. 2165, s. 189, sr. 510; ŞŞS., df. 3213, V.69.

³¹⁴ 16. yüzyılda bugünkü Çarşamba ilçesi sınırlarına dâhil bir kaza merkezi idi. Erım ve Arım şeklinde de yazılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz., Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canık**, s. 32.

³¹⁵ Gülşen Mehmed Ağa ibn-i Numan Vakfiyesi, H. 12 M 1308, VGMA., 591/5, s. 59, sr. 54; Mustafa ibn-i Şahaf Vakfiyesi, H. 25 L 1308, df. 591/5, s. 8, sr. 9; Hatibzâde Hacı İzzeddin ibn-i Tahir Ağa Vakfiyesi, H. 10 S 1321, VGMA., df. 595, s. 6, sr. 6.

fethedildiği bilinmektedir. Moğol istilasından sonra bir takım yerel beyler ortaya çıkmış, Osmanlı hâkimiyetine kadar bu beyler tarafından bölge idare edilmiştir.³¹⁶

Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne kadar olan süreçte şehirde hangi vakıf çalışmalarının yapıldığı net olarak bilinmemektedir. Keza Osmanlı idaresine girdikten 18. yüzyıla kadar olan kısmı için de genel anlamda bu bilinmezlik devam etmektedir. Klasik İslâm-Türk iskân modeline baktığımız zaman bu dönemlerde de vakıfların oluşturulduğunu tahmin etmek hiç de zor olmasa gerek. Ancak bu eserler ya da onlarla ilgili vakfiyeler yangın, sel gibi doğal nedenler ile baskın, yağmalama gibi insan unsurunun ön plana çıktığı sebeplerden dolayı günümüze kadar ulaşamadığı düşünülebilir.

Her ne kadar vakfiyesi olmasa da günümüze kadar ulaşan ve kitabesi olan en eski yapı çeşitli kaynaklarda “Kale Camii”, “İç Kale Camii”, “Kale İçi Camii”, ve “Kale Kapısı Mescidi” gibi isimlerle anılan günümüzdeki Kuyumcular Camiidir. Kitabesine göre Mahmud oğlu Evhad el-Mevlevi tarafından, Sultan Ebu Said Han zamanında ve Timurtaş'ın yardımıyla H. 723 (M. 1323) yılında yaptırılmıştır. Arşiv kaynaklarında vakfiyesini tespit edebildiğimiz ilk vakıf ise Gazi Hasan Bey tarafından H. 827 (M. 1423) tarihinde kurulmuştur.³¹⁷

Bir kentteki vakıf kurumuna ait uzun dönemli niceliksel veriler, orada yaşayanların amaç, tercih ve sosyal değer değişimlerini yakalamamızı sağlayacak ipuçları vermektedir.³¹⁸ Bu açıdan bakıldığında Samsun'da hangi yüzyılda ve hangi aylarda kaç vakıf kurulduğunu ve bu vakıfların dönemin sosyal, siyasi ve iktisadi olaylarıyla, kişilerin dini inanış ve anlayışların etkilerini çözümleyebilmek için Samsun vakıflarının aylara ve yıllara göre sayıları bu kısımda incelenecektir.

A-Yüzyıllara Göre Vakıf Sayıları

Yapılan arşiv çalışmasında Samsun ilinde farklı tarihlerde kurulan iki yüz seksen dokuz vakıf tespit edilmiştir. Elde edebildiğimiz belgelere göre 19. yüzyıla kadar

³¹⁶ Yılmaz, “Samsun Kazasının İdari Durumu”, s. 1.

³¹⁷ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

³¹⁸ Bkz., Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 53.

Samsun'da kurulan vakıf sayısı sekizdir. Elde edilen tüm vakfiyelere bakıldığı zaman bu vakıflar yüzde 2.77'lik bir orana ulaşmaktadır. Dört asırlık bir süre göz önüne alındığında bu oranın çok düşük olduğu görülmektedir. Bunun sebeplerinden bir kısmına yukarıda değinilmişti. Bunlara ek olarak Samsun'un küçük bir iskele kasabası hüviyetinden kurtulamamasının da etkili olduğu o dönem içerisinde var olan vakıf eserlerinin insanların ihtiyaçlarını karşıladığı düşünülebilir.

19. yüzyıl başlarında 2 bin kişi olan Samsun nüfusunun 1839 yılına gelindiğinde 10 bin kişi olmuştur. 1872 yılı Trabzon Vilayet-i Salnamesine göre Canik'teki toplam erkek nüfusu 78 bin 545 iken 1890 yılında bu sayının kadın erkek toplamının 215 bin 477 kişiye ulaştığı görülmektedir.³¹⁹

Bu nedenle olsa gerek 19. yüzyıla gelindiğinde Samsun'da en kapsamlı vakıflaşma hareketinin başladığı görülmektedir. Bu yüzyılda Samsun nüfusunun birkaç kat arttığı düşünüldüğünde, yukarıdaki düşüncenin haklılığı ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıl öncesinde kurulan vakıfların 19. yüzyıl ve 20. yüzyıldan nicelik olarak fark bulunsada nitelik olarak pek bir fark bulunmamaktadır. Yani 19. yüzyıl öncesi kurulan vakıfları incelendiğinde cami ve medrese bina edenler olduğu gibi, kendisine Kur'an-ı Kerim okunmasını isteyen, camilerin aydınlatılması için vakıf oluşturular da bulunmaktadır. 19. yüzyıl öncesi kurulan vakıfların sayı olarak az olmasının nedeni o döneme ait belgelerin kaybolmasından kaynaklanmış olmalıdır. Sadece 19. yüzyılın ortalarına kadar müessesât-ı hayriye denilen özellikle mescit medrese, cami gibi eserleri inşa ettirenlerin meslekleri açık olarak yazmazsada kullandıkları sıfatlardan askeri sınıfa mensup oldukları anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın ortalarından sonra kurulan bu tür vakıflar ise daha çok reaya tarafından kurulmuştur. Bu konu ileride detaylandırılacaktır. Bu kısımdaki değerlendirme üç kısımda yapılacaktır. Birinci kısımda 19. yüzyıla kadar kurulan dokuz vakfi sayıları az olduğu için 19. yüzyıl öncesi vakıflar olarak bir arada, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kurulmuş olan vakıflar ise yirmişer yıllık periyotlara ayırıp değerlendirilecektir. 20. yüzyılda kurulan vakıfları da Cumhuriyetin ilanına kadar olan kısmı tek dönem halinde incelenecektir.

³¹⁹ Yolalıcı, **XIX. Yüzyılda Canik**, s. 23.

Tablo 2: Samsun Vakıfların Yüzyıllara Göre Dağılımı

Yüzyıl	Sayı	Oran
15. Yüzyıl	2	0,69
16. Yüzyıl	3	1,03
17. Yüzyıl	1	0,34
18. Yüzyıl	3	1,03
19. Yüzyıl	154	53,28
20. Yüzyıl	104	35,98
Tarihi bilinmeyen	22	7,61
Toplam	289	100

15. yüzyılda kurulan iki tane vakıf askeri sınıfa mensup kişiler tarafından kurulmuştur ve iki vâkıf da mescit inşa edip görevlilerine maaş ödemesi yapılabilmesi için gerekli akarları da vakfetmişlerdir. 16. yüzyıla ait yalnız üç vakfiye bulunmaktadır. Kullandıkları “bey” ifadesinden yola çıkarak bu vâkıfların askeri sınıfa mensup kişi tarafından kurulmuş olduğu söylenebilir. Bu yüzyılda, iki medrese, iki cami, bir mektep inşa edilmiş ve bir de sosyal içerikli bir vakıf kurulmuştur. Her üç vakıf da çalışanların maaşlarının ödenmesi öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli akarları vakfetmiştir. 17. yüzyılda bir vakıf kurulmuştur. Bu vakıf reaya mensup olup, kendisi öldükten sonra ruhu için Kur’an okuyacak cüzhana para verilmesini şart koşturmuşur.³²⁰ 18. yüzyılda üç vakıf kurulmuştur. Bu vakıflardan iki tanesi askeri sınıfa mensuptur. Bir tanesinin mesleği ve sınıfı açık olarak yazmamasına rağmen kendisi için kullanılan “hanım”³²¹ ifadesinden askeri sınıf yakını olduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzyılda müessesât-ı

³²⁰ Siyavuş Ağa ibn-i Abdulahad Vakfiyesi, H. 8 L 1074, VGMA., df. 582, s. 513, sr. 385.

³²¹ Osmanlı Devletinin il dönemlerinde padişah eşleri için “hatun” kelimesi kullanılırken, Fatih’ten sonra bu kullanım “hanım” ve “hanım sultan” kelimesi şeklinde değişmeye başlamıştır. Daha sonra Askeri sınıfa mensup tüm brokrat eşleri ve çocukları içinde bu deyim kullanılmaya başlanmıştır. Reaya eşlerine ya da kızlarına ise “hatun” denilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz., Filiz Ç. Karaca, “Hanım Sultan”, **DİA**, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1997, ss. 28-29; Abdülkadir Özcan, “Hatun”, **DİA**, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1997, s. 500.

hayriyye oluşturulmamış ve var olan vakıflara akar sağlanmıştır. Bu sekiz vakfın tamamı sahih vakıftır. Yani kendilerine ait olan malları veya paraları vakfetmişlerdir. Vakfiyelerin tamamı Arapça olarak ele alınmış olup süslü bir anlatıma sahiptir. İki tanesi hayri amaçla kurulmuş olup, altı tanesi yarı ailevi amaçla kurulmuştur. Vâkıfların sadece bir tanesi kadındır. Reayanın vakıflaşma hareketlerinin henüz bir parçası olamadığı görülmektedir.

19. yüzyılın değerlendireceğimiz ilk yirmi yıllık periyodunda on yedi tane vakıf kurulmuştur. Bu dönemde kurulan vakıflar nitelik ve nicelik olarak diğer dönemlerden ayrılmaktadır. Çünkü bu dönemde beş cami, dört medrese, iki mektep ve bir kütüphane inşa edilerek halkın ihtiyaçlarının karşılanması yoluna gidilmiştir. Mahmud Tayyar Paşa ve Hazinedârzâde Süleyman Paşa Canik sancağının bağlı olduğu Trabzon'da valilik yapmışlardır. On yedi adet vakfiyeden iki tanesi Mahmud Tayyar Paşa'ya ait bir tanesi de Hazinedârzâde Süleyman Paşa'ya aittir. On tanesi askeri sınıf ya da yakınları tarafından oluşturulmuştur. Mesleği kesin olarak belirleyemediğimiz “efendi” sıfatı kullananların da askeri sınıfa mensup olduğu düşünüldüğünde bu sayı on ikiye çıkmaktadır. Geri kalan vakıfların bir tanesi hariç diğer dört tanesi günümüzde de toplumdaki zengin kişileri ifade etmekte kullanılan “ağa”lar veya yakınları tarafından kurulmuştur. Bir tanesinde ise herhangi bir sıfat kullanılmamıştır. Vakıfların beş tanesi kadınlar tarafından kurulmuştur. Mahmud Tayyar Paşa tarafından kurulan bir vakıf gayr-i sahih olup diğerleri sahih vakıftır. Yine bu on yedi vakıftan on iki tanesi hayri amaçla kurulmuş olup beş tanesi yarı ailevi amaçla kurulmuştur. Bu dönemde vakfiyelerin yazı dili Arapça'dan Türkçe'ye kaymaya başlamıştır. On yedi vakfiyeden sadece iki tanesi Arapça kaleme alınmıştır. Vakfiyelerin dil özellikleri ise kurucunun sıfatına göre değişim göstermekteydi. Arapça vakfiye ile Türkçe vakfiyelerin yazım özellikleri kişilerin statülerine göre değişmekteydi. Vakfiyenin Arapçası ile Türkçesi arasında tercüme bakımından bir fark bulunmamaktaydı.

1821-1840 yılları arasında yirmi dört tane vakıf kurulmuştur. 19. yüzyılın ilk yılları kadar olmasa da yine Trabzon valileri tarafından Canik sancağında müessesât-ı hayriye dediğimiz cami ve medreseler kurulmaya devam edilmiştir. Bunlar arasında Hazinedârzâde Süleyman Paşanın çocukları olan Osman Paşa ve Abdullah Paşa

bulunmaktadır. İki medrese bir cami iki mektep Osman Paşa ve Abdullah Paşa tarafından inşa edilmiştir. Para vakıflarında diğer dönemlere nazaran ciddi bir artış görülmeye başlamıştır. Yirmi üç vâkıfın on bir tanesi gelir getirmek üzere para vakfetmiştir. Vakıfların sadece bir tanesi gayr-i sahihtir. On iki tanesi hayri amaçla kurulmuştur.

1841-1860 yılları arasında yirmi altı tane vakıf kurulmuştur. Bir cami ve bir köy odası müessesât-ı hayriye olarak inşa edilmiştir. İki vâkıf da askeri sınıfa mensuptur. Bunlar Mehmed Efendi ibn-i Abdullah ve Hazinedârzâde Ahmed Paşa'dır. Bu dönemde kurulan vakıflara, askeri sınıf yakınlarını da dâhil ettiğimiz zaman toplamda on adet vakıf kurucusu askeri sınıf kökenlidir. Bu periyotta reyanın vakıf kurma oranı artmıştır. Ancak, bu vakıfların hiçbiri nitelik ve nicelik olarak askeri sınıfın kurduğu vakıflara yetişememiştir. Özellikle hatim yapılması, mevlid okunması, camilerin aydınlatılma ihtiyaçları için yağ alınması reyanın vakıf şartları arasında bulunmaktadır. Bu noktada özellikle kadın vakıf kurucuları yukarıda saydığımız vakıf şartlarını öldükten sonra, vasiyet yoluyla yerine getirilmesini istemişlerdir.³²²

1861-1880 yılları arasında on sekiz tane vakıf kurulmuştur. Bu vakıflardan sekiz tanesi para vakfidir. Daha çok din görevlilerin maaşlarını karşılamak üzere oluşturulmuşlardır. Hazinedâr Süleyman Paşa'nın torunları askeri sınıf yakını olarak iki vakıf oluşturmalarına rağmen babaları ve dedeleri gibi müessesât-ı hayriyeden bir kurum inşa etmemişlerdir. Sadece yüklü miktarda para vakfedip getirisini bir kısmıyla babaları Abdullah Paşanın yaptırmış olduğu caminin imam ve hatibine pay verilmesini, geri kalanın kendilerine iade edilmesini istemişlerdir. Bu dönemdeki vakıfların sadece üç tanesi hayri amaçla kurulmuştur ve vakıfların tamamı sahihtir.

1881-1899 yılları arasında atmış dokuz tane vakıf kurulmuştur. İncelediğimiz diğer periyodlar göz önüne alındığı zaman bu periyoda vakıflaşma oranı nerdeyse üç kat artmıştır. Burada Kafkas göçmenlerin etkisi büyüktür. Kendilerinden muhacir olarak bahsedilen on beş kişi bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemki vakfiyelerin büyük

³²² Şirin Hatun Vakfiyesi, H. 25 L 1246, ŞŞS., df. 3172, V. 57; Emine Hatun Vakfiyesi, H. 1 Ra 1250, ŞŞS., df. 3172, V. 35.

çoğunluğu para vakfı olup köylerinde görev yapan imam ve hatiplerin maaşlarını karşılamak üzere oluşturulmuştur.³²³

1900-1923 yılları arasında yüzdört tane vakıf kurulmuştur. 19. yüzyılın son yirmi yıllık kısmında artan vakıflaşma oranı 23 yılı esas alırsak Osmanlının son 23 yılında Canik'te daha da hızlanmıştır. Nitelik ve nicelik olarak 1881-1899 yılları arasındaki vakıflaşmadan farkı yoktur. Muhacir vakıfları yine sayının artmasının nedenlerinden bir tanesidir. Yine para vakıfları ağırlaktadır ve köydeki cami personelinin maaşını ödemek üzere vakfedilmişlerdir.

Sonuç olarak baktığımız zaman 19. yüzyılda yüz elli dört adet vakıf kurularak insanların ihtiyaçları karşılanma yoluna gidilmiştir. Bu yaklaşık yüzde 54'lük bir orana tekabül etmektedir. Artan nüfusun her türlü sosyal ihtiyacını karşılama isteğinin vakıflaşmayı artırdığı görülmektedir. Samsun'un 1869 yılında büyük bir yangın geçirmesi birçok vakıf müessesesinin yanmasına neden olmuş, yanan bu müesseseler yerine yenilerinin inşa edilmesi de bu asırdaki vakıflaşmayı artıran temel sebeplerden bir tanesi olmuştur.

20. yüzyıl başından Osmanlı'nın yıkılışına kadar vakıf kurma oranında her ne kadar 19. yüzyıla göre bir azalma görülse de bu sürecin 23 yıl sürdüğü düşünüldüğünde vakıflaşma oranının daha da arttığı anlaşılmaktadır. Bu yüzyılda 104 tane vakıf oluşturulmuştur. Bunun toplam vakıflara oranı ise yaklaşık yüzde 36'lık bir orana tekabül etmektedir. Bu yüzyılda kurulan vakıflar incelendiğinde daha çok "müessesât-ı hayriye" dediğimiz cami, medrese, çeşme v.s. yapıların aydınlatma, personel ve tamir giderlerinin karşılanmasına yönelik oldukları anlaşılmaktadır.

B-Aylara Göre Vakıf Sayıları

İslâm âleminde Cuma, Pazartesi, Bayram gibi günler, Berat, Kadir, Regaib, Mirac, Mevlüd gibi geceler ve Recep, Şaban, Ramazan gibi aylar kutsal kabul edilmiş ve bu

³²³ Gülşen Mehmed Ağa ibn-i Numan Vakfıyesi, H. 12 M 1308, VGMA., 591/5, s. 59, sr. 54; Mustafa ibn-i Şahaf Vakfıyesi, H. 25 L 1308, df. 591/5, s. 8, sr. 9; Hatibzâde Hacı İzzeddin ibn-i Tahir Ağa Vakfıyesi, H. 10 S 1321, VGMA., df. 595, s. 6, sr. 6.

zamanlara ayrı bir önem verilmiştir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de ve gerekse Hazreti Peygamberimizin hadis-i şeriflerinde kutsal gün, gece ve aylardan önemle bahsedilmiştir. Günler, geceler ve aylar ile ilgili birçok hadis ve ayet mevcuttur. Günler ile ilgili "Üzerine güneş doğan en hayırlı gün Cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o gün cennete konuldu ve yine o gün cennetten çıkarıldı. Kıyametde Cuma gününden başka bir günde kopmayacaktır."³²⁴ Aylar ile ilgili ise "Göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri, muhakkak Allah'ın kitabında ayların sayısı on iki olup bunlardan dördü haram aylardır."³²⁵ Ayette hürmetli olduğu ifade edilen aylar; Muharrem, Recep, Zilkaade ve Zilhicce'dir. Aşure günü olarak da "Aşure gününde yani Muharrem'in onuncu gününde oruç tutunuz. O bir gündür ki o günde mübarek peygamberler oruç tutarlardı. Bu ve benzeri ayet ve hadisler bazı vâkıflar tarafından dikkate alındığı düşünülmektedir. Zira vakıfların kuruluşlarıyla bu ayet ve hadislerde belirtilen gün, gece ve aylar arasında kısmide olsa bir paralellik bulunmaktadır.

Samsun'da kurulan vakıfların hicrî aylara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Samsun Vakıflarının Hicri Aylara Göre Dağılımı

Aylar	Sayı	Oran %
Muharrem	24	8,33
Safer	26	9,02
Rebiülevvel	18	6,25
Rebiülahir	30	10,41
Cemaziyelevvel	20	6,94
Cemaziyelahir	10	3,47
Recep	17	5,90
Şaban	28	9,72
Ramazan	11	3,80

³²⁴ Müslim, Cum'a, 17.

³²⁵ Kur'an Tevbe, 36.

Şevval	22	7,63
Zilkade	23	7,98
Zilhicce	31	10,76
Ay olarak Tarihi bilinmeyen	29	10,06
Toplam	289	100

İncelediğimiz iki yüz seksen dokuz vakfiyeden yirmi iki tanesinde tarih bulunmamaktadır. Yedi tanesinde ise sadece hicri olarak kuruluş yılı yazmaktadır. Samsun’da kurulan vakıfların aylara göre dağılımına bakıldığında oran yüzde 3,47 ile yüzde 10,76 arasında değişmektedir. Bazı aylarda yığılmaların olduğu görülmektedir. Ancak, bu yığılmalar anlamlı bir yığılma teşkil etmemektedir. Çünkü oranlar bir birine yakın durmaktadır.

Esas itibarıyla dini bir kurum olan vakıfların İslâm âlemince kutsal kabul edilen bazı aylarda oluşturulması şaşırtıcı değildir. Zira Samsun’da en fazla vakıf zilhicce, Şaban ve Muharrem aylarında kurulmuştur. Samsun’da kurulun iki yüz seksen dokuz vakfiyeden en az yüzde 3,4 ile Cemaziyelevvel ayında sonrasında ise yüzde 3,8 ile Ramazan ayında, en çok yüzde 10,76 oran ile Zilhicce ayında kurulmuştur. Esas itibarıyla vakıflar dini amaçlarla vakıf kurmaya yönelmiş olmalarına rağmen Ramazan ayında kurulan vakıfların diğer aylara göre en az olması dikkat çekicidir. Belki de Müslümanların mali bir ibadet saydıkları zekâtın da bu ayda verilmesi gerekliliği, insanlarda vakıf kurma düşüncesini ikinci plana atmış olabilir.³²⁶ Yine bu ayda Müslümanlar tarafından nakdi olarak verilen “**fitr**” sadakasının verilmiş olmasının etkisinin olduğuda düşünülebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise Zilhicce ayının hem hac mevsimine denk gelmesi hem de kurban ibadetinin yapıldığı bir ay olması noktasıdır. İncelenen vakfiyelerde hayırseverlerin sıklıkla kendi adına kurban kesilmesini ve Haremeyn-i Şerifeyn fakirlerine para gönderilmesini istemeleri bu görüşü desteklemektedir. Yine ikinci olarak en fazla vakıf kurulan ay Şaban ayıdır. Vakfiyelerden anlaşıldığı kadarıyla Şaban ayının ortasına denk gelen berat kandilinin bu ayda vakıflaşma sayısının artmasına önemli derecede etki ettiği görülmektedir. Hayırsahipleri berat kandilinde berat

³²⁶ Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları” s. 60.

yaptırılıp bu gecede çeşitli camilerde yakılmasını şart koşmuşlardır. Hicri yılbaşı sayılan Muharrem ayı ise vakıflaşma oranı olarak üçüncü sırada yer almaktadır. Bu ayın 10. günü İslâm âleminde Aşure günü olarak kutlanılır. Samsun’da kurulan bazı vakfiyelerde **“beher sene Muharrem ayında aşure çorbası tabh ve tasadduk oluna”**³²⁷şeklinde şart koşulmuştur. Üç aylar olarak bilinen Recep, Şaban ve Ramazan’da kurulan vakıf sayısının oranı ise yüzde 19’dur. Genel anlamda değerlendirildiğinde belli aylarda bir yığılma yoktur, aylara göre hemen hemen dengeli bir dağılım söz konusudur.

³²⁷ İffet Hanım bint-i Tokadi Vakfıyesi, H. 14 Ş 1314, SŞS., df. 3202, V. 115.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL STATÜLERİ AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI

Tarihsel süreçte her beşeri toplumun yapısında çeşitli tabakalaşmalar ve hiyerarşilerin olduğu bir gerçektir. Sosyolojide, sosyal statü ya da sosyal tabaka kavramı, hiyerarşik bir düzene ve toplum içerisindeki iktidar ve zenginliğin sınıflaşmasına, bireylerin bu bölümlenmedeki yerlerine atıfta bulunur. Bu sınıflaşma toplumdaki kişilerin gördükleri saygıya, en yüksekten en düşüğe göre mevkilendiği için bir anlamda sosyal kategorilerin bütün mensuplarını da içerir. Toplumda tabakalaşma süreci insanların birlikte yaşama güdüsünden kaynaklanan bir durum olmakla birlikte çeşitli bilim adamları farklı görüşlerde ortaya koymuşlardır. Mesela Marx'a göre, sosyal tabakalaşmanın kaynağını ekonomik sistemdir. Weber'e göre ise hem ekonomik hem itibar, hem de siyasi iktidar, bir toplumun tabakalaşmasında en önemli rolü oynamaktadır.³²⁸

Osmanlı Devleti'nde batılı anlamda serf-senyör, proloterya-burjuvazi gibi bir sosyal tabakalaşma olmamıştır. Bu nedenle bir asiller ve aristokratlar sınıfı da doğmamıştır. Osmanlı Devleti'nde toplum, sınıf olarak ikiye ayrılmaktaydı. Bunlardan birisi memleketi ve sosyal nizamı muhafazaya mecbur olan rical olarak adlandırılan "askeri" denilen yüksek, devlet görevlileridir. İkinci sınıf ise hizmetlerini yapabilmeleri için askeri sınıfa gerekli serveti temin etmeye mecbur olanların meydana getirdiği gruptur. Reaya, dini bakımından müslim ve gayr-ı Müslim, hukuki bakımından da, hür ve köle olarak kendi içinde ayrılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren de ayân denilen yeni bir sosyal tabaka daha oluşmuştur. Ancak ayânlar irsî bir aristokrasi oluşturamadıklarından kısa sürede silinip gitmişlerdir. Bu sınıflar arasında kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmamışlardır. Herhangi bir kimse reayadan olsa dahi padişahın bir fermanı ile askeri sınıfa dâhil olabilir ya da askeri sınıfa mensup bir kimse padişahın bir fermanı ile statüsünü kaybedebilirdi. Halk için sınıf atlamanın en önemli ayağı medrese eğitimi olarak görülmekte, icazet sonrası

³²⁸ Yediıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 151.

alınan bir berat ya da tevcihle padişahın fermanına gerek kalmadan sınıf atlanabilmekteydi.³²⁹

Bu kısımda yukarıda değinilen sınıflamaya bağlı kalarak, Trabzon Vilayetine bağlı Canik sancağındaki vakıf kurucularını ve toplum içerisindeki konumları açıklanmaya çalışılacaktır. Şöyle ki; vakıf kurucuları, önce toplum içerisindeki üstlendikleri görevler göz önüne alınarak sosyal statülerine, sonra cinsiyetlerine göre ve son olarak da dinlerine göre sınıflandırılıp değerlendirilecektir. Fakat bu sınıflandırmada kesin sınırlar konulmamıştır. Bir kişi hem kadın hem seyfiye yakını hem de ilmiye yakını gibi birkaç kategoride değerlendirilebilmektedir.

Samsun vakıf kurucularına, mesleği belli olup-olmayışına göre baktığımızda kurulan iki yüz seksen dokuz vakıftan yüz yirmi üç tanesi askeri sınıfa mensup olup geri kalan yüz altmışaltı tane vakıf kurucusu reaya sınıfına mensup olduğu görülmektedir. Vakfiyeler incelendiğinde askeri sınıfa mensup bugünkü anlamda üst düzey yöneticilerin meslekleri net olarak ifade edilmektedir. Bunun için yukarıda ifade edildiği gibi kullandıkları sıfatlardan yola çıkarak bu genel sınıflandırma yapılacaktır. İleride bu sınıflandırmaya esas teşkil eden meslekler ve sıfatları detaylıca incelenecektir.

I-ASKERİ SINIFIN KURDUĞU VAKIFLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun idari mekanizmasında her hangi bir yer işgal eden ve kendilerine devlet veya vakıflar tarafından hangi tarzda olursa olsun bir ücret ödenen kişiler “askeri sınıf” olarak adlandırılmaktaydı.³³⁰ Bu sınıf reaya sınıfından farklı olarak devlete vergi ödemez, Padişah beratı ile atanıp, padişahın dinsel yetki ya da yürütmesini kullanırlardı. Bazı araştırmalarda bu grup “devlet memurları” veya “devlet hizmetlileri”

³²⁹ Yediıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 153; Yunus Koç, “Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlara Giden Yol Ya da İki Belgeye Tek Yorum” **Bilig**, Güz/2005, 35, ss. 229-245; Bkz., Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”,s. 62; Mehmet Öz, “Osmanlılar”, **DİA**, c. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 534-535.

³³⁰ Yediıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 158; Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 14.

kavramlarıyla açıklanmıştır³³¹ Askeri sınıf denilince, bu sınıfın mensuplarının sadece ordu mensubu olduğu düşünülmemelidir. Osmanlı Devleti'nin temel amacı fetihlerle ülke sınırlarını genişletmek ve cihan hakimiyeti sağlamaktır. Kuruluş dönemine hâkim olan bu felsefe nedeniyle devlet içinde askeri görevler daha ön plana çıktığından yönetici sınıfa genel olarak “askeri” denilmiş ve bu şekilde devam edilmiştir. Askeri sınıf kendi içerisinde seyfiye, ilmiye ve kalemiye diye üçe ayrılmıştır. Bu sınıf içerisinde emirler, valiler, muhassıllar, kâtipler kadılar, müftiler, müderrisler, imamlar, müezzinler vb. meslekler yer almaktadır.³³² Bir de reayadan farklı olan tarikat ehli ve seyyidler vardır. Bunlarda vergiden muaf oldukları için bu sınıf içerisinde değerlendirilecektir.

Tablo 4: Vakıf Kurucularına Göre Askeri Sınıfın Dağılımı

Meslek Gurupları			Sayı	Oran%	
Askeri Sınıf	Saraylı	Emir	3	3,25	
		Emir Yakını	1		
	Seyfiye	Seyfiye	20	39,02	
		Seyfiye yakını	28		
	İlmiye	İlmiye	43	44,71	
		İlmiye yakını	12		
	Kalemiye	Kalemiye	4	5,7	
		Kalemiye Yakını	3		
	Tarikat	Seyyid/Tarikat ehli	9	7,32	
	Ehli/Seyyidler	Seyyid yakını	-		
				123	100

Yapılan arşiv çalışmasında Samsun'da kurulan iki yüz seksen dokuz vakıftan yüz yirmi üç tanesi askeri sınıfa mensup hayırseverler tarafından kurulmuştur. Bu da

³³¹ Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 114.

³³² Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı” **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.8, 1\2, Haziran-Aralık 2004, webfth.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/8_12.pdf, s.221-271.

toplam kurulan vakfin yüzde 42,56 sını oluşturmaktadır. Askeri sınıf içerisinde yüzde 3,25'i saraylı, yüzde 39,02'si seyfiye(ehl-i örf) ve seyfiye yakını, yüzde 44,71'i ilmiye ve ilmiye yakını, yüzde 5,7 si kalemîye ve kalemîye yakını, yüzde 7,32' si tarikat ehli ve seyyidlerden oluşmaktadır. Bu yüz yirmi üç vakıftan doksan sekiz tanesi erkekler yirmi beş tanesi de kadınlar tarafından kurulmuştur.

A-Saray Mensubu Vakıf Kurucuları

Osmanlı Padişahları, devleti yöneten mutlak otorite sahibi olarak, tebasının ihtiyaçlarını karşılamak üzere devletin birçok yerinde vakıflar kurmuşlardı. Bu nedenle askerî sınıfı oluşturan grupları tanıtırken ilk sıraya yönetimin en tepesindeki isim olan padişahları ve onların ailelerini koymak gerekmektedir. Vakfiyeler sultanlar için “Dünyada Allah’ın halifesi, Allah’ın insanlık üzerindeki gölgesi, Müminlerin emiri, Müslümanların imamı, İslâmiyet’in koruyucusu, Şer’iatın yardımcısı, Arapların, Türklerin ve yabancıların sultanı, zamanının krallarının sultanı, hâyrat sahibi, ilim adamlarının sığınağı, harameynin hizmetçisi gibi sıfatlar kullanmaktadır.” Padişahlardan sonra saray mensupları arasında vakıf kuranlar; valide sultanlar, sarayi denilen bir kısım cariyeler ve darü’ssa’ade ağaları sayılabilir.

333

Samsun özelinde incelediğimiz zaman, Samsun’da saray mensupları tarafından oluşturulmuş bir vakfin vakfiyesi tespit edilememiştir. Bununla beraber yukarıda bahsi geçen Cami-i Kebir’in isimlerinden birisinin Hamidiye Camisi, bir diğerinin Valide Camii olması bu camiinin yapımında da Sultan II. Abdülhamid’in kendisi ile Sultan Abdülaziz’in annesinin katkılarının olduğu sonucu çıkarılabilir.³³⁴ Bu konuyu I. bölümde incelediğimiz için detayına burada girilmeyecektir. Ancak caminin vakfiyesi ve kitabesi bulunmadığından kimlerin ne kadar yardım ettiği konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³³³ Yedi yıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, s. 160.

³³⁴ Detaylı bilgi için Bkz., Ahmet Köksal, “Samsun Ulu Camii İnşa Süreci” **Samsun Sempozyumu**, Samsun, 13-16 Ekim 2011, s. 693-703.

Her ne kadar Osmanlı sarayına mensup kişilerin oluşturduğu herhangi bir vakıf olmasa da, Osmanlı öncesi Canik'in yerel beyliklerinden olan Taceddinoğulları'na ait iki vakfiye bulunmaktadır. Tâceddinoğlu Hasan Bey'in Çarşamba'da H. 827 (M.1423) tarihli Arapça vakfiyesine göre kendisini “hasep, nesep ve şeref sahibi, hayrat kaynağı, dinin keskin kılıcı, büyük emir” olarak tarif etmiş ve Taceddinoğullarının merkezi konumundaki Ordu köyüne bir mescid inşa etmiştir.³³⁵ Aynı tarihli başka bir vakfiyede ise Hasan Beyin kardeşi Mehmed Yavuz Bey de bir mescid inşa ettirmiştir.³³⁶ Emir olan diğer iki vakfiye ise “ümerâ-i çerakizin” olarak adlandırılan Çerkez Beylerine aittir. Mehmed Mehdi Bey bin Abdullah Kavak Sıralı köyünde bulunan cami giderlerini karşılamak için 1000 kuruş vakfetmiştir.³³⁷ Mehmed Beyzade Tahir Efendi ise Çarşamba Kızılot Köyünde bulunan medresenin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için 2000 kuruş vakfetmiştir.³³⁸

B-Seyfiyyeye (Ehl-i Örf) Mensup Vakıf Kurucuları

Osmanlı klasik döneminde halkın askeri ve reaya olarak ikiye ayrıldığından bahsetmiştik. İşte askeri sınıf içerisinde yer alan ve seyfiye denilen bu grup, kökenleri, eğitimleri ve sorumlulukları bakımından “ehl-i şer” ve “ehl-i örf” olarak ikiye ayrılmaktaydı. Ehl-i örf, kul kökenli olan ve Enderun'da veya Acemi Oğlanlar Ocağı'nda yetişen, padişahın sonra ülkede padişahın otoritesini sağlamak ve padişahın buyrukları doğrultusunda devleti yönetmekle mükellef olan sadrazam, beylerbeyi, vali, sancak beyi, kethûda vb. görevlerde bulunan kişilere verilen genel addir. Bu sınıfa mensup kişilere, vergiden muaf olma, kazasker mahkemesinde yargılanma gibi ayrıcalıklar tanınmış, yine kendilerine sağlanan çeşitli devlet imkânlarıyla servet sahibi olmalarının önü açılmıştır.³³⁹

Seyfiye'ye mensup bu insanlar elde ettikleri bu servetlerin bir kısmını da vakıf yoluyla halkın ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmişlerdir. Ancak burada gerçekten

³³⁵ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

³³⁶ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, SŞS., df. 3172, V. 29.

³³⁷ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, SŞS., df. 3172, V. 29.

³³⁸ Mehmed Beyzade Tahir Efendi ibn-i Mehmed Bey Vakfiyesi, H. 17 Za 1310, VGMA., df. 595, s. 34, sr. 30.

³³⁹ Mehmet İpşirli, “Ehl-i Örf”, **DİA**, c. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 519; Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 122; Akyılmaz, “Yönetici Sınıf Reaya Ayrımı”, s. 221-271.

halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve sadece Allah'ın rızasını kazanmak için mi vakıfların oluşturulduğu yoksa bu sınıfa mensup kişilerin farklı gündemlerinin mi olduğu, vakfiyeler incelendiği zaman anlaşılabilir. Her ne kadar bu sınıfa bir takım imtiyazlar sağlanmış olsa da, müsadere denen sistem “Demoklesin kılıcı” gibi başlarında durmaktaydı. Bu sınıf çeşitli sebeplerle padişahın gözünden düşebilmekte, idam edilerek canlarını, müsadere edilerek de mallarını kaybedebilmekteydiler. İşte bu bölümde Samsun'da seyfiyeye mensup vakıf kurucularının kimler olduğu, hangi vakıfları oluşturdukları ve vakfiyeleri incelenerek, bunu hangi amaçla yaptıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Ehl-i örf tarafından Samsun'da ve Canik sancağına bağlı diğer kaza ve kasabalarda en büyük vakıflaşma harekâtı Hazinedârzâde ailesi tarafından yapılmıştır. Hazinedârzâde Süleyman Paşa, Hazinedârzâde Abdullah Paşa, Hazinedârzâde Osman Paşa ve Hazinedârzâde Ahmed Paşa bu aileye mensup seyfiye sınıfına dâhil vakıf kurucularındandır. Yine bu sınıfa mensup olarak vakıf kuran Mahmud Tayyar Paşa, Sinop sancağı Kaymakamı Tufan Paşa bulunmaktadır.

Mahmud Tayyar Paşa, Canikli Ali Paşa'nın torunlarından. Canikli ailesi Orta ve Doğu Karadeniz'de güçlü bir idare tesis etmişlerdi. Mahmud Tayyar Paşa, Canikli Ali Paşa'dan sonra bu ailenin en çok tanınan yöneticisiydi. Babası Battal Hüseyin Paşa ile birlikte Kabartaylar'da esir düşmüş, daha sonra affedilerek kendisine Canik ve Amasya sancakları verilmişti. 1804 yılında Trabzon Valiliğine getirildi. 1808 yılında ise idam edildi.³⁴⁰

Mahmud Tayyar Paşa'nın elimizde iki adet vakfiyesi bulunmaktadır. 1 Ş 1214 (29 Aralık 1799) yılındaki vakfiyesinde kendisi şu şekilde tanıtılmaktadır: Canik sancağı muhâssıllı ve Livâ-i Karahîsâr-ı Şarkî mutasarrıfı, mirahor-ı evvel pâyesiyle övünen, diğer vezirlerinin kendisiyle iftihar ettiği, es-Seyyid Mahmud Tayyar Bey ibn-i vezîr-i mükerrem, devletlü, Battal es-Seyyid Hüseyin Paşa...³⁴¹ Bu vakfiye oluşturulduğunda Mahmud Tayyar Paşa'nın henüz Trabzon Valisi olmadığı görülmektedir. 15 M 1216 (28 Mayıs 1801) tarihli vakfiyesinde ise kendisi, Büyük

³⁴⁰ Rıza Karagöz, **Canikli Ali Paşa**, Ankara: TTK Yayınevi, 2003, s. 171; Abdullah Bay, “Trabzon Eyaletinde Müttegallibe Hareketleri ve Ayanlık (1750-1850)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 132.

³⁴¹ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

vezirlerden hâlen bil fiil Trabzon Vâlisi olup, Rumeli tarafına memur olan kıymetli, değerli vezir, itibarlı, aydın cömert ve gayretli, es-Seyyid Mahmud Tayyar Paşa...”³⁴² olarak tanıtmaktadır. Yani ikinci vakfiyesini oluşturduğu zaman vezir rütbesi alarak Trabzon Valiliğine getirildiği anlaşılmaktadır. Oluşturduğu ilk vakfiyede, vakfının mütevelliliğini medresenin müderrisine şart koştuğu görülmektedir. Bu da Çarşamba’da oluşturduğu vakfın hayri vakıf statüsünde olduğunun göstermektedir. Mahmud Tayyar Paşa Bafra’da bir cami, Çarşamba’da bir medrese ve cami inşa etmiştir. Ayrıca bir tane de Haremeyn vakfi oluşturmuştur.

Mahmud Tayyar Paşa’nın idam kararı çıkması üzerine mallarının da müsadere edilmesi istenmiştir. Çarşamba’da oluşturduğu cami ve medresenin yıkılmak üzere olduğundan buraya gelir getiren emlakın müsaderesinden vazgeçilmiş, diğer yerleşim yerlerinde oluşturulmuş ve vakıflara gelir getiren emlakı müsadere edilmiştir.³⁴³

Hazinedârzâdeler II. Mahmud döneminden itibaren Tanzimat’a kadar Orta ve Doğu Karadeniz’de Canik ve Karahisar-ı şarki muhasallığı, Gönnye mutasarrıflığı, Faş ve Anafa muhafızlığı gibi önemli bürokratik görevlerde bulunmuş bir ailedir.³⁴⁴ Bu aile devlet merkezi ile uyumlu çalışması, emirleri yerine getirmesi gibi nedenlerden dolayı varlıklarını Cumhuriyet dönemine ulaştırmışlardır.³⁴⁵ Ailenin ilk bilinen ferdi Süleyman Behram Ağa’dır. Canikli Süleyman Paşa’nın damadı, aynı zamanda hazinedarıdır ve “Haznedarzâde” lakabı buradan gelmektedir.³⁴⁶ Haznedarzâdelerin bölgedeki ağırlıkları Süleyman Paşa’nın 1812 yılında Trabzon Valiliğine atanmasıyla başlamıştır. Bu tarihten 1818 tarihine kadar bu görevde kalan Süleyman Paşa, daha sonra Trabzon Valiliğinden azledilerek Alaiye sancağı Mutasarrıflığına atanmış ancak bölgeden bu görevine giderken dinlendiği Çarşamba’daki evinde hastalanarak 28 Nisan 1818 yılında vefat etmiştir.³⁴⁷

³⁴² Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 15 M 1216, VGMA., df. 579, s. 149, sr. 71.

³⁴³ Bay, “Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri”, s. 186-187.

³⁴⁴ Karagöz, **Karadeniz’de bir Hanedan Kurucusu Haznedarzade Süleyman Paşa**, Samsun: Etüt Yayınları, 2009, s.7.

³⁴⁵ Karagöz, **Haznedarzade Süleyman Paşa**, s. 7.

³⁴⁶ Karagöz, **Haznedarzade Süleyman Paşa**, s. 20.

³⁴⁷ Karagöz, “Canik’in İdari Yapısı”, s. 119-162.

Haznedar Süleyman Paşa'nın vakfiyesini incelediğimiz zaman kendisi şu şekilde tanıtılmaktadır. "...Vilayet-i Anadolu'da Trabzon Valisi ve Canik ve Karahisar-ı Şarkî Muhassılı, kendisine büyük vezirlik bahşedilen, kendisine menkıbe atfedilen, Devlet-i 'âliyye'nin emini, yüce saltanatın uğurlu kişisi, adalet kurallarını uygulayan, padişahın yolunu takip eden devletli, merhametli Hazinedârzâde es-Seyyid Süleyman Paşa..."³⁴⁸ Yine vakfiyeden Süleyman Paşa'nın hemen hemen bütün malını vakfettiği görülmektedir. Mütevelliliği kendisine şart koşmuş, kendisi vefat ettikten sonra oğlu Osman Paşa'nın bu göreve getirilmesini istemiştir. Bu nedenle kurmuş olduğu vakıf, ailevi vakıf statüsündedir. Bununla beraber Haznedar Süleyman Paşa özellikle Samsun merkez ve Çarşamba kazasının imarına önemli katkılarda bulunmuş, cami, medrese mektep ve benzeri kurumlar tesis etmiştir. Ancak vakfettiği menkûl ve gayr-i menkûllerden elde edilecek gelirinin, görevli ücretleri ve diğer harcama kalemlerinin çok çok üzerinde olması Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın müsadere korkusu yaşadığını düşündürmektedir. Bu nedenle herhangi bir azl durumunda mallarının müsadere edilmesinin önüne geçebilmek için nerdeyse bütün malını vakfettiği görülmektedir. Bu vakıf gelirlerinden belirlediği yerlerin giderlerinin karşılanmasını artı kalan paranın ise kendisine verilmesini şart koşmuştur.

Osman Paşa Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın çocuklarındandır. Trabzon Valiliği ve Canik Muhasıllığı yapmıştır. 1828 tarihinde vezir rütbesi ile getirildiği Trabzon Valiliğini, vefat tarihi olan 1841 yılına kadar sürdürmüştür.³⁴⁹

H. 21 B 1236 tarihli vakfiyesinde kendisini şu şekilde tanıtmaktadır; "...Seyyid Süleyman Paşanın oğlu ve her yerde Hazinedârzâde demekle bilinen Canik sancağı muhasıl vekîli Seyyid Mir Osman..."³⁵⁰ Haznedar Osman Paşa Samsun'da oluşturmuş olduğu vakıflara, inşa etmiş olduğu medresenin müderrisini mütevellî olarak atamıştır. Bu nedenle Osman Paşa'nın Samsun'da oluşturmuş olduğu vakfın hayri vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Osman Paşa Samsun'da bir medrese inşa etmiştir.

³⁴⁸ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

³⁴⁹ Karagöz, "Canik'in İdari Yapısı", s. 119-162.

³⁵⁰ Hazinedârzâde Osman Paşa b. Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 21 B 1236, VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; ŞŞS., df. 3171, V. 113.

Hazinedârzâde Abdullah Paşa, Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın oğullarındandır. Abisi Osman Paşa'nın ölümünden sonra Vezir rütbesi ile Trabzon Valiliğine getirilmiştir. 1848 yılında valilik ve muhassıllık görevinden alınmış ve ömrünün geri kalanını İstanbul'da geçirmiştir.³⁵¹

Vakfiyesinde kendisini şu şekilde tanıtmaktadır; ...Kasaba-i Samsun hanedanından hayırlı ve iyi işlere talip olan es-seyit Mir Abdullah bin es-seyit Süleyman Paşa...³⁵² Abdullah Paşa da babası Süleyman Paşa gibi Samsun şehrinin imarında önemli katkıları olmuştur. Ancak vakfettiği menkûl ve gayr-i menkûllere baktığımız zaman Abdullah Paşa'nın da bir müsadere korkusu yaşadığı görülmektedir. Müteveli olarak kendisini ataması ve kendinden sonra çocuklarını mütevelliliğe şart koşmasından, oluşturduğu vakfin ailevi vakıf olduğu anlaşılmaktadır.

Hazinedârzâde Ahmet Paşa, Trabzon Valisi olan Osman Paşa'nın yardımıyla mir-i miranlık aldığı, Osman Paşa'nın savaşa gittiğinde Canik sancağı Muhassıl Vekilliğine atadığı veya Trabzon Kaymakamı olarak görevlendirdiği kayıtlarda geçmektedir. Paşa 1852 ve 1856 yılında iki defa Lazistan Mutasarrıflığına, daha sonra 1859 yılında Sivas Mutasarrıflığına atanmıştır. Ancak 1860 yılında görevinden azledilmiş ve 1867 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³⁵³ Hazinedârzâde Ahmed Paşa'nın vakfi da ailevi vakıftır.

Yukarıda incelediğimiz paşa unvanlıların yanında Seyfiye'ye mensup vakıf kurucuları arasında bey, mirimiran, kethüda, kaymakam, yüzbaşı, çavuş onbaşı, redif askeri gibi askeri ve sivil yöneticiler de yer almaktadır.

Genel olarak baktığımızda Samsun'da kurulan iki yüz seksen dokuz vakıftan yüzde 18'i seyfiye sınıfı tarafından oluşturulmuştur. Bu vakıfların yirmi bir tanesi seyfiye sınıfına mensup kişinin bizzat kendisi tarafından, otuz bir tanesi ise seyfiye sınıfı yakınları tarafından kurulmuştur. Bu oran 18. yüzyılda Bursa'da yüzde 37'dir. Aynı

³⁵¹ Karagöz, "Canik'in İdari Yapısı", s. 119-162.

³⁵² Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

³⁵³ Bay, "Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri", s. 226.

yüzyılda tüm Türkiye’deki oranı yüzde 37.45,³⁵⁴ Adana’nın tümü için ise oran yüzde 40.62’dir.³⁵⁵

Tablo 5: Mesleği Tam Olarak Belli Olan Askeri Sınıf-Seyfiye Vakıf Kurucuları

Meslekler		Sayı
Askeri Sınıf-Seyfiye	Vali / Vali Yakını	7 / 4
	Paşa / Paşa Yakını	0 / 1
	Emir / Emir Yakını	3 / 1
	Mutasarrıf / Mutasarrıf Yakını	0 / 1
	Mütesellim / Mütesellim Yakını	1 / 0
	Kethuda / Kethuda Yakını	1 / 2
	Muhassıl / Muhassıl yakını	1 / 0
	Mir-i Miran / Mir-i Miran Yakını	1 / 0
	Kaymakam / Kaymakam Yakını	1 / 0
	Yüzbaşı/ Yüzbaşı Yakını	1 / 3
	Çavuş / Çavuş Yakını	1 / 3
	Onbaşı / Onbaşı Yakını	0 / 1
	Zabit / Zabit Yakını	0 / 1
	Jandarma / Jandarma Yakını	0 / 1
	Redif Askeri / Redif Askeri Yakını	1 / 0
Sipahi / Sipahi Yakını		

³⁵⁴ Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 122.

³⁵⁵ Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s. 3.

Diğer şehirlerle ve Türkiye'nin geneliyle kıyaslandığında Samsun'da ehl-i örf tarafından kurulan vakıf sayısının az olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak, Samsun'un vilayet merkezine uzak ufak bir kasaba olması ve sancak yönetimi hariç diğer yönetici sınıfın Trabzon'da yaşamış olması gösterilebilir.

Ehl-i örf sınıfına mensup kişilerin kurdukları vakıflar gözden geçirildiğinde çeşitli amaçlar için vakıf kurdukları ortaya çıkmaktadır. İncelenen vakfiyelere göre ehl-i örf mensuplarının daha çok “müessesât-ı hayriyye” dediğimiz medrese, mektep, cami, mescit vb. eğitim ve dini amaçlara yönelik vakıf kurdukları, genellikle yarı ailevi şekilde oluşturdukları bu vakıflarla ailelerine önemli miktarda gelir bıraktıkları görülmektedir. Bu sınıfın oluşturduğu vakıflara ayrılan gelir kaynakları incelendiğinde, birçok alanda faaliyet gösteren dükkânlar, çok sayıda çiftlik ve köyler, para, değerli göze çarpmaktadır.³⁵⁶

C-İlmiye Mensup Vakıf Kurucuları (Ehl-i Şer')

İlmiye sınıfı, Osmanlı Devleti'nde seyfiyeden sonra üstünlüğü elinde tutan yönetici sınıfın ikinci kanadını oluşturmaktaydı. İslâmi eğitim kurumları olan medreselerden mezun, Müslüman ve genellikle Türk olan, eğitim, hukuk, fetva, başlıca dini hizmetler ve merkezi bürokrasinin kendi alanları ile ilgili önemli bazı makamlarında görev alan sınıfa ilmiye sınıfı ya da ehl-i şer' denmektedir.³⁵⁷ Ehl-i örf gibi ehl-i şer' denilen ilmiye sınıfı da özel bir ayrıcalığa sahipti. Bu sınıfa mensup kişiler öldükten sonra mallarını miras olarak bırakabilmekteydiler. Ancak durum ehl-i örf için her zaman bu şekilde olmayabiliyordu. Çünkü kendileri öldükten sonra mallarına el konulma olasılığı bulunmaktaydı. İlmiye sınıfı için ise böyle bir durum söz konusu değildi. Şer'i vakıf kuran hayırseverler genellikle, müfti, kadı, müderris, imam, hatip vb. ilmiye sınıfına mensup kişileri, kurdukları vakıflara müteveli veya nazır olarak atamaktaydılar. Bu göreve atananlar da kendi kazandıklarının dışında

³⁵⁶ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22; Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57; Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78; Hazinedârzâde Osman Paşa b. Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 21 B 1236, VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; SŞS., df. 3171, V. 113.

³⁵⁷ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, **DİA**, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000, s. 141; Akylmaz, “Yönetici Sınıf Reaya Ayrımı”, s. 221-271.

ekstra nazırlık ve mütevellilik maaşı da aldıklarından maddi olarak halkın içerisinde ön plana çıkıyorlardı. Bu nedenlerdendir ki söz konusu sınıf, Osmanlı Devleti zamanında hep ön planda olmuş, gücünü Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar korumuştur.³⁵⁸ Mevlana, müderris, müftü, fakih, hoca, ders-i 'âmm gibi medrese görevlileri; hâfız, imam, hatip, müezzin, kayyım gibi camii görevlileri; kadı, naib, kâtip, ser-muhzır, muhzır gibi mahkeme görevlileri bu sınıfın içerisinde yer almaktaydılar.³⁵⁹

Samsun'da kurulan iki yüz seksen dokuz vakıftan elli beş tane vakıf bizzat ilmiye sınıfına mensup kişiler ve yakınları tarafından kurulmuştur. İlmiye sınıfı tarafından kurulan vakıf, toplam vakıfların (289) yüzde 19,03'ünü oluşturmaktadır. Kırk üç vakfiye ilmiye sınıfı mensuplarının bizzat kendileri, on iki tanesini de ilmiye sınıfına mensup kişilerin yakınları tarafından kurulmuştur.

Tablo 6: Mesleği Tam Olarak Belli Olan İlmiye Sınıfı Vakıf Kurucuları

Meslekler		Sayı
Askeri Sınıf – İlmiye	Kadı / Kadı Yakını	1 / 0
	Müderris / Müderris Yakını	2 / 0
	Müftü / Müftü Yakını	0 / 2
	Hatip / Hatip Yakını	1 / 2
	Molla / Molla Yakını	6 / 2
	İmam / İmam Yakını	0 / 1
	Hoca / Hoca yakını	1 / 2
	Hafız / Hafız Yakını	1 / 0
	Müezzin / Müezzin yakını	0 / 1

³⁵⁸ Suraiya Faroqhi, “Krizler ve Değişim (1590-1699)”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil İnalcık, Donalt Quataert, (drl.) İstanbul: Eren Yayınları, 2004, s. 680-681.

³⁵⁹ Alkan, “Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s.73.

İlmiye grubu içinde olup da Samsun'da vakıf kuranların bazıları şunlardır: Havva Hoca³⁶⁰ Murad Kızı Fatma Hoca Kadın³⁶¹, Hatip Mehmed bin Mustafa³⁶², Molla Halil oğlu Yaşar Efendi ibn-i Ali³⁶³, es-Seyid Hacı Mustafa ibn-i Seyid Yusuf³⁶⁴, Kadızâde Mehmed Efendi bin Mehmed Ağa.³⁶⁵ Bunların içerisinde Havva Hoca ve Murad kızı Fatma Hoca Kadın dikkat çekmektedir. Zira Havva Hoca ve Fatma Hoca Kadın askeri sınıfa mensup iki kadın vakıf kurucusudur. Diğer kadınlar askeri sınıf mensuplarının yakını konumundadır. Havva Hoca, H. 21 L 1219 (M. 23 Ocak 1805) tarihli vakfiyeye göre vakfettiği 40 kuruştan bir berat yaptırılıp münasip bir camiye asılmasını şart koşmuştur.³⁶⁶ 20 Ş 1339 (M. 29 Nisan 1921) tarihli vakfiyeye göre Fatma Hoca Kadın bir ev vakfetmiş, kirasından elde edilecek gelirle iki hatim ve bir mevlid yapılmasını ve bir kıyye balmumu alınıp münasip bir camiye verilmesini istemiştir.³⁶⁷

Ç-Kalemiyeye Mensub Vakıf Kurucuları (Ehl-i Kalem)

Yönetici sınıfın üçüncü parçasını kâtipler yani kalemiye sınıfı oluşturmaktaydı. Kalemiye askeri sınıfa mensup olup seyfiye ve ilmiye dışında kalan devletin idari ve mali bürokrasisinde görev alan kâtip, defterdar, nişancı, mühürdar, gümrükçü, nüfus memuru gibi görevliler bu sınıfa dâhildir.³⁶⁸ Samsun'da kalemiyeye mensup yedi tane vakıf kurucusu vardır.

³⁶⁰ Havva Hoca Vakfiyesi, H. 21 L 1219, SŞS., df. 3171, V. 57.

³⁶¹ Murad Kızı Fatma Hoca Kadın Vakfiyesi, VGMA., df. 2108, s. 182, sr. 64; SŞS., df. 3202, V. 82.

³⁶² Hatip Mehmed bin Mustafa Vakfiyesi, H. 1 N 1274, SŞS., df. 3173, V. 26.

³⁶³ Molla Halil oğlu Yaşar Efendi ibn-i Ali Vakfiyesi, H. 19 Za 1339, VGMA., df. 2165, s. 191, sr. 512; SŞS., df. 3213, V. 66.

³⁶⁴ Seyit Mustafa bin Seyit Yusuf Vakfiyesi, H. 3 R 1129, VGMA., df. 737, s. 206, sr. 81.

³⁶⁵ Kadızâde Mehmed Efendi b. Mehmed Ağa Vakfiyesi, H. 27 Z 1309, VGMA., df. 604, s. 150, sr. 204.

³⁶⁶ Havva Hoca Vakfiyesi, H. 21 L 1219, SŞS., df. 3171, V. 57.

³⁶⁷ Murad Kızı Fatma Hoca Kadın Vakfiyesi, VGMA., df. 2108, s. 182, sr. 64; SŞS., df. 3202, V. 82.

³⁶⁸ Akyılmaz, "Yönetici Sınıf Reaya Ayrımı", s. 221-271.

Tablo 7: Mesleği Tam Olarak Belli Olan Kalemiye Sınıfı Vakıf Kurucuları

Meslekler		Sayı
Askeri Sınıf – Kalemiye	Nüfus Memuru / Nüfus Memuru Yakını	0 / 1
	Gümrükçü / Gümrükçü Yakını	1 / 0
	Rüsumat Memuru / Rüsumat Memuru Yakını	0 / 1
	Veznedar / Veznedar Yakını	1 / 0
	Başkatip / Başkatip Yakını	1 / 0
	Mühürdar / Mühürdar Yakını	1 / 0
	Muhtar / Muhtar Yakını	1 / 0

D-Tarikat Ehli/Seyyid Vakıf Kurucuları

İlmiye sınıfından kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığı tarikat erbabının ve seyyidlerin vâkıflar arasında ayrı bir yeri vardır. Bu grup yönetici sınıfına dâhil olmamakla beraber, vergi vermemelerinden dolayı, reayadan ayrılmaktaydı. Vakıfları, şeyh, dede, derviş, halife, pir, sofular ile bunların yakınları kurmuşlardır.³⁶⁹ Kurulan bu vakıflar toplam vakıfların yüzde 2.42'sini oluşturmaktadır. Tarikat erbabından olup da Samsun'a da vakıf kuran Sadi Dergâhı şeyhlerinden el-Hacc Mehmed Efendi bin Halil iki adet vakfiyesi bulunmaktadır.³⁷⁰

II-REAYANIN KURDUĞU VAKIFLAR**A-Tüccar, Esnaf ve Çiftçi Vakıf Kurucuları**

Askeri sınıfın dışında kalan, tüm teb'a reaya sınıfı olarak adlandırılmıştır. "Reaya" terimi Müslüman ve gayr-i müslim köylü, zanaatkâr ve tüccar gibi vergiye tabi

³⁶⁹ Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s. 73.

³⁷⁰ Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, H. 22 Ş 1313, VGMA., df. 607, s. 105, sr. 167; ŞŞS., df. 3202, V. 6; H. 23 Z 1321, ŞŞS., df. 3207, V. 88.

bütün uyrukları ve unsurları ifade etmektedir.³⁷¹ Osmanlı Devleti'nin reaya sınıfını da ikiye ayırdığı görülmektedir. Bunlar şehirde ticaret yapmak ve zanaat işleriyle uğraşmak zorunda olan şehirliler ve köylerde mülkiyeti devlete veya vakfa ait topraklar üzerinde tarımla uğraşmak zorunda olan köylülerdir.³⁷²

B-Ayan Vakıf Kurucular

Sınıf içinde sayılması gereken diğer bir grup daha vardır ki, bunlar da yukarıda değindiğimiz gibi “ayanlar”dır. Bu grup 17. yüzyıldan itibaren toplumsal ve ekonomik şartların etkisiyle, kendiliğinden ortaya çıkmış ve gelişmiştir. 18. yüzyılın hemen başlarında vergilerin peşin para karşılığında iltizam usulü ile verilmesi, ayanlığın güçlenmesinde dönüm noktası olmuştur. Hazine adına vergi toplama görevini iltizam yoluyla ele geçiren bu kişiler, kendi bölgelerinde birer derebeyi olmuşlardır. Böylece şehirlerde hanlar, hamamlar, dükkânlar vb. gayri menkûllerle, köylerde çiftlikler ve büyük araziler alarak servet sahibi olmuş bir sınıf ortaya çıkmıştır.³⁷³

Samsun'da kurulan vakıflar içerisinde reaya sınıfı olarak tanımlanan sınıf diğer yukarıda saydığımız sınıflara oranla daha fazla vakıf kurmalarına rağmen nitelik yönünden askeri sınıfa mensup vakıf kurucuları gibi müessesât-ı hayriyye denilen ve günümüze kadar gelen kurumlardan oluşturamamışlardır. Bu Ortaylı'nın “Osmanlı toplumunda tüccar ve sanayici burjuvazi yoktur, bürokrat zengin vardır” tespitiyle örtüşmektedir. Kurulan iki yüz seksen dokuz vakıftan yüz altmışaltı tanesi reaya sınıfı tarafından oluşturulmuştur. Toplam kurulan iki yüz seksen dokuz vakfa oranı yüzde 57,43'tür.

³⁷¹ Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 164, Mehmet Öz, “Reaya”, **DİA**, c. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2007, s. 490, Akyılmaz, “Yönetici Sınıf Reaya Ayrımı”, s. 221-271.

³⁷² Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, s. 35.

³⁷³ Karagöz, **Haznedarzade Süleyman Paşa**, s. 11. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, Ankara, 1994; Yuzo Nagata, **Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, 1997.

Tablo 8: Mesleği Tam Olarak Belli Olan Reaya Sınıfı Vakıf Kurucuları

Meslekler		Sayı
Reaya	Nalbant / Nalbant Yakını	2 / 0
	Kalpakçı / Kalpakçı Yakını	0 / 1
	Kantarcı / Kantarcı Yakını	1 / 0
	Terzi / Terzi Yakını	1 / 0
	Tüccar / Tüccar Yakını	1 / 0
	Ayan / Ayan Yakını	1 / 0
	Rençber / Rençber Yakını	4 / 0
	Usta / Usta Yakını	0 / 1
	Katırcı / Katırcı Yakını	0 / 1
	Semerci / Semerci Yakını	0 / 1
	Kaptan / Kaptan Yakını	0 / 1
	Reis / Reis Yakını	0 / 1

Reaya mensup vakıf kurucularının büyük bir kısmının meslekleri vakfiyelerde belirtilmemiştir. Bir kısmının sadece isimleri yazılmıştır. Önemli bir kısmına “ağa” şeklinde hitap edilmiştir. Ağa tabiri, reaya sınıfı arasında köye göre daha büyük toprak ve sürü sahibi olan, hayrat yapımı imece denilen işlerde öncülük eden kişiler için kullanılırdı. Her ne kadar tanzimat sonrası köylerdeki ağalar kimi işlerde devlete yardımcı olmuş olsalarda bu durum klasik dönemdeki askeri sınıfa mensup ehl-i örfün tanımına uymamaktadır.³⁷⁴ Dolayısıyla reayanın bir parçası konumundadırlar.

C-Mesleği Belli Olmayan Vakıf Kurucular

Vakıf araştırmalarında, karşılaşılan sorunlardan bir tanesinde vakıf kurucularının mesleklerinin veya ünvanlarının bazı vakfiyelerde yazılmamış olması gelmektedir. Bu

³⁷⁴ Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s. 77.

tür belgelerde kurucuların sınıfı, unvanı, lakabı, mesleği veya statülerini ifade eden bilgiler kâtipler tarafından bilerek veya bilmeyerek yazılmamıştır. Vakfiyelerde mesleği belirtilmeyen kişiler sadece adı, babasının adı veya isimlerinin önünde el-hacc veya bayan, isimlerinin arkasında hanım veya hatun kelimesi eklenerek tanımlanmışlardır. Her ne kadar bu kurucuların mesleği belirtilmemişse de, mali bir yönü de olan hac ibadetini yerine getirmek o dönemde epey bir mali külfet gerektirdiğinden, bu kişilerin varlıklı, zengin kişiler olduğu anlaşılabilir. Yine hanım ve hatun olarak tanımlanan bayanların da toplumda saygın bir yere sahip oldukları söylenebilir. Bu belirtilen gruplar dışında isimlerinin önünde veya arkasında herhangi bir tanımlama yapılmayan sadece isim ve baba isimleri bulunanlar mevcuttur. Bu, mesleği belirtilmemiş vakıf kurucularını reaya sınıfı arasına katmak gerekmektedir. Çünkü vakfiyeleri incelediğimizde askeri sınıf içerisinde yer alan kişilerin vakfiyeleri ile mesleği belli olan reaya sınıfına mensup olan kişilerin vakfiyeleri arasında üslup farkı bulunmaktadır.³⁷⁵ Askeri sınıfın vakfiyeleri yazılarken daha özenli davranılmış ve süslü bir dil kullanılmıştır. Bu nedendir ki mesleği belirtilmemiş olan kişilerin reaya sınıfından olduğu kuvvetle muhtemeldir.

III-CİNSİYETLERİNE GÖRE VAKIF KURUCULARI

Samsun'da tespit edilen iki yüz seksen dokuz vakfiye kaydında üçyüz yedi vakıf kurucu ismi tespit edilmiştir. Bazı vakıflar birden fazla kişi tarafından müşterek olarak kurulmuştur. Tespit edilen kurucuların iki yüz on dördü erkek kurucu, seksen biri kadın, ikisi ise hem erkek, hem kadın ile birlikte, müşterek kurulmuştur.

³⁷⁵ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 135.

Tablo 9: Cinsiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları

Cinsiyet	Sayı	Oran %
Kadın	81	36,38
Erkek	224	72,96
Kadın-erkek birlikte	2	0,65
Toplam	307	100

Kurulan bu vakıfların yüzde 36,38 i kadın kurucu tarafından, yüzde 72,96'sı erkek kurucular tarafından, yüzde 0,65'i kadın ve erkek kurucular tarafından müşterek olarak kurulmuştur.

A-Erkek Vâkıflar

Osmanlı Devleti zamanında toplumsal hayatın getirdiği bir takım güçlükler ve sıkıntılar, devlet görevlerinde ve de çalışma hayatında erkeklerin daha ön planda olmalarına neden olmuştur.³⁷⁶

İncelediğimiz vakfiyelere göre Canik sancağına bağlı köy ve kasabalarda kurulan vakıfları oluşturan iki yüzyirmidört kişi erkektir. Bu kişilerin oranı yüzde 72,96'dır. Bu oran 17. yüzyıl Bursa'sı için yüzde 52,2 ve Adana'nın geneli için yüzde 63.54'tür. 18. yüzyıl Türkiye'si için bu oran yüzde 82.56'dır.³⁷⁷

Erkek kurucu isimlerine baktığımızda İslâm literatürünün topluma etkisi daha çok görülmektedir. Tespit edilen bu isimlerin en yaygın olanı yüzde 33,49 oranla Hazreti Peygamberin isimleri (Mehmed, Ahmed, Mustafa, Mahmud) ve onun ailesinin isimleri (Kasım, Abdullah, Abbas) görülmektedir. Hazreti Peygamberin ve ailesinin

³⁷⁶ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 138.

³⁷⁷ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 139.

isimlerinden sonra onun soyunu takip eden ehl-i beyt isimleri ikinci sırada yer almaktadır. Kurucuların yüzde 19,81'i ehl-i beyt isimlerinden (Ali, Hasan, Hüseyin) oluşmaktadır. Bu isimlerle birlikte Hazreti Peygamber ve yakınlarına ait isimlerin oran 53,3'e ulaşmaktadır. Bu oran ise vakıf kurucuların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu sıralamayı Kuran-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin isimleri takip etmektedir. Kurucu isimlerin yüzde 13,20'sini bu isimlerden (İsmail, Süleyman, İbrahim, İshak, İlyas, Yusuf, Salih, Nuh) oluşturmaktadır. Ehl-i beyt isimleri arasında geçen Ali isminin dışında dört halife isimleri (Bekir/Ebubekir, Osman, Ömer) kurucuların yüzde 7,54'ünü, bu sıralamayı 4,24 ile Türkçe -Durmuş, Tayfun, Beymirza, Siyavuş gibi- kurucu isimleri, yüzde 2,83 ile Allah'ın isim ve sıfatları, yüzde 2,35 ile abd kelimesi ile başlayan esmaü'l-hüsna isimleri, yüzde 2,35 ile hicri ay isimleri (Recep, Şaban), yüzde 0, 47 ile gayri müslim isimleri takip etmektedir. Kurucular arasında herhangi bir gruba girmeyen ve "diğer" ile belirtilenlerin oranı yüzde 13,63'tür. Bunlardan Talmestan, Lahun, Müset gibi Çerkez kökenli isimlerdir.

B-Kadın Vâkıflar

Osmanlı toplumunda aile yapısı ve o dönemde kadının sosyal hayattaki yeri hep tartışıla gelmiştir. Ancak bu tartışmalar bilimsellikten oldukça uzak, tamamen fikri ortaya atan kişinin dünya görüşü ile paralel olmuştur. Bu durumda bir fikri ortaya atan kişi, olayları kendi dünya görüşü çerçevesinde ele almış, buna karşılık olarak farklı düşünen kişi de kendi dünya görüşüne uygun bir anti tezle buna mukabelede bulunmuştur.³⁷⁸

Özellikle kadının mali tasarrufta bulunup bulunmadığı, eğer bulunmuşsa servetini hangi yolla elde ettiği merak uyandırmıştır. İncelediğimiz vakfiyelerde kadın vakıf kurucularının olması kadının mali tasarrufta bulunduğu ve servet edindiğinin göstergelerindedir. Çünkü bir şeyi vakfedebilmek için o şeye sahip olmak gerekmektedir. Peki, kadınlar bu servetleri nasıl elde etmişlerdir?

³⁷⁸ Muhammet Okudan, "XIX. Yüzyılda Mardin'de Aile Yapısı ve Kadının Sosyal Statüsü", **Bilim ve Kültür Sempozyumu**, Batman, 18-20 Nisan 2012, s. 879-890.

Osmanlı klasik döneminde kadınların servet edinebilecekleri başlıca dört yöntem bulunmaktaydı. Bunlar; aile bireylerinden birinin vefat etmesiyle kendisine miras intikal etmesi, herhangi bir şekilde kendilerine mal varlığı hibe edilmesi, nikah esnasında kendilerine ödenen mehir ve fiili olarak çalışmaları sayılabilir.³⁷⁹ İşte kadınlar sahip oldukları bu malları diledikleri gibi kullanma hakkına sahipti. Bunlardan bir kısmı da yukarıda değindiğimiz gibi Allah rızasını kazanmak için vakıf oluşturma yolunu seçiyordu. Samsun'da incelediğimiz vakfiyelerden 81'ini kadınlar oluşturmuştur. Bunun tüm vakıflar içerisindeki oranı yüzde 36,38'dir.

Osmanlı'da kadınların idari görev üstlendikleri ve bunun kayıt altına alındığı tek yer vakıflardır. Kadınlar vâkıfın talepleri doğrultusunda müteveli olabiliyordu.³⁸⁰ Müteveli ise vakıf işlerini idare edip yürüten kimsedir. Mesela Havva Hatun bint-i Mehmet kızı Dilmiyat Hatun bint-i Ahmed'i müteveli olarak atamış, yine Emine Hanım bint-i Bilal yengesi Emine Hanım ibnet-i İsmail'i müteveli olarak atamıştır.³⁸¹

İncelediğimiz vakfiyelerden yola çıkarak kadınların esas olarak üç şekilde vakıf kurduğunu tespit ettik. Birinci grupta, Ayşe bint-i Abdullah, Ulviye Hatice Hanım gibi tamamen hayri amaç doğrultusunda vakıf kuranlar bulunmaktadır.³⁸² Bu vâkıflar vakfettikleri mülkleriyle ilişkilerini tamamen kesmişler ve kendi aileleri dışından müteveli atamışlardır. İkinci grupta, miras veya mehir yoluyla sahip oldukları para, altın veya gayr-i menkûlleri, kolay işletebilmek, malların heba olmasının önüne geçmek için vakıf kuranlar oluşturmaktadır. Bunlara en güzel örnek Şirin Hatun bint-i Abdullah ve Hasene Şah Kadın bint-i Abdullahtır.³⁸³ Şirin Hatun vakfiyesinden anlaşıldığı üzere kendisine miras yoluyla düşen bir ekmekçi fırını vakfetmiştir. Fırının işletilmesiyle elde edilecek gelirden kendisi ve kardeşi için hatim yapılmasını, fazla kalan paranın tarafına verilmesini talep etmiştir. Bir kadın olarak fırın işletmenin ne denli zor olduğu

³⁷⁹ Saadet Maydaer, "Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, XV, 2, s. 365-381.

³⁸⁰ Muhammet Okudan, "Osmanlı'nın Son Yüzyılında Vakıf Kuran Kadınlar", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, 31, s. 267-277.

³⁸¹ Havva Hatun bint-i Mehmed Vakfiyesi, H. 2 Za 1307, VGMA., df. 615, s. 92, sr. 11; Emine Hanım bint-i Bilal Vakfiyesi, H. 3 Za 1340, VGMA., df. 1993, s. 141, sr. 149; SŞS., df. 3213, V. 121.

³⁸² Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 171, V. 13; SŞS., df. 3179, V. 2; Hatice Ulviye Hanım Vakfiyesi, H. 29 Ca 1298, VGMA., df. 589, s. 105, sr. 189.

³⁸³ Şirin Hatun Vakfiyesi, H. 25 L 1246, SŞS., df. 3172, V. 57; Hasene Şah Kadın bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ra 1275, VGMA., df. 610, s. 73, sr. 101; SŞS., df. 3180, V. 17.

düşünüldüğünde vakıf yaparak hem hayır yapmış oluyorsunuz hem de dükkânınızı işletmiş oluyorsunuz. Böylece vakıf kurumu sayesinde iki taraflı kazanmış oluyorsunuz. Üçüncü grupta ise Abdurrahman Ağa zevcesi Fatma Hatungibi ellerindeki cüz'i miktar parayı, kendileri öldükten sonra ruhlarına Kur'an okunması için vakfeden kadınlar bulunmaktadır.³⁸⁴ Bu vakfiyeler incelendiğinde diğer para vakıflarına göre oldukça az miktarda parayı vakfettikleri görülmektedir. Bu vakıflarda tamamen hayri amaç doğrultusunda oluşturulmuştur.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Kadın vakıf kurucuları tilavet vakıfları ve cami ve medreselerin aydınlatılmasına yönelik vakıflar kurdukları tespit edilmektedir.

Kadın kurucu isimleri erkek kurucu isimleri ile paralellik arz etmektedir. Kadın kurucu isimlerinin yüzde 52,70'i Hazreti Peygamberin aile, eş ve kızlarının isimlerinden oluşmaktadır. Bu isimler günümüzde de yaygın olarak kullanılan Fatma, Ayşe, Hatice, Emine'dir. Bu sıralamayı Türkçe isimler (Akgül, Maviş, Dudu, Yasemin,) yüzde 14,86 oran ile takip etmektedir. Esmâü'l-hüsna'nın müennes isimleri olan Alime, Bakiye, Zekiye gibi isimler kurucuların yüzde 8,10'unu, Kuran-ı Kerim'de geçen peygamberlerin yakınlarının isimleri yüzde 6,75'ini, herhangi bir gruba girmeyen kurucu isimleri ise yüzde 17,56'sını oluşturmaktadır.

IV. DİNİ MENSUBİYET AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI

-Müslüman ve Gayr-i Müslim Vâkıflar

Vakıflar kurulurken verilecek hizmetler açısından insanların dinlerine, dillerine, ırklarına bakılmaksızın faydalanması şart koşulmuştur.

³⁸⁴ Abdurrahman Ağa Zevcesi Fatma Hatun Vakfiyesi, Tarihsiz, SŞS., df. 3173, V. 52.

Tablo 10: Dini Mensubiyet Açısından Vakıf Kurucuları

Dini	Sayı	Oran
Müslümanlar	288	% 99,65
Gayr-i Müslimler	1	% 0,35

Bu nedenle toplumun Müslüman olan cemaati tarafından oluşturulan vakıflardan gayr-i Müslimler de faydalanabilmekteydi. Aynı şekilde bazı gayr-i müslimler de Müslümanların faydalanacağı vakıflar oluşturabilmekteydi. Canik sancağına baktığımız zaman iki yüz seksen dokuz vakfiyeden sadece bir tanesi gayr-i müslimler tarafından oluşturulmuştur. Samsun Pazar Mahallesi'nde Yuvani veledi Yorgi veledi Todor bir dükkânını vakfederek Haçerli Mahallesi'nde bulunan iki çeşmenin bakım ve onarımına şart koşmuştur.³⁸⁵

³⁸⁵ Yorgi veledi Todor Vakfiyesi, H. 25 N 1331, VGMA., df. 2165, s. 165, sr. 477.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAMSUN VAKIFLARININ GELİR KAYNAKLARI

Osmanlılar'da devletin temel görevi ülkede güvenliği, toplumun refahını ve huzurunu sağlamak olarak belirlenmişti. Devlet, günümüzde temel görevleri arasında yer alan su getirilmesi, yolların ve okulların yapılması, köprü inşası gibi konularla doğrudan ilgilenmezdi. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nde inşaat ve bayındırlık alanında hizmet veren bir birim bulunmaktaydı. Bu birime bağlı olarak da her beylerbeyliğinde bir tane mimar görev yapmaktaydı. Bu mimarlar gerek gördüklerinde veya merkezden emir aldıklarında yerel ustalar ve işçilerle beraber kaleler, köprüler, camiler, vb. diğer kamu binalarını tamir ederdi veyahut inşa ederdi.³⁸⁶

Ancak gerek vakıfların yaptırmış olduğu eserler olsun gerekse devletin yaptırmış olduğu eserler olsun bakımlarının karşılanması halkın yaptırmış olduğu çarşı, dükkân, hamam bedesten gibi ticari yapılardan karşılanıyordu. Bunların yanında menkûl vakıfları da bu bakımların sağlanmasında önemli bir yer tutuyordu.³⁸⁷

Osmanlı Devleti bazı şehirlerde sembolik olarak cami ve medrese gibi kurumlar inşa ediyordu. Dolayısıyla devlet kamu yararı olacak birçok şeyi dini hayrattır diyerek özel vakıflara bırakıyordu.³⁸⁸

Vakıf çalışmalarında, gelirlerin kaynağını belirlemek vakfin ve bulunduğu bölgenin ekonomik yapısını ortaya koymada önemli bir etkidir. Aynı zamanda kurulan vakfin büyüklüğü, gelirinin azlığı veya çokluğu ile ilgili tahmin yürütmeyi sağlar. Dolayısıyla, vakıfların gelir kaynaklarının türü, miktarı ve getirisi, vakıf sahibinin sosyal ve ekonomik durumunu, vakfin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.³⁸⁹ Bu tespitlerle vakıf kurucusunun sosyal, ekonomik yapısını belirlemek de mümkündür.

³⁸⁶ Halil İnalçık, "Devlet Gelirleri ve Harcamalar", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil İnalçık, Donald Quataert, (ed.), İstanbul: Eren Yayınları, 2000, s.93-145

³⁸⁷ İnalçık, "Devlet Gelirleri", s. 93-145

³⁸⁸ İnalçık, "Devlet Gelirleri", s. 93-145.

³⁸⁹ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 61.

İncelenen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki ve Samsun Şer'iyeye Sicillerindeki Samsun'la alakalı vakfiyelerin büyük bir kısmı menkûl olan para vakıflarıyla alakalıdır. Bunun dışında arazi, dükkân, ev, hamam vb. vakfiyelere de rastlanılmaktadır. Bu bölümde Samsun'da kurulan vakıfların gelir kaynaklarının neler olduğu, hangi menkûl ya da gayr-i menkûllerin vakfedildiği konusu detaylandırılacaktır.

I-GAYR-İ MENKÛLLER

Gayr-i menkûl isminden de anlaşılacağı gibi, taşınması imkân dâhilinde olmayan her türlü mal ve mülkü ifade etmektedir. İslâm hukukuna göre akarlara bazı şartlar aranmaktadır. İslâm fikhının sistemleştirildiği ilk zamanlarda mevkûfun geliri devamlılık özelliği taşıyan, vâkıfın tam mülkiyeti ve kullanma hakkı bulunan gayr-i menkûller olması gerekmektedir.³⁹⁰ Samsun'da 278 tane gayr-i menkûl gelir getirmek üzere vakfedilmiştir.

A-Meskenler

İçinde oturlan iskân olunan yer anlamına gelen meskenler, gelir getiren gayr-i menkûller oldukları için vakfedilmişlerdir. Vakfiyelerde genel olarak dört tip meskenden bahsedilmektedir. Bunlar, menziller, saraylar, yalılar ve hâne de denilen odalardır. Her ne kadar Arapça olan menzil, beyt, dâr ve Farsça bir kelime olan hâne kelimeleri eş anlamda kullanılabilecekse de vakfiyelerde, bu kelimelerin seçimi ve kullanımını evlerin büyüklüğü ve özelliklerine göre değişmektedir. Mesala menzil imar görmüş belli bir lükse sahip ikamete mahsus yer konak anlamına gelirken hâne ise daha küçük ev anlamında kullanılmaktadır.³⁹¹ Samsun'da vakıf edilen meskenler arasında menzil, hâne, oda ve hücre olmak üzere dört değişik mesken tipi bulunmaktadır.

³⁹⁰ Yediyıldız, "Vakıf", *DİA*, c. 42, s. 154.

³⁹¹ Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, s. 107.

Tablo 11: Samsun’da Vakfedilen Meskenler

Meskenler	Sayı	Oran %
Menzil ve Haneler	32	
Odalar	15	
Toplam	47	100

Samsun’da mesken olarak en fazla o dönemde menzil ve hâne denilen ev vakfedilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Samsun nüfusundaki hareketliğe rağmen oda ve hücre vakıflarının az olması dikkat çekicidir.

1-Evler

İncelenen vakfiyelerde evlerle ilgili olarak menzil ve hâne kelimeleri kullanılmıştır. Menzil kelimesi birden fazla odası olan evler için kullanılırken³⁹², hâne kelimesi için ya bir tanımlama yapılmamış ya da alt katta bir oda üst katta bir oda şeklinde yazılmıştır.³⁹³ Menziller genellikle bahçe içerisinde iki kat üzere inşa edilmiştir. Bu yapılarda alt kat ve üst kat odalar, mutfak, tuvalet, hamam, kiler, çamaşırhane, ahır, çeşme gibi bölümler bulunurdu.³⁹⁴ Sadece bir vakfiyede üç katlı bir evden bahsedilmiştir.³⁹⁵ Bazı evler ise dükkân, mağaza, kahvehane gibi ticarethanelerin üzerlerine inşa edilmiştir.³⁹⁶

³⁹² Zeynep Hatun bint-i Ali Vakfiyesi, H. 3 R 1273 (M. 17 Aralık 1856), ŞŞS., df. 3173, V. 24; Hacı Alioğlu Ali bin Hasan Vakfiyesi, H. 9 M 1316 (M. 30 Mayıs 1898), VGMA., df. 593, s. 181, sr. 175; ŞŞS., df. 3204, V. 2.

³⁹³ Ahmet Reisoğlu el-hac Mustafa Vakfiyesi, H. 8 Ca 1306 (M. 10 Ocak 1889), ŞŞS., df. 3198, V. 6; Ayşe Hanım bint-i İbrahim Efendi Vakfiyesi, H. 1 M 1227 (M. 16 Ocak 1812), ŞŞS. df. 3171, V. 65

³⁹⁴ Piripakzade Ahmed Efendi Vakfiyesi, H. 19 L 1303 (M. 21 Temmuz 1886), ŞŞS., df. 3197, V. 28; Rukiye Hatun ibnet-i Mehmed Vakfiyesi, H. 30 M 1310, ŞŞS., df. 3201, V. 32-33; İffet Hanım Bint-i Tokadi Vakfiyesi, H. 14 Ş 1314, ŞŞS., df. 3202, V. 13.

³⁹⁵ Hacı Alioğlu Ali bin Hasan Vakfiyesi, H. 9 M 1316 (M. 30 Mayıs 1898), VGMA., df. 593, s. 181, sr. 175; ŞŞS., df. 3204, V. 2.

³⁹⁶ Zeynep Hatun bint-i Ali Vakfiyesi, H. 3 R 1273 (M. 17 Aralık 1856), ŞŞS., df. 3173, V. 24; Hazine dârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

Tablo 12 : Vakfedilen Evlerin tasarruf Yöntemleri

Ev Tasarruf Tipi	Sayısı
Kirası	28
Oturma Hakkı	2
Satılması	1
Oturma Hakkı Veya Kirası	1

Samsun'da toplam otuz iki tane ev vakfedilmiştir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 6,83'dür. Bu evlerden yirmi sekiz tanesi kiraya verilerek elde edilen parayla vâkıfın şart koştuğu hizmetlerin yerine getirilmesi istenmiştir. İki tane evin oturma hakkı vakfedilmiştir. Bunlardan biri Yalı Camii imamına, diğeri ise vâkıfın mütevellisine bugünkü anlamda lojman olarak tahsis edilmiştir. Bir vâkıf ise vakfettiği evinin öncelikli olarak çocuklarının oturmasını tahsis etmiş, şayet oturmazlar ise kiraya verilip gelirinin kendi belirttiği şartlar doğrultusunda harcanmasını istemiştir. Bir ev ise satılarak elde edilen paranın köy odasının ihtiyaçları için harcanması şart koşulmuştur.

Vakfedilen evlerin otuz tanesi yarı ailevi, iki tanesi hayri vakıf amacına yöneliktir. Bu da evlerin miras yoluyla bölünüp parçalanmasının önüne geçilmek istendiğinin bir göstergesidir. Mesela Koçoğlu İbrahim Ağa bin Süleyman iki katlı evini vakfettiğini, oturma hakkının öncelikli olarak çocuklarına verdiğini, şayet oturmaz iseler kiraya verilip geliriyle öncelikli olarak evin bakım onarım işlerinin yapılmasını, daha sonra birkaç caminin aydınlatılması için yağ alınmasını şart koşmuştur. Geri kalan meblağın mütevelliyeye yani kendisine iade edilmesini istemiştir.³⁹⁷ Bakıldığında evlerin otuz bir tanesi mahallelerde bulunmaktadır. Bir tanesinin yeri belirtilmemiştir. Evlerinin çoğunun kiraya verilmesi, arz talep dengesi de göz önüne alındığında, Samsun şehir merkezinin kırsaldan ya da diğer şehirlerden göç aldığını göstermektedir. Göçle beraber

³⁹⁷ Koçoğlu İbrahim Ağa bin Süleyman Vakfıyesi, H. 1 Z 1320, VGMA., df. 2108, s. 49, sy. 55; SŞS., df. 3207, V. 17.

ortaya çıkan konut sorunu bu vakıf evler aracılığıyla karşılanmaya çalışıldığı da söylenebilir.

2-Odalar

Odalar, 17. yüzyıldan sonra şehirlere yığılan işsiz ve bekâr insanların gündüzleri çeşitli işlerde çalışarak, geceleri kira karşılığında içinde barındığı yerlerdir.³⁹⁸

Samsun'da beş vâkıf onbeş tane oda vakfetmiştir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 3,20'dir. İncelenen vakfiyelerde odalar genellikle mağaza ve dükkânların üst katlarında buldukları tespit edilmiştir. Vakfedilen onbeş odadan dört tanesi dükkân üstü olarak ifade edilirken bir tanesinin bakkal dükkânı üstünde olarak ifade edilmiştir. On oda ise hangi şekilde inşa edildiği belirtilmeden hangi amaçla inşa edildiği yazılmıştır. Odaların genellikle ticarethanelerin üstkatlarında inşa edilmesi şehir dışından gelen kişilerin gündüzleri bu işyerlerinde çalıştıktan sonra geceleri bu odalarda kaldıklarını düşündürmektedir. Vakfedilen on beş odadan on tanesi müessesât-ı hayriye olup, sofiler, abidler ve zahidlerin kalması için tahsis edilmiştir. Beş oda ise kiraya verilmek üzere vakfedilmiştir.

B-Zirai Alan ve İşletmeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönemde üretim kaynaklarının en önemlisi olan olan zirai alan ve işletmeler, aynı zamanda vakıf kurumlarına düzenli gelir sağlayan gayr-i menkûllerin ilk sırasında yer almaktaydı.³⁹⁹ Samsun vakıflarına gelir sağlayan tarım işletmeleri, kırsal alanda arazi, tarla, köy vb, şehirde ve yakın çevresinde ise bağ, bahçe, bostan ile bunların müstemilatı konumundaki ahır, samanlık, sergen, çeltik dingini, ağaçlar gibi unsurlardan oluşmaktaydı. Bu zirai alan ve işletmeler genellikle kiraya verilmiş, bazılarının mahsulatı ve gallesi getiri olarak vakfa konu olmuştur.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatı", s. 170.

³⁹⁹ Yedi yıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 95.

⁴⁰⁰ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 70.

1- Araziler ve Mezralar

Araziler, vakfiyelerde genellikle yerleşim yerleri arasında kalan bazen köylerle, bazende nehir ve ırmakla sınırlanan geniş tarlalardır. Mezra ise yerleşim yerlerinden daha uzak yerlerde bulunan tarıma elverişli tarlalardır. Bu tabir terk edilmiş bir köy için kullanılacağı gibi tarıma yeni açılmış tarlaları ifade etmek içinde kullanılmaktadır.⁴⁰¹

Samsun'da sekiz vâkif çeşitli miktarlarda arazi vakfetmiştir. Bunlar Taceddinoğlu Hasan Bey bin Arslan Bey, kardeşi Mehmet Yavuz Bey bin Arslan Bey, Arnavud Ali Bey, Mehmet Bey bin Bali Bey, Seyyid Mustafa bin Seyyid Yusuf, Hazinedârzâde Süleyman Paşa, Abdullah Paşa ve Mehmed Bey ibn-i Ahmed Beydir. Mezra olarak ise Hazinedârzâde Süleyman Paşa sekiz tarla vakfetmiştir. Hasan Bey bin Arslan Bey ve Mehmet Yavuz Bey bin Arslan Bey mahsulatın satılması ile elde edilecek paranın şart koştukları hizmetlere harcanması istemiştir. Diğer beş vâkif ise arazilerin kiralanmasını ve elde edilecek para ile şart koşulan hizmetlerin yerine getirilmesini talep etmiştir. Bir arazi ise müessesât-ı hayriye olarak vakfedilmiştir. Mehmet Bey ibn-i Ahmed Bey arazisinin Uzgur köyü halkı tarafından mera olarak kullanılmasını şart koşmuştur.⁴⁰²

Bu sekiz vâkif askeri sınıfa mensup kişilerdir. Yedi tanesi seyfiye sınıfına mensup vakıf kurucuları tarafından kurulmuşken bir vakıfta vergiden muaf oldukları için askeri sınıf içerisinde değerlendirilen seygidler tarafından kurulmuştur. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 1,70'dir.

2-Arsalar

Arsalar, vakfiyelerde inşaata tahsis edilmiş, şekli ve boyutları belirlenmiş toprak parçalarından birisiydi. Vakfiyelerde, bir arsa tabiri söz konusu olduğu zaman, bu arsa üzerinde bir tek bina inşa edebilecek tek bir parsel anlamına gelmemekteydi.⁴⁰³

⁴⁰¹ Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s. 136.

⁴⁰² Arnavud Ali Bey Vakfıyesi, H. 1 N 925(M. 27 Ağustos 1519), VGMA., df. 593, s. 98, sr. 92

⁴⁰³ Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 98.

Arsalar vakıflarca kiraya verilebilir ve bu arsa üzerine kiralayan kişi tarafından bina kurulabilir ya da buraları çeşitli amaç için kullanabilirlerdi.⁴⁰⁴

Samsun'da dört tane arsa vakfi tespit edilmiştir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 0,85'dir. Bunlardan bir tanesi müessesât-ı hayriye kabilinden olup, Ayşe Hanım bint-i Abdullah tarafından satın alınarak mektep yapılmak üzere vakfedilmiştir.⁴⁰⁵ Bir tanesi Seyyid Kutbiddin vakfına aittir. Vakfiyesinden anlaşıldığına göre atıl duran bu arsa günümüzdeki kat karşılığı sistemine benzer bir usulle han inşa etmesi için bir esnafa verilmiş, esnafta karşılığında handan elde edilecek gelirden vakfa pay ayırmıştır. Böylece atıl duran arsa bu şekilde ekonomiye kazandırılmıştır.⁴⁰⁶ Diğer iki arsa ise kiralanmak üzere vakfedilmiştir. Arsalardan bir hayri, üç tanesi yarı ailevi vakıf statüsündedir.

3-Bağ, Bahçe ve Bostan

Üzüm, nar, incir ve narenciye vb. meyvelerin yetiştirildiği genellikle birkaç dönümden oluşan tarlalara bağ,⁴⁰⁷ şehir içinde veya çevresinde bulunan meyve ağaçlarının veya süs bitkilerinin yetiştirildiği genellikle etrafı çevrilmiş yerlere bahçe,⁴⁰⁸ genellikle bahçelerin yanında bahçelerle aynı genişliğe sahip, sebze ekimi için ayrılmış, taş duvarlarla, nadiren ağaçlarla çevrilmiş yerlere ise bostan denmekte idi.⁴⁰⁹

Samsun'da bir tane bağ vakfi kurulmuştur. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 0,21'dir. Bağın mahsulatından önce oşür vergisinin verilmesi daha sonrada kalanının satılarak vakfın şartları doğrultusunda harcanması istenmiştir.⁴¹⁰ Bağ vakfının bir tane olması günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da üzüm nar incir narenciye gibi meyvelerin ticari olarak Samsun'da yetiştirilmediğini göstermektedir.

⁴⁰⁴ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 71.

⁴⁰⁵ Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; ŞŞS., df. 171, V. 13; ŞŞS., df. 3179, V. 2.

⁴⁰⁶ Nalbant Ali Usta Vakfiyesi, H. 23 S 1267, ŞŞS., df. 1753, V. 22.

⁴⁰⁷ Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s. 134.

⁴⁰⁸ Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 98- 99.

⁴⁰⁹ Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 99.

⁴¹⁰ Mehmed Efendi bin Abdullah Vakfiyesi, H. 23 R 1261, VGMA., df. 581/1, s. 248, sr. 249.

Bahçe olarak Samsun'da sekiz tane vakıf kurulmuştur. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 1,70'dir. Genel olarak bakıldığında bahçe ifadesi geçen vakıf sayısı fazla olmasına rağmen bunların birçoğu evlerle birlikte vakfedildiği için burdaki değerlendirme kısmına alınmamıştır. Vakfedilen bahçelerden sadece bir tanesinde ağaçların elma, armut ve ceviz bahçesi olduğu belirtilmiş, iki tanesi meyveli, meyvesiz ağaçlarıyla birlikte bahçe olarak tanımlanmış, geri kalan beş tanesi ise bahçe olarak ifade edilmiştir. Bahçelerden bir tanesi satılarak elde edilen parasıyla bir köprü yapılması şart koşulmuştur. Vakıflardan bir tanesi hayri, yedi tanesi ise yarı ailevi tasarrufa şart koşulmuştur.

Samsun'da kurulan vakıfların üç tanesi bostan vakıf olup, tamamı kiralanmak üzere vakfedilmiştir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 0,64'dür. Üç bostan vakfıda yarı ailevi olarak tasarrufa şart koşulmuştur.

4-Çiftlikler

Çiftlikler, büyüklük olarak bir çift öküz ile işlenebilen toprak veya kapsadığı tarlalar bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir köylü ailesinin tarım arazisi olarak ifade edilebilmekte isede⁴¹¹ halk arasında, çiftlik tabiriyle, üzerine inşa edilmiş binaları, içindeki hayvanları, ekim için kullanılacak tohumları, toprağı işlemek için lüzumlu çift aletlerini ve diğer malzemelerini kapsayan bir toprak parçası anlaşılmaktaydı.⁴¹²

Samsun'da bulunan vakıf çiftlikler 19. yüzyılda kurulmuş olup toplam on dört tanedir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 2,99'dur. Bunlardan Kurşunlu Çiftliği, Sarı Pören Çiftliği, Bombat Çiftliği, Ordubaşı Çiftliği, Yeni Çiftlik, Derbend Çiftliği, Haddâdî Çiftliği, Sepetlü Çiftliği, Narlı Çiftliği, Hazinedârzâde Süleyman Paşa tarafından⁴¹³, Eğri Ceviz Çiftliği, Üçpınar Çiftliği, Ellez Köyü Çiftliği,

⁴¹¹ Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s.140,141

⁴¹² Yedi yıldız, XVIII. Yüzyıl'da Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s.100-101.

⁴¹³ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

Alaylu Çiftliği, Kaderi Çiftliği ise Hazinedârzâde Abdullah Paşa ⁴¹⁴ tarafından vakfedilmiştir.

İki vakfiyede de sadece çiftliklerin adı geçmekte olup buralarda nelerin üretildiği hayvancılığın yapılıp yapılmadığı, üretim araçlarının neler olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfiyelerine bakıldığı zaman çok büyük arazilere sahip olduğu görülmektedir. İki vâkıfta askeri sınıfa mensup olup Trabzon valiliği yapmıştır. Çiftliklerin gallesi ve kirası yarı ailevi tasarrufa şart koşulmuştur.

5-Değirmenler

İncelenen dönemde sanayi tesisi diyebileceğimiz bugünkü un ve yem fabrikalarının ilkel hali olan değirmenler o dönem için önemi büyük ekonomik birer kuruluşlar olmuşlardır. Halkın büyük bir kısmı bizzat kendi ürettikleri buğday ve mısırı un ve hayvan yiyeceği yapmak gayesiyle hemen hemen her köyde var olan değirmenlere getirerek öğütüyorlardı. Bu değirmenlerin bir kısmı imparatorlukta bulunan diğer bazı ticari ve iktisadi kuruluşlar gibi bazı müessesât-ı hayriyeler yararına vakf edilebiliyorlardı.⁴¹⁵

Tablo 13: Samsun'da Vakfedilen Değirmenler

Yer	Sayı	Göz	Cins	Özelliği
Samsun Kazası	2		Değirmen	
Ökse Kazası	1	2	Değirmen	-
Ahurlu Karyesi	1	2	Değirmen	-
Akçey Kazasına tâbi Saray Karyesi	1	2	Su değirmeni	-
Narlı Çiftliği	1	Bir bab	Asiyab	İki taş devr eder
Yenice Köy	1	2	Değirmen	-

⁴¹⁴ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁴¹⁵ Yedi yıldız, XVIII. Yüzyıl'da Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 111.

Samsun	1		Taş değirmeni	-
--------	---	--	---------------	---

Bakıldığı zaman Samsun'da sekiz adet değirmen vakfedilmiştir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 1,70'dir. Yaygın bir ticari işletme oldukları düşünüldüğünde bu sayı oldukça azdır. Vakfiyelerde Bursa ve diğer bazı şehirlerde olduğu gibi atla çalışılan değirmenlerden bahsedilmemektedir. Muhtemeldirki bu değirmenlerin tamamı su ile çalışmaktadır. Değirmenlerin tamamı yarı ailevi tasarrufa şart koşulmuştur.

6-Köyler

Vakıf akarları arasında karye adıyla tanımlanan köyler, genellikle padişahlar ve onların gözdeleleri, yakınları veya fatih aileler tarafından, bütün müstemilatıyla, yani "meskenleri, tarlaları, çayırları, ağaçları, kuyuları, menbaaları, nehirleri, vadileri, tepeleri, kırları ve bütün hak ve hukukuyla" vakfedilmiştir.⁴¹⁶ Vakıf belgelerinde üç adet vakfiyede toplam on dört tane köy vakfedilmiş olup, toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 2,99'dur. Vakfedilen köyler şunlardır: Çarşamba'da Koruyucu ve Kayalı ve Yavaşbey ve Tekinci ve Birkat⁴¹⁷ ve Bate Köyü,⁴¹⁸ Bafra'da Belalanı, Çelikalanı, Gergialanı, Erikalanı ve Boyalı Köyleri ve Kavak Nahiyesinde Karacalar, Sırık, Karayusuflu, Karantu Köyleri ve arazinin tamamı"dır.⁴¹⁹

Samsun'da vakfedilen bu sekiz köy bütün müstemilat ve haklarıyla vakfedilmiştir. Vakıfların mahsülünden ve kirasından ikisi hayri olarak, diğerleri yarı ailevi olarak tasarrufa şart koşulmuştur. Köy vakfedenlerin tamamı askeri sınıfa mensup olup iki tanesi seyfiyye bir tanesi ise seyyidler sınıfına mensuptur.

⁴¹⁶ Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 101.

⁴¹⁷ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, SŞS., df. 3172, V. 29.

⁴¹⁸ Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

⁴¹⁹ Seyit Hacı Mustafa bin Seyit Yusuf Vakfiyesi, H. 3 R 1129, VGMA., df. 737, s. 206, sr. 81.

7-Ahır, Samanlık ve Harman

Tarım alanlarının bulunduğu yerlerde ya da şehir merkezlerinde hanların veya evlerin altında ya da bitişiğinde hayvanları bağlamak için yapılan yerlere ahır, bunlara verilmek üzere yem ve samanların konduğu yere de samanlık denilmektedir. Samsun'da 19. yüzyılda kurulan vakıflardan ikisi ahır ile birlikte samanhaneye⁴²⁰ ve bir tanesinde harman ve sergeniyle birlikte samanlık⁴²¹ olmak üzere üç samanlık, iki ahır ve bir harman yeri vakfedilmiştir. Tamamı sahih olup bir samanlık ve bir harman yeri hayri olarak vakfedilmiş geri kalanlar ise kirasından yarı ailevi olarak tasarrufa şart koşulmuştur. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 1,28'dir.

8-Ağaçlar

Ağaçlar meyvelerinin satışından elde edilecek gelir, akar olarak vakıflara bağlanmıştır. Samsun'da üç tane meyve bahçesi ve endüstriyel bitki ya da ağaç olarak tanımlayabileceğimiz on altı adet zeytinlik vakfedilmiştir. Meyve ağaçlarından sadece bir tanesinde meyvelerin hangi ağaçları ihtiva ettiğinden bahsedilmiştir. Diğer iki tanesi sadece meyve ağacı olarak ifade edilmiştir. Bunlar elma ağaçları, ceviz ağaçları ve armut ağaçlarıdır.⁴²² Zeytinlikler ise bir kıt'a, yüz elli adet,⁴²³ elli yedi dip⁴²⁴ gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Samsun'da toplam on dokuz adet ağaç vakfı oluşturulmuştur. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 4,05'dir. Ağaç vakıflarının tamamı sahih olup, hasılatından ve kirasından altısı hayri, on üçü yarı ailevi olarak tasarruf şart koşulmuştur.

Özellikle değinilmesi gereken konu ise zeytin ağaçlarının vakfedilmesidir. Günümüzde Samsun'da zeytin yetiştiriciliği yapılmamaktadır. Ancak vakfiyelerden anlaşıldığına göre zeytinciliğin 20. yüzyıla kadar Samsun'da yaşayan insanların önemli bir gelir kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Bu vakfedilmiş olan zeytinliklerden anlaşılmaktadır.

⁴²⁰ Gümüle Feyzullah bin Osman Vakfıyesi, H. 2 M 1287, ŞŞS., df. 3187, V. 23;Koroğlu Hüseyin bin Ahmed Vakfıyesi, H. 15 S 1318, ŞŞS., df. 3205, V. 16; VGMA., df. 2165, s. 236 sr. 554.

⁴²¹ Sündüs İbrahim Ağa Vakfıyesi, H. 1221, ŞŞS., df. 3171, V. 2.

⁴²² Hatip Mehmed bin Mustafa Vakfıyesi, H. 1 N 1274, ŞŞS., df. 3173, V. 26.

⁴²³ Ayşe bint-i Numan Vakfıyesi, H. 30 N 1123, VGMA., df. 582, s. 150, sr. 100.

⁴²⁴ Müderris Hasan Efendi Vakfıyesi, H. 13 R 1216, ŞŞS., df. 3171, V. 57.

9- Hayvanlar

İncelediğimiz vakfiyeler arasında sadece bir tane hayvan vakfı bulunmaktadır. Sündüs İbrahim Ağa köy odasına iki karasığır öküzünü vakfetmiştir.⁴²⁵

C-Ticari Yapılar ve İşletmeler

Vakfa konu olan gelir getirici unsunlardan bir tanesinde ticari yapılar ve işletmelerdi. Bunlarda Samsun’da çeşitli amaçlara yönelik olarak vakfedilmişlerdir.

1-Dükkânlar

Dükkânlar, esnaf ve küçük zanaat sahiplerinin imalat veya satış yaptıkları iş yerleridir.⁴²⁶ Bugün olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da dükkânlar getirisi açısından değerli birer gayrimenkûl olarak görülmüştür. Özellikle o dönemde belli meslek gruplarının belli yerlerde bulunma zorunluluğu, bugün olduğu gibi herhangi bir yere rast gele ticarethane açılmaması, dükkânların değerlerini daha da artırmıştır.

Samsun’da kurulan iki yüz seksen dokuz vakfiyeden toplamda yüz otuz altı tane dükkân vakıflara gelir getirmek üzere vakfedilmişlerdir. Bunların otuz altısı Hazinedârzâdelere aittir. Toplam vakfedilen 468 tane menkûl ve gayr-i menkûl içerisindeki oranı yüzde 29,05’dir. Aşağıdaki tabloda vakıf dükkânlarının âdeti yazılmış ve türleri belirtilmiştir.

Tablo 14: Samsun’da Vakfedilen Dükkânların Sayısı ve Türleri

Cins	Sayı	Oran %	Özellikleri
Dükkân	59		Biri iki kapılı
Çamaşırhane	3		
Bakkal Dükkânı	12		

⁴²⁵ Sündüs İbrahim Ağa Vakfiyesi, H. 1221, ŞŞS., df. 3171, V. 2.

⁴²⁶ Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s. 159.

Kahvehane	10		
Nalbant	1		
Mağaza	14		
Ekmekçi Dükkânı	3		
Kasap Dükkânı	3		
Berber Dükkânı	4		
Boya Dükkânı	7		
Tahmisci Dükkânı	1		
Demirci Dükkânı	3		
Yemişçi Dükkânı	1		
Kebapçı Dükkânı	1		
Semerci Dükkânı	1		
Bezzistan	1		26 dolaba müştemil
Attar Dükkânı	2		
Çubukçu Dükkânı	5		
Kapan-1 dakik	1		
Şemiğhane	1		
Kalaycı Dükkânı	1		
Hallaç Dükkânı	1		
Çilingir Dükkânı	1		
Toplam	136		

Bakıldığı zaman vakıflar çok çeşitli iş alanlarında dükkânlarını vakfettikleri görülmektedir. Bu dükkânlardan elde edilecek gelirlerle başta cami ve medrese giderleri olmak üzere hatim yapılması, mevlid okunması, kurban kesilmesi, yazın soğuk su dağıtılması gibi çeşitli şartlar koşulmaktadır. Bu vakfiyelerden ayrıca o dönem şehirde hangi meslek gruplarının olduğu, şehrin ticaret merkezlerinin nereler olduğu gibi konularda bilgi elde edebilmemize olanak sağlamaktadır. Gerek askeri sınıf gerekse reaya sınıfı çeşitli dükkânlar vakfetmişlerdir. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi aşağıda verilecektir.

2-Ekmek Fırınları

Ekmek fırınları bugün olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da ekmek, pide gibi mamullerin yoğrulup pişirilmesinin ve satışının yapıldığı yerlerdi. Hatta Samsun'da bu pideci ve ekmekcilerin bir arada olduğu Gırdecıyan⁴²⁷ adında bir mahalle bulunmaktaydı.⁴²⁸

İncelenen vakfiyelere göre Kerime Hanım bint-i Osman ve Şirin Hatun Samsun kasabasında bulunan ekmekçi fırınlarını vakfetmişlerdir.⁴²⁹

3-Hamamlar

Arapçada “ısıtmak, sıcak olmak” anlamına gelen hamamın sözlük anlamı yıkanılan yerdir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri çeşitli medeniyetler hamam binaları oluşturmuştur. Özellikle Romalılar döneminde yaygınlaşmış ve yıkanmanın yanında eğlence yeri özelliğini kazanmıştır. İslâm dinin tesiri ile Müslümanlar hamama büyük önem vermiş ve bilhassa Türklerde hamam şehirlerin yerleşim yerlerinin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.⁴³⁰ Bilindiği gibi temizlik İslâm'ın önem verdiği belli başlı prensiplerden biridir. Bu sebeple gerek Kur'an, gerekse Hazreti Peygamber'in hadislerinde bu mesele üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Çünkü temizlik olmadan, Allah'ın huzuruna çıkmak deme olan “namaz” kılınmıyor, O'nun kitabı olan Kur'an

⁴²⁷ Pide ve ekmek yapılan yer anlamına gelmektedir.

⁴²⁸ Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canık**, s. 57.

⁴²⁹ Kerime Hatun bint-i Osman Vakfiyesi, H. Evvâil-i B 1246, ŞŞS., df. 3172, V. 73; ŞŞS., df. 3173, V. 53; Şirin Hatun bint-i Abdullah Vakfiyesi, ŞŞS., df. 3172, V. 57; df. 3172, V. 72.

⁴³⁰ Semavi Eyice, “Hamam” **DİA**, c.15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 402.

okunamıyordu. Bu ve benzeri daha çok vazifenin yetirilebilmesi, temizlik şartına bağlanmış olması nedeni ile ibadet mahallî olan cami yapılmadan önce, onun inşaatında çalışanların temiz olması için hamam yapılırdı. Müslümanlar hamam yapıp bırakmıyor, bunların devamlılığını sağlayacak olan vakıfları tesis ediyorlardı. Öte yandan hamamlar toplumdaki önemine istinaden karlı bir ticari getirisi olan ticarethaneye dönmüş ve birçok kişi bu alanla ilgili olarak müessese oluşturmuştu.⁴³¹ Bu nedenle vakfa konu olan gayrimenkûllerden bir tanesi de hamam olmuştur. Hamamlarda diğer vakfedilen gayrimenkûller gibi hemen hemen aynı şart üzere vakfedilmiştir. Elimizdeki vakfiyelerdeki hamam ile ilgili kayıtların tamamında hamamın ticari kazancı getirisi vakfa konu olmuştur.

Samsun'da ikisi 16. yüzyılda, biri 18. yüzyılda, ikisi 19. yüzyılda olmak üzere toplam beş hamam vakfedilmiştir. Hamamların tamamı sahih olup, dördü yarı ailevi tasarrufa, bir tanesinde hayri tasarrufa şart koşulmuştur. Yukarıda değindiğimiz üzere Bafrada bir vakıf hamam harap olduğundan dolayı yıkılmış yerine bir adet cami Mahmud Tayyar Paşa tarafından yapılmıştır.⁴³²

Tablo 15: Samsun'da Vakfedilen Hamamlar

Yer	Sayı	Gelir türü	Yüzyıl	Özelliği
Çarşamba Kazası	1	İcare-i vahide	18. YY	Kargir(toprak)
Samsun'da bedesten yanı	1	Mahsulatından	16. YY	-
Çarşamba Pazarı	1	Gallenin satışından	16. YY	-
Ayvacık'ta Köse Deresi Köyü	1	İcare-i mutade	19. YY	Bir bab
Samsun-Said Bey Mahallesi	1	Senevi hâsıl olacak varidatından	19. YY	Bir bab sagir hamam

⁴³¹ KAZICI, **İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri**, s. 320-321.

⁴³² Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 15 M 1216, VGMA., df. 579, s. 149, sr. 71.

Vakfedilen hamamların iki tanesi Çarşamba kazasında, bir tanesi Ayvacıkta, iki tanesinde Samsun merkezde bulunmaktadır. Hamamlardan ihtiyaç sahiplerinin ücretsiz temizlenmesine dair bir kayıt yoktur. Bu yukarıda değindiğimiz gibi hamamların müessesât-ı hayriye olarak vakfedilmedikleri, kendilerinden akar olarak yararlanılması için vakfedildiklerini göstermektedir.

4-Hanlar ve Otel

Hanlar, şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla yapılmış yerler için kullanılmış bir kelimedir. İsimleride üretilen imal edilen mallardan alıyordu. Mesela Koza han bunlardan bir tanesiydi. Hanların bir de kırsalda bulunan kervanların konaklamaları için kurulmuş olanları vardı. Bunlar, kervanların konaklaması, ticaretin yapılması ve para işinin güvenli bir şekilde sağlanması için kurulurlardı.⁴³³

Samsun'da da ticari faaliyetlerin bir kısmı bu şekilde devam ettiği incelediğimiz belgelerden anlaşılmaktadır. Günümüzde de varlığını devam ettiren Taş Han bunun en güzel örneklerinden bir tanesidir.

Tablo 16: Samsun'da Vakfedilen Hanlar

Yer	Sayı	Gelir türü	Yüzyıl	Özelliği
Çarşamba Kazası	1	İcare-i vahide	18. yy	Bir bab kargirhân
Bafra Pazarında boyahane civarı	1	İcare	18. yy	
Satılmış Kasabası	1	İcareteyn	19. yy	Yirmi dört bâb oda ve tahtında on sekiz bâb dekâkîn ve üç bâb mahzen taş ve kârgîr ile mebnî bir bâb
Samsun'da Kabristan civarı	1	Bedeli muacele	19. yy	Han
Pazar Mahallesi	1	icare	19.yy	Han ½ hissesi
Çakallı Köyü	1	İcare	19.yy	Han

⁴³³ Şebnem Akalın, "Kervansaray", **DİA**, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 299.

İncelediğimiz vakfiyelerde han vakfedenlerin şehrin üst düzey bürokratlar ile çok zengin olanlar olduğu anlaşılmaktadır. Samsun'da vakıf akarları arasında altı tane han bulunmaktadır. Bu hanların ikisi 18. yüzyılda, dört tanesi 19. yüzyılda kurulmuştur. Yine vakfiyelerden bu hanların ticari işletme hanlarından ziyade insanların konaklaması için yapıldıkları anlaşılmaktadır.

Oteller, şehir dışından gelen insanların geçici olarak konakladıkları, hanlara göre daha lüks diyebileceğimiz yerlerdir. Samsun'da bir tane otel vakfedilmiş olup kirasından yarı ailevi tasarrufa şart koşulmuştur.

5-Kireçhane

Samsun'da kurulan vakıflara gelir getirmek üzere bir adet de kireçhane vakfedilmiştir. Haznedar Abdullah Paşa oluşturmuş olduğu vakıf eserlerine katkı sağlamak üzere vakfettiği diğer menkûl ve gayr-i menkûllerıyla birlikte bir adette Kavak'ta bulunan kireçhaneyi vakfetmiştir.⁴³⁴

Ticari yapı ve işletmeleri değerlendirdiğimizde, Samsun'da vakıflara akar olarak oluşturulmuş olan ticarethaneleri ürettikleri mal ve hizmetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. On bir tanesi gıda sektörüne yönelik faaliyette bulunan dükkânlardan oluşmaktadır. Üç tane kasap dükkânı, beş tanesi ekmek fırını/dükkânı, bir tane yemişçi dükkânı, bir tanesi kebabçı ve bir tane de tahmisci dükkânı vakfedilmiştir.
2. On bir tanesi temizlik sektörüne yönelik faaliyette bulunan dükkânlardan oluşmaktadır. Üç tane çamaşırhane, dört tane hamam ve dört tane berber dükkânı vakfedilmiştir.
3. Dört tanesi inşaat sektörüne yönelik faaliyetlerde bulunan dükkânlardan oluşmaktadır. Üç tane demirci dükkânı ve bir tane de kireçhane vakfedilmiştir.

⁴³⁴ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfîyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

4. Sekiz tanesi tarım ve hayvancılık sektörüne yönelik faaliyette bulunan dükkânlardan oluşmaktadır. Bir tane nalbant, bir tane semerci, bir tane kapan-ı dakik ve beş tane de çubukçu dükkânı vakfedilmiştir.
5. On iki tanesi çeşitli malzemelerin satıldığı bakkal dükkânıdır.
6. İki tanesi çeşitli bitkilerin vb. satıldığı attar dükkânıdır.
7. On bir tanesi dinlenme mekânı olarak da ifade edebileceğimiz kahve dükkânıdır.
8. Bir tanesi giyim-kuşam, kumaş vb. malzemelerin satıldığı bezzazistandır. Bu Bezzazistan yirmi altı dükkândan oluşmaktadır.
9. Altı tanesi handır.
10. Yedi tanesi bugünkü tekstil boyama atolyesi diye ifade edebileceğimiz boyahanedir.
11. Bir tanesi de aydınlatma için kandil imal eden şemihane imalathanesidir.
12. Yetmiş üç tanesinin ne dükkânı olduğu yazmamaktadır. Bunlardan elli dokuz tanesi dükkân olarak on dört tanesi mağaza olarak ifade edilmektedir. Genel amaçlı gelir getiren mülk kapsamındadırlar.

Baktığımız zaman vakfedilen ticarethaneler o dönemde var olan hemen hemen bütün iş alanları kapsamaktadır. Vakfedilen gayr-i menkûllerin geneli Samsun merkezde olmak üzere Bafra ve Çarşamba'da toplanmıştır. Kavak'ta bir adet kireç hane bulunmaktadır. Alaçam, Terme ve Kavak merkezde herhangi bir ticarethane vakfedilmemiştir.

Vakıflara yöneltilen eleştirilerden bir tanesi gayr-i menkûllerin alınıp satılmaktan men olduğu için ticari canlılığı durdurduğu iddiasıdır. Bu iddia Samsun için geçerli değildir. Ticaret arz talep dengesine dayalı olduğu için nüfusun artması ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkması sonucu yeni işyerlerinin açılması ve yeni arastaların kurulması hiçbir şekilde engellenmemiş ve şehrin gelişen kısımlarına doğru bu yapılar inşa edilmiştir. Hatta vakıflar bu işe öncülük etmiş, çeşitli iş kollarında ticari işletmeler kurarak yeni arastalar oluşturmuşlardır. Böylece şehrin imarına ve özellikle ticari hayatın canlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunun en güzel örneği Hazinedârzâde Osman Paşa'nın vakfiyesidir. Bu vakfiyeye göre Osman Paşa bugünkü kasaplar caddesi üzerine

üç adet kasap dükkânı yaptırmıştır.⁴³⁵ O cadde kasapların arastası olmuş günümüzde bile kasaplar caddesi olarak anılmaktadır.

II- MENKÛLLER

Menkûl, bir yerden başka yere nakli mümkün olan, Para, kumaş, at vs. gibi taşınırları ifade etmektedir. Vakıfda süreklilik esas olduğundan, vakıf yapılacak şeyin akar veya akar hükmünde olması lazımdır.⁴³⁶ Esasen menkûller para vakıfları olarak kabul edilmesi, kurulmaları ve yaygınlaşmaları bir hayli problemler ve mücadele dolu bir sürecin ardından mümkün olmuştur. Hanefî mezhebi imamları, bu konunun diğer mezheplerde uygulanıyor olması nedeni ile ve toplumsal ihtiyaçları da göz önünde bulundurarak görüşlerini yumuşatmışlar, menkûl vakıflara cevaz vermişlerdir.⁴³⁷

Menkûl malların vakfedilmesine onay veren kişi İmam Azam'ın öğrencisi Hasan Eş-Şeybani'dir. Yine Ebu Hanife'nin öğrencilerinden İmam Yusuf ve İmam Muhammed menkûl malların vakfedilmesine bu menkûllerin herhangi bir gayr-i menkûle bağlı olması şartıyla izin vermişlerdir. İmam Zufer ise Eş-Şeybani gibi herhangi bir akara bağlı olsun ya da olmasın menkûl malın vakfına fetva vermiştir.⁴³⁸

⁴³⁵ Hazinedârzâde Osman Paşa b. Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 21 B 1236, VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; ŞŞS., df. 3171, V. 113.

⁴³⁶ Öztürk, **Vakıf Müessesesi**, s. 80.

⁴³⁷ Akgündüz, **Osmanlı Tatbikatında Vakıf**, s.203.

⁴³⁸ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 88.

Tablo 17: Samsun’da Vakfedilen Menkûller

Menkûl	Sayı	16. YY	19.YY	20. YY	Tarihi bilinmeyen	Menkûl Oran %
Kuruş	152	-	89	61	2	80
Sim Mecidiye	18	-	7	11	-	9,47
Lira-yı Osmani	7	-	1	6	-	3,68
Altın	1	-	-	1	-	0,52
Gümüş dirhem	1	1	-	-	-	0,52
Para	2	-	-	2	-	1,05
Kitap	6	-	2	-	-	3,15
Ev eşyası	2	-	1	-	-	1,05
Sıraç kazanı	1		1			0,52
Toplam	190	1	101	81	2	100

Samsun’da vakfa konu olan menkûller arasında para, kitap, çeşitli ev eşyaları, sıraç kazanı, gümüş para ve altın gibi taşınan mallar vardır. Samsun’da kurulan iki yüz seksen dokuz vakfiyeden yüz doksan tanesi menkûl vakıflarla ilgilidir. Kurulan bütün vakıflar içindeki menkûl vakıfların oranı yüzde 65,74 dır. Bunun yüzde 62,2’si para, yüzde 2,07’si kitap, yüzde 0,34’ü altın, yüzde 0,69’u çeşitli ev eşyaları, yüzde 0,35 ise sıraç kazanından oluşmaktadır. Kurulan vakıfların ikisinin kuruluş tarihli bilinmemekle birlikte, biri 16. yüzyılda, yüz bir tanesi 19. yüzyılda, 81 tanesi de 20. yüzyılda kurulmuştur.

A-Paralar

Bir işletim sistemi olarak para vakıfları, vakfın kurulma nedenini gerçekleştirecek gelir elde etmek, insanların kredi ve para ihtiyaçlarını hukuki olarak karşılamak ve verdikleri

bu kredilerle esnaf ve sanatkâra sermaye sağlamak gibi önemli işlevleri yerine getirmekteydi. Yönetim mütevellinin elinde bulunmakla beraber kadı'nın gözetimi altında kredi verme işlemi gerçekleşmekteydi. Bu vakıf paralarından yararlanacak kişi ise kendisine sağlam bir kefil bulmak zorundaydı.⁴³⁹

Yukarıda değindiğimiz menkûl malın vakfedilmesinden ziyade paranın faizle işletilerek gelir elde edilmesi din adamları arasında ve toplumda tartışmalara yol açmıştır. Faiz açık ayetle ve Hz. Peygamberin uygulamalarıyla kesinlikle yasaklanmıştı.⁴⁴⁰ Peki, nasıl olacaktı, fetva veren din adamları para vakfını neye dayandırarak nasıl açıklayacaktı? Bu nedenle Osmanlı Şeyhulislâmları arasında ciddi bir tartışma ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili olarak İbn-i Kemal kendi zamanında ortaya çıkmaya başlayan para vakıflarının meşruiyeti konusunda küçük bir risale kaleme alarak tartışmaları bitirmeye çalışmıştır. Bu risaleye göre para vakfetmek caizdir. Ayrıca bir kadı'nın vermiş olduğu kararı başka bir kadı'nın bozmasının mümkün olamayacağını söyleyerek ortaya çıkmış olan karmaşıklığı gidermeye çalışmıştır.⁴⁴¹ İbn-i Kemalden on yıl sonra Çivi-zâde Muhyiddin Efendi Rumeli kazaskerliği döneminde para vakıflarını yasaklayarak yeni bir tartışmanın daha fitilini ateşlemiştir. Bu durum, para vakıflar aracılığı ile geçimini sağlayan çeşitli kesimler arasında rahatsızlığa yol açmış bunun üzerine dönemin şeyhu'l-İslâmı Ebu Suud Efendi⁴⁴² bir risale yayınlayarak böylesine faydalı bir müesseseyi yok ederek, yüzyıllar boyu oturmuş olan ekonomik ve sosyal düzeni alt üst etmemek gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁴³ Bu fetvayı verenler İmam-ı Azam'ın eski öğrencisi olan İmam Züfer'in para vakıflarının kayıtsız şartsız caiz olduğuna dair fetvasını kendilerine dayanak olarak göstermişlerdir.⁴⁴⁴ Ebussuud'un nakit para vakfını İmam Muhammed'in gelenek esasına bağlamasına rağmen, buna karşı yapılan şiddetli tenkitlerin bertaraf edilmesi için olacak ki, uygulamada gelenek esas değil İmam Züfer'in görüşü benimsenerek kararlar verilmiş ve vakfiyeler bu esasa göre

⁴³⁹ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *dergiler.ankara.edu. tr / dergiler /18/31/248/ pdf* (22.03.2013), s. 79-102.

⁴⁴⁰ Kur'an, 2:275, 3:130

⁴⁴¹ Tahsin Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 4, 2000, s.s. 31-41

⁴⁴² Kanuni Sultan Süleyman devrinde şeyhulislamlığa getirilen İslam bilginidir.

⁴⁴³ Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 27, 1984, ss. 207-220.

⁴⁴⁴ Akgündüz, **Osmanlı Tatbikatında Vakıf**, s. 218.

düzenlenmiştir. İmam Züfer vakfın bağlayıcılığını kabul etmediği için de önce onun görüşüne göre vakfın sıhhatine, sonra da vakfın sıhhati ile lüzumunu birbirinden ayırmayan imameynin görüşüne uygun olarak lüzumuna karar verilme yolu benimsenmiştir.⁴⁴⁵

Samsun'da kurulan iki yüz seksen dokuz vakıftan yüz seksen tanesi para vakfi olarak kurulmuştur. Toplam kurulan vakıf içindeki oranı yüzde 66,2'dir. Bu oran 19. yüzyılda Türkiye genelinin yüzde 56,8 olduğu düşünüldüğünde ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir.

Vakıf paralarının Osmanlı tatbikatında uygulanan işletme usullerinden en önemlisi, Osmanlıların “mu‘amele-i şeri‘iyye” dedikleri bir yöntemdir. Bu şekilde elde edilen gelire “rih=kâr”, “nema=gelir”, parayı gelir getirmek üzere vermeye “istirbah=kâr getirmek için paranın işletmeye verilmesi” ve “istiğlal=gelir getirtme” ve işletme tarzına da “mu‘amele-i şer‘iyye ve mürabaha-i mer‘iyye” veya sadece “mu‘ame” ve “mürabaha” denilmekteydi.⁴⁴⁶ Bu yöntem ile vakıflara gelir sağlanarak vakfiyedeki şartlara göre harcanmaktaydı. Vakıf kaynaklarının harcanması vakıf kurucuları tarafından belirli şartlara göre belirlenmekte, bunlar hemem hemen bütün vakfiyelerde aynı şekilde belirtilmekteydi.

Kredi işletimi ise şu şekilde gerçekleşmekteydi. Öncelikli olarak vâkıfın şartları doğrultusunda kadı'nın denetim ve gözetiminde borç isteyen kişiden gerekli şartları yerine getirmesi istenmekteydi.⁴⁴⁷ Vakfiyede bu şartlar “ba-yed-i mütevellî rehn-i kavi veya kefil-i meli ile senevi yüzde dokuz hesabıyla istirbah olunub”⁴⁴⁸ veya “alâ-vechi'l-helâl bâ-yed-i mütevellî rehn-i kavî veya kefil-i melî ile senevî ziyâde ve noksân olmayup ve kalemiyye nâmiyle dahî bir nesne alınmayup onu on bir hesâbı üzere istirbâh olunup”⁴⁴⁹ şeklinde geçmekteydi. Buradan anlaşılacağı gibi vakf edilecek olan meblağ sağlam bir kefil veya herhangi bir rehin mal karşılığında faize yatırılmakta, bu faiz oranı yüzde 12 ile yüzde 20 arasından değişmekteydi.

⁴⁴⁵ Akgündüz, **Osmanlı Tatbikatında Vakıf**, s. 222.

⁴⁴⁶ Akgündüz, **Osmanlı Tatbikatında Vakıf**, s. 224-225.

⁴⁴⁷ Çiftçi, “18. Yüzyıl'da Bursa'da Para Vakıfları”, s. 79-102.

⁴⁴⁸ Hafız İsmail Hakkı Efendi Vakfiyesi, VGMA., df. 602 s.270 sr.462

⁴⁴⁹ Mehmet Yahya Bey Vakfiyesi, VGMA., df.591/5, s.7 sr.8.

Ayrıca bu paradan elde edilecek gelire vakıf şartı dışında, kırtasiye harcaması dahi olsa, kesinlikle harcama yapılmaması da şart koşulmaktaydı.

Alınacak rehin ev ya da dükkân olabilmekte, ayrıca rehinle beraber sağlam bir de kefil istenmekteydi. Bütün bu şartları yerine getiren kişiye hangi oranla para verilecekse bu oran kadı'nın onayına sunulmakta, ondan sonra para talibine verilmekteydi. Paranın verilmesinde ve kârın borçludan alınmasında birinci dereceden mütevelliler sorumlu olmaktadır. Para genelde bir yıllığına verilmekte, ancak bazı durumlarda borçlu kişiler, her yıl paranın kârını vermek şartıyla anaparayı uzun yıllar kullanabilmekteydi. Borçlu, anaparayı da kârıda vermeyince mütevelliler tarafından mahkemeye verilmekte, bu durumda kadı önce rehinlerin satışı yoluna gitmekte, eğer satıştan elde edilecek gelir anaparayı karşılamıyorsa kefilden paranın tamamlanması istenmekteydi. Satılan maldan elde edilecek gelir anaparadan fazla ise artan para mahkeme tarafından borçluya iade edilmekteydi.⁴⁵⁰

Para vakıfları bu şekilde işletilmekteydi. Para vakıflarının tamamında rehin ve kefil şartı bulunmaktaydı. Bunun dışında vâkıflar tarafından bazı sınırlamalarda getirilmekteydi. İncelenen vakfiyelerden sadece Mehmed Bey bin Bali Bey yukarıdaki taleplerin dışında Çarşamba ve Terme dışında ikamet edenlere hiçbir şekilde borç para verilmemesini şart koşturmuştur.⁴⁵¹

Para vakıflarının Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinde ve de Canik sancağında yaygınlaşmasının sebepleri için şunlar söylenebilir:

1. Osmanlı Devleti'nde özellikle gerileme ve dağılma dönemlerinde paranın değer kaybetmesi, savaşlardan dolayı halkın elinde para kalmaması gibi nedenlerle, halkın tefeciler eline düşmemesi ve uygun şartlarda para sağlanması için yaygınlaştığı söylenebilir. Yapılan incelemelerde para vakfedenlerin genellikle üst düzey brokratlar, ulema sınıfı, tarikat şeyhleri ve yönetici eş ve kızları olması bu işin amacına uygun olarak yapıldığının göstergesidir. Bu kişiler para vakfî oluşturulurken paranın

⁴⁵⁰ Çiftçi, "18. Yüzyıl'da Bursa'da para Vakıfları", s. 79-102.

⁴⁵¹ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfîyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

getirisinden elde edilecek kârlardan başta düşük faizle paraya ihtiyacı olanlara yardım etmeyi düşündükleri muhtemeldir.⁴⁵²

2. Türkiye’de Tanzimat’ın ilanından sonra mülkiyet serbestiyeti getirilmesiyle irsadi ve ailevi vakıfları çoğu ortadan kalkmıştır. Buna karşılık para vakıfları adeta bir patlama meydana gelmiştir. Bu oran, Türkiye genelinde 17. yüzyılda yüzde 3, 38 iken, 18. yüzyılda yüzde 31,77’si, 19. yüzyılda yüzde 56,8’i bulmuştur.⁴⁵³
3. Canik sancağının merkezi konumundaki Samsun ve bağlı kasaba ve köylerde para vakıflarının oluşturulmasında ki en temel neden artan nüfusun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları vakıfların giderlerini karşılayacak gayr-i menkûl satın alacak güce sahip olmadıkları gösterilebilir.
4. Yine incelenen vakfiyelerde para vakıflarının genel olarak köylerde bulunan cami ve mescitte görevli imamların maaşlarını ödemek üzere kurulduğu görülmektedir. Bunun için köylüler bir araya gelip en kolay şekilde gelir elde etmek için oluşturulacak vakıf para vakfidir. Hem vakıflar idaresinde garantili bir şekilde çalıştırılmış olacak hem de gelir getirici güçlerinin üzerinde bulunan bir mülk almaktan kurtulmuş olacaklardı.

B-Altınlar

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar önemli bir yatırım aracı olan altının Osmanlı Devleti’nde ziynet eşyası olması dışında vakıfların ana sermayesi olarak kabul edilmekteydi.⁴⁵⁴ Ancak Samsun’da vakfedilen menkûl vakıflar arasında altın vakfi yok denilecek kadar azdır. İki yüz seksen dokuz vakfiye içerisinde sadece bir tane altın vakfi mevcuttur. 20. yüzyılda kurulan, Hacı Hüseyin zâde Hacı Mehmet Ali Ağa zevcesi Şerife Hatun bint-i Hacı Ali ibn-i Mustafa, 30 adet altınını vakfederek elde edilecek gelire vakfiyesinde belirttiği yerlere akar sağlanmasını şart

⁴⁵² Bkz., Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 93.

⁴⁵³ Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s. 174.

⁴⁵⁴ Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 105.

koşmuştur.⁴⁵⁵ Bu altınların işletilmesiyle elde edilen gelir vakfın devamı için kullanılıyordu. Altının işletilmeside para vakıfları ile aynı olduğu için detayına girilmeyecektir.

C-Kitaplar

Vakfın tanımından da anlaşılacağı üzere bir malın dini, hayri ve toplumsal bir ilke için bağışlama esas alınmıştır. Bu bağışlama başta insanların eğitim ve öğretim göreceği kurumlar olmak üzere, vakıf kurumu hayatın her alanında kendini göstermiştir. Samsun'da da hayır sahipleri şehrin ve halkın ihtiyaçlarına göre çeşitli vakıflar oluşturmuştur. Bir insanın doğumundan ölümüne kadar hayatının her safhasında duyabileceği ihtiyaçlara cevap verebilmek gayesiyle kurulmuş bu vakıflar arasında, kitap vakıfları da bulunmuştur.

Samsun'da oluşturulan iki yüz seksen dokuz vakfiyeden altı tanesi kitap vakıflarıyla ilgilidir. 19. yüzyılda oluşturulan bu altı vakfın tamamı sahih olup, hayri tasarrufa şart koşulmuştur. Vakf edilen kitaplar arasında Osmanlı Devleti'nde matbaa da ilk defa bastırılan ve Hasan Efendi Medresesi'ne verilmesi şart koşulan iki ciltten oluşan bir takım Vankulu Lügâtı,⁴⁵⁶ dört adet Kuran-ı Kerim,⁴⁵⁷ bir adet fetva kitabı⁴⁵⁸, bir adet kalam-ı kadim ve türü belirtilmeyen seksen adet kitap⁴⁵⁹ bulunmaktadır.

⁴⁵⁵ Şerife Hatun bint-i Hacı Ali Vakfiyesi, H. 2 B 1303, VGMA., df. 2165, s.174, sr. 493.

⁴⁵⁶ Lala Ali Ağa Vakfiyesi, H. 9 Ra 1220, ŞŞS., df. 3171, V. 57.

⁴⁵⁷ Osman oğlu Seyyid Abdülcélil Vakfiyesi, H. 23 M 1272, ŞŞS., df. 3173, V. 23.

⁴⁵⁸ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁴⁵⁹ Müderris Hasan Efendi Vakfiyesi, H. 23 R 1216, ŞŞS., df. 3171, V. 57.

Tablo 18: Samsun’da Vakfedilen Kitaplar

Kitap İsmi	Sayı	Türü	YY
Vankulu Lügatı	2 cilt	Sözlük	19. yy
Kitap	80 adet	Belirtilmemiş	19. yy
Kelam-ı Kadim	1	Dini	19.yy
Fetva kitabı	1	Dini	19.yy
Kuran-ı Kerim	4	Dini	19. yy
Toplam	83		

Van Kulu lügatı, Kelam-ı kadim ve seksen adet kitap medreselere vakfedilmiştir. Ancak buradaki kitaplarda öğrenciler dışında kimselerin yararlanıp yararlanamayacağı konusunda vakfiyelerde bir bilgi bulunmamaktadır. Vakfedilen Kur’an-ı Kerimlerden iki tanesi camiye iki tanesinde medreselere vakfedilmiştir. Amaç Kur’an okumak isteyenlerin bu ihtiyacın karşılanmasıdır. Fetva kitabı ise Hazinedârzâde Abdullah Paşa tarafından müftülük makamına vakfedilmiştir.

Ç-Ev Eşyaları

Gündelik yaşamda kullanılan kap kacak olarak ifade edilen ev eşyaları, ilgili dönemin maddi kültür unsurlarıdır. Bu unsurlara en çok tereke defterlerinde, alım satım belgelerinde ve vakfiyelerde rastlanabilmektedir. Ev eşyaları alım satıma, mirasa konu olduğu gibi vakıflara da konu olmuştur.⁴⁶⁰

Samsun’da kurulan vakıflar arasında sadece iki vakıfta ev eşyalarının vakıf edildiğini görülmektedir. Müderris Hasan Efendi öldükten sonra terekesi⁴⁶¹ vasiyeti üzerine müderrislik yaptığı medreseye vakfedilmiştir. 19. yüzyılda kurulan bu vakıf sahih olup, hayri olarak tasarrufa şart koşturmuştur. Diğer vakıf ise Halil Ağa zevcesi Emine

⁴⁶⁰ Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s.105.

⁴⁶¹ Müderris Hasan Efendi Vakfiyesi, H. 23 R 1216, ŞŞS., df. 3171, V. 57.

Hatun tarafından oluşturulmuştur.⁴⁶² Emine Hatun evini içindeki eşyaları ile birlikte vakfetmiştir. Vakıf yarısı ailevi tasarrufa şart koşulmuştur.

Tablo 19: Samsun’da Vakfedilen Ev Eşyaları

Tereke Cinsi	Sayı	Türü
Kapı zinciri	1	Ev eşyası
Kulplu büyük kazan	1	Ev eşyası
Büyük kazan ile kapak	1	Ev eşyası
Kuzu lengere ile kapak	2	Ev eşyası
Sac	1	Ev eşyası
Cami-i Şerif kilimi	2	Cami kilimi
Seccade	2	Ev eşyası
Küçük tencere ile kapak	1	Ev eşyası
Sefer tavası ile kapak	1	Ev eşyası
Tencere	2	Ev eşyası
Sahan	2	Ev eşyası
Çorba tası	1	Ev eşyası
Leğen	1	Ev eşyası
Döşek	1	Ev eşyası
Yorgan	1	Ev eşyası
Sandık	1	Ev eşyası

Ev eşyası olarak, bir evin ihtiyacı olan mutfak malzemeleri başta olmak üzere yatak, yorgan, döşek vb. eşyalar vakfedildiği tespit edilmiştir. Özellikle mutfak eşyaları medresede yatılı kalan öğrencilerin yemeklerinin yapılması için vakfedilmiştir.

⁴⁶² Emine Hatun Vakfiyesi, H. 1 Ra 1250, ŞŞS., df. 3172, V. 35.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİZMET AMAÇLARINA GÖRE SAMSUN'DA KURULAN VAKIFLAR

Toplum hayatı, bir takım ayrışmalara ve bütünleşmelere imkân sağladığı gibi insani ilişkilerin bir sonucu olarak yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. İnsan için sosyal hayatın zaruriliği ilkesi toplumu meydana getiren bireyler arasındaki toplumsal birliktelik ve yardımlaşmayı zorunlu kılmaktadır.⁴⁶³

İşte bu toplumsal birliktelik ve yardımlaşma zorunluluğu birçok alanda “vakıf kurma” olarak kendini göstermiştir. İnsanların eğitim ve öğretim göreceği mektep-medrese başta olmak üzere, Müslümanların ibadetlerini yapabilecekleri cami ve mescitler, kervanların güvenli bir şekilde konaklayabilecekleri kervansaraylar ve odalar, insanların su ihtiyacını karşılayabilecekleri çeşmeler, temizlik ihtiyaçlarını giderebilecekleri hamamlar ve çamaşırhaneler, hastaların tedavi olabilecekleri hastahaneler, geçim sıkıntısı çeken insanların karınlarını doyurabilecekleri imarethaneler, hayvanların barınmaları ve tedavi edilmeleri için yapılan barınaklar, vb. vakıf kurumunun yapımını üstlendiği eserlerdendir.

⁴⁶³ Mehmet Bayyığıt, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu Olarak Vakıflar”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 11, 2001, s.59-60.

Tablo 20: Hizmet Amaçlarına Göre Samsun Vakıfları

Hizmet Amaçlarına Göre Canik Vakıflar					
Hizmet Birimleri	Hizmet Türleri		Sayısı	Tür TOP	Tür Oranı
Dini Hizmet ve Kurumlarla İlgili Vakıflar	Görevli Ücretlerin Ödenmesi	İmam Maaşlarının Ödenmesi	69		
		Müezzin Maaşlarının Ödenmesi	89		
		Hatip Maaşlarının Ödenmesi	109		
		Vaiz Maaşlarının Ödenmesi	6		
		Kayyım Maaşlarının Ödenmesi	14		
		Kâri Maaşlarının Ödenmesi	6		
		Ferraş Maaşlarının Ödenmesi	14		
	Diğer Giderler	Aydınlatma Giderlerine	225		
	Tekke ve Zaviyelere Yönelik Vakıflar	Seccadenişine Şart Koşulan	1		
		Şeyhe Şart Koşulan	1		
		Ayende ve Revandaya Şart Koşulan	4		
	Diğer Vakıflar	Hatim Dua Vb. Vakıflar	131		

		Kurban Vakıfları	26		
		Mevlid ve Tevhid Vakıfları	47		
Eğitim Hizmetleri ile İlgili Vakıflar	Görevli Ücretlerin Ödenmesi	Muallim Maaşlarının Ödenmesi	6		
		Muaalim Kalfası Maaşlarının Ödenmesi	1		
		Müderriş Maaşlarının Ödenmesi	14		
		Bevvab Maaşlarının Ödenmesi	2		
		Öğrenci Bursları Ve Diğer Giderler	7		
		Hafız-1 Kütüp Maaşlarının Ödenmesi	2		
Sağlık ve Sosyal Hizmetlere Yönelik Vakıflar		Yiyecek Dağıtımına Yönelik	4		
		İçecek Dağıtımına Yönelik	3		
		Giyecek Dağıtımına Yönelik	2		
		Avarız Ödemelerine Yönelik	2		
		Sağlık Hizmetlerine Yönelik	1		
		Haremeyn'e Yönelik	6		
Belediye Hizmetleri	Konaklamaya	Kaldırımlara Yönelik	3		

		Köprülere Yönelik	3	
		Oda ve Hanlara Yönelik	1	
	Su	Çeşme ve Su Yollarının İnşasına Yönelik	32	
Diğer	Tamir, Bakım, Mera, Mütevelli v.s.		66	
Genel Toplam			897	

Canik sancağının merkezi olan Samsun ile diğer kaza ve köylerde hizmet amaçlarına göre çeşitli vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar kurulurken genellikle tek bir amaca yönelik akar bağlanmamış, aynı anda birden fazla amaca kaynak aktarılmıştır. Genellikle bir vakfiyede medresenin müderrisinin maaşının ödenmesi için, caminin aydınlatılması için, Müslümanlara su dağıtılması için vb. amaçlara yönelik, çeşitli kaynaklar aktarılmıştır. Bu nedenle vakıflar hizmet amaçları açısından tasnif edildiğinde geçişken ve kısmen karmaşık bir manzara ortaya çıkabimiştir.

Araştırmanın bu bölümünde Canik'teki vakıflar, yerine getirdiği hizmetlere göre çeşitli başlıklar altında toplanmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hizmet alanları esas alınarak araştırmaya konu olan iki yüz seksen dokuz vakfiye incelendiğinde sekiz yüz doksan yedi farklı hizmet şartı tespit edilmiştir. Bu da yukarıda bahsedilen bir vakfiyenin birden çok alana yönelik çeşitli hizmet şartları içerdiğini göstermektedir.

I-DİNİ KURUM VE HİZMETLERLE İLGİLİ VAKIFLAR

Tezin bu kısmında cami ve mescitler ve bunların görevlilerine bağlanan akarlar ile dini kurum ve hizmetlerle bir şekilde bağlantılı olan, hatim, mevlit, cüz, süre okutulması, hacca gidilmesi, kurban kesilmesi gibi inançla ilgili alanda yapılan vakıflar incelenecektir.

Canik sancağındaki vakıf kurucularının, dini kurum ve hizmetlerle ilgili vakıflara özel bir önem verdiği görülmektedir. Özellikle kırsal kesimde imamların maaşlarının ödenmesi, camilerin aydınlatılmasının sağlanması, cami ve mescitlerin tamir ve bakımlarının yapılması, Peygamber Efendimiz için mevlit okutulması, kendilerinin ve sevdikleri için Kur'an okutulması gibi din hizmetlerinin yerine getirilmesi için hayır sahipleri çeşitli vakıflar oluşturmuşlardır.

Dini hizmetler ve dini kurumlar için beş yüz otuz sekiz tane hizmet şartı geçmektedir. Bunun tüm hizmet alanlarına yönelik kurulan vakıflara oranı yüzde 59, 97'dir. Bu durum Canik'te kurulan vakıfların yarısından daha fazlasının bu alana yönelik hizmet şartlarından oluştuğunu göstermektedir. Yine cami ve mescidlerin aydınlatılması ve buraların bakım onarımı için iki yüz yirmi beş hizmet şartı oluşturulduğunu da hesaba katarsak bu bölgede kurulan vakıfların yüzde 85,6'sının dini kurum ve hizmetlerle alakalı olarak kurulduğu görülecektir.

A-Camilere ve Mescitlere Yönelik Vakıflar

Arapça cem kökünden türeyen toplayan bir araya getiren anlamındaki “cami” kelimesi, islamın ilk dönemlerinde sadece Cuma namazları kılın büyük mescidler için kullanılan “el-mescidü'l-cami” ifadesinin söyleme kolaylığı açısından kısaltılmış şeklidir. Mescid ise secde edilen yer anlamında bir mekân ismidir. Mescid-i nebevi, mescid-i haram gibi kullanımları göz önünde bulundurulursa, mescid kelimesi islamın ilk dönemlerinde cami yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Cami kavramı 10. yüzyıldan sonra ağırlıkta kullanılmaya başlanmıştır. Bu asırdan sonra ibadethaneler minberi varsa cami olarak, minberi yoksa mescid olarak isimlendirilmiştir.⁴⁶⁴ Camiler dolayısıyla mescidler, İslamın ilk yıllarından itibaren sadece bir ibadet mekânı olarak değil aynı zamanda kararların alındığı bir toplantı merkezi, ders verilen bir medrese, çocukların eğitim aldığı bir mektep vb. işler için de kullanılmıştır.

⁴⁶⁴ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, “Cami”, **DİA**, c. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1993, s. 46.

Canik sancağının merkezi ve bağlı diğer kaza ve köylerde birçok cami ve mescidin vakıflar aracılığı ile yapıldığına I. bölümde değinilmişti. Bu cami ve mescidlerin tamamına yakını tek bir amaca, namaz kılınmasına yönelik olarak inşa edilmekteydi. Medrese bitişiğinde kurulan camiler, kütüphanelerin ve mekteplerin eklenmesiyle küçük bir külliye görünümü almaktaydı.⁴⁶⁵ Bazen sadece camide bir mektep bulunmaktaydı.⁴⁶⁶ Samsun camilerinin buldukları mevkilere göre bir takım farklı konum oluşturdıkları vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Cami-i Kebir, Pazar Camii ve Hançerli Camii, şehrin tam ortasında yer almalarından dolayı halkın en çok rağbet ettiği camilerden olmuştur. Bu rağbet gerek caminin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan vakıfların fazlalağından gerekse ibadetle ilgili oluşturulan hatim yapılması mevlit okunması gibi vakıfların özellikle bu camilerde yerine getirilmesinin istenmesinden anlaşılmaktadır. Yine camilerde ve mescitlerde kelime-i tevhid çekilmesi⁴⁶⁷, hatme-i hacedgân yapılması,⁴⁶⁸ namazlardan sonra istenilen kitaplardan belli bölümlerin okunması⁴⁶⁹ gibi vakıf şartlarının yerine getirilmesi istenmiştir.

Camilerin bu fonksiyonları dışında kurulan diğer vakıflarla camilerin çeşitli diğer ihtiyaçlarının da giderilmesine çalışıldığını yine vakfiyelerden anlamaktayız. Bunların arasında öne çıkan ise imam maaşlarının ödenmesidir. İmamlar bugünkü anlamda mihrap ve minber arasında sınırlandırılmamış, aksine buldukları mahalle ve köylerde devletin birer temsilcisi olarak, doğum ve ölüm kayıtlarını tutmuşlar, nikâh işlemlerini gerçekleştirmişler, vergilerin toplanmasında önemli görevler üstlenmişlerdi.⁴⁷⁰ Mevcut sekiz yüz doksan yedi hizmet şartından atmış dokuz tanesi imamların maaşının ödenmesine şart koşulmuştur. Toplam hizmet şartları içerisindeki oranı yüzde 7,7'dir.

⁴⁶⁵ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, SŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463; Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁴⁶⁶ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

⁴⁶⁷ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

⁴⁶⁸ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁴⁶⁹ Tuti Hâfiz Hüseyin Efendi Vakfiyesi, H. 23 Ş 1249, SŞS., df. 3171, V. 119.

⁴⁷⁰ Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 154.

Müezzinler, ezan vakti geldiğinde ezanı okuyan ve namaz kılınmasında kamet getiren din görevlisine verilen addır. O devirde kırsalda bulunan camiler dâhil olmak üzere hemen hemen her cami ve mescitte müezzin olduğu, bazı büyük camilerde ise iki tane müezzin olduğu vakfiyelerden anlaşılabilir. ⁴⁷¹ Canik sancağında müezzin maaşlarının ödenmesi için toplam sekiz yüz doksanyedi hizmet şartından seksen dokuz tane şart koşulmuştur. Bunun tüm hizmet şartlarına oranı yüzde 9,92'dir. Bakıldığı zaman müezzin maaşlarının ödenmesine yönelik oluşturulan hizmet şartları, imam maaşları için şart koşulan hizmet şartlarından fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi kırsal kesimlerde imamın görevini daha ziyade hatibin yapmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla imam ve hatiplerin maaşlarının ödenmesine yönelik hizmet şartları birlikte değerlendirildiğinde toplamda müezzin maaşları için oluşturulan hizmet şartlarından fazla olduğu görülmektedir.

Hatipler, hutbe okuyan kimseler anlamına gelmektedir. Hutbe ise bayram namazlarında ve Cuma namazlarında okunmaktadır. Vakfiyeler incelendiğinde merkez camilerdeki hatiplerin imamlardan farklı kişiler oldukları, ancak kırsalda bu kişiler hutbe okumanın yanında namazı kıldırarak anlaşılabilir. ⁴⁷² Eldeki vakfiyelere göre hatiplerin maaşlarının ödenmesine yönelik yüz dokuz tane hizmet şartı bulunmaktadır. Bunun toplam hizmet şartlarına oranı yüzde 12,15'dir.

Vaizler mübarek gün ve geceler başta olmak üzere halka dini yönden nasihat eden kimselerdir. Genellikle merkezi yerleşim yerlerinde bulunmaktadırlar. Canik sancağında altı tane hizmet şartı vaizlerle ilgilidir. Toplam hizmet şartına oranı yüzde 0,66'dır.

⁴⁷¹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78; Memiş Ağa bin İsmail Vakfiyesi, H. 13 Ca 1320, VGMA., df. 595, s. 251, sr. 269; Ahmed ibn-i Mahmud Vakfiyesi, H. 27 R 1329, VGMA., df. 597, s. 79, sr. 42.

⁴⁷² Sipahioğlu Şaban Ağa bin Mehmed Vakfiyesi, H. 23 Z 1319, VGMA., df. 600, s. 180, sr. 218; Kurdoğlu Hüseyin Efendi Vakfiyesi, H. 19 C 1319, VGMA., df. 602, s. 28, sr. 43; Moroğlu Mustafa bin Ali Vakfiyesi, H. 11 Za 1319, VGMA., df. 597, s. 83, sr. 50; ŞŞS., df. 3205, V. 28.

Ferraş ise ibadethanelerin temizliğinden sorumlu olan görevlilere verilen isimdir. Sekiz yüz doksanyedi hizmet şartı içerisinde ondokuz tanesi ferraşlara yöneliktir. Toplam hizmet şartına oranı yüzde 2,11'dir.

Kayyım ibadethanelerin minarelerinin aydınlatılması, akşam, yatsı ve sabah namazlarında cemaatin camiye gelmeden önce kandillerin yakılmasından sorumlu olan kimsedir. On dört tane hizmet şartı kayyımlarla ilgilidir. Toplam hizmet şartlarına oranı yüzde 1,56'dır.

Kâri camilerde ve mescidlerde namazlardan önce veya sonra ve vakfın şartına bağlı olarak istediği günde Kur'an-ı Kerim okuyan kimseye verilen addır. Canik sancağında kurulan vakıfların altı tanesinde kârilere yönelik hizmet şartı bulunmaktadır. Sekiz yüz doksan yedi hizmet şartına oranı yüzde 0,66'dır.

Son olarak hizmet şartları içerisinde en çok bulunan şart camilerin aydınlatılması ile ilgilidir. Şem'-i asel de denilen bal mumu alınması, kandillerde yakılmak üzere revgân-ı zeyt diye tabir olunan zeytinyağı alınması en çok rastlanılan şartlardandır.⁴⁷³ Bu şartla birlikte camilerin bakım onarımına yönelik toplam hizmet şartı iki yüz yirmibeş tanedir. Tüm hizmet şartlarına oranı yüzde 25,8'dir.

Buraya kadar ibadethanelere ve onların çalışanlarına yönelik olarak yapılan vakıflar incelendi. Vakıflara yönelik eleştirilerden bir kısmı da bu cami ve mescitte görev alanların aslında ilmi açıdan yetersiz olduğu, vakıf kuran kişilerin kendi çocuklarının ya da yakın akrabasının askere gitmemesi ya da hayatını garanti altına alması için bu görevlere atadıkları yönündedir.⁴⁷⁴ İncelenen vakfiyelerde bu yönde bir şarta sadece Mehmed Bey bin Bali Bey'in vakfiyesinde rastlanılmıştır. Ancak Mehmet Bey bin Bali Bey vakfiyede görev almasını istediği ablasının çocuklarından

⁴⁷³ Hacı Salih Efendi Vakfiyesi, H. 17 Ra 1231, ŞŞS., df. 3171, V. 42; Münife Hatun Vakfiyesi, H. Evvâil-i L 1247, ŞŞS., df. 3172, V. 41; Şerife Hatun bint-i Hacı Halil vakfiyesi, H. 2 B 1303, ŞŞS., df. 3197, V. 17.

⁴⁷⁴ Öztürk, "Türk Kültüründe Vakıflar", s. 18.

daha liyakatli biri varsa onların tercih edilmesini, eşitlik durumunda yeğenlerinin atanmasını şart koşturmuşur.⁴⁷⁵

Vakfiyeler incelendiğinde bu maaşların ödenmesi için göreve atanacak olanlarda bazı şartlar arandığı görülmektedir. Mesela imamlar için “âlim ve hâfız olan, okuduğu hutbenin anlam ve önemini bilen, dini meselelere hâkim, bir kimse imam ve hatip olması ve beş vakit farz namazı, Cuma ve Bayram namazlarını kıldırması karşılığında 33 akçe alması...”⁴⁷⁶, müezzin için ise “... Ezân-ı Muhammediye’yi beş vakit ve zamanında okuması karşılığında günlük 13 akçe alması...”⁴⁷⁷ Veya “...anlaşılabilir, güzel sesli birisinin ezan okuması ve kamet getirmesi karşılığında günlük 14 akçe alması...”⁴⁷⁸ gibi özel şartların aranmasına da rastlanılmaktadır.

B-Tekke ve Zaviyelere Yönelik Vakıflar

Tasavvuf düşüncesinin anlayış ve terbiyesinin işlendiği ve halka sunulduğu yerler olarak bilinen tekkelere, buk’a zaviye, hankâh, dergâh vb. isimler de verilmektedir.⁴⁷⁹ Bu yerler, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin, gönül verdikleri şeyhin idaresinde bir arada yaşadıkları, tekkelerinde veya zaviyelerinde konaklayan yolculara Allah rızası için, yiyecek içecek ve akşamlarını geçirecek yatak sağladıkları, yerleşim yeri veya yol güzergâhlarında ki yapı ve yapı kompleksini ifade etmektedir.⁴⁸⁰ Bu yapılarda mescit, tevhidhane, semahane, türbe, dervişlerin ve misafirlerin kaldıkları odalar, mutfak, kiler, ahır ve bazen de kütüphane bulunmaktaydı.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

⁴⁷⁶ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁴⁷⁷ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁴⁷⁸ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

⁴⁷⁹ Kazıcı, **İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri**, s. 305-306; Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 222.

⁴⁸⁰ A. Yaşar Ocak-S.Faruqi, “Zaviye”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 13, MEB Yayınevi, Ankara, 1993, s. 468.

⁴⁸¹ A. Yaşar Ocak-S.Faruqi, “Zaviye”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 13, s. 474-475.

Tekke ve zaviyelerdeki şeyhler, Osmanlı halkının dini hayatı üzerinde imam, hatip, vaiz gibi diğer din görevlilerine nazaran daha etkili olmaktadır. Bu şeyhler, besteledikleri musiki parçaları, ibadete dâhil ettikleri semahlar ve halk dilinde kaleme aldıkları edebi ve tasavvufi metinler sayesinde geniş halk kitlelerini cezbetmekteydi. Yine tekkelerin kapısının herkese açık olması, buralarda ücretsiz yemek dağıtılması ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması tarikat şeyhlerinin fikirlerinin yayılmasına yardımcı olmaktadır.⁴⁸² Kitleler genişledikçe merkezi otorite, tekkelerin yerine getirdikleri görevlerden dolayı ya da şeyhleri kontrol altında tutabilmek için bu kurumlara vakıflar yoluyla veya çeşitli yardımlarla destek vermek zorunda kalmaktaydı.⁴⁸³

Tarih boyunca tekkelerin yerine getirdikleri görevleri şu şekilde sıralanabilir.⁴⁸⁴

1. Kuruldukları bölgedeki insanlara sahip çıkarak, hikmet ve güzel öğütlerle insanları hak din olan İslam'a çağırıyorlardı.
2. Tekke ve zaviyelerin bir kısmı devlet tarafından bilhassa yolculuk için tehlikeli olan yerlere kurduruluyordu. Böylece askeri sevk işlemleri kolaylaşıyor, eşkıya tehlikesine karşılık, halkın bir yerden bir yere gitmesini güvenli hale getiren adeta birer jandarma karakolu vazifesi görüyorlardı.
3. Osmanlı tarihi açısından baktığımız zaman ise tekke ve zaviyelerin en önemli rollerinden biri Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasını sağlamaktı. Dervişler تنها yerlere tekkeler ve zaviyeler kuruyorlar ve buraları kısa süre içerisinde şenlendiriyorlar ve iskâna hazır hale getiriyorlardı.⁴⁸⁵

Görüldüğü gibi tekke ve zaviyeler çeşitli yönleriyle insanların hizmetinde bulunmuşlardı. Bu hizmetleri sağlarken de gelirlerini vakıflar yoluyla elde ediyorlardı. Ayrıca, devlet yukarıda değindiğimiz nedenlerden dolayı çeşitli yollarla

⁴⁸² Yedi yıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 222.

⁴⁸³ Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s. 214.

⁴⁸⁴ Kazıcı, Osmanlı Vakıf Medeniyeti, s. 181-182.

⁴⁸⁵ Kazıcı, İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri, s. 306.

bu kurumlara yardım ediyor ve buralardaki şeyh, derviş, zaviyedar, türbedar gibi kimselerden vergi almıyordu.⁴⁸⁶

Samsun'da dört vakfiye tekke ve zaviyelerle ilgilidir. Ancak tekke ve zaviyelerle ilgili dört kaydın olması Canik sancağında kurulan tekke ve zaviyelerin az olduğu anlamına gelmemelidir. Nitekim 1485 ve 1576 yılları arasında Samsun merkezde var olan yedi zaviyeden bahsedilmektedir. Bunlar Seyyid Kutbiddin, Hızır Paşa, Ahi Evrân, İsa Baba, Mevlevihane, Ahi Ali ve Ahi Elekçi'dir.⁴⁸⁷

Tablo 21: Vakfiyelerde Geçen Tekke, Zaviye ve Dergahlar

Yer	İsim	Yüzyıl	Sayı
Samsun Pazar Mahallesi	Sadi Dergâhı	20.	1
Samsun Pazar Mahallesi	Sadi Dergâhı	19.	1
Samsun Pazar Mahallesi civarı	Şeyh Kudbiddin Zaviyesi	19	1
Korucu Köyü	Taceddinoğlu Tekkesi	15.	1

Tekke ve zaviyelerin işlevleri düşünüldüğünde 1485'te üç olan tekke ve zaviye sayısının sonraki yıllarda artmasının nedeni, Samsun şehrinin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılmasıyla ilgilidir. Çünkü 1485 ve 1520 yılında yapılan tahrirler karşılaştırıldığında, 1485 yılına göre Samsun nüfusunda bir azalma gözüktüğü, yetkililerin de bunun önüne geçebilmek için çeşitli tekke ve zaviyeler kurdukları ve bunlara gelir getirecek vakıflar bağladıkları bu defterlerden anlaşılmaktadır. Bu da tekke ve zaviyelerin Canik'te başlangıçta amaçlarına uygun olarak kurulduklarını göstermektedir.⁴⁸⁸

Vakfiyelerde yeterince veri olmaması bu konunun detaylandırılmasını ve yorumlanmasını sınırlandırmıştır. Bilinen en önemli zaviye günümüzde de Samsun halkı tarafından bilinen Seyyid Kutbiddin Zaviyesidir. 1485 yılında yapılan tahrirlerde

⁴⁸⁶ Yılmaz, "Samsun Kazasının İdari Durumu", s. 33.

⁴⁸⁷ Yediyıldız, "1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 13-17 Ekim 1986, s. 299-300.

⁴⁸⁸ Yediyıldız, "1485-1569 Yılları Arasında Samsun", s. 300.

dokuz görevlisi olduğu görülmektedir.⁴⁸⁹ Bu da bu zaviyenin Osmanlı öncesi dönemde kurulduğunu, şehirleşme bölümünde ifade edildiği gibi kalenin tahmini sınırları dışında kurulmasının da tipik bir zaviye örneği olduğunu düşündürmektedir.

Diğer bir zaviye Taceddinoğlu Mehmed Yavuz Bey tarafından kurulmuş olup sadece kendisine bağlanan mevkûftan bahsedilmektedir.⁴⁹⁰ Yine aynı köyde başka bir tekke daha olduğu Taceddinoğlu Hasan Bey'in vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Hasan Bey vakfiyede “buk'a-i mübarek”⁴⁹¹ olarak tanımladığı yere bir mescid yaptırdığını ifade etmektedir.⁴⁹² Buda Ordu köyünde var olan bir zaviyeyi işaret etmektedir.

Mevcut vakfiyelerden en detaylı bilgi Sa'di Dergâhı ile ilgilidir. Sa'dilik 18. asırda Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamış, 19. asırda ise İstanbul'da önemli tarikatlardan biri haline gelmiştir.⁴⁹³ Hicri 22 Ş 1313 (M. 7 Şubat 1896) tarihinde bu dergâhlardan biri de Samsun'da kurulmuştur. Vakfiyesinde Sa'di Şeyhi el-hâc Mehmed Efendi bin Halil tarafından kurulduğu görülmektedir. Mehmed Efendi, Pazar Mahallesi'nde üst katında bir semahane, iki oda ve bir sofa olan, alt katında ise üç oda ve bir ahır olan, iki katlı binasını, içerisinde çeşmesi ve çeşitli ağaçları bulunan bahçesiyle birlikte Sa'di Dergâhı olarak vakfetmiştir. Öncelikli olarak bu dergâhta “Sa'diyye-i şeybâniyye-i tegallubiyye”⁴⁹⁴ geleneği üzere ayin yapılmasını, müteveli olarak da kendisini, kendisi öldükten sonra da evladının en büyük ve en salih olanının müteveli yapılmasını şart koşmuştur. Bu da Yediyıldız'ın 18. asırdan sonra zaviye kurucularının bizzat kendilerini şeyhliğe tayin ettiği görüşünü desteklemektedir. Yine kendilerinden sonra evlatlarını ve onların evlatlarını ve eğer nesilleri tükenmişse kendi tarikatlarından bir şeyhin mütevelliliğe getirilmesini istemeleri,⁴⁹⁵ Mehmed Efendi'nin vakfiyesiyle paralellik göstermektedir. H. 23 Z 1321 (M. 10 Şubat 1904) tarihinde Mehmed Efendi

⁴⁸⁹ Yılmaz, “Samsun Kazasının İdari Durumu”, s. 33.

⁴⁹⁰ Mehmed Yavuz Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, ŞŞS., df. 3172, V. 29.

⁴⁹¹ “Buk'a” kelime anlamı olarak her ne kadar yer, mekân, belde, ülke, boş arazi gibi anlamlara gelsede terim anlam olarak, ribat, hankâh, âsitane, zaviye kelimeleriyle aynı anlamı ifade etmektedir. Detaylı bilgi için Bkz., Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 157.

⁴⁹² Hasan Bey bin Arslan Bey Vakfiyesi, H. 827, VGMA., df. 597, s.199, sr. 204.

⁴⁹³ Hüseyin Kurt, “Sadi'liğin Anadoluya Gelişi ve Bazı Sa'di Tekkeleri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2004, 13, ss. 85-125.

⁴⁹⁴ Sa'dilik, zamanla aciziyye, tegallubiyye, vefaiyye, selamiyye adlarıyla dört kola ayrılmıştı. Detaylı bilgi için Bkz., Kurt, “Sa'diliğin Anadoluya Gelişi”, ss. 85-125.

⁴⁹⁵ Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 223.

bir dükkânı daha vakfederek buranın geliri ile Sadi Dergâhı'nda fakirlere ve dervişlere yiyecek ve içecek verilmesini istemiştir.⁴⁹⁶

Buraya kadar incelenen Sadi Dergâhı, gelen geçen fukaraya yemek verilmesi ve dergâhta semahane bulunması ve ayin yapılması yönüyle klasik tekke ve zaviye tarifiyle örtüşmektedir. 18. yüzyıldan sonra kurulan dergâhların genellikle şeyhliğe dergâhı kuranın kendisini ataması yönü ile de bu kıstaslara uymaktadır. Bu dergâh halen Pazar Mahallesi'nde Bozkurt İlköğretim Okulunun hemen yanbaşıında harabe bir vaziyette bulunmaktadır.

Fotoğraf 32: Sa'di Dergâhı

⁴⁹⁶ Mehmed Efendi bin Halil Vakfıyesi, H. 23 Z 1321, SŞS., df. 3207, V. 13.

Fotoğraf 33: Sa'di Dergâhı

Tekke ve zaviyelerle ilgili olarak vakfiyesi bulunmamakla birlikte vakfiyelerde adlarından bahsedilen İsa Baba tekkesi ve Kılıç Dede Camii ile ilgili bilgi vermek gerekmektedir. Günümüzde İsa Baba Camii olarak bilinen yapının aslında tekke olduğu vakfiyelerde geçmektedir.⁴⁹⁷ Yine vakfiyelerde Kılıç Dede Camiin de türbe olduğu bilgisi bulunmaktadır.⁴⁹⁸ Burda baba ve dede ifadelerinden yola çıkarak bir takım çıkarımlarda bulunulabilir. İslamiyet Anadolu'ya yayıldığı zaman şehir merkezlerinde sünni öğretilen beslenen tarikatlar şehirli halk arasında rağbet görmekteydi. Ancak, kırsal kesimde ise baba, dede ve abdal lakaplı Türkmen şeyhleri etkili olmaktadır.⁴⁹⁹ Kuruldukları yerlerin Samsun'un ilk yerleşim yerine uzak olmaları ve kullandıkları dede ve baba lakaplarından hareketle buraların heteredoks tekke geleneğe mensup Türkmen şeyhleri tarafından kurulduğu ve aslında birer zaviye olduklarını düşündürmektedir.

⁴⁹⁷ Alime Hatun bint-i Ömer Vakfiyesi, H. 17 C 1273, VGMA., df. 2165, s. 172, sr. 489.

⁴⁹⁸ Hatice Ulviye Hanım Vakfiyesi, H. 29 Ca 1298, VGMA., df. 589, s. 105, sr. 189.

⁴⁹⁹ Cemil Paşlı, **Türk Aleviliği, Tarihsel Süreç**, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006, ss. 34-35.

Genel olarak vakfiyelerdeki hizmet şartlarına baktığımız zaman bir adet şeyh efendiye bir adet de seccadenişine yönelik hizmet şartı bulunmaktadır. Toplamda tekke ve zaviyelerle ilgili hizmet şartı altı tanedir. Tüm hizmet şartlarına oranı yüzde 0,66'dır.

C- Hatim ve Dua Vakıfları

Hatim, Kuran-ı Kerimi başından sonuna kadar okumaya denir. Canik sancağında kurulan vakıfların hizmet şartlarına baktığımız zaman yüz yirmi sekiz tanesi hatimlerle ilgilidir. Yine vakfiyelerde bu hizmet şartları dışında cüzhana bir, devirhana bir, çeşitli sureler okunması için de üç adet hizmet şartı bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde bazı vakıf kurucuları kendileri hayatta iken veya öldükten sonra ruhları için Kur'an-ı Kerim okunması ya da Kuran-ı Kerimden istediği bir bölümün okunmasını ve sevabının kendi belirlediği kişiler arasında dağıtılmasını şart olarak koşabilmekteydiler. Bu vakıf şartları da "Her ayda bir hatim okunarak senede on iki hatim okunup bunlardan ilk hatimin Seyyidü'l Beşer Efendimiz'in rûh-i şerîflerine, ikinci hatim Ebubekir Sıddık, üçüncü hatim Ömerü'l-Fâruk, dördüncü hatim Osman Zinnureyn, beşinci hatim Ali Mürtezâ, altıncı hatim İmâm-ı Hasan ve İmâm-ı Hüseyin, yedinci hatim Peygamberimizin çocuklarına, ... onuncu hatim sahabilerin ruh-i şerifelerine, on birinci hatim büyük tarikat kurucularının, seyitlerin, şeyhlerin ve müridlerinin ruhuna, on ikinci hatim vefâtımdan sonra kendi rûhuma ve bütün nebiler, evliyâlar, şehidlerin ruhlarına âid olıcak"⁵⁰⁰ diye şart koşulmuştur. Başka bir vakfiyede ise "her gün Kur'ân-ı Azîmden bir cüz okuyup sevâbını babamın ruhuna hediye eylemek üzere günlük yetmiş üç dirhem ve ikinci imâmına günlük on beş dirhem ve her gün Kur'ân-ı Azîmden bir cüz okuyup sevâbını vâlidem rûhına hediye eylemek üzere yine günlük yetmiş üç dirhem ve aynı şekilde baş müezzine her gün Kur'ân-ı Azîmden bir cüz okuyup sevâbını hayâtımda defter-i âmelime ve öldükden sonra rûhuma hediye eylemek üzere günlük yetmiş üç dirhem ve aynı şekilde ikinci müezzine günlük on beş dirhem ve her günlük Kur'ân-ı Azîmden bir cüz okuyup

⁵⁰⁰ Hasene Şâh Kadın bint Abdullah Vakfiyesi, VGMA., df.,610 s. 73.sr. 101.

sevâbını akrabamın, çocuklarımın ve torunlarımın ruhlarına hediye eylemek üzere günlük yetmiş üç dirhem verilmesini...”⁵⁰¹ gibi şartlar koşulmuştur.

Yine vakfiyelerde akraba mezarlıklarının ziyaret edilmesi ve bu ziyaret esnasında Kur’an-ı Kerim okunması da şart koşulmuştur: “Samsun Kasabası’nda Bezzâz Câmî, Bafra Kasabası’nda Debbağhâne Câmî, Rahtıvan Câmî’-i Şerîf havlusında ve Güçlü Câmî’-i Şerîfî yakınında defnedilmiş olan akraba ve çocuklarımın, iki mahalde olan mezarlarını ve yine Ayvacık kazâsı’na tâbi Kurt Ahmedlü köyünde defnedilmiş olan evladlarımın kabirlerinde aynı şekilde ziyaret etmeleri ve Kuran-ı Kerim okumaları karşılığında...”⁵⁰²

Bunun dışında vakıf kurucuları vakfiye şartlarında her Cuma ve Pazartesi geceleri birer Yâsin-i Şerîf kıraat olunması⁵⁰³, Müslümanların burada her Cuma gecesini yatsıdan sonra, hergün işrak vaktinden koca kuşluğa kadar zikir etmeleri⁵⁰⁴ gibi şartlar koşmuşlar, dua veya Kur’an-ı Kerimden okunmasını istedikleri bölümü açıkça belirtmişlerdir.⁵⁰⁵

Ç-Kurban Vakıfları

Bir diğer şart ise kurban kesilmesi ile alakalıdır. Genellikle kurbanın Kurban Bayramında kesilmesi ve etinin fakir Müslümanlara dağıtılmasını şart koşmuşlardır.⁵⁰⁶ Hizmet şartlarına bakıldığında yirmi altı tanesi kurban kesimiyle alakalıdır. Toplam hizmet şartı içerisindeki oranı yüzde 2,89 dur.

⁵⁰¹ Hazinedârzâde Ahmed Paşa Vakfiyesi, H. 10 N 1262, VGMA., df. 581/2, s. 275, sr. 278.

⁵⁰² Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁵⁰³ Zekiyye Hanım bint-i Mehmet Vakfiyesi, H. 2 Ca 1323, VGMA., df. 619, s. 48, sr. 31.

⁵⁰⁴ Mehmet Bey Bin Bali Bey Vakfiyesi, VGMA., 585 s. 23 sr. 22

⁵⁰⁵ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57; Köleoğlu Ayşe bint-i Ahmed Vakfiyesi, H. 1278, ŞŞS., df. 3173, V. 25.

⁵⁰⁶ Akgül Hatun bint-i Tahir Vakfiyesi, H. 7 S 1272, VGMA., df. 618, s. 5, sy. 4; Nadire bint-i Hüseyin Vakfiyesi, 10 M 1278, ŞŞS., df. 3173, V. 26; Rukiye Hatun ibnet-i Mehmed Vakfiyesi, H. 30 M 1310, ŞŞS., df. 3201, V. 32-33.

D-Mevlid ve Tevhid Vakfı

Mevlid Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan bir bölümünde Peygamber Efendimizin doğumunu anlatan dini-edebi bir metindir. Yine aynı şekilde mevlit okutmak isteyen vakıf kurucuları mevlidin mevlid kandilinde bizzat kendi evinde⁵⁰⁷ veya camide okunmasını şart koşmuştur.⁵⁰⁸ Yapılacak kıra'atın kim tarafından okunmasını açıkça vakfiye şartlarında belirtmişlerdir. İncelenen vakfiyelerde sadece İffet Hanım bint-i Tokadi mevlitten sonra yemek verilmesini şart koşmuşken, Mehmed Bey bin Bali Bey ise mevlid okunduktan sonra dinleyicilere tatlı dağıtılmasını şart koşmuştur. Toplam sekiz yüz doksan yedi hizmet şartı arasında kırk yedi tane mevlit okunması şartı bulunmaktadır. Toplam hizmet alanlarına oranı yüzde 5,23'dür.

Kelime-i tevhid Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir anlamına gelen “la ilahe illallah, Muhammedun resullullah” lafzıdır. Vakfiyeler arasında sadece bir tane tevhid şartı vardır ve Mahmud Tayyar Paşa tarafından şart koşulmuştur.⁵⁰⁹

II-EĞİTİM VE ÖĞRETİM HİZMETLERİYLE İLGİLİ VAKIFLAR

İslâm toplumunda bilimin gelişmesi, hem resmi hem de gayr-ı resmi eğitimi kapsayan ve bütün akli ve nakli bilimler alanında teşvik gören geniş bir eğitim sistemine dayanıyordu. Şüphesiz eğitim sistemi de geleneksel İslâmi bilgi ve öğrenim anlayışına bağlıydı. Bu bağlılık nakli ilimlerin hemen hepsi üzerinde duruyor, ancak felsefedenden eczacılığa kadar neredeyse bütün diğer fenni ve akli bilimleri de içeriyordu. İslâm toplumunda eğitim, küçük yaşlardan itibaren önce aile içerisinde, sonra mekteplerde, camilerde, medreselerde ve araştırma merkezlerinde veriliyordu. Bu eğitim erkek çocuklarını olduğu kadar kız çocuklarını da kapsamaktaydı.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Emine Hanım ibnet-i Bilal Vakfiyesi, 3 Z 1340, VGMA., df. 1993, s. 141, sr. 129.

⁵⁰⁸ Ümmügülsüm Hatun ibnet-i Halil Vakfiyesi, H. 12 R 1297, VGMA., df. 606, s. 194, sr. 247.

⁵⁰⁹ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

⁵¹⁰ Seyyid Hüseyin Nasr, **İslâm Ve Bilim, İslâm Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Tarihi Ve Esasları**, İlhan Kutluer (Çev), İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, s. 13. Chikh Boumrane, “İslâm Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları”, Nesimi Yazıcı (çev), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXX, s. 279.

Osmanlı Devleti'nde eğitim, günümüzdeki gibi sistematik bir şekilde, belli bir plan, program çerçevesinde mektep ve medreselerde yapılmaktaydı. Modern eğitim kurumlarının oluşumundan önce, mektep-medrese geleneğini ve kurumlarını, önceki Türk-İslâm devletlerinin tecrübelerini de değerlendirerek, bunları en iyi analiz eden ve kurumlaştıran devletin Osmanlı Devleti olduğu genel bir kanaattir. Osmanlı Devleti'nde örgün eğitim genellikle camii-mescit ve sıbyan mekteplerinde başlar, medreselerde devam ederdi.⁵¹¹

Bu kısımda Canik sancağında eğitimle ilgili kurulan vakıflarla, bu vakıflara hangi akarların bağlandığı, hangi kadroların tahsis edildiği, toplam hayrat içerisindeki oranın ne olduğu gibi konulara değineceğiz.

A- Mekteplere Yönelik Vakıflar

Sözlükte yazmak anlamına gelen Arapça ketb kelimesinden türetilmiş yazı yazılan yer anlamındaki mekteb kelimesinin Türkçe karşılığı okuldur. Osmanlı Devleti'nin eğitim-öğretim sisteminin en önemli unsuru denince akla medreseler ve bu kurumların bir alt derecesini teşkil eden mektepler gelmektedir. Mektepler, her mahallede camilere bitişik bir şekilde inşa edildiği veya cami bölümlerinden biri bu iş için düzenlenebildiği gibi genellikle sokakların kesiştiği merkezi yerlerde ayrı bir yapı olarak veya bir külliye içerisinde de inşa edilebiliyordu. Devletin eğitim-öğretim bakımından herhangi bir müdahalesinin bulunmadığı bu sivil eğitim kurumları vakıflardan aldıkları güçle uzun yıllar hizmet vermişlerdir. Örgün eğitim kurumları arasında kabul edilen ve genellikle 5-6 yaşlarındaki çocukların eğitimini amaçlayan bu mektepler, talebelerin medreselere devam etme imkânını da sağlamışlardır⁵¹²

⁵¹¹ Bkz., Alkan, "Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları", s. 224.

⁵¹² Nebi Bozkurt, "Mektep", **DiA**, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2004, s. 5, Bkz. Başol, "17. Yüzyıl Bursa Vakıfları", s. 165-166.

İncelediğimiz vakfiyelerde kurulmuş olan okullar için sıbyan mektebi⁵¹³ ve sadece “mekteb”⁵¹⁴ tabiri kullanılmıştır. Bunun yanında mektebler için daru’t-talim, muallimhane, mahalle mektebi, taş mekteb gibi tabirler de kullanılmıştır.⁵¹⁵ Mektepler Osmanlı İmparatorluğu’nun ilköğretim kurumları idi. Yerli ailelerin çocuklarının tamamına açık bulunan ve her biri genellikle sadece bir sınıftan ibaret olan bu okullarda, muallim, hace-i mektep ya da mektep hocası denen bir öğretmen, çocuklara ayet ve hadislerle desteklenen ilk eğitimlerini vermeye çalışırdı. Doğal olarak mekteplerde Kur’an-ı Kerim öğretilir, Müslümanlara dini uygulamalarla ilgili temel bilgiler verilir ve onlara “Türk dilinin ilk unsurlarını” öğretilirdi.⁵¹⁶

Mektebler camilere bitişik⁵¹⁷, kütüphanelerle birlikte⁵¹⁸ veya müstakil bir arsa üzerinde⁵¹⁹ inşa edilmişlerdir. Bu eğitim kurumlarında hem kız hem de erkek çocuklara⁵²⁰ eğitim verilmekteydi. Mekteplerde görevli kişilerde belirli şartlar aranmaktaydı. Mesela mu’allim-i sıbyanların ulemâdan bir kimse olunması şart koşulmuştur.⁵²¹ Yine mekteplerde kapıcı –bevvab- kadroları ihdas edildiği, bunların mektebin faaliyette olduğu günlerde okulu açmak ve kapamakla görevli olduğu ve bunun karşılığında ücret aldıkları kayıtlıdır.⁵²²

⁵¹³ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁵¹⁴ Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 171, V. 13; SŞS., df. 3179, V. 2.

⁵¹⁵ Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi...” s.224

⁵¹⁶ Yedi yıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 208; Yücel Gelişli, “Osmanlı’nın İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, **Türkler**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, XV, 2002, ss. 35-43.

⁵¹⁷ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁵¹⁸ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁵¹⁹ Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 171, V. 13; SŞS., df. 3179, V. 2.

⁵²⁰ Ayşe Hanım bint-i Abdullah Vakfiyesi, H. 10 Ca 1249, VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 171, V. 13; SŞS., df. 3179, V. 2.

⁵²¹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁵²² Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

Canik sancağında kurulan vakıfların oluşturduğu sekiz yüz doksan yedi hizmet şartından altı tanesi mu'allimlerin maaşlarının ödenmesi için bir taneside muallim kalfasının maaşının ödenmesi için şart koşulmuştur. Toplam hizmet şartları içerisindeki oranı yüzde 0,66' dır.

B-Medreselere Yönelik Vakıflar

Medrese sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrar etmek” anlamlarına gelen ders kökünden türemiş bir mekân adıdır.⁵²³ Tarihi süreç içerisinde medrese olarak anılan ve camiyle yan yana gelişip onunla yakın ilişki içerisinde olan bu kurum kademeli olarak gelişmiştir. Başlangıçta dini ilimlere ait dersler için camilerin belirli bölümleri kullanılıyor, her hoca sık sık kendi adıyla anılan, bugünkü anlamda kürsü diyebileceğimiz, bir köşe yahut sütun dibinde ders veriyordu. Zamanla öğretim sistemli hale gelip yaygınlaşınca, camilerin bitişiğinde yer yer özel olarak ders vermek için binalar dikildi. Bununla birlikte gerek mimari gerekse fikri irtibat bakımından cami ve medrese birbirinden hiç ayrılmadı.⁵²⁴

Osmanlı Devleti'nde ilk medrese Orhan Bey zamanında İznik'te kurulmuştur. Daha sonra özellikle Fatih'in kurduğu “sahn-ı seman” medreseleri ile bu kurum ivme kazanmış Süleymaniye Medreseleri ile zirve yapmıştır. Osmanlı medeniyetinin yükselmesinde medreselerin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ayrıca vakıflar aracılığı ile kurulmaları devletin baskı ve dayatmasından uzak, ilmi bakımdan bağımsız olmalarına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde devlet güçlü ve toplum dinamik olduğu için herhangi bir suistimal ortaya çıkmamıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru ise bazı aksaklıklar baş göstermiş, 17. yüzyılda devletin zayıflamaya başlaması ile birlikte medreseler de bundan etkilenmiş ve eski parlak günlerini kaybetmeye başlamışlardır.⁵²⁵

⁵²³ Nebi Bozkurt, “Medrese”, **DİA**, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2003, s. 323-324.

⁵²⁴ Nasr, **İslam ve Bilim**, s. 17.

⁵²⁵ Kazıcı, **İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri**, s. 376.

Samsun'da kurulan ilk medresenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1485 ve 1520 yılında tutulan tahrir defterlerinde Samsun'da bir medresenin kurulmuş olduğu görülmektedir.⁵²⁶ Vakfiyeleri incelediğimizde Hicri Şaban 900 (M. Mayıs 1495) yılında Sadi Bey tarafından Samsun'da bir medresenin kurulduğu, bu tarihten sonra Hicri Ramazan 925(M. Ağustos-Eylül 1519) tarihinde Arnavud Ali Bey'in Çarşamba'da bir medrese inşa ettiği görülmektedir. Ancak Evliya Çelebi'nin Seyhatname'sine göre Samsun'da medrese de, dar'ül-hadis de yoktur.⁵²⁷ Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılın ortalarına doğru bu bölgeye geldiği düşünüldüğünde, bu medresenin yangın, sel ve benzeri olaylar nedeni ile yıkıldığı, ihtiyaç duyulmadığı için de yenisinin yapılmadığı düşünülebilir.

H.1321 (M.1903) tarihli salnameye göre Canik sancağında yirmi üç medrese bulunduğu görülmektedir. Bu medreselerin onüçtanesi Çarşamba'da, beş tanesi Bafra'da, bir tanesi Fatsa'da, bir tanesi Ünye'de ve üç tanesi de sancak merkezi olan Samsun'da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı şahıslar tarafından vakıf olarak yapılırken bir kısmı da yardımlaşma usulüne göre yapılmıştır.⁵²⁸ Bu nedenle bu medreselerin hepsinin vakfiyesi elimizde bulunmamaktadır.

Tablo 22: Vakfiyelerde Geçen Medreseler

Yer	İsim
Pazar Mahallesi	Osman Paşa Medresesi
Kestane Pınarı Karyesi	Kestane Pınarı Karyesi Medresesi
Mahmud Beyli Karyesi	Mahmud Beyli Karyesi Medresesi
Samsun	Ahmed Efendi Medresesi
Kızılot Karyesi	Kızılot Karyesi Medresesi
Samsun	Koca Softanın Medresesi

⁵²⁶ Yılmaz, "Samsun Kazasının İdari Durumu", s. 34.

⁵²⁷ Kazım Yaşar Koprman, "Evliya Çelebi Seyhatnamesine Göre Samsun", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun: 13-17 Ekim 1986, s. 63.

⁵²⁸ Yolalıcı, **XIX. Yüzyılda Canik**, s. 65.

Samsun	Çarşı Medresesi
Samsun	Büyük cami ve Siyavuş Ağa Camii Medresesi
Samsun	Hasan Efendilin Medresesi
Said Bey Mahallesi	Subaşı Medresesi
Çarşamba Kasabası	Mahmudiye Medresesi
Samsun Hançerli Mahallesi	Hançerli Camii Medresesi
Samsun	Sadi bin Mevlana Mümin Medresesi
Hançerli mahallesi	Hançerli Medresesi
Hassa Bağçe Mahallesi	Hassa Bağçe Mahallesi Medresesi
Çay Mahallesi	Çay Mahallesi Medresesi
Samsun	Haznedar Süleyman Paşa Medresesi

İncelenen vakfiye kayıtlarında Canik sancağında oluşturulan iki yüz seksen dokuz vakfiyede ki sekiz yüz doksan yedi hizmet şartından beş tanesi kullanım amacı belirlenmeden medrese vakfına, on dört tanesi ise müderrislerin maaşlarının ödenmesine, iki tanesinde medreseyi açıp kapamakla görevli kapıcı maaşlarının ödenmesine şart koşulmuştur. Toplam hizmet şartlarına oranı yüzde 2,34'dür. Medreselere yönelik kurulan vakıfların biri 15. yüzyıl, biri 16. yüzyıl, on yedisi 19. yüzyıl, ikisi 20. yüzyılda kurulmuşlardır. Medreselere şart koşulan yirmi bir vakfiyede on yedi medresenin adı zikredilmektedir. Bu medreselerden dokuzunun hücreleri belirtilmiş olup toplamda yüz otuz iki hücre inşa edilmiştir. Bu medreseler arasında Hazinedaroğullarının inşa ettiği Süleyman Paşa Medresesi on bir, Çay Mahallesi Medresesi on altı, Hassa Bahçesi Medresesi kırk beş hücre⁵²⁹, Osman Paşa Medresesi sekiz hücre⁵³⁰, Abdullah Paşa on iki hücredir.⁵³¹

⁵²⁹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁵³⁰ Hazinedârzâde Osman Paşa b. Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 21 B 1236, VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; ŞŞS., df. 3171, V. 113.

Medrese gibi eğitim kurumlarının vakıflar eliyle oluşturulmasının, Osmanlı'nın son döneminde şiddetli eleştirilere konu olduğunu, tezimizin giriş kısmında söylemiştik. Bu durumu eleştirenler, vakfiyelerin günümüzdeki Anayasa gibi statik olduğu ve orada hangi dersin okutulması gerektiğinin belirtildiği ve yine müderris atamalarının vâkıfın inisiyatifinde olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁵³²

Samsun'la ilgili vakfiyeleri incelediğimizde medreselerde okutulacak dersler genel olarak ifade edilmişlerdir. Sadi Bey bin Mümin inşa ettiği medresede “ilm-i akliye ve nakliye” ve “fünûn-ı nazariye”⁵³³ derslerinin okutulmasını istemiştir. Bu dersler genel bir ifade olup bugünkü sosyal bilimler ve fen bilimleri derslerinin karşılığıdır. Haznedar Süleyman Paşa ise hem Çarşamba'da kurduğu, hem de Samsun'da kurduğu medresede sadece fen bilimlerinin okutulmasını şart koşturmuştur.⁵³⁴ İncelediğimiz diğer vakfiyelerde de yukarıda değindiğimiz eleştirilere maruz kalacak türden herhangi bir şarta rastlanmamıştır.

Vakıfların diğer bir fonksiyonu da medreselerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması ve başta müderris maaşları olmak üzere diğer çalışanların maaşlarının ödenmesi noktasındadır. İncelediğimiz vakfiyelere göre o dönemde en yüksek maaşı müderrisler almaktaydı. Müderrislerin maaşları, kendilerine en yakın maaş alan mu'allim ve imam maaşlarının birkaç katı olabilmekteydi. Haznedar Abdullah Paşa Medresesi'nde müderris olan kimseye günlük 100 akçe verilmesini şart koşturmuşken, çocuk mektebinde mu'allim olanlara günlük elli akçe verilmesini, imama ise 25 akçe günlük verilmesini şart koşturmuştur.⁵³⁵ Yine Mahmud Tayyar Paşa Medresesi'nde görev yapan müderrise yıllık 200 kuruş verilmesi, medreseye bitişik caminin imamına ise yıllık 40 kuruş verilmesini şart koşturmuştur.⁵³⁶

⁵³¹ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁵³² Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi**, s. 24-25.

⁵³³ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, ŞŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

⁵³⁴ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁵³⁵ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁵³⁶ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 1 Ş 1214, VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57.

Bugünkü anlamda burs kavramının o günkü medreselerin bazılarında da olduğu görülmektedir. Sadi Bey bin Mümin, vakfettiği medresesinde ilim tahsil eden öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için günlük 3 dirhem para verilmesini şart koşturmuşur.⁵³⁷

İncelediğimiz vakfiyeler arasında eğitim ve öğretim giderleri için yapılan vakıfların özellikle ibadethanelere yönelik yapılan vakıflardan oldukça az olması dikkat çekicidir. Bunun sebebi olarak şehir merkezinde toplu yaşamın tesis edilmesi, köylerin dağınık ve çok olması gösterilebilir. Eğitim görececek insanlar, belli merkezlerde kurulmuş olan medreselere gelerek eğitim alabilmekteydiler. Ancak her köyde cami yapıp ibadetlerin o mahalde yapılması zorunluluğu vardır.

Vakfiyelerde dikkat çekici bir durum da Kavak'ta bir medrese olup diğer medreselerin Samsun ve Çarşamba'da toplanmış olmasıdır. Bafra, Terme ve Alaçam'la ilgili kayıta rastlayamadık. Ancak vakfiyelerde bu kazalarla ilgili kayıtların olmaması o kazalarda medrese olmayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim H. 1321 (M. 1923) yılında yayınlanmış olan eğitim salnamesini incelediğimizde Bafra'da beş medresenin adı geçmektedir.⁵³⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Canik sancağının merkezi olan Samsun ile bağlı kaza ve köylerde eğitim alanına dönük çeşitli vakıflar oluşturmuşlardır. Bu vakıflar müderris maaşlarından kapıcı maaşlarına, medreselerin aydınlatılmasından öğrencilere burs verilmesine kadar çeşitli alanlarda hizmet vermişlerdir.

C-Kütüphanelere Yönelik Vakıflar

Kütüphane, tarihi süreç içerisinde genellikle hükümdarlar, valiler, medrese hocaları, bazen de bir tarikat yararına veya özel incelemeler için kurulup vakıf haline getirilen genel yer anlamında kullanılır. Buralarda kitaplar çeşitli sınıflara ayrılarak sistemli bir şekilde dizilirlerdi. Çeşitli kitapların birçok kopyası bulunmakta idi. Bu sayede aynı eseri birçok kişi aynı anda okuyabilme imkânına sahip olmaktadır. Ayrıca

⁵³⁷ Sadi b. Mevlana b. Mümin Vakfiyesi, H. 29 Ş 909, ŞŞS., df. 3173, V. 6; VGMA., df. 581/2, s. 486 sr. 463.

⁵³⁸ Detaylı bilgi için Bkz., Yolalıcı, **XIX. Yüzyılda Canik**, s. 64.

herhangi bir yazmanın bir yerinde yırtılma ya da silinme meydana geldiğinde, okuyucu diğer kopyaya başvurulabiliyordu. Kitap sayısı ya satın alınarak, ya da kütüphaneye bağlı müstensihler tarafından el ile yazılarak artırılıyordu. Genellikle her kütüphanede bir müdür (sahib) ve kütüphanenin ehemmiyetine göre de bir veya birkaç günümüzde kütüphane memuru diyebileceğimiz hafız-ı kütüb (hâzin), kitapları çoğaltan müstensih (nâsîh) ve temizlik görevlisi (farraş) bulunuyordu. Oluşturulmuş amacına göre kütüphaneden kimlerin hangi şartlarda yararlanacağı vakfiyelerinde bulunmaktaydı. Kâğıt, mürekkep ve kâğıt kalem idare tarafından sağlanırdı”.⁵³⁹

Osmanlı Devleti zamanında din, bilim, edebiyat, tarih gibi alanlarda yazılmış eserlerin toplanarak bunların kütüphanede öğrencilerin ve halkın hizmetine açmak bir gelenek halini almıştı. Osmanlı kuruluş döneminden itibaren devletin üst düzey yöneticileri başta padişahlar ve yakınları olmak üzere oluşturdukları medrese ve külliyelerde veya bağımsız binalarda kütüphaneler kurmuşlardı. Kurulan Kütüphanelerin hemen hemen tamamı vakıf olarak kurulmuş, amaçları yönetimleri, gelir giderleri, kimlerin nasıl yararlanabilecekleri gibi bir çok konu vakfiyelerde açık bir şekilde ifade edilmişti.⁵⁴⁰

Samsun’da kurulan sekiz yüz doksanaltı hizmet şartında iki tanesi tanesinde kütüphane oluşturulmasına yönelik şart bulunmaktadır. İki kütüphane vakfı da Hazinedaroğulları tarafından oluşturulmuştur. Hazinedaroğlu Süleyman Paşa, Çarşamba kazasından “Çay nam mahalde” yaptığı caminin yanından medrese ile birlikte kütüphane inşa etmiştir. Vakfiye şartlarında “ulûm-ı nâfi‘a ve funûn-ı şettâdan ber-mûceb-i defter ma‘lûmü’l-aded kütüb” olarak bahsedilmiştir. İlim öğrenmek için gerekli olan defterlerden bahsedilmekte ve sayısı hakkında “malum” yani bilinen olarak tarif edilmiştir.⁵⁴¹

⁵³⁹ Hakan Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 19, 2008, ss. 53-78.

⁵⁴⁰ Anameriç, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, ss. 53-78.

⁵⁴¹ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.

Kütüphane görevlisi hakkında ise bir kimsenin kütüphane memuru olarak atanmasını, atanan kütüphane memurunun da şu görevleri yerine getirmesini istenmiştir: 1- Cuma ve Salı dâhil olmak üzere haftada 5 gün sabahtan ikindiye kadar kütüphaneyi açık tutması, 2-Ders çalışmak yada not almak için istedikleri kitapları öğrencilere vermeleri, 3-Öğrenciler çalışmalarını tamamladıktan sonra kütüphanecinin kitapları rafa geri koyması, 4-Kütüphane memurunun, kütüphane dışına bir varak dahi olsa çıkarılmasına izin vermemesi, 5- Her yıl müfti efendi başkanlığında kütüphane kayıtları incelenmesi eksik kitap tespit edilirse kütüphane memuruna tamamlatılması, 6-Tüm yukarıda sayılan görevleri yerine getirmeleri karşılığında kütüphane memuruna günlük 10 akçe verilmesi⁵⁴² Hazinedaroğlu Abdullah Paşa ise babasıyla hemen hemen aynı şartları ileri sürmüştür.⁵⁴³

III-SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİYLE İLGİLİ VAKIFLAR

Vakıfların dini ve sosyal hayat üzerinde düzenleyici bir rol oynadığı muhakkaktır. Bu açıdan bakıldığı zaman amacı belli olan vakıfların sosyal hayatın çeşitli safhâlarında önemli bir rol oynadığı aşikârdır. Bundan dolayıdır ki vakfin fakir ve yoksulları kalkındırması, onları iktisadi ve ekonomik olarak desteklemesi vb. hizmetleri yerine getirmesi küçümsenemeyecek bir hizmettir. Bu bağlamda; vakıf mallar sadece müessesâat-ı hayriyye dediğimiz medrese, köprü, mescit çeşme gibi toplumun her kesiminden insanların faydalanacağı yerlere harcanmazlardı. Onlar daha ziyade yetim çocukların sevindirilmesi, bakımlarının sağlanması, güçsüz ve hastaların bakılması, kadın ve çocuklara yazın soğuk su dağıtılması gibi ihtiyaç sahiplerine yönelik hizmetleri de amaçlardı.⁵⁴⁴

Canik sancağının merkezi Samsun ile bağlı kaza ve köylerde, sağlık ve sosyal yardımlaşmayla ilgili on üç adet vakıf kurulmuştur. Bu vakıfların toplam vakıflara ve bunların hizmet şartlarına oranı yüzde 1,44'dür. Bunun toplam vakıflar içerisindeki oranı düşük gözükebilir. Sebebi, "Komşusu açken tok yatan bizden değildir"

⁵⁴² Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

⁵⁴³ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfıyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁵⁴⁴ Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 127-128.

anlayışına sahip bir toplumun böyle bir vakıf kurmak yerine yakınındaki insanları gözeterek, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermesinin doğal sonucu olduğu söylenebilir.

A-Yiyecek, İçecek ve Giyecek Dağıtılmasına Yönelik Vakıflar

Gerek İslâm öncesi Türk devletlerinde gerek İslâmlaşma sonrası kurulan Türk devletlerinde halkın garip-gureba denilen kesiminin yedirilip içirilmesi ve giydirilmesi özellikle hükümdar ve yöneticilerin yerine getirmesi gereken önemli görevler arasında sayılmıştır. İslam dinin komşu hukunun üst düzeyde gözetmesi ve Hz. Peygamberin bu konuda birçok hadisinin bulunmasından dolayı, maddi durumu iyi olan Müslüman halk fakirlerin doyurulmasına, yetimlerin giydirilmesine çalışmışlardır. İslâmiyet'in yardımlaşma anlayışının da desteklediği bu özellik, Osmanlı toplumunda son derece gelişmiş, bunun sonucunda da devlet adamları ve halktan zengin kimseler bu ihtiyaçlara yönelik çeşitli vakıflar oluşturmuşlardır. Böylece imarethane kurumu ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁵

Ancak “imaret kurup amaçları doğrultusunda hizmetlerine devam ettirmek için vakfın, büyük gelir kaynaklarına sahip olması gerekmektedir. Bu yüzden imaret gibi gideri fazla olan müesseseleri saray ve onun yakın çevresindeki nüfuzlu bürokratlar ile fatih komutan aileleri yaptırmış, giderleri ise aynı kişiler tarafından kurulan, miri gelir destekli vakıflarca karşılanmıştır.⁵⁴⁶ Bundan dolayı olmalıdır ki incelediğimiz vakfiyeler arasında Samsun’da kurulan bir imarethaneye rastlayamadık. Bununla birlikte hayır sahibi bazı kişilerin, toplumun belli kesimine bu hizmeti vermek için “it’am-ı ta’am” vakıfları kurdukları görülmektedir. Halkın yemek ihtiyacının karşılanmasının yanında giyecek ve içecek ihtiyaçlarının karşılanması da bu başlık altında incelenecektir.

⁵⁴⁵ Başol, “17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, s. 176.

⁵⁴⁶ Alkan, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s. 246.

Vakfiyelerde yemek dağıtılması⁵⁴⁷, gelip geçen fakirlere çeşitli içecekler dağıtılması⁵⁴⁸, cuma akşamların Müslüman fakirlere ekmek dağıtılması⁵⁴⁹, aşure çorbası pişirilip dağıtılması⁵⁵⁰ gibi yiyecek ve içecek dağıtımına yönelik şartlar koşulmuştur. Özellikle yaz aylarında soğuk su dağıtılması vakfiyelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu vakfiyelerde on yük kar satın alınıp susamış Müslümanlara dağıtılması,⁵⁵¹ Temmuz ve Ağustos aylarında altı yük sel sebül şerbeti sadaka edilmesi,⁵⁵² yaz mevsiminde kadın ve çocuklara kar sebül dağıtılması⁵⁵³ şeklinde belirtilmiştir.

Yiyeceklerin ekseri Ramazan,⁵⁵⁴ Muharrem ve mevlit ayında⁵⁵⁵ dağıtılması şart koşularken içecek ise genelde yaz aylarında⁵⁵⁶ ve soğuk su dağıtılması şeklinde şart koşulmuştur.

Yine Kuran-ı Kerim’de yetimlerin korunması ile ilgili ayetler ve Hz. Muhammed’in bu konudaki uygulamaları, hayırseverlerin bu alanda da vakıf oluşturmalarına neden olmuştur. Bu vakıflarda, yardımlardan gömlek, takke, papuç⁵⁵⁷ ve genel anlamda giyecek almak şeklinde bahsedilmiş ve özellikle Ramazan Bayramı’nda yapılması şart koşulmuştur.⁵⁵⁸

Sosyal amaca yönelik olarak kurulan vakıflardan bir tanesinde avarız vakıflarıdır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti zamanında olağan üstü haller durumunda halktan alınan vergilere avarız vergisi denmekteydi. Gücü olmayanların bu vergiyi ödeyebilmesi için Canık’te iki adet avarız vakfı kurulmuştur.⁵⁵⁹ Sosyal amaca

⁵⁴⁷ Mehmed Efendi ibn-i Abdullah Vakfiyesi, H. 23 R 1261, VGMA., df. 581/1, s. 248, sr. 249.

⁵⁴⁸ Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, H. 23 Za 1321, SŞS., df. 3207, V. 13.

⁵⁴⁹ Yasemin Hanım İbnet-i Bat, 9 Ş 1320, VGMA., df. 2165, s. 181, sr. 500.

⁵⁵⁰ İffet Hanım Bint-İ Tokadi Vakfiyesi, H. 14 Ş 1314, SŞS., df. 3202, V. 13.

⁵⁵¹ Mustafa Bin Mehmed Vakfiyesi, H. 27 B 1337, VGMA., df. 141, s. 140, sr. 109; SŞS., df. 3198, V. 68.

⁵⁵² İbrahim İbn-i Mehmet Vakfiyesi, H. 1 Ca 1310, VGMA., df. 617, s. 8, sr. 5.

⁵⁵³ Zekiyye Hanım bint-i Mehmed Vakfiyesi, H. 2 Ca 1323, VGMA., df. 619, s. 48, sr. 31.

⁵⁵⁴ Yasemin Hanım İbnet-i Bat, 9 S 1320, VGMA., df. 2165, s. 181, sr. 500.

⁵⁵⁵ İffet Hanım Bint-İ Tokadi Vakfiyesi, H. 14 Ş 1314, SŞS., df. 3202, V. 13.

⁵⁵⁶ İbrahim İbn-i Mehmed Vakfiyesi, H. 1 Ca 1310, VGMA., df. 617, s. 8, sr. 5.

⁵⁵⁷ Mehmed Bey b. Bali Bey Vakfiyesi, H. Evvâil-i M 965, VGMA., df. 585, s. 19, sr. 22.

⁵⁵⁸ İsmail Bey bin Namık ve Eşi Bakiye Hanım Vakfiyesi, H. 1 M 1331, VGMA., df. 1993, s. 133, sr. 120; SŞS., 3211, V. 149.

⁵⁵⁹ Adsız Vakfiye, Tarihsiz, SŞS., df. 3173, V. 51; Haznedarzade Abdullah Paşa Vakfiyesi, Tarihsiz, SŞS., df. 3173, V. 55.

yönelik olarak bir tanede mera vakfi bulunmaktadır, köylülerin hayvanlarını otlatmaları için vakfedilmiştir.⁵⁶⁰

B-Sağlık Hizmetlerine Yönelik Vakıflar

Temeli vakıflara dayanan “müessesât-ı hayriye”den bir tanesi de şüphesiz hastanelerdir. İslâm dünyasında hastaneler “dâru’ş-şifa”, “dâr’u-sıhhâ”, “dâr’ut-tıb”, “şifahane” vb. isimlerle anılmışlardır. Osmanlı Devleti’nde Orhan Gazi, Yıldırım Bayezid, Fatih Sultan Mehmed, Kanun-i Sultan Süleyman ve birçok padişah başta olmak üzere, halkın çeşitli kesimi bu alanda vakıflar oluşturmuş ya da inşa edilen bu hastanelerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardımlarda bulunmuştur.⁵⁶¹

Padişahlar tarafından yapılan hastanelerden biri de Samsun’da kurulan “Hamidiye Hastanesi” olmalıdır. Sultan II. Abdülhamit tarafından bina edilen bu hastaneye ismine nispetle Hamidiye denmiştir.⁵⁶² İncelediğimiz vakfiyelere göre Samsun’da sağlık alanıyla ilgili olarak bu hastanenin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için bir tane hizmet şartı mevcuttur. H. 3 N 1323 (M. 1 Kasım 1905) tarihinde kurulan bu vakıf, Hamidiye Hastanesi’nin (günümüzde ruh ve sinir hastalıkları hastanesi olarak kullanılan kompleksin idari binası) çeşitli ihtiyaçlarında kullanılmak üzere oluşturulmuştur.⁵⁶³

⁵⁶⁰ Zabitoğlu Muhammed Bey Vakfiyesi, Tarihsiz, ŞŞS., df. 3173, V. 59.

⁵⁶¹ Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 216.

⁵⁶² Şerife Hatun bint-i Hacı Ali Vakfiyesi, 3 N 1323, VGMA., df. 2165, s. 174, sr. 493.

⁵⁶³ Şerife Hatun bint-i Hacı Ali Vakfiyesi, 3 N 1323, VGMA., df. 2165, s. 174, sr. 493.

Fotoğraf 34: Hamidiye Hastahanesi (SBBA.)

C-Haremeyn Fakirlerine Yönelik Vakıflar

Osmanlı Devleti zamanında sultanlar surre alayları ile zi'l-hicce ayından önce İstanbul'dan Haremeyn-i Şerife'ye ve orada yaşayan halkın zengininden fakirine kadar her kesimden insanlara çeşitli hediyeler gönderirlerdi. Paranın dışında bu alaylarla birlikte kürk, inci, elmaslarla süslenmiş giyecekler vb. hediyeler de bulunmaktaydı.⁵⁶⁴

Bu uygulama Abbasiler döneminde başlatılmış olup daha sonra kurulan Müslüman devletler tarafından devam ettirilmiş ve böylece bir gelenek oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise Çelebi Mehmed ilk olmak üzere II. Murad'ın ve II. Bayezit'in surre yolladıkları bilinmektedir. Ancak bu uygulamanın düzenli bir şekilde yapılmasına Yavuz Selim öncülük etmiştir.⁵⁶⁵ İlk defa olarak Hac Kervanı (surre), Yavuz Selim'in Şam'dan Kâbe için gönderdiği bir örtü ile başlamıştır. Bu

⁵⁶⁴ Münir Atalar, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, s. 2. Detaylı bilgi için Bkz. Mustafa Güler, **Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. Ve 17.Yüzyıl)**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011;

⁵⁶⁵ Şerafettin Turan, **Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, İstanbul: Bilgi Yayınları, 2000, s. 163.

tarihten itibaren (H. 23 Muharrem 1517) Osmanlı Sultanları “Hadimu’l-Haremeyn-i eş-Şerifeyn” ünvanını kullanmaya başlamışlardır.⁵⁶⁶ Bu hediye gönderme işi zamanla kurumsallaşmış ve “Surre Alayı” denen bir törene dönüşmüştür. Hazırlanan para, meşin keselere konup padişahın mührü (mühr-i hümayun) ile mühürlenip, para ile birlikte öteki hediye ve eşyalar da develere yüklendikten sonra, “surre emini” başkanlığındaki kafile törenle uğurlanıyordu. Surre eminleri aynı zamanda padişahın Mekke şerifine yazdığı Türkçe mektubu da yanında götürürlerdi.⁵⁶⁷

Samsun’da kurulan iki yüz seksendokuz vakıf ve buna bağlı olarak oluşturulan sekiz yüz doksanyedi hizmet şartından altı tanesi Haremeyn fakirlerine yöneliktir. Bunun tüm hizmet şartlarına oranı yüzde 0,66’dır. Mukaddes topraklar olan Mekke ile Medine’nin fakir ve fukaralarına veya oradaki hayratlara yönelik gönderilen paralarla ilgili vakfiyelerde de çeşitli şartlar bulunmaktadır. Ancak bu vakıfların biri hariç tamamı fakirlere yöneliktir. O bir vakfiyede İffet Hanım, yüz kuruş karşılığı Mekke ya da Medine’de bir çeşme yapılmasını şart koşmuştur.⁵⁶⁸ Diğer dört vakıf ise tamamen Haremeyn fakirlerine yöneliktir. Bir tanesi Medine fakirleri⁵⁶⁹ olarak belirtilmişken diğer üç tanesinde Mekke ve Medine’nin genel ismi olan Haremeyn-i Şerifeyn ifade edilmiştir. Bu vakıfların detaylarını birinci bölümde anlattığımız için burada detaya girmeyeceğiz.

IV-BAYINDIRLIK VE BELEDİYE HİZMETLERİNE YÖNELİK VAKIFLAR

Osmanlı Devleti’nde büyük yerleşim yerleri 1856 yılına kadar belediyeçilik hizmetlerinden yararlanamıyorlardı. Bundan mütevellit bu alanlardaki vergilerden de muaftılar.⁵⁷⁰ Yerleşim yerlerine su getirilmesi ve bu su yollarının, çeşmelerin bakım ve onarımı, şehir içi ve şehirler arası ulaşımı sağlayan köprü, kaldırım ve yolların yapılması veya konaklamaya yarayan kervansaray zaviye vb. mekanların yapılması genellikle vakıflar aracılığı ile inşa ediliyorlardı.⁵⁷¹ Canik’te kurulan vakıflardan sekiz yüz doksanyedi hizmet şartı arasında otuz sekiz tanesi bayındırlık

⁵⁶⁶ Kazıcı, **İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri**, s. 127.

⁵⁶⁷ Turan, **Türk Kültür Tarihi**, s. 163-164.

⁵⁶⁸ İffet Hanım bint-i Tokadi Vakfiyesi, H. ŞŞS., df. 3202, V.115

⁵⁶⁹ Mehmed Efendi bin Halil Vakfiyesi, H. 23 Z 1321, ŞŞS., df. 3207, V. 7.

⁵⁷⁰ Yedi yıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 242-243.

⁵⁷¹ Yedi yıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 242-249.

ve beledi hizmetlerine yöneliktir. Bunun toplam hizmet şartları içerisindeki oranı yüzde 4,23'tür.

A-Ulaşım ve Konaklama ile İlgili Vakıflar

Yol, konaklama ve güvenlik ulaşım için gerekli üç temel esastır. Osmanlı Devleti zamanında güvenlik devletin yetki alanında olmakla birlikte yol ve konaklama hizmetleri ise genellikle vakıflar aracılığı ile yerine getirilmekte idi.⁵⁷² Kervansaraylar, hanlar, kısmi olarak da zaviyeler, anayol güzergâhlarına ve stratejik açıdan önemli yerlere inşa ediliyorlardı. Köy odaları ise bu yerlerin dışında tali yol sayabileceğimiz, aynı yerleşim yerinde yaşayan halkın şehirden köye giderken vb. durumda gecelerini geçirmek üzere inşa edilmiş ve ihtiyaçları da vakıflar tarafından karşılanmış olan yerlerdi.⁵⁷³

Samsun'la alakalı incelediğimiz iki yüz seksen dokuz vakfiye arasında veya hizmet şartları içerisinde kervansaraylar veya hanlarla (gece konaklamaya yarayan) ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece bir vakfiyede konaklamaya ilgili vakıf bulunup yoldan gelip geçmekte olanlara dinlenme ve gecelerini geçirme imkânı sağlamak için Ayvacık'ta bir oda inşa edilmesinden bahsedilmiştir.⁵⁷⁴ Yine vakfiyeden anlaşıldığına göre sadece kalacak yer temin edilmemiş, burada konaklayanların karınlarının doyurulması da şart koşulmuştur.⁵⁷⁵

Ulaşım ile ilgili önemli bir vakıf türü de köprülerdir. Vakfiyeler incelendiğinde, köprülerle ilgili üç tane vakıf olduğu ve bu köprülerin de küçük çaplı oldukları anlaşılmaktadır. Bu köprülerden iki tanesi köprülerin yeniden inşasıyla ilgilidir. Bir tanesinin yeri muhit olarak değil sadece, “Ömer Efendi'nin evinin yanındaki köprü'nün inşası...” denilerek belirtilmiştir.⁵⁷⁶ Diğerinde ise “İlyas Köy altında

⁵⁷² Alkan, “Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıfları”, s. 251.

⁵⁷³ Yedi yıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 247.

⁵⁷⁴ Mehmed Efendi bin Abdullah Vakfiyesi, H. 23 R 1261, VGMA., df. 581/1, s. 248, sr. 249.

⁵⁷⁵ Mehmed Efendi bin Abdullah Vakfiyesi, H. 23 R 1261, VGMA., df. 581/1, s. 248, sr. 249.

⁵⁷⁶ Hanife Hatun Vakfiyesi, 15 S 1278, ŞŞS., df. 3172, V. 80.

bulunan derenin üstüne bir köprü yapılması” şart koşulmuştur.⁵⁷⁷ Bir vakfiyede de “Yalı değirmeni önündeki köprünün tamiri için” vakıf oluşturulmuştur.⁵⁷⁸

Ulaşım alanındaki bir diğer vakıf türü kaldırımlarla alakalıdır. Kaldırım deyince günümüzdeki anlamıyla, yol seviyesinden hafifçe yüksek yayaların yürütmesine ayrılmış yerler akla gelmemelidir. O dönemde Arnavut kaldırımı da denen kesme taşların yola bir nevi çakılması ile oluşturulan bir yöntem yaygındı. Asfaltın icadından önce yerleşim merkezlerinde ve bazı önemli ticaret yolları üzerinde bu çeşit kaldırımlar yapılmaktaydı. Samsun’da vakıf olarak Hazinedârzâde Abdullah Paşa tarafından Hançerli Mahallesi’nde üç yerde inşa edilmiştir.⁵⁷⁹

B-Çeşme ve Su Yollarına İlişkin Vakıflar

Su insanoğlu için vazfeçilmez hayat kaynağıdır. Dolayısıyla kent, köy fark etmeksizin insanoğlunun yaşadığı her yerde suya ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç fizyolojik olduğu kadar bedensel ve çevresel temizliği sağlamak açısından da vazgeçilmezdir.

Bunun dışında İslâmiyetin en temel ibadeti olan namaz ibadetini yerine getirmek içinde yine suya ihtiyacı vardır. Yine Kur’an da ve Hadislerde suya verilen değerden dolayı Müslümanlar yerleşim yerlerinde ve insanların geçtikleri güzergâhlarda su kuyuları, sarnıçlar ve çeşmeler yaptırmışlardır. Bu yapılar genellikle vakıflar tarafından tesis edilmiştir.⁵⁸⁰

Vakıflar sadece bu tesisleri yapmakla kalmamışlar bunların bakım ve onarımı içinde para ayırmışlardır. Yine yaz mevsiminde suların soğutulması için sebiller kurulması da vakıfların hizmet şartları arasında olduğu görülmektedir.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Çalikoğlu Deli Mehmed Ağa Vakfiyesi, H. 25 L 1240, ŞŞS., df. 3171, V. 88; ŞŞS., df. 3173, V. 53.

⁵⁷⁸ Hâcı Sâlih Efendi Vakfiyesi, H. 17 Ra 1231, ŞŞS., df. 3171, V. 42.

⁵⁷⁹ Hazinedârzâde Abdullah Paşa bin Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 Za 1251, VGMA., df. 733, s. 110 sr. 69; ŞŞS., df. 3173, V. 2-4.

⁵⁸⁰ Kazıcı, **İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri**, s.328.

⁵⁸¹ Yedi yıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 243.

Samsun'da kurulan iki yüz seksendokuz vakfiyede şart koşulan sekiz yüz doksanyedi hizmet şartından otuziki tanesi su tesisleri ve hizmetlerine yönelik şartlar koşulmuştur. Toplam hizmet şartları içerisindeki oranı yüzde 3,56 dır. Hayırseverlerden bir kısmı çeşmelerin kaynaktan musluğa kadar olan kısmının bakımını onarımını şart koşmuştur. Bir kısmı çeşme inşa ettirmiştir. Bir kısmı kuyu açtırmıştır. Bunları I. bölümde anlattığımız için bu bölümde detayına girmeyeceğiz.

C-Canik Sancağında Kurulan Vakıfların Şehirleşmeye Katkıları

17. yüzyıla kadar vakıflar bir iskân metodu olarak kullanılırken bu tarihten sonra yerleşim yerlerinin korunması ve insanların ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde karşılanması için kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁸² Bu şekilde şehirlerde kullanılan ve insanların ihtiyaçlarını karşılayan ortak mekânlar restore ediliyor, şayet yıkılmışsa yerlerine yenileri yaptırılıyordu. Böylece şehirlerin mamur bir şekilde kalması sağlanıyordu. Bu sistemin şehirleşmeye katkıları tüm Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi Canik sancağında da aynı şekilde işlemekteydi. Vakıf sisteminin Canik sancağındaki şehirleşmeye katkıları şu şekilde sıralanabilir:

1. Öncelikli olarak ihtiyaç duyulan yerlerde yeni cami, medrese, su kuyusu, çeşme gibi yapıları inşa etmek, harap olmuş iseler yeniden bina etmek, mevcut iseler bakımına onarımına para ayırmak böylece vakıflar aracılığıyla kamu hizmetlerini aksattırmadan devamlılığını sağlamaktır. Bu devamlılığı sağlamak için akarlardan elde edilen gelire önce gelir getiren mülkün bakım ve onarımının sağlanması şart koşulmuştur. Günümüzde Samsun'daki tarihi yapıların⁵⁸³ nerdeyse tamamının vakıf eseri olması bunun en büyük delillerindedir. Büyük Cami, Yalı Cami, Taşhan, vb. Haznedar Süleyman Paşa'nın vakfiyesi incelendiğinde ağırlıklı olarak Samsun şehir merkezinde ve Çarşamba'da bulunan vakıf eserlerinin restorasyonu ve yeniden inşası için kaynak aktardığı,⁵⁸⁴ Mahmud Tayyar Paşa'nın vakfiyesi incelendiğinde

⁵⁸² Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatı", s. 297.

⁵⁸³ Buğday Pazarı Camii, Süleyman Paşa Mederesesi, Taşhan, Hançerli Camii vb. yapıların hepsi birer vakıf eseri olup Vakıflar Samsun Bölge Müdürlüğü envanterine kayıtlıdır.

⁵⁸⁴ Hazinedârzâde Süleyman Paşa Vakfiyesi, H. 15 B 1228, VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; ŞŞS., df. 3171, V. 72-78.

Bafra'da vakıf eseri olan ve harap durumda bulunan bir hamamın yerine bir cami yaptırdığı görülmektedir.⁵⁸⁵

2. İskân olmayan bir yerde yapılan ibadethane, medrese veya zaviye gibi vakıf eserleri buldukları bölgenin nüfus olarak canlanmasına ve yeni bir mahalle oluşmasına zemin hazırlamıştır. Canik sancağında bunun en güzel örneği Kılıç Dede Mahallesi'dir. Elimizdeki belgeye göre Rıza Paşa, teftişi zamanında, Samsun kasabasına yarım saat mesafede olan Kılıç Dede türbesinin yanına bir cami yaptırmıştır.⁵⁸⁶ Cami yaptırılmadan önce Kılıç Dede Mahallesi adında bir yer vakfiyelerde geçmemekteydi. Cami yaptırıldıktan sonra, gerek mütevellî tayinlerinde gerekse oluşturulan vakıflarda bu mahallenin adına rastlanmaktadır.⁵⁸⁷ Bu da vakıfların mahallelerin oluşmasında ki önemini göstermektedir. Şehirlerde herhangi bir vakfa ait kullanılmayan arsalar üzerine, gerekli izinler alınarak vakfa gelir kaynağı ya da hayrat olarak çeşitli binalar yaptırılarak bu atıl arsaların hem değerlendirildiği hem de şehirlerin bu şekilde şenlendirildiği görülmektedir.⁵⁸⁸ Nalbant Ali Usta adındaki hayırsever Şeyh Kudbiddin Zaviyesi'ne ait olan, Pazar Mahallesi'ndeki bir arsa üzerine bir han inşa ederek hem şehrin imarına katkıda bulunmuş, hem vakfa gelir getirecek bir akar oluşturmuştur.⁵⁸⁹
3. Vakıflara akar sağlamak amacıyla yeni arastalar inşa edilmiş ve şehrin ekonomik gelişmesine katkı sunulmuştur. Mesela Osman Paşa medresesine gelir getirmek üzere vakfettiği dört kasap dükkânı kasaplar arastasının oluşmasına öncülük etmiştir.
4. Yapılan çeşitli sosyal vakıflarla yetimlerin, fakirlerin çeşitli ihtiyaçları karşılanma yoluna gidilmiştir. Yine yolcuların barınma, karınlarını doyurma işide vakıflar aracılığıyla yerine getirilmiştir.

⁵⁸⁵ Mahmud Tayyar Paşa Vakfiyesi, H. 15 M 1216, VGMA., df. 579, s. 149, sr. 71.

⁵⁸⁶ Hatice Ulviye Hanım Vakfiyesi, H. 29 Ca 1298, VGMA., df. 589, s. 105, sr. 189.

⁵⁸⁷ Hacı Ali bin Hasan Vakfiyesi, H. 9 M 1316, VGMA., df. 593, s. 181, sr. 175.

⁵⁸⁸ Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatı", s. 270.

⁵⁸⁹ Nalbant Ali Usta Vakfiyesi, H. 23 S 1267, ŞŞS., df. 1753, V. 22.

SONUÇ

Şer'iyye sicillerine göre Samsun'da kurulan vakıflar, vakfiyeler çerçevesinde incelendi. Bu incelemeden şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

Samsun Osmanlı idaresine girdiği 15. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar küçük bir kasabadır. Daha doğrusu bu döneme kadar Samsun'un yerleşimi kale içerisinde görünmektedir. 19. yüzyılın ortalarından sonra gerek Samsun da gerekse Canik sancağına bağlı diğer kaza ve kasabalarda hızlı bir nüfus artışı gözlemlenmiştir. Bunda Kafkas göçleri ve endüstri bitkisi olan tütünün Samsun'da yetiştirilmesi etkili olmuştur.

Osmanlı idaresine girdikten sonra şehrin ibadethane ihtiyaçlarının karşılanması için cami ve mescid yapılması, eğitim ihtiyacının karşılanması için mektep ve medrese yapılması vakıflar eliyle yürütülmüştür. Diğer yandan sağlık, sosyal ve beledi vakıflar da kurularak halkın bu yöndeki ihtiyaçlarının karşılanması yoluna gidilmiştir. Böylece şehir imar edilmiş ve iskân için uygun bir konuma getirilmiştir. Kurulan bu müesseselerden bazıları günümüzde de hizmet vermeye devam etmektedir. Samsun'da Büyük Camii, Yalı Camii, Hançerli Camii, İsa Baba Camii, Pazar Camii, Kurşunlu Camii, Medrese Camii, Seyyid Kutbiddin Camii ve Kuyumcular Camii; Çarşambada, Rahtıvan Camii, Göğceli Camii, Ordu Köyü Camii ve Süleyman Paşa Camii, Bafra'da Nuri İbrahim Camii, Tayyar Paşa Camii, Büyük Camii ve Çarşı Camii; Alaçam'da Yeni Camii; Terme'de Pazar Camii; Kavakta Yörgüç Paşa Camii, Bekdemir Köyü Camii, Yeni Camii, günümüzde de ibadethane olarak kullanılmaktadır. Samsun'da bulunan Süleyman Paşa Medresesi iş yeri olarak faaliyet göstermektedir. Bazı vakıf eserleri ise vakfediliş amacına uygun olarak cumhuriyet döneminde yeniden inşa edilmiştir. Abdullah Paşa İlkokulu buna örnek olarak verilebilir.

İncelenen dönem içerisinde tespit edilebilen iki yüz seksen dokuz vakfiye bulunmaktadır. Hayırseverler iki yüz seksen dokuz vakfiyede sekiz yüz doksan yedi değişik hizmet alanı ile ilgili vakıflar oluşturmuşlardır. Samsun'da bu dönemde vakıf kuranların çoğunluğu askeri sınıfa mensup kimselerden oluşmuştur. Bununla beraber reaya da hayır yapmada geri kalmamıştır. Şehirde kurulan vakıfların nerdeyse yüzde 65'inin ailevi ve yarı ailevi vakıf olarak kurulması insanların hayır yapmanın yanında

mallarını müsadereeden korumak, miras yoluyla bölünmesinin önüne geçmek gibi ikinci bir amaçlarının olduğu fikrini uyandırmıştır. Özellikle kadın vakıf kurucuların kendilerine babalarından ya da eşlerinden kalan ticari işletmeleri vakıf eliyle işletip kendilerini güvenceye aldıkları anlaşılmıştır. Günümüzde bu vakıfların gelirlerinden bir kısmı halen vâkıfın devam eden ailesine verilmekte ve Samsun Bölge Müdürlüğü birçok davayla karşı karşıya kalmaktadır.

Haznedârzâde'ler şehrin imarına önemli katkılar sunmuşlardır. Özellikle Samsun ve Çarşamba'da camiler, medreseler ve mektepler inşa etmişlerdir. Ailenin birçok ferdi diğer bazı vakıf faaliyetleri içerisinde de bulunmuşlardır.

Samsun'da kurulmuş olan vakıflardan bir kısmından toplumun herkesimi yararlanırken bazı vakıflardan sadece vakfiyelerde belirtilen kimseler yararlanabiliyordu. Cami, çeşme, mektep vb. müessesat-ı hayriyye dediğimiz kurumlar zengin fakir kadın erkek, Müslim gayr-i Müslim fark etmeksizin herkes yararlanabilmekteyken, bazı vakıf hizmetlerinden sadece kadınlar, sadece çocuklar ve sadece yetimler gibi grupların yararlanması şart koşulmuştur.

Genellikle hayırseverler din hizmetleri ile ilgili vakıf oluşturmuşlardır. Özellikle imam maaşlarının ödenmesi ve camii aydınlatılması için kandil yağı alınması bu vakıflar arasında önemli bir oran tutmaktadır. Bunun dışında toplumdaki ziyade kendilerini ilgilendiren Kuran-ı Kerim okunması, kurban kesilmesi gibi direkt toplumla alakalı olmayan vakıflarda bu alanda kurulmuştur. Yine özellikle şehrin ileri gelenleri ve yöneticileri kendilerine dua yapılması amacıyla dua vakıfları kurduğu da tespit edilmiştir.

Sağlık ve beledi alanda kurulan vakıf sayısı oldukça azdır. Bu alanda kurulan vakıflar çeşmeleri ve suyollarını saymassak nerdeyse yok gibidir. Sağlık alanında sadece bir vakıf kurulmasının nedeni ise Samsun'da ilk hastahanenin 20. yüzyılında başında kurulmuş olması söylenebilir.

Vakıflara gelir getirmek üzere başta menkûl cinsinden olmak üzere para ve altın, gayr-i menkûl cinsinden çeşitli meslek alanlarına yönelik dükkânlar, iş hanları, çiftlikler,

arsalar, araziler, değirmenler v.s. vakfedilmiştir. Bunlar çeşitli şekillerde işletilerek vakıfların üstlendikleri görevleri devam ettirmelerini sağlamışlardır.

Netice olarak yapılan bu çalışmayla Samsun'da kurulan vakıfların kurucuları, kurumları ve toplum hayatında bu vakıfların yerini incelemiştir. Coğrafi ve dikey araştırma tarzına uygun olarak ortaya çıkarılan sonuçlar diğer şehirler ve bölgeler için de yapılarak genel olarak Türkiye'nin sosyal ve ekonomik tarihine vakıf penceresinden bakılarak sonuçları değerlendirilebilecektir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

BOA, İŞD., dn. 68, gn. 4039, İŞD., dn. 27, gn. 11265

BAFRA ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Defter No: 7539

SAMSUN ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Defter No: 3171, 3172, 3173, 3177, 3178, 3179, 3180, 3183, 3187, 3189, 3197, 3198, 3200, 3201, 3202, 3204, 3205, 3207, 3208, 3210, 3211, 3213.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

Defter No: 579, 581/1, 581/2, 582, 583, 585, 586, 586/2, 588, 589, 590, 591/5, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608/1, 608/2, 610, 611, 615, 616, 617, 618, 619, 733, 737, 738, 990, 1622, 1751, 1993, 2108, 2165.

MATBU ESERLER VE ARAŞTIRMALAR

AÇIKEL, Ali, SAĞIRLI, Abdurrahman, **Osmanlı Dönemi Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler**, c. 1, Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2005.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul: Cihan Matbaası, 1996.

AKYILMAZ, Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.8, 1\2, Haziran-Aralık 2004, webfb .gazi. edu. tr /hukuk/dergi/8 _12.pdf, ss. 221-271.

- ALKAN, Mustafa, “Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi –Tüsoktar Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).
- , “Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtları Arşivi” **Vakıflar Dergisi**, XXX, 2007, ss. 1-31.
- , “Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek; Adana Evkaf Müdürlüğü”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi**, 19, 2008, ss. 13-31.
- AKALIN, Şebnem, “Kervansaray”, **DİA**, c. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 299-302.
- ANAMERİÇ, Hakan, “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 19, 2008, ss. 53-78.
- ATALAR, Münir, **Osmanlı Devleti’nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- AYDIN, Vahdettin, “Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 8, sy. 1, ss. 313-338.
- BAŞOL, Samettin, “Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- BAY, Abdullah, “Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Ayanlık (1750-1850)”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

- , “Hazinedârzâdelerin Vakıf Faaliyetleri”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 5, 2008, ss. 113-138.
- BAYRAKTAR, M. Sami, “Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- , “Samsun Çarşamba’da Taceddinoğulları ve Osmanlı Dönemine Ait İki Ahşap Eser; Ordu ve Porsuk Köyü Camileri”, **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Cevdet Yılmaz (ed.), c. 2, Samsun Erol Ofset, 2007, ss. 529-555.
- , “Samsun ve Bafra Ulu Camileri”, **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Cevdet Yılmaz (ed.), c. 2 Samsun Erol Ofset, 2007, ss. 463-508.
- BAYYİĞİT, Mehmet, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu Olarak Vakıflar”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 11, 2001, ss. 59-69.
- BEŞİRLİ, Mehmet, “XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 Numaralı Samsun Şer’iyye Siciline Göre, H.1200-1255, M.1785-1839)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993).
- , “19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri”, **Geçmişten Geleceğe Samsun**, Cevdet Yılmaz (ed.), c. 1, Samsun: Erol Ofset, 2007, ss. 473-500.
- BOUMRANE, Chikh, İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları, Nesimi Yazıcı (çev), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XXX, ss. 279-285.
- BOZKURT, Nebi, “Mektep”, **DİA**, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2004, ss. 5-6.
- , “Medrese”, **DİA**, c. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2003, ss. 323-327.
- , ÖNKAL, Ahmet, “Cami”, **DİA**, c. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1993, ss. 46-56.

- CAN, Yılmaz, “Samsun’da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser: Gökçeli ve Bekdemir Camileri”, **Geçmişten Geleceğe Samsun** (2.Kitap), Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun: Erol Ofset Yayınları, 2007, ss. 509-528.
- , **Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler**, Samsun: Etüt Yayınları, 2004.
- ÇİFÇİ, Cafer, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, dergiler.ankara.edu. tr / dergiler /18/31/248/. pdf (22.03.2013), s. 79-102.
- DEMİREL, Ömer, “Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991).
- DİLCİMEN, Kazım, “Samsun’da İlhanlılar Devrinden Kalma Bir Yazıt”, **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, c.5, 55, 1941, ss. 11-15.
- , **Canik Beyleri**, Samsun: Ahali Matbaası, 1940.
- EYİCE, Semavi, “Hamam” **DİA**, c. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 402-430.
- FAROQHİ, Suraiya, “Krizler ve Değişim (1590-1699)”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil İnalçık, Donalt Quataert, (drl.) İstanbul: Eren Yayınları, 2004.
- , OCAK, A. Yaşar, “Zaviye” **İslam Ansiklopedisi**, c. 13, MEB Yayınevi, Ankara, 1993, ss. 468-476.
- GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı’nın İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, **Türkler**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, XV, 2002, ss. 35-43.
- GÜLSOY, Ufuk ve Diğerleri, **Bir Medeniyetin İz Düşümü Vakıflar**, İstanbul: Altınoluk Yayıncılık, 2012.

- İNALCIK, Halil, “Devlet Gelirleri ve Harcamalar”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Halil İnalçık, Donald Quataert, (ed.), İstanbul: Eren Yayınları, 2000.
- İPEK, Nedim, “Kuruluştan Cumhuriyete Canik Sancak Merkezi Samsun Şehri”, **İlkçağdan Cumhuriyete Canik**, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun: İhlas Gazetecilik A.Ş., 2011, ss. 163-223.
- İPŞİRLİ, Mehmet, İpşirli, “Ehl-i Örf”, **DİA**, c. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 1994, ss. 519-520.
- , “İlmiye”, **DİA**, c. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000, ss. 141-145.
- KARACA, Filiz, Ç., “Hanım Sultan”, **DİA**, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1997, ss. 28-29.
- KARAGÖZ, Rıza, **Canikli Ali Paşa**, Ankara: TTK Yayınevi, 2007.
- , “Canik’in İdari Yapısı ve İdarecileri”, **İlkçağdan Cumhuriyete Canik**, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun: İhlas Gazetecilik A.Ş., 2011, ss. 119-162.
- , **Karadeniz’de Bir Hanedan Kurucusu Haznedar Süleyman Paşa**, Samsun: Etüt Yayınları, 2009.
- KAZICI, Ziya, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul: Bilge Yayınevi, 2003.
- , **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, İstanbul: İfav Yayınları, 2003.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlara Giden Yol Ya da İki Belgeye Tek Yorum”, **Bilig**, Güz/2005, 35, ss. 229-245.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Samsun”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun: 13-17 Ekim 1986, ss. 63-69.

- KOYUNOĞLU, H. Hüsnü, “Sosyal Politika Açısından Vakıflar (17. Yüz Yıl İstanbul Örneği)”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- KÖKSAL, Ahmet, “Samsun Ulu Camii İnşa Süreci” **Samsun Sempozyumu**, Samsun: 13-16 Ekim 2011, s. 693-703.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- KÖSE, Osman, “Canik’in Osmanlılara Geçişi ve Canik’te İktisadi Hayat”, **İlkçağdan Cumhuriyete Canik**, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun: İhlas Gazetecilik A.Ş., 2011, s. 77-118.
- KURT, Hüseyin, “Sadi’liğin Anadoluya Gelişi ve Bazı Sa’di Tekkeleri”, **Harran üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2004, 13, ss. 85-125.
- MAYDAER, Saadet, “Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, XV, 2, s. 365-381.
- NASR, Seyyid Hüseyin, **İslam ve Bilim, İslam Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Tarihi ve Esasları**, İlhan Kutluer (Çev), İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- OKUDAN, Muhammet, “XIX. Yüzyılda Mardin’de Aile Yapısı ve Kadının Sosyal Statüsü”, **Bilim ve Kültür Sempozyumu**, Batman, 18-20 Nisan 2012, s. 879-890.
- , “Osmanlı’nın Son Yüzyılında Samsun’da Vakıf Kuran Kadınlar”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, 31, s. 267-277.
- ÖZ, Mehmet, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik sancağı**, Ankara: TTK Yayınevi, 1999.
- , “Osmanlılar”, **DİA**, c. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 532-538.

- , “Reaya”, **DİA**, c. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2007, ss. 490-493.
- , “Samsun”, **DİA**, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 2009, ss. 83-88.
- ÖZCAN, Abdulkadir, “Hatun”, **DİA**, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1997, ss. 499-500.
- ÖZTÜRK, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- , “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi**, XXIX, 2005, ss. 7-20.
- ÖZCAN, Tahsin, “İbn Kemal’in Para Vakıflarına Dair Risalesi”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 4, 2000, s.s. 31-41.
- PASLI, Cemil, **Türk Aleviliği, Tarihsel Süreç**, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006.
- SAMSUN İL ÖZEL İDARESİ, **Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Yaşam Ajans, Samsun: 2009.
- ŞİMŞEK, Mehmet, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 27, 1984, ss. 207-220.
- TEKİN, Lütfü, “60 Sene Evvelki Samsun”, **19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi**, c. 2, 13, 1936, ss. 22-25.
- TERZİ, İhsan, “Samsun’da Tarihi İki Eser ve Kitabeleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2, 1987, ss. 259-265.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe**, İstanbul: Bilgi Yayınları, 2000.
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), **Kuruluşundan Tanzimat’a Defterhâne-i Hakânî**, Ankara: TKGM Yayınları, 2006.

- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “1485-1576 Yılları Arasında Samsun Şehri” **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 13-17 Ekim 1986, ss. 297-305.
- , “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi” **Osmanlı**, 5, Güler Eren (ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 17-33.
- , **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- , “Vakıf”, **DİA**, c. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2012.
- YILMAZ, Ali, “Samsun Kazasının İdari İktisadi ve Sosyal Durumu (1485-1520)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990).
- YOLALICI, M. Emin, **XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: TTK Basımevi, 1998.
- YÜKSEL, Hasan, “Osmanlının Sosyal Ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683), (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990).

EKLER

Ek 1: Vakfiye Künye Bilgileri

Vâkıfın Adı	E/K	Vakfiye Düzenleme Tarihi	Defter/Belge No
Hasan Bey bin Arslan Bey	e	H. 827 (M. 1422-23)	SŞS., df. 3172, V. 30
Mehmet Yavuz Bey bin Arslan Bey	e	H. 827 (M. 1422-23)	VGMA., df. 597, s. 199, sr. 204
Sadi Bey Mevlana bin Mümin	e	H. 29 Ş 909 (M. 26 Şubat 1504)	VGMA., df. 581/2, s. 486, sr. 463; SŞS., df. 3173, V. 6
Arnavud Ali Bey	e	H. 1 N 925 (M. 27 Ağustos 1519)	VGMA., df. 593, s. 98, sr. 92
Mehmet Bey bin Bali Bey	e	H. Evvail-i M 965 (3 Kasım 1557)	VGMA., df. 585, s. 23, sr. 22
Siyavuş Ağa bin Abdülhad	e	H. 8 L 1074 (M. 4 Mayıs 1664)	VGMA., df. 582, s. 513, sr. 385
Ayşe bint-i Numan	k	H. 30 N 1123 (M. 11 Kasım 1711)	VGMA., df. 582, s. 150, sr. 100
Hacı Mustafa bin Seyit Yusuf	e	H. 3 R 1129 (M. 17 Mart 1717)	VGMA. df. 737, s. 206, sr. 81
Ömer Ağa	e	H. 30 B 1131 (M. 18 Haziran 1719)	VGMA., 738, s. 288, sr. 174
Mahmud Tayyar Paşa	e	H. 1 Ş 1214 (M. 29 Aralık 1799)	VGMA., df. 579, s. 124, sr. 57
Mahmud Tayyar Paşa	e	H. 15 M 1216 (28 Mayıs 1801)	VGMA., df. 579, s. 149, sr. 71
Abdulkadiroğlu Abdurrahman	e	H. 1 Ra 1216 (M.12 Temmuz 1801)	SŞS., df. 3171, V. 35
Müderriş Hasan Efendi	e	H. 13 R 1216 (M. 23 Ağustos 1801)	SŞS., df. 3171, V. 57
Ali Kantarî	e	H. 15 L 1219 (M.17 Ocak 1805)	VGMA., df. 579, V. 325, sr. 142
Havva Hoca	k	H. 21 L 1219 (M. 23 Ocak 1805)	SŞS., df. 3171, V. 57
Kethüdâ Paşa Zevcesi Emine Hanım	k	H. 1 M 1220 (M. 1 Nisan 1805)	SŞS., df. 3171, V. 58
Lala Ali Ağa	e	H. 9 Ra 1220 (M. 7 Haziran 1805)	SŞS., df. 3171, V. 57
Sündüs İbrahim Ağa	e	H. 1221 (M. 1806-07)	SŞS. df. 3171, V. 2
Fatıma Hatun	k	H. 1 M 1221 (M. 21 Mart 1806)	SŞS., df. 3171, V. 57

Hacı Ali Efendi ibn-i Abdullah	e	H. 10 S 1221 (M. 29 Nisan 1806)	VGMA., df. 583, s. 35, sr. 29; SŞS., df. 3179, V. 41
Ayşe Hanım bint-i Kâtib İbrahim Efendi	k	H. 1 M 1227 (M. 16 Ocak 1812)	SŞS. df. 3171, V. 65
Karkaköse Ahmed Biraderi Osman	e	H. 4 R 1227 (M. 17 Nisan 1812)	SŞS. df. 3171, V. 58
Hazinedarzade Süleyman Paşa	e	H. 15 Ca 1228 (M. 16 Mayıs 1813)	VGMA., df. 1622, s. 1, sr. 1; SŞS., df. 3171, V. 72-78.
Seyyid Hüseyin Efendi	e	H. 1 M 1229 (24 Aralık 1813)	SŞS., df. 3171, V. 69
Hâcî Sâlih Efendi	e	H. 17 Ra 1231 (M.16 Şubat 1816)	SŞS. df. 3171, V. 42
Abdullap Paşa Halilesi Hacı Hanım	k	H. 1 Ca 1234 (M. 26 Şubat 1819)	SŞS., df. 3171, V. 92; df. 3173 V. 50
Hazinedarzade Osman Paşa	e	H. 21 B 1236 (M. 24 Nisan 1821)	VGMA., df. 583, s. 86, sr. 74; SŞS. df. 3180, V.111; 3171, V.113
Hacı Muhammed Arif	e	H. 1 B 1238 (M. 18 Eylül 1822)	SŞS. 3171, V. 164
Himmetoğlu Sâlih Ağa	e	H. 15 Ş 1238 (M. 27 Nisan 1823)	SŞS., df. 3171, V. 89
Çâlıkoğlu Deli Mehmed Ağa	e	25 L 1240 (M. 12 Haziran 1825)	SŞS., df. 3171, V. 88; df. 3173, V. 53
Hacı İshak Ağazade İshak Koca Ali	e	H. 13 Ra 1244 (M. 23 Eylül 1828)	SŞS., df. 3171, V. 90
Hacı Çetin Zevcesi Fatma Hatun	k	H. 27 B 1245 (M. 22 Ocak 1830)	SŞS., df. 3172, V. 55
Abdullah Pasa B. Slyman	e	H. 1246 (M. 1830-31)	SŞS., df. 3172, V. 49
Terzi Hacı Süleyman'ın Zevcesi Ayşe Hatun	k	H. 3 Ca 1246 (M. 20 Ekim 1830)	SŞS., df. 3172, V.56
Kerime Hanım bint-i Osman	k	H. Evvail-i B 1246 (M. 16 Aralık 1830)	SŞS., df. 3172, V. 73; df. 3173, V. 53
Said Ağa Kızı Fatma Hatun	k	H. 25 B 1246 (M. 9 Ocak 1831)	SŞS., df. 3172, V. 77
Kör Hafız Eşi Münife Hatun	k	H. Evvail-i L 1247 (M. 4 Mart 1832)	SŞS., df. 3172, V. 41
Abdullah Kızı Şirin Hatun	k	25 Seval 1246/28 Mart 1832	SŞS., df. 3172, V. 57; df. 3172, V. 72
Tüccar Arif Ağa	e	H. Evvail-i S 1248 (M. 30 Haziran 1832)	SŞS., df. 3172, V. 13
Hanife Hatun Kızı Hacı İsbir Hatun,	k	H. 1 S 1249 (M. 20 Haziran 1833)	SŞS., df. 3172, V. 80

Tutu Hafız Hüseyin Efendi	e	H. 23 Ş 1249 (M. 5 Ocak 1834)	SŞS., df. 3171, v. 119
Ayşe Hanım Binti Abdullah	k	H. 10 Ca 1249 (M. 25 Eylül 1833)	VGMA., df. 583, s. 19, sr. 11; SŞS., df. 3179, V. 72; df. 3171, V. 13
Halil Ağa Zevcesi Emine Hatun	k	H. 1 Ra 1250 (M. 8 Temmuz 1834)	SŞS., df. 3172, V. 35
Yakupoglu Kızı Havva Kadın	k	H. 29 R 1251 (M. 24 Ağustos 1835)	SŞS., df. 3172, V. 73
Hatice Hanım	k	H. 5 L 1251 (M. 24 Ocak 1836)	SŞS., df. 3171, V. 13
Rafia Hanım	k	H. 15 L 1251 (M. 3 Şubat 1836)	SŞS., df. 3171, V. 13; df. 3173, V. 51
Abdullah Paşa b. Süleyman Paşa	e	H. 15 Z 1251 (M. 2 Nisan 1836)	VGMA., df. 733, s. 110, sr. 69; SŞS., df. 3173, V. 2-4
Mustafa Bey Eşi Rukiye Hanım	k	H. 1 R 1254 (M. 24 Haziran 1838)	SŞS., df. 3172, V. 49
Mehmed Çavuş Zevcesi	k	H. 19 Ra 1255 (M. 2 Haziran 1839)	SŞS.,df. 3171, V. 148
Mehmed Efendi ibn-i Abdullah	e	H. 23 R 1261 (M.1 Mayıs 1845)	VGMA., df. 581/1, s. 248, sr. 249
Mehmed (İspiroğlu- Espiroğlu)	e	H. 10 S 1262 (M. 7 Şubat 1846)	VGMA., ZK. 40/0, KN. 1023; SŞS., df. 3173, V. 54
Hazinedarzade Ahmed Paşa	e	H. 10 N 1262 (M. 1 Eylül 1846)	VGMA., df. 581/2, s. 275, sr. 278
Nalbant Ali Usta	e	H. 23 S 1267 (M. 28 Aralık 1850)	SŞS., df. 3173, V. 22
Kezban Hatun ibnet-i Hüseyin	k	H. 1 R 1267 (M. 3 Şubat 1851)	SŞS., df. 3173, V. 22
Dudu bint-i El Hac Ömer	k	H. 15 R 1267 (M. 17 Şubat 1251)	SŞS., df. 3173, V. 55
Tahir Bin Osman	e	H. 20 Za 1268 (M. 5 Ekim 1852)	Şahıstan alınmıştır.
Topçu Yüzbaşı Hafız Ağanın Mahdumu İbrahim	e	H. 1271 (M. 1854-55)	SŞS., df. 3173, V. 23
Kavaklı Emine bint-i Abdullah	k	H. 21 M 1272 (M. 3 Ekim 1855)	SŞS., df. 3173, V. 23
Osmanoğlu Seyyid Abdulcelil	e	H. 23 M.1272 (M. 5 Ekim 1855)	SŞS., df. 3173, V. 23
Akgül Hatun bint-i Tahir Ağa	k	H. 7 S 1272 (M.19 Ekim 1855)	VGMA., df. 618, s. 5, sr. 4
Refia Hatun ibnet-i Ömer	k	H. 21 S 1272 (M. 2 Kasım 1855)	SŞS., df. 3173, V. 24

Hacı Mustafa Efendi	e	15 N 1272 (M. 20 Mayıs 1856)	SŞS., df. 3173, V. 50; df. 3173, V. 38; df. 3173, V. 50
Alime Hatun bint-i Abdurrahman	k	19 Z 1272 (M. 22 Temmuz 1856)	VGMA., df. 2165, s. 217, sr. 538
Mehmed Sadık bin Abdullah	e	H. 2 Ra 1273 (M. 31 Ekim 1856)	VGMA., df. 606, s. 299, sr. 359
Zeynep Hatun ibnet-i Ali	k	H. 3 R 1273 (M. 17 Aralık 1856)	SŞS., df. 3173, V. 24
Alime Hatun bint-i Ömer	k	H. 17 C 1273 (M. 12 Şubat 1857)	VGMA., df. 2165, s. 172, sr. 489
Emine bint-i Ahmed	k	H. 17 Ş 1273 (M. 12 Nisan 1857)	SŞS., df. 3178, V. 47
Fatma Kadın ibnet-i Hacı Seyyid Mehmet	k	H. 7 N 1273 (M.1 Mayıs 1857)	SŞS., df. 3173, V. 24
Hatip Mehmed Bin Mustafa	e	H. 1 N 1274 (M. 15 Nisan 1858)	SŞS., df. 3173, V. 26
Lazoğlu Hacı Hüseyin Zevcesi Havva	k	H. 1275 (M. 1858-59)	SŞS., df. 3173 V. 51; df. 3173, V. 59
Tufan Paşa	e	H. 2 S 1275 (M. 11 Eylül 1858)	SŞS., df. 3178, V. 10
Fatma bint-i Ahmed	k	H. 1 Ra 1275 (M. 9 Ekim 1858)	SŞS., df. 3173, V. 59
Hasene Şah Kadın bint-i Abdullah	k	H. 10 Ra 1275 (M. 18 Ekim 1858)	VGMA.,df. 610, s. 73, sr. 101; SŞS., df. 3180, V. 77
Fatma bint-i Abdullah	k	H. 21 S 1276 (M. 19 Eylül 1859)	SŞS., df. 3173, V. 25
Hatice bint-i Mehmet	k	H. 28 S 1276 (M. 26 Eylül 1859)	SŞS., df. 3173, V. 25
İbrahim Ağa Kızı Dudu Hatun	k	H. 20 Ra 1276 (M. 16 Kasım 1859)	SŞS., df. 3173, V. 25
Emine bint-i Emin Ali	k	H. 15 Ş 1276 (M. 8 Mart 1860)	SŞS., df. 3173, V. 25
Hanife bint-i Veli	k	H. 27 Ş 1276 (M. 20 Mart 1860)	SŞS., df. 3173, V. 25
Ayşe bint-i Ahmed	k	H. 1278 (M. 1861-62)	SŞS., df. 3173, V. 25
Nadire bint-i Hüseyin	k	H. 10 M 1278 (M. 18 temmuz 1861)	SŞS., df. 3173, V. 26
Osmanoglu Hacı Şaban	e	H. 15 S 1278 (M. 22 Ağustos 1861)	SŞS., df. 3173, V. 26
Müftüoğlu Eşi Hanife Hatun	k	H. 15 S 1278 (M. 22 Ağustos 1861)	SŞS., df. 3173, V. 26
Fâtıma bint-İ Abdurrahman	k	H. 1 Ra 1278 (M. 6 Eylül 1861)	SŞS., df. 3177, V. 46

Mustafa Şevket bin Abdullah Paşa	e	H. 1 L 1280 (M. 10 mart 1864)	SŞS., df. 3177, V. 46
Halil Rifât Bey İbn-i Abdullah Paşa	e	10 L 1280 (M. 19 Mart 1864)	SŞS., df. 3183, V. 27
Hace Fatma Hatun ibnet-i Hasan	k	H. 11 Ş 1281 (M. 9 Ocak 1865)	SŞS. df. 3183, V. 64
Ebubekir Efendi ibn-i Hüseyin Efendi	e	H. 7 B 1283 (M. 15 Kasım 1866)	VGMA., df. 617, s. 52, sr. 36
Hatice Hatun bint-i Ahmed	k	H. 21 Za 1286 (M. 24 Mart 18709)	SŞS., df. 3187, V. 17
Gömüle Osman bin Feyzullah	e	H. 2 M 1287 (M. 4 Nisan 1870)	SŞS., df. 3187, V. 23
Halil Ağa İbn-i Hüseyin	e	H. 8 Şaban 1290 (M. 1 Ekim 1873)	VGMA., df. 587, s. 42 sr. 49
Ali Ağa bin Hafız Salih	e	H. 13 Z 1291 (M. 22 Aralık 1874)	VGMA., df. 2165, s. 176, sr. 495; SŞS., df. 3189, V.10
Ümmü Gülsüm Hatun	k	H. 12 R 1297 (M. 24 Mart 1880)	SŞS., df. 3173, V. 51; df. 3173, V. 52
Ümmü Gülsüm Hatun ibnet-i Halil	k	H. 12 R 1297 (M. 24 Mart 1880)	VGMA., df. 606, s. 194, sr. 247
Süleyman Bey ibn-i Ahmed Yemeni Efendi	e	H. 6 Za 1297 (M. 9 Kasım 1880)	VGMA., df. 588, s. 37, sr. 49
Osman bin Abdullah	e	H. 17 R 1298 (M. 19 Mart 1881)	VGMA., df. 589, s. 143, sr. 255
Hatice Ulviye Hanım	k	H. 29 Ca 1298 (M. 29 Nisan 1881)	VGMA., df. 589, s. 105, sr.189
İbrahim bin Mehmed	e	H. 10 L 1298 (M. 5 Eylül 1881)	VGMA., df. 589, s. 82, sr. 143
Ahmed Sofi bin Hacı Mehmed	e	H. 13 C 1299 (M. 2 Mayıs 1882)	VGMA., df. 589, s. 155, sr. 273
Süleyman Ağa ibn-i Hasan	e	H. 25 S 1300 (M. 5 Ocak 1883)	VGMA., df. 586, s. 159, sr. 151
Hacı Ahmed Ağa ve Hacı Mehmed Ağa	e	h. 15 Ra 1302 (2 ocak 1885)	VGMA., df. 588, s. 24, sr. 32
Hüseyin Efendi ibn-i Mehmed	e	H. 11 Ca 1302 (M. 26 Şubat 1885)	VGMA., df. 586, s. 254, sr. 250
Şerife Hatun bint-i Hacı Halil	e	H. 2 B 1303 (M. 6 Nisan 1886)	SŞS., df. 3197, V. 17
Hacı Mustafa Ağa	e	H. 7 B 1303 (M. 11 Nisan 1886)	VGMA., df. 611, s. 88, sr. 74
Hacı Talmestan Efendi İbn-i Habit	e	H. 16 B 1303 (M. 20 Nisan 1886)	VGMA., df. 588, s. 13, s. 18

Keleşoğlu Abdullah bin Mehmed	e	H. 19 L 1303 (M. 21 Temmuz 1886)	VGMA., df. 2165, s. 203, sr. 525; SŞS.,df. 3197, V. 29
Piripakzade Ahmed Efendi	e	H. 19 L 1303 (M. 21 Temmuz 1886)	SŞS., df. 3197, V. .28
Abdulfettah Efendi ibn-i Hâilil Ve Rufevası	e	H. 5 Ca 1304 (M. 30 Ocak 1887)	VGMA., df. 586, s. 202, sr.194
Abdulkerim Ağa ibn-i Hüseyin	e	H. 14 C 1304 (M. 10 Mart 1887)	VGMA., df. 596, s. 99, sr. 84
Halil Ağa ibn-i Ali, Hacı Mehmed Ağa ibn-i Mustafa	e	H. 14 C 1304 (M. 10 Mart 1887)	VGMA., df. 586/2, s. 116, sr. 108
Zeyneb Hatun bint-i Ali	k	H. 27 Ş 1304 (M. 21 Mayıs 1887)	VGMA., df. 1993, s. 132, s. 119; SŞS., df. 3197, V. 73
Hasan ibn-i Ali	e	H.15 Za 1304 (M. 4 Eylül 1887)	VGMA., df. 590, s. 105, sr. 97
Mustafa Hilmi Efendi ibn-i Mehmed Ağa	e	H. 29 R 1305 (M. 14 Ocak 1888)	VGMA., df. 590, s. 111, sr. 101
Lahun Ağa ibn-i Şûzeh	e	H. 13 Ş 1305 (M. 25 Nisan 1888)	VGMA., df. 606, s. 36, sr. 51
Ahmed Reisoğlu Hacı Mustafa	e	H. 8 Ca 1306 (M. 10 Ocak 1889)	SŞS., df. 3198, V. 6
Ahmet Ağa ibn-i Mehmet	e	H. 27 L 1306 (M. 26 Haziran 1889)	VGMA., df. 590, s. 97, sr. 89; SŞS., df. 3198, V. 33
Hatice Hanım bint-i Hüseyin	e	H. 1 C 1307 (M. 23 Ocak 1890)	SŞS., df. 3198, V. 68
Mehmed Mehdi Bey bin Abdullah	e	H. 19 B 1307 (M. 11 Mart 1890)	VGMA., df. 591/5, s. 7, sr. 8; SŞS., df. 3198, V. 81
Havva Hatun bint-i Mehmed	e	H. 2 Z 1307 (M. 20 Haziran 1890)	VGMA., df. 615, s. 92, sr. 11
Fâtıma bint-i Mustafa	e	H. 2 Z 1307 (20 Haziran 1890)	SŞS., df. 3200, V. 12
Ali İbn-i Ömer	e	H. 9 Z 1307, (M. 27 Haziran 1890)	VGMA., df. 591/5, s. 13, sr. 18
Mahmud Naim Efendi ibn-i Mehmed Efendi	e	H. 25 Z 1307(M. 13 Temmuz 1890)	VGMA., df. 591-5, s. 39, sr. 41
Mehmed Ağa ibn-i Numan	e	H. 12 M 1308 (M. 28 Ağustos 1890)	VGMA.: df. 591-5, s. 59, sr. 54
Hatice bint-i Osman	k	H. 24 B 1308 (5 Mart 1891)	VGMA., df. 2165, s. 227, sr. 546
Ayşe bint-i Hacı Salih	k	H. 28 B 1308 (M. 9 Mart 1891)	SŞS., df. 3200, V. 79
Hasan Ağa bin Abdurrahman	e	H. 18 L 1308 (27 Mayıs 1891)	VGMA., df. 603, s. 47, sr. 74

İlyas bin Mustafave Rufevası	e	H. 25 L 1308 (M. 3 Haziran 1891)	VGMA., df. 591/5, s. 8, sr. 9
Muhyiddin Efendi ibn-i Arifbaba	e	H. 18 Ca 1309 (M. 20 Aralık 1891)	VGMA., df. 591-5, s. 82, sr. 84
Mahmud bin Osman Ve Rufevası	e	H. 7 Ş 1309 (M. 7 Mart 1892)	VGMA. df. 592, s. 187, sr. 158
Osman Efendi ibn-i Arif	e	H. 24 N 1309 (22 Nisan 1892)	VGMA., df. 598, s. 208, sr. 160
Ahmed Ağa ibn-i Ahmed	e	H. 22 L 1309 (M. 20 Mayıs 1892)	VGMA., df. 595, s. 162, sr. 156
Abbas Efendi ibn-i Ahmed	e	H. 4 Z 1309 (M. 31 Mayıs 1892)	VGMA., df. 592, s. 145, sr.122
Dudu Hatun ibnet-i Hüsnü	k	H. 25 Z 1309 (21 Haziran 1892)	VGMA., df. 2108, s. 7, sr. 9
Ali bin İsmail	e	H. 22 M 1310 (M. 16 Ağustos 1892)	VGMA., df. 590, s. 171, sr. 157
Rukiye Hatun ibnet-i Mehmed	k	H. 30 M 1310 (M. 24 Ağustos 1892)	SŞS., df. 3201, V. 32-33
Ayşe bint-i Halil	k	H. 26 Safer 1310 (M. 19 Eylül 1892)	VGMA., df. 592, s. 3, sr.2; SŞS., df. 3201, V. 41
İbrahim ibn-i Mehmed	e	H. 1 Ca 1310 (M. 21 Kasım 1892)	VGMA., df. 617, s. 8, sr. 5
Ahmed bin Osman	e	H. 4 Ş 1310 (M. 21 Şubat 1893)	VGMA., df. 594, s. 129, sr. 113
Hurşid Bey ibn-i Süleyman ve Rufevası	e	H. 24 Ş 1310 (M. 13 Mart 1893)	VGMA., df. 603, s. 47, sr. 75
Ahmed Efendi ibn-i Mustafa Ağa	e	H. 6 L 1310 (M. 23 Nisan 1893)	VGMA., df. 589, s. 63, sr. 62
Said Efendi ibn-i Canket Ağa	e	H. 5 Z 1310 (M. 21 Mayıs 1893)	VGMA., df. 595, s. 169, sr. 165
Tahir Efendi ibn-i Mehmed ve Rufevası	e	H. 17 Z 1310 (M. 2 Haziran 1893)	VGMA., df. 595, s. 34, sr. 30
Mağuş bin Tuh ve Rufevası	e	H. 3 Za 1310 (M. 18 Haziran 1893)	VGMA., df. 990, s. 131, sr. 122
Mehmed Ali Ağa bin İbrahim	e	H. 21 M 1311 (M. 4 Ağustos 1893)	SŞS., df. 3207, V. 51
Süleyman Ağa ibn-i İsmail	e	H. 20 Ş 1311 (M. 26 Şubat 1894)	VGMA., df. 594, s. 87, sr. 77
Ömer bin Oksaf ve Rufevası	e	H. 28 N 1311 (M. 4 Nisan 1894)	VGMA., df. 594, s. 69, sr. 60
Receb Ağa ibn-i İsmail	e	H. 29 Za 1311 (M. 3 Temmuz 1894)	VGMA., df. 607, s.146, sr. 226
Ahmed Ağa ibn-i Hurşid	e	H. 16 Ra 1312 (M. 17 Eylül 1894)	VGMA., df. 593, s. 59, sr. 51

Mehmed Ali bin Veli	e	H. 8 C 1312 (M. 7 Aralık 1894)	VGMA., df. 602, s. 202, sr. 345; BŞS., 7539, .11
Hasan Ağa ibn-i İsmail	e	H. 15 Ş 1312 (M. 11 Şubat 1895)	VGMA., df. 606, s. 70, sr. 98; BŞS., df. 7539, V. 6
Abdülkadir ibn-i Ali ve Ahmed Ağa ibn-i İbrahim	e	H. 24 Z 1312 (M. 19 Mayıs 1895)	VGMA., df. 603, s. 112, sr. 196
Genç Şahin Ali Ağa ve Rufekası	e	H. 12 Ş 1313 (M. 28 Ocak 1896)	VGMA., df. 596, s. 256, sr. 220
Mehmed Efendi ibn-i Halil	e	H. 22 Ş 1313 (M. 7 Şubat 1896)	VGMA., df. 607, s. 105, sr. 167; SŞS., df. 3202, V. 6
Mehmed bin Mahmud	e	H. 8 M 1314 (M. 19 Haziran 1896)	VGMA., df. 602, s. 71, sr. 118; BŞS., 7539, V. 389
Mahbube Hatun bint-i Said Usta	k	H. 28 Ra 1314 (M. 6 Eylül 1896)	SŞS., df. 3202, V. 82
İffet Hanım bint-i Tokadi	k	H. 14 Ş 1314 (M. 18 Ocak 1897)	SŞS., df. 3202, V. 115
Emin Efendi ibn-i Osman	e	H. 29 Ş 1314 (M. 2 Şubat 1897)	SŞS., df. 602, s. 99, sr. 169; BŞS., 7539, V. 170
Hacer Hatun bint-i Hasan	k	H. 14 Ş1315 (M. 8 Ocak 1898)	SŞS., df. 3204 V. 4
Mahmud bin Osman	e	H. 28 Ş 1315 (M. 22 Ocak 1898)	VGMA., df. 602, s. 162, sr. 271
Yeşmaf Efendi ibn-i İslâm	e	H. 28 Za 1315 (M. 20 Mayıs 1898)	VGMA., df. 602, s. 206, sr. 353
Ali bin Hasan	e	H. 9 M 1316 (M. 30 Mayıs 1898)	VGMA., df. 593, s. 181, sr. 175; SŞS., df. 3204, V. 2
Said bin Arif ve Rufekası	e	H. 22 S 1316 (M.12 Temmuz 1898)	VGMA., df. 599, s. 129, sr. 189
Bekir Ağa ibn-i Süleyman	e	H. 2 Z 1316 (M. 14 Mart 1899)	VGMA., df. 602, s. 121, sr. 201
Ali bin Ali	e	H. 27 M 1317 (M. 7 Haziran 1899)	VGMA., df. 619, s. 89, sr. 46; SŞS. df. 3204, V. 122
Yusuf Ağa ve Rufekası	e	H. 9 L 1317 (M. 10 Şubat 1900)	VGMA., df. 602, s. 282, sr. 479
Şakir bin Musa ve Rufekası	e	H. 1 Z 1317 (M. 3 Mart 1900)	VGMA., df. 596, s. 263, sr. 228
Mustafa Efendi ibn-i Mehmed	e	H. 4 Za 1317 (M. 5 Nisan 1900)	VGMA., df. 595, s. 172, sr. 172
Hüseyin Ağa bin Ahmed	e	H. 15 S 1318 (M. 14 Haziran 1900)	VGMA., df. 2165, s. 236, sr. 554; SŞS., df. 3205, V. 48
Mehmed bin Ahmed	e	H. 11 R 1318 (M. 8 Ağustos 1900)	VGMA., df. 602, s. 238, sr. 411

Dursun Efendi ibn-i Hüseyin	e	H. 11 R 1318 (M. 8 Ağustos 1900)	VGMA., df. 602, s. 64, sr. 107
Hüseyin bin Mustafa ve Rufekası	e	H. 28 Ra 1319 (M. 15 Temmuz 1901)	VGMA., df. 600, s. 147 sr. 178
Hüseyin Efendi bin Süleyman	e	H. 19 C 1319 (M. 3 Ekim 1901)	VGMA., df. 602, s. 28, sr. 43
Mustafa bin Mustafa	e	H. 11 Z 1319 (M. 19 Şubat 1902)	VGMA., df. 597, s. 83, sr. 50; SŞS., df. 3205, V. 28
Şaban Ağa ibn-i Mehmed ve Süleyman Ağa ibn-i Ali	e	H. 23 Za 1319 (M. 2 Nisan 1902)	VGMA., df. 600, s. 180, sr. 218
Yasemin Hanım ibnet-i Bat	k	H. 9 S 1320 (M. 18 Mayıs 1902)	VGMA., df. 2165, s. 181, sr. 500
Memiş Ağa bin İsmail	e	H.13 Ca 1320 (M. 18 Ağustos 1902)	VGMA., df. 595, s. 251, sr. 269
Mehmed bin Mustafa	e	H. 5 Z 1320 (M. 3 Şubat 1903)	VGMA., df. 593, s. 171, sr. 164; SŞS., df. 3207, V. 41
İbrahim Ağa ibn-i Süleyman	e	H. 1 Z 1320 (M. 30 Ocak 1903)	VGMA., df. 2108, s. 49, sr. 55; SŞS., df. 3207, V.17?
İzzet ibn-i Tahir Ağa	e	H. 10 S 1321 (M. 8 Mayıs 1903)	VGMA., df. 595, s. 6, sr. 6
Mahmud Efendi ibn-i Ali	e	H. 10 Z 1321 (M. 28 Ocak 1904)	VGMA., df. 600, s. 75, sr. 95
Mehmed Efendi bin Halil	e	H. 23 Z 1321 (M. 10 Şubat 1904)	SŞS., df. 3207, V. 88
Mustafa Ağa ibn-i Yusuf	e	H. 20 Za 1321 (8 Mart 1904)	VGMA., df. 596, s. 174, sr. 153
Maviş Hatun bint-i Hüseyin	k	H. 23 M 1322 (M. 9 Nisan 1904)	SŞS., df. 3207, V. 116
Hasan ibn-i Hamza	e	H. 8 R 1322 (M. 22 Haziran 1904)	VGMA., df. 605, s. 87, sr. 119
Hasan Efendi ibn-i Hatem Ağa	e	H. 19 M 1323 (M. 26 Mart 1905)	VGMA., df. 599, s. 90, sr. 50
Fatıma Hatun bint-i Mustafa	k	H. 21 R 1323 (M. 25 Haziran 1905)	VGMA., df. 601, s. 85, 90
Zekiye Hanım bint-i Mehmet	e	H. 2 Ca 1323 (M. 5 Temmuz 1905)	VGMA., df. 619, s. 47, sr. 31
Hüseyin Ağa ibn-i Ali	e	H. 3 Ca 1323 (M. 6 Temmuz 1905)	VGMA., df. 603, s. 15, sr. 20; SŞS., df. 3211, V. 8
Müset bin Ahmed ve Rufekası	e	H. 23 C 1323 (M. 25 Ağustos 1905)	VGMA., df. 606, s. 254, sr. 314
Şerife Hatun bint-i Ali	e	H. 3 N 1323 (M.1 Kasım 1905)	VGMA., df. 2165, s. 174, sr. 493

İsmail Ağa ibn-i Ahmed	e	H. 16 Za 1323 (M. 11 Şubat 1906)	VGMA., df. 602, s. 287, sr. 488
Mahmud Efendi ibn-i Ahmed	e	H. 23 S 1324 (M. 18 Nisan 1906)	VGMA., df. 597, s. 79, sr. 42
Mustafa Ağa bin İbrahim	e	H. 20 M 1325 (M.5 Mart 1907)	VGMA., df. 603, s. 51, sr. 83
Mehmed Ağa ibn-i Osman	e	H. 25 Ş 1325 (M. 3 Ekim 1907)	VGMA., df. 603, s. 164 sr. 280
Süleyman ibn-i Hasan	e	H. 11 Z 1325 (M. 16 Aralık 1907)	VGMA., df. 603, s. 158, sr. 273
Ali Ağa ve Rufevası	e	H. 7 Za 1325 (M. 11 Ocak 1908)	VGMA., df. 600, s. 37, sr. 44
Osman Ağa ibn-i Mehmed	e	H. 19 Ca 1326 (M. 19 Haziran 1908)	VGMA., df. 597, s. 209, sr. 196
Mehmed Ağa Bin Ali	e	H. 21 C 1326 (M. 21 Temmuz 1908)	VGMA., df. 606, s. 10, sr. 14
Yusuf bin Seyyid	e	H. 21 Za 1326 (M. 14 Ocak 1909)	VGMA., df. 2165, s. 202, sr. 523
Osman Çavuş ibn-i İsmail	e	H. 11 S 1327 (M. 4 Mart 1909)	SŞS., df. 3210, V. 16
Abdurrahman bin Mehmed ve Rufevası	e	H. 16 S 1327 (M. 9 Mart 1909)	VGMA., df. 602, s. 234, sr. 402
Mehmed Efendi ibn-i Veli	e	H. 26 S 1327 (M. 19 Mart 1909)	VGMA., df. 602, s. 12, sr. 13
Hasan Efendi ibn-i İbrahim	e	H. 13 N 1327 (M. 28 Eylül 1909)	VGMA., df. 603, s. 155, sr. 270
Mehmed Efendi ibn-i Mehmed	e	H. 30 Z 1327(M.13 Aralık 1909)	VGMA., df. 595, s. 101, sr. 94; SŞS., df. 3210, V. 71
Cânket Yusuf bin Zekeriya	e	H. 6 Za 1327 (M.19 Aralık 1909)	VGMA., df. 601, s. 89, sr. 96
Abdullah Efendi bin Ahmed	e	H. 22 M 1328 (M.3 Şubat 1910)	VGMA., df. 597, s. 185, sr. 170
Fatma Hatun bint-i Bekir	k	H. 11 S 1328 (M. 22 Şubat 1910)	VGMA., df. 611, s. 42, sr. 25
Yusuf Ağa ibn-i Hasan	e	H. 16 S 1328 (M. 27 Şubat 1910)	VGMA., df. 603, s. 27, sr. 40; SŞS., df. 3210, V. 88
Ali ibn-i Mehmed	e	H. 24 Ra 1328 (M. 5 Nisan 1910)	VGMA., df. 600, s. 70, sr. 88
Ali Kaptan bin Ali ve Rufevası	e	H. 26 Ra 1328 (M. Nisan 1910)	VGMA., df. 607, s. 133, sr. 207
Şaban Efendi bin Mehmed	e	H. 1 R 1328 (M.12 Nisan 1910)	VGMA., df. 603, s. 188, sr. 317
Hasan bin Mehmed	e	H. 15 R 1328 (M. 26 Nisan 1910)	VGMA., df. 601, s. 98, sr.109

Hacı Kadir Efendi	e	H. 8 Ca 1328 (M. 18 Mayıs 1910)	VGMA., df. 607, s. 26, sr. 36
Emin bin Mustafa	e	H. 6 B 1328 (M.14 Temmuz 1910)	VGMA., df. 602, s. 229, sr. 394
Raşid Efendi ibn-i Ömer	e	H. 6 Z 1328 (M. 9 Kasım 1910)	VGMA., df. 602, s. 14, sr. 17
Ali Ağa ibn-i Safer	e	H. 29 Za 1328 (M.1 Ocak 1911)	VGMA. Df. 606, s. 68, sr. 96
Osman Ağa bin Hasan	e	H. 6 M. 1329 (M. 7 Ocak 1911)	VGMA., df. 2165, s. 202, sr. 524
İsmail Hakkı Efendi ibn-i İbrahim	e	H. 28 M 1329 (M. 29 Ocak 1911)	VGMA., df. 602, s. 270, sr. 462
Fatma Hatun bint-i Salih	k	H. 8 S 1329 (M. 8 Şubat 1911)	VGMA., df. 1751, s. 30, sr. 17
Ali Osman ibn-i Abdullah	e	H. 3 R 1329 (M. 3 Nisan 1911)	VGMA., df. 2108, s. 135, sr. 122
Tevfik Efendi ibn-i Mustafa	e	H. 9 R 1329 (M. 9 Nisan 1911)	VGMA., df. 600, s. 258, sr. 321
Ayşe Hanım ibnet-i Mustafa	k	H. 12 R 1329 (M. 12 Nisan 1911)	VGMA., df. 1993, s. 130, sr. 117
İzzet Efendi ibn-i Ahmed	e	H. 27 R 1329 (M. 27 Nisan 1911)	VGMA., df. 600, s. 140, sr. 169; SŞS., df. 3211 V.4
Mehmed Ağa ibn-i Hüseyin	e	H. 2 Ca 1329 (M.1 Mayıs 1911)	VGMA., df. 601, s. 47, sr. 50; SŞS., df. 3211, V.5
Bekir ibn-i Ömer	e	H. 19 Ca 1329 (M. 18 Mayıs 1911)	VGMA., df. 604, s. 35, sr. 44
Mehmed Ağa ibn-i Mustafa	e	H. 28 Ca 1329 (M. 27 Mayıs 1911)	VGMA., df. 606, s. 101, sr. 135
Ali Ağa ibn-i Mustafa	e	H. 22 B 1329 (M.19 Temmuz 1911)	VGMA., df. 601, s. 110, sr. 130
Sırrı Efendi ibn-i Abdülmüttalib	e	H. 29 Ş 1329 (25 Ağustos 1911)	VGMA., df. 606, s. 46, sr. 67
Mehmed Efendi bin Mehmed	e	H. 27 Z 1329 (M. 19 Kasım 1911)	VGMA., df. 604, s. 150, sr. 204
Durmuş Ağa ibn-i Ali	e	H. 5 Za 1329 (M. 27 Kasım 1911)	VGMA., df. 604, s. 260, sr. 365
Ali bin Mustafa ve Mustafa bin Osman	e	H. 28 Ra 1330(M. 17 Mart 1912)	VGMA., df. 606, s.185, sr. 236
Mehmed bin Hasan	e	H. 18 R 1330 (M. 6 Nisan 1912)	VGMA., df. 607, s. 43, sr. 63; SŞS., df. 3211, V. 77
Sabit Efendi ibn-i Mehmed	e	H. 19 R 1330 (M. 7 Nisan 1912)	VGMA., df. 606, s. 275, sr. 335; SŞS., df. 3211, V. 77

Mustafa bin Emin	e	H. 27 R 1330 (M.15 Nisan 1912)	VGMA., df. 604, s. 157, sr. 216
Toğur Bey bin Hasan	e	H. 28 R 1330 (M. 16 Nisan 1912)	VGMA., df. 606, s. 188, sr. 240
Ahmed bin Mehmed ve Rufekası	e	H. 29 R 1330 (M. 17 Nisan 1912)	VGMA. Df. 606, s. 294, sr. 354
Hanife Hanım bint-i Yusuf	k	H. 28 Ş 1330 (M. 12 Ağustos 1912)	VGMA., df. 2165, s. 130, sr. 420; SŞS., df.3211, V. 126
Aşur bin Hacı Ömer ve Rufekası	e	H. 9 L 1330 (M. 21 Eylül 1912)	VGMA., df. 603, s. 88, sr. 151
Sarukluoğlu İbrahim Ağa	e	H. 7 Za 1330 (M. 17 Kasım 1912)	VGMA., df. 604, s. 141, sr. 189
İsmail Bey ibn-i Namık ve Zevcesi Bakiye Hanım	e-k	H. 1 M 1331 (M. 11 Aralık 1912)	VGMA., df. 1993, s. 133, sr. 120; SŞS., df. 3211, V. 149
Kadir bin Ali	e	H. 23 R 1331 (M.1 Nisan 1913)	VGMA., df. 604, s. 81, sr. 100
Mahmud bin Abbas ve Rufekası	e	H. 16 C 1331 (M. 23 Mayıs 1913)	VGMA., df. 607, s. 41, sr. 59
Münire Hatun bint-i Mustafa	k	H. 18 B 1331 (M. 23 Haziran 1913)	VGMA., df. 616, s. 93, sr. 53
Penbe ve Havva Hatun bint-i İsmail	k	H. 28 Ş 1331 (M. 2 Ağustos 1913)	VGMA., df. 2165, s. 171, sr. 488
Yorgi veled-i Todor	e	H. 25 N 1331 (M. 28 Ağustos 1913)	VGMA., df. 2165, s. 165, sr. 477
Refika Hanım ibnet-i Abdi Reis	k	H. 14 S 1332 (M. 12 Ocak 1914)	VGMA., df. 615, s. 71, sr. 2
Mustafa bin Ali	e	H. 4 Ca 1332 (M. 31 Mart 1914)	VGMA., df. 605, s. 102, sr. 144
Fatma Hanım bint-i Şevki	k	H. 8 Za 1332 (M. 28 Ekim 1914)	VGMA., df. 618, s. 171, sr. 132; SŞS., df. 3208, sr. V. 75
Yusuf bin Yusuf	e	H. 6 Ca 1333 (M. 22 Mart 1915)	VGMA., df. 608/1, s. 29, sr. 31
Narin Hanım bint-i Abdullah	e	H. 1 Ra 1335 (M. 26 Aralık 1916)	VGMA., df. 608/2, s. 243, sr. 183
Mustafa bin Mehmed	e	H. 27 B 1337 (M. 28 Nisan 1919)	VGMA., df. 141, s. 140, sr. 109; SŞS., df. 3198, V. 65
Kezban Hatun bint-i Mustafa	k	H. 22 L 1338 (M. 9 Temmuz 1920)	SŞS., df. 3213, V. 22
Ali Osman Efendi ibn-i Ahmed	e	H. 19 Ş 1339 (M. 28 Nisan 1921)	VGMA., df. 2165, s. 182, sr. 501
Fatma Hoca Kadın	k	H. 20 Ş 1339 (M. 29 Nisan 1921)	VGMA., df. 2108, s. 182, sr. 64; SŞS., 3202, V. 82

Süleyman Efendi bin Ömer	e	H. 8 L 1339 (M. 15 Haziran 1921)	VGMA., df. 2165, s. 186, sr. 507; SŞS., df. 3213, V. 20
Mehmed Efendi ibn-i Seyfullah	e	H. 12 Za 1339 (M. 18 Temmuz 1921)	VGMA., df. 2165, s. 187, sr. 508; SŞS., df. 3213, V. 61
Durmuş Efendi ibn-i Lütfullah	e	H. 7 Za 1339 (M. 12 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s. 188, sr. 509; SŞS., df. 3213, V. 64
Kasım Efendi ibn-i Hüseyin	e	H. 17 Za 1339 (M. 22 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s. 195, sr. 516
Şerif bin Şerif	e	H. 19 Za 1339 (M. 24 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s. 193, sr. 514; SŞS., df. 3213, V. 66
Ahmed Efendi ibn-i Musa	e	H. 19 Za 1339 (M. 24 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s. 192, sr. 513; SŞS., df. 3213, V. 67
Yaşar Efendi ibn-i Ali	e	H. 19 Za 1339 (M. 24 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s.191, sr. 512; SŞS., df. 3213, V. 66
Mehmed Yaşar Efendi ibn-i Şerif	e	H. 19 Za 1339 (M. 24 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s. 190, sr. 511; SŞS., df. 3213, V. 66
Hasan Efendi ibn-i Bilal	e	H. 25 Za 1339 (M. 30 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s. 194, sr. 515; SŞS., df. 3213, V. 66
Mahir Efendi ibn-i Osman	e	H. 26 Za 1339 (M. 31 Ağustos 1921)	VGMA., df. 2165, s.189, sr. 510; SŞS., df. 3213, V. 69
Nuh Efendi bin Kılıç	e	H. 29 Za 1339 (M. 3 Eylül 1921)	VGMA., df. 2165, s.198, sr. 519; SŞS., df. 3213, V. 68
Abdullah Efendi ibn-i Halil	e	H. 29 Za 1339 (M. 3 Eylül 1921)	VGMA., df. 2165, s. 196, sr. 517; SŞS., df. 3213, V. 68
Nuri Efendi ibn-i Yusuf	e	H. 29 Za 1339 (M. 3 Eylül 1921)	VGMA., df. 2165, s. 197, sr. 518; SŞS., df. 3213, V. 68
Emine Hanım ibnet-i Bilal	k	H. 3 Za 1340 (M. 28 Temmuz 1922)	VGMA., df. 1993, s. 141 sr. 129; SŞS., df. 3213, V. 121
Hüseyin Zevcesi Fatma	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3172, V. 74
Nalbant Yakup Usta	e	Tarihsiz	SŞS., df. 3172, V. 74
Habibe bint-i Hüseyin	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 23
Hatice Hanım	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 20
Mehmed ibn-i Derviş Salih	e	Tarihsiz	SŞS., 3173, V. 24
Muhammet Bey ibn-i Ahmed	e	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 59

Hanife bint-i Abdullah	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 59
Aliye Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 51
Kalpakçioğlu İsmail	e	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 51
Şirin Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 51
Rafia Hanım	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 51
Adı Yok	-	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 51
Kethüdazade Muhammet Ağa	e	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 52
Abdurrahman Ağa Zevcesi Fatma Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 52
Ahmet Zevcesi Havva Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 53
Havva ibnet-i Mustafa	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 53
Toraman Zevcesi Aliye Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 53
El-Hac Ahmed Bey	e	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 53
Salcıyusuf Zevcesi Ayşe Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 53
Fatma Binti Muhsin	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 54
Topuzoğlu Kerimesi Hanife Hatun	k	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 54
Abdullah Pasa b. Süleyman Paşa	e	Tarihsiz	SŞS., df. 3173, V. 55

Ek 2: Vakıflar Samsun Bölge Müdürlüğü Eski Eserler Envanteri

T.C
BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü Samsun Bölge Müdürlüğü

Sayı : 60648281-160/ 1824
Konu : Eski Eserler Envanteri

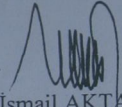
28/08/2013

SAYIN: MUHAMMET OKUDAN
ÇATALARMUT MAH. EBU MÜSLİM SOK.NO: 4
İLKADIM/SAMSUN

İlgi :22/08/2013 tarihli ve 2488 sayılı yazınız.

İlgi kayıtlı dilekçeniz ile talep etmiş olduğunuz; İlkadım, Kavak, Terme, Çarşamba, Bafra ve Alaçam ilçelerinde yer alan mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlı eski eser tescil kaydı olan yapıların listesi ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

İsmail AKTAŞ
Bölge Müdür V.

EK: Eski eser envanter listesi. (2 Sayfa)

SAMSUN İLİ ESKİ ESER ENVERTER LİSTESİ

SIRA NO	İLİ	İLÇESİ	VAKFI	PAFTA NO	ADA NO	PARSEL NO	ESERİN ADI
1	Samsun	Merkez	Süleyman Paşa	42	168	13	Medrese Camii
2	Samsun	Merkez	Ali Paşa	47	23	17	Taşhan
3	Samsun	Merkez	Mümin Oğlu Sadi Bey	47	168	11	Şifa Hamamı
4	Samsun	Merkez	Hacı Hayrettin	51	17	1	Yalı Camii
5	Samsun	Merkez	Seyid Kutbettin Camii	F36-B22-b1a	7196	13	Seyid Kudbettin Camii
6	Samsun	Merkez	İsababa Mescidi	43	136	45	İsababa Camii
7	Samsun	Merkez	Hızır Bey	32	552	76	Büyük Camii
8	Samsun	Merkez	Haznedarzade Süleyman Paşa	48	175	10	Pazar Camii
9	Samsun	Merkez	Haznedarzade Süleyman Paşa	47	168	15-31	Medrese Binası
10	Samsun	Merkez	Molla Fahrettin	48	305	12	Kuşunlu Camii
11	Samsun	Merkez	Vakıflar Genel Müdürlüğü	16	265	9	Yeni Karakol Camii
12	Samsun	Merkez	Kırbaç Ali	52	158	1	Hançerli Camii
13	Samsun	Merkez	Hacı Hatun	36	183	11	Hacı Hatun Camii
14	Samsun	Merkez	Mejde Vakfı	36	191	6	Kuyumcular Camii
15	Samsun	Veziroğlu	Yörgüç Paşa Vakfı	52.54	44	1	Orta Camii
16	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	99	10	Tacetin İbrahim Paşa Cami
17	Samsun	Veziroğlu	Aşağı Nalbantlı	52.54	91	1	Aşağı Nalbantlı Camii
18	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	222	1	Namazgah Camii
19	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	91	1	Yukarı Nalbantlı Camii
20	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	39	1	Toprakkale Camii
21	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	33	1	Kale Camii
22	Samsun	Veziroğlu	Fazıl Ahmet Paşa	52.54	119	3	Kütüphane
23	Samsun	Veziroğlu	Ayşe Hanım İbneti Yusuf Ağa	52.54	301		Bedesten ve Arasta
24	Samsun	Veziroğlu	Ayşe Hanım İbneti Yusuf Ağa	52.54	301	19	Çifte Hamam
25	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	33	1	Kale Hamamı
26	Samsun	Veziroğlu	Orta Camii Vakfı	52.54	103	9	Taşhan
27	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52-54-Fc	24	1	Ganioglu Camii
28	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52.54	107	1	Onacak Camii
29	Samsun	Veziroğlu	Vakıflar Genel Müdürlüğü	52-54	222	3	Mihrap ve Mimber
30	Samsun	Bafra	Mirza Bey Hacı Murat	42	48	7	Büyük Camii
31	Samsun	Bafra	Tayyar Paşa	42	39	7	Tayyar Paşa Camii
32	Samsun	Bafra	Hacı Bekir	17	187	1	Çarşı Camii
33	Samsun	Çarşamba	Vakıflar Genel Müdürlüğü	60.62	715	30	Göğceli Camii
34	Samsun	Çarşamba	Vakıflar Genel Müdürlüğü	60-62	161	9	Süleyman Paşa Camii
35	Samsun	Çarşamba	Vakıflar Genel Müdürlüğü	60-62	71	10	Rıdvan Paşa Camii
36	Samsun	Çarşamba	Vakıflar Genel Müdürlüğü	F37d19b	112	13	Ordu Köyü Camii
37	Samsun	Havza	Yörgüç Paşa Vakfı	471537Ta	470	1	Yörgüç Paşazade Mustafa Bey Camii
38	Samsun	Havza	Sani Paşa	471537Ta	268	1-3	Büyük ve Küçük Hamam

The image shows a document page that is extremely blurry. At the top, there is a table with approximately 8 columns and 10 rows. The text in the table is completely illegible. Below the table, the page contains several faint horizontal lines, suggesting there is more text or a list, but it is not readable. The overall appearance is that of a very poor quality scan of a document.

Ek 3: Ayşe bint-i Hacı Salih Vakfiyesi

کی هوه المسور فی التبت الفقیرہ من اطفال و کهری فضل و سحر طایر با اول قدره
 حاکم شرع الیہ استیع الیہ فقیر علیہ ارفع عالمی بالخلاف علی رایی من براه من الایة
 المشتهرین وقف مذکور بکسخت و لزوم من حکم علیہ شرعی و قضاء و صیور شرعی
 ایدوب اولوم هر وقف مذکور صیور و لازم و مختار او کتب نقض و نقض کسخت
 قبال قبال و ابطال شخص الاحوال اولدی قن بدله ماکسخت قن اسر علی الذین یولون
 ان الله سميع علم و جود ذلك تخیر فی اليوم الرابع والعشرون من شهر رجب
 المرجب سنة ثمان و ثمانی و الف

طرزون و الایة و اخذہ جائت سینی مرزئی اولان مدینه صلون قلا نندن سید
 بک کلسنه متانند نیند و اولد بک بر و موندن قهر بک قاضی اطفال طودور
 و قسططن و لدرنا ساططن و لدر قسططن نام کلسنه لرا ایدر موقوفه بک ایوبین قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند من ابرها بک ملت موقوفه سنی اشدن شخص
 تعریف شرعی ایدر موقوف اولان ما موقوف بک اناسطاس و لدر قسططن کهری
 مدینه مذکور بک دایت کلسنه معقود قلس شرع شریف انوره لای قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند موقوفه بک ملت موقوفه سندن بانندی ولد
 اناسطاس قزدا نندی قهر کلام و تعین المرام ایدوب انقره و الایة و اخذہ فقیر
 سینی عتد تابع نیندی و قزدا نندی و قن موقوفی بک لدر ناسطاس من موقوفه
 و منتقل بین الایة لمر و ف معلوم الحد و البیوان کافرا ملک و اراضن
 اولان عتد بک عتد موقوفه بک بدل شکر مدیله لدر نیند و قزدا نندی
 ما موقوفه عتد بک اعطای قزدا نندی و ابرای معالیه و معوضتی بک رساله
 و ابصار و موقوفه مذکور بک موقوف اولدی ای مورک کلسنه طر قزدا نندی
 قزدا نندی موقوفه بانندی بک و کالت عامه موقوفه بک بک اولوب لای نایب
 عناب نصب و تعیین ایلدک و بدله ندره اولدی و کالت مذکور بک قبول لایف
 لدر موقوفه کلسنه نیندی ایدر شکر و انرا نیندین عتد بک باطل کلسنه املا اولدی
 تخیر فی اليوم الثالث والعشرون من شهر رجب المرجب سنة ثمان و ثمانی و الف

والله سميع علم و جود ذلك تخیر فی اليوم الثالث والعشرون من شهر رجب المرجب سنة ثمان و ثمانی و الف

طرزون و الایة و اخذہ جائت سینی مرزئی اولان مدینه صلون قلا نندن سید
 بک کلسنه متانند نیند و اولد بک بر و موندن قهر بک قاضی اطفال طودور
 و قسططن و لدرنا ساططن و لدر قسططن نام کلسنه لرا ایدر موقوفه بک ایوبین قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند من ابرها بک ملت موقوفه سنی اشدن شخص
 تعریف شرعی ایدر موقوف اولان ما موقوف بک اناسطاس و لدر قسططن کهری
 مدینه مذکور بک دایت کلسنه معقود قلس شرع شریف انوره لای قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند موقوفه بک ملت موقوفه سندن بانندی ولد
 اناسطاس قزدا نندی قهر کلام و تعین المرام ایدوب انقره و الایة و اخذہ فقیر
 سینی عتد تابع نیندی و قزدا نندی و قن موقوفی بک لدر ناسطاس من موقوفه
 و منتقل بین الایة لمر و ف معلوم الحد و البیوان کافرا ملک و اراضن
 اولان عتد بک عتد موقوفه بک بدل شکر مدیله لدر نیند و قزدا نندی
 ما موقوفه عتد بک اعطای قزدا نندی و ابرای معالیه و معوضتی بک رساله
 و ابصار و موقوفه مذکور بک موقوف اولدی ای مورک کلسنه طر قزدا نندی
 قزدا نندی موقوفه بانندی بک و کالت عامه موقوفه بک بک اولوب لای نایب
 عناب نصب و تعیین ایلدک و بدله ندره اولدی و کالت مذکور بک قبول لایف
 لدر موقوفه کلسنه نیندی ایدر شکر و انرا نیندین عتد بک باطل کلسنه املا اولدی
 تخیر فی اليوم الثالث والعشرون من شهر رجب المرجب سنة ثمان و ثمانی و الف

اطح اللار الذی اعز خصوصاً عاده يعرف مولاهم الی انما الخیرات و اعز الخیرات
 اصناف الی حد و المبرات و الصلوة و السلام علی نبیهم محمد و آله و علی اهل
 البیت منقول الی حد تحت الصدقات اما بعد اشبه و قسمة جلیل الشان و ویدر
 بیع السوا بک تخیر و اشد کلسنه بادی و تخیر و ملاکته عادی اولدک لدر طرزون
 و الایة و اخذہ جائت سینی مرزئی اولان مدینه صلون قلا نندن سید
 بک کلسنه متانند نیند و اولد بک بر و موندن قهر بک قاضی اطفال طودور
 و قسططن و لدرنا ساططن و لدر قسططن نام کلسنه لرا ایدر موقوفه بک ایوبین قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند من ابرها بک ملت موقوفه سنی اشدن شخص
 تعریف شرعی ایدر موقوف اولان ما موقوف بک اناسطاس و لدر قسططن کهری
 مدینه مذکور بک دایت کلسنه معقود قلس شرع شریف انوره لای قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند موقوفه بک ملت موقوفه سندن بانندی ولد
 اناسطاس قزدا نندی قهر کلام و تعین المرام ایدوب انقره و الایة و اخذہ فقیر
 سینی عتد تابع نیندی و قزدا نندی و قن موقوفی بک لدر ناسطاس من موقوفه
 و منتقل بین الایة لمر و ف معلوم الحد و البیوان کافرا ملک و اراضن
 اولان عتد بک عتد موقوفه بک بدل شکر مدیله لدر نیند و قزدا نندی
 ما موقوفه عتد بک اعطای قزدا نندی و ابرای معالیه و معوضتی بک رساله
 و ابصار و موقوفه مذکور بک موقوف اولدی ای مورک کلسنه طر قزدا نندی
 قزدا نندی موقوفه بانندی بک و کالت عامه موقوفه بک بک اولوب لای نایب
 عناب نصب و تعیین ایلدک و بدله ندره اولدی و کالت مذکور بک قبول لایف
 لدر موقوفه کلسنه نیندی ایدر شکر و انرا نیندین عتد بک باطل کلسنه املا اولدی
 تخیر فی اليوم الثالث والعشرون من شهر رجب المرجب سنة ثمان و ثمانی و الف

اطح اللار الذی اعز خصوصاً عاده يعرف مولاهم الی انما الخیرات و اعز الخیرات
 اصناف الی حد و المبرات و الصلوة و السلام علی نبیهم محمد و آله و علی اهل
 البیت منقول الی حد تحت الصدقات اما بعد اشبه و قسمة جلیل الشان و ویدر
 بیع السوا بک تخیر و اشد کلسنه بادی و تخیر و ملاکته عادی اولدک لدر طرزون
 و الایة و اخذہ جائت سینی مرزئی اولان مدینه صلون قلا نندن سید
 بک کلسنه متانند نیند و اولد بک بر و موندن قهر بک قاضی اطفال طودور
 و قسططن و لدرنا ساططن و لدر قسططن نام کلسنه لرا ایدر موقوفه بک ایوبین قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند من ابرها بک ملت موقوفه سنی اشدن شخص
 تعریف شرعی ایدر موقوف اولان ما موقوف بک اناسطاس و لدر قسططن کهری
 مدینه مذکور بک دایت کلسنه معقود قلس شرع شریف انوره لای قزدا نندی
 اولوب قلا مذکورده و عثمانه نیند موقوفه بک ملت موقوفه سندن بانندی ولد
 اناسطاس قزدا نندی قهر کلام و تعین المرام ایدوب انقره و الایة و اخذہ فقیر
 سینی عتد تابع نیندی و قزدا نندی و قن موقوفی بک لدر ناسطاس من موقوفه
 و منتقل بین الایة لمر و ف معلوم الحد و البیوان کافرا ملک و اراضن
 اولان عتد بک عتد موقوفه بک بدل شکر مدیله لدر نیند و قزدا نندی
 ما موقوفه عتد بک اعطای قزدا نندی و ابرای معالیه و معوضتی بک رساله
 و ابصار و موقوفه مذکور بک موقوف اولدی ای مورک کلسنه طر قزدا نندی
 قزدا نندی موقوفه بانندی بک و کالت عامه موقوفه بک بک اولوب لای نایب
 عناب نصب و تعیین ایلدک و بدله ندره اولدی و کالت مذکور بک قبول لایف
 لدر موقوفه کلسنه نیندی ایدر شکر و انرا نیندین عتد بک باطل کلسنه املا اولدی
 تخیر فی اليوم الثالث والعشرون من شهر رجب المرجب سنة ثمان و ثمانی و الف

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet Okudan 20.12.1977 yılında Samsun'da doğdu. Samsun İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2001 yılında mezun oldu. 2005 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansını tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Adli Tıp Kurumunda çalıştı. Halen öğretmen olan Okudan'ın temel ilgi alanları şer'iyye sicilleri ve vakıflardır.